books2ebooks.eu

Tartumaa saja-aastaste jutud

Valimik murdetekste V

Tallinn
1995

EOD e-raamat
eBooks on Demand

Digiteerinud
Eesti Rahvusraamatukogu

Trükise digitaalkoopia ehk e-raamatu tellimine (eBooks on Demand (EOD)) –miljonid raamatud vaid hiireklõpsu kaugusel rohkem kui kümnes Euroopa riigis!

Täname Teid, et valisite EOD!

Euroopa raamatukogudes säilitatakse miljoneid 15.–20. sajandi raamatuid. Kõik need raamatud on nüüd kättesaadavad e-raamatuna — vaid hiireklõpsu kaugusel 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tehke otsing mõne EOD võrgustikuga liitunud raamatukogu elektronkataloogis ja tellige raamatust digitaalkoopia ehk e-raamat kogu maailmast. Soovitud raamat digiteeritakse ja tehakse Teile kättesaadavaks digitaalkoopiana ehk e-raamatuna.

Miks e-raamat?

- Saate kasutada standardtarkvara digitaalkoopia lugemiseks arvutiekraanil, suurendada pilti või navigeerida läbi terve raamatu.
- Saate välja trükkida üksikuid lehekülgi või kogu raamatu.
- Saate kasutada üksikterminite täistekstotsingut nii ühe faili kui failikomplekti (isikliku e-raamatukogu) piires.
- Saate kopeerida pilte ja tekstiosi teistesse rakendustesse, näiteks tekstitöötlusprogrammidesse.

Tingimused

EOD teenust kasutades nõustute Te tingimustega, mille on kehtestanud raamatut omav raamatukogu. EOD võimaldab juurdepääsu digiteeritud dokumentidele rangelt isiklikel, mittekommertseesmärkidel. Kui soovite digitaalkoopiat muuks otstarbeks, palun võtke ühendust raamatukoguga.

- Tingimused inglise keeles: http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/en/agb.html
- Tingimused saksa keeles: http://books2ebooks.eu/odm/html/nle/et/agb.html

Rohkem e-raamatuid

Seda teenust pakub juba tosin raamatukogu enam kui kümnes Euroopa riigis.
Lisainfo aadressil: http://books2ebooks.eu

TARTUMAA SAJA-AASTASTE JUTUD

EMAKEELE SELTS

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA EMAKEELE SELTS

TARTUMAA SAJA-AASTASTE JUTUD

VALIMIK MURDETEKSTE V
KOGUNUD HELLA KEEM

TALLINN 1995

Toimetanud Aldi Sepp
Kujundanud Heiki Looman
Illustreerinud Endla Reinvee
Tehniline teostus Helju Kaal,
Indrek Hein, «Signet»

© Emakeele Selts, 1995
ISBN 9985-9007-2-3

Raamat on pühendatud Tartumaa külarahvale, et nooremad põlvkonnad ei unustaks oma esivanemate töökust, mehisust ning visadust.

Sissejuhatuseks

„Tartumaa saja-aastaste jutud" on raamat endisaegsete tartumaalaste elust ja tööst. 1957. aasta kevadel sain Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi keeleuurimise sektori juhatajalt korralduse keelematerjali kogujana tööle asuda Tartu murde alal. Et sealset murdekõnet oli väga vähe uuritud, soovitati mul eriti hoolikalt jälgida just 19. sajandi teise poole keelt. Järelikult tuli otsida erksa vaimuga jutukaid vanakesi, kelle sünniajad 19. sajandi kuuekümnendates aastates.

Alustasin tööd Tartu murde läänerühmas, eelkõige Nõo, Puhja ja Rannu murrakusse sisseelamisega. Heade keelejuhtide leidmine õnnestus. Nõos äratasid tähelepanu 91-aastane Miku Juhan (Juhan Räisa) ja 92-aastane Nuka Mari (Mari Paade). Miku Juhan oli põliseid talupidajaid, kelle vaarisad elanud Räisa talus veel Põhja sõja ajalgi. See mees osutus Nõo parimaks jutustajaks. Jutustamisoskuse oli ta nähtavasti pärinud oma isalt. Jaan Räisat on külas tuntud innuka jutumehena, kes hoogusattunult võis unustada isegi kõige pakilisemad tööd. Juhtunud sedagi, et Miku perenaine läinud söögipaariga keskhommikul nurme töörahvale süüa viima, aga peremees seisnud alles nurme ääres ja kihutanud juttu, külast kutsutud töövägi sealsamas huviga kuulamas. Ja kui Pihkva kandist tulnud mõni suure jututagavaraga kerjus või muu asjamees, olnud Miku talus jutupühad. Jutustatud poole ööni. Külaline rääkinud Venemaa elust, eriti Peeter Esimesest, Miku peremees valgustanud

oma kodunurga sündmusi. Osa Peeter Esimese lugusid ongi sel kombel Tamsa külasse jõudnud. Kuid see, et Vene tsaarist sai Arbi talu sulane, on tõenäoliselt Miku Juhani teene. Küllap poisikesepõlves kuuldud loo kohanimed olid ununenud, Juhan paigutas sündmuse kodusesse Nõo piirkonda, lisades ühtteist olulist juurde ka omalt poolt.

Miku Juhan oli võimeline vajaduse korral koguni muinasjutte looma. Kui kohalik ülemus kord teenimatult solvas üht Juhani perekonnaliiget, oli taat väga vihane. Paraku oli aeg niisugune, et ülemust sõimata poleks tohtinud. Oma südame rahustuseks mõtles ta välja mõistukõnelise loo, mille võiks pealkirjastada „Tark kuningas ja mõistmata talumees". Ilmse mõnuga jutustas taat seda lugu korduvalt, igal korral oli lisandunud midagi uut, kas mõni halvustav väljend või sobiv vanasõna. Kõige ilmekama variandi paigutasin Miku Juhani juttude lõppu.

Ka Nuka Mari oli põliseid Nõo inimesi. Tööka popsinaisena oli ta osa võtnud kõikvõimalikest töödest-tegemistest taludes, sealjuures uudishimulikult kõike jälgides. Kuna tal oli erakordne mälu, võis ta täpselt kirjeldada muistseid tööriistu ja töövõtteid. Nuka Mari olupildid annavad hea ülevaate endisaegsest elust-olust. Kõigele muule lisaks oli ta andekas mõistukõneleja. Kes kohalikku murrakut hästi ei tundnud, sellel jäigi öeldusse mõistu peidetud tõde taipamata.

98-aastane Ilma Mari (Mari Ilm) oli Rannu keelejuhtidest vanim. Ta on sündinud ja kasvanud Unikülas, ka hiljem kogu aeg elanud Võrtsjärve ääres järvepüüdjate peres. Kahjuks jõudsin tema juurde alles siis, kui ta oli juba voodihaige. Täiesti pime eideke, aga kuulmine oli tal erk ja mälu imetlusväärselt korras. Ilma Mari ei olnud väga jutukas, aga temalt võis kuulda endisaegse elu kohta sellistki, mida teised vanakesed ei teadnud või ei mäletanud. Suri 100-aastasena 1961. aastal.

Rannu Miina (Miina Praks), kes meie esmakohtumisel oli 92-aastane, kuulub Tartumaa kuldsuude hulka. Vaatamata sellele, et 9-aastasena orvuks jäänu elu on olnud rõõmutu, on Miina endas säilitanud heasüdamlikkuse ning mõistva suhtumise kõigisse elusolenditesse. Tema lapse- ja noorpõlv möödus Noorma külas Utu talus karjase ja teenijatüdrukuna, pärast abiellumist töötas ta mõisamoonakana 29 aastat. Rannu Miina oli väga hea jutustaja. Ta meelisteemadeks on olnud lood vaimudest ja üleloomulikest asjadest. Tema muistelugude repertuaar on lõputu. Rannu mail ei leidunud ainsatki paika, mille kohta eakas Miina Praks poleks osanud rääkida mõnda huvitavat lugu. Suri 104. eluaastal.

Puhjas sain pikemalt tööle asuda alles 1963. aastal. Tollal oli Kavilda Miina (Miina Resto) 91-aastane, Tinni memm (Miina Hallik) 87-aastane. Kavilda Miina oli noorpõlves elatist teeninud taludes töötüdrukuna, pärast abiellumist aga hakanud väikemaapidajaks. Ta oli humoristliku meelelaadiga, oskas naerda ka läbi pisarate. Hoogusattunult võis ta olla andekas jutuvestja. Eriti kütkestab lugejat ta jutustuste keel. Suri 94-aastasena.

Ealt pisut noorem Tinni memm on pärit põlistalunike perest. Kuna ta isa olnud tubli töömees, on väikestel lastelgi tulnud endastmõistetavalt kaasa lüüa kõigis talutöödes. Selles majas austati tööd ja osati tööd teha. Ka Tinni memm oli ladusa jutuga. Tema töökirjeldused võluvad oma asjalikkuse ja täpsusega. Huumorimeelest polnud puudu temalgi. Suri 100-aastasena.

Juttude lugejal võib tekkida küsimus, miks ühtedelt murdekõnelejailt on kirja pandud väga palju jutustusi, teistelt märksa vähem. See ei tohiks olla viga. Juba kogumistöö algusest peale püüdsin võimalikult palju tegelda just vanimate keelejuhtidega. Istusin nende juures nädalate ja kuude kaupa, et päästa, mis päästa annab. Külastasin neid järjekindlalt kuni surmani. Teadagi suurenes seal kirjapanekute hulk, huvitavaid jutustusi kogunes rohkem.

Kahtlemata pakub lugejale huvi ka juttude keeleline külg. On selge, et Tartu murret ei saa võrrelda arhailise Võru murdega. Ometi on lõunaeesti hõim kunagi ammu olnud keele poolest võrdlemisi ühtlane. Seda lubab oletada väga vana ühine sõnavara ja säilmed siin-seal vormistikus. Mulgi ja Tartu murre on järjest rohkem vastu võtnud põhjaeestilise kirjakeele ja põhjapoolse naabruse mõjusid, kuid Võru murre on kramplikult püüdnud omast kinni hoida.

Käesoleva teose juttude keelt võime õigusega nimetada vanapäraseks. Tänapäeval enam Tartumaal niisugust keelt ei kuule. Mõnekümne aasta jooksul on keel tublisti muutunud. Osa muutusi on muidugi tekkinud juba varem. Nagu teada, valitseb Võru murdes täielik vokaalharmoonia, aga Tartu murdes on säilinud ainult *ä*-harmoonia *(käperdämä, süümä, kikitämä)*, seegi tinglikult. Kui teises silbis on *ü* asemele tekkinud *u*, esineb järgnevates silpides tagavokaal. *Ü*-harmoonia puudub, *ü* on muutunud *u*-ks või *i*-ks *(tennu, nättu, küinduma, sünnitämä)*. Ka *õ*-harmoonia puudub. Meie vanimate jutustajate tagavokaalseis sõnus on *õ*-harmooniat ette tulnud *(naglakõsõga, otsakõnõ, latsõkõsõ, `ammõkõist, kõrutõdi)*, aga mitte järjekindlalt. Et enamasti on sellistel juhtudel järgsilbes kasutatud *e*-d, tegin jutuvalimikus üldistuse *e* kasuks.

Puhtlõunaeestiline nähtus on sõnalõpu tugev *s*, mille tähistamiseks mitmed keeleteadlased, eriti Paul Ariste, on soovitanud *ss*-i *(katuss, `karguss, rõivass, tõmmas's)*. Ja mitte üksnes kahesilbiliste sõnade lõpus, vaid kaugemalgi *(varanduss, ähvärduss, pahandusess, ukkamõistuss* 'hukkamõistmiseks'). Käesolevas juturaamatus on seda võimalust kasutatud.

Lahendamata probleemina on ammustaega vaidlusi tekitanud lõunaeesti palatalisatsioon. Ei ole kahtlust, et Tartu ja Mulgi murde vastav keelenähtus erineb täiesti Võru murde omast. Kuna võrukeste häälduses on tegemist konsonandi peenenemisega, siis Tartu ja Mulgi murdes äratab tähelepanu nõrgalt kuulduv *i*-aines, mis mõnel määral mõjutab eelnevat vokaali, jättes konsonandi puutumata. Mõnede sõnaliikide kirjapanekul olen lähtunud häälduspärasusest: niisiis *laiga* 'lai', *vaiga* 'vai', *maigavuss* 'maius', *`laika* 'laiali'. Kirjakeele reegleid jälgides pidanuksin

kirjutama *laga, vaga, magavuss, lakka*, mistõttu need sõnad oleksid minetanud oma esialgse tähenduse. Sama juhtunuks sõnadega *paillu* 'palju', *aillass* 'haljas', `paillald 'ainult', *kuilluss* 'kuljus'. Eesvokaalsete sõnade puhul on jutustajal olnud kaks võimalust: *külle~küille, nällän~näillän, sälläga~säilläga, vällän~väillän, `vällä~`väillä*. Tõenäoliselt on *i*-ta vormid tuge leidnud võrumurdelisest naabrusest.

Hoopis ilma foneetiliste märkideta selles teoses siiski toime ei tuldud. Lausa hädavajalikuks osutus palatalisatsioonimärk (akuut). Ei ole sugugi ükskõik, kas kirjutada *kott* või *kot't*, *pakk* või *pak'k*, *sopp* või *sop'p*. Kui märk puudub ja konteksti pole olemas, tuleb sõnad liigitada *a-* või *u*-tüvelisteks. Segadust võivad tekitada ka lühenenud sõnakujud, nagu *käs'k* 'kibu', a.om. `käs'ku, lus'k 'lusikas', a.om. `lus'ka, nüs'k 'lüpsik', a.om. *`nüs'ku, ker'k* 'kirik', a.om. *`ker'ku* ja teised. Eriti tarvilik on palatalisatsioonimärk paljudes tegusõnades mineviku tunnusena, näiteks ta *an'd, kün'd, võt't, tap'p, pes's, jõus', mur's, las'k, käs'k, ütel', soput', õegas's, tõmmas's, karas's*. Ilma märkideta kaotaksid need vormid oma tähenduse.

Kolmanda välte tähistamiseks on sõna ees kasutatud graavist. Ikkagi oleks vajalik vahet teha, kas tekstis on *`karva* või *karva, `villa* või *villa, `narri* või *narri, `panni või panni, `sanna* või *sanna, `pulma* või *pulma, `kurja* või *kurja*. See väike märgike tagab õige häälduse ja selguse teksti mõistmisel. Rõhumärk puudub ühesilbiliste sõnade ees, samuti *kk*, *pp* ja *tt* puhul, kus teise välte näitajaks on *k, p, t* (*nukka:nukan, koppa:kopaga, kotti:kotist*). Rõhuline positsioon lauses on tinginud rõhumärgi kasutamise ka mõnedel teisevältelistel sõnadel, mille vältus kõnes on pikenenud. Liitsõna teise osise kolmas välde on jäetud tähistamata.

Tartu murde läänerühma murrakutest on enim põhjaeestilisi mõjusid vastu võtnud Rannu. Sealsete 100-aastaste kõnepruugis üllatab esimese pöörde lõpu *n*, selle kõrval äratab tähelepanu ka lõunaeestile omane lõputa esinemus (*ma tuun~tuu, võtan~võta, kakin~kaki* 'katkusin', *lätsin~lätsi*). Sama lugu on mitmuse nimetavaga, kord on lõpus *t* või *d*, kord tullakse toime lõputa (*alvad latset~alva latse, masinad ja tüüriistat~masina ja tüüriista*). 1970. aasta suvel rääkisin sel teemal samast paikkonnast pärit prof. Herbert Tamperega. Tema kinnitas tõemeeli, et tema poisikesepõlves oli Rannus ainsuse esimene pööre ja mitmuse nimetav surmkindlalt lõputa. Ilmselt on muutus tekkinud mõnekümne aasta jooksul ja ajapikku tunginud isegi vanimate kõnepruuki.

Hella Keem

Juhan Räisa
(1866–1958)

Miku Juhani jutud

Piidre Edimäne ja soldat

Peterburin elänu soldat, kellel kaitskümmend viis `aastat kroonut ärä teenitu. Temä tennu känksepä tüüd. Jo ta sis väärt tüümiis `olli, kui esiki `kindral lasnu täl `terveni `endä perele `saapit tetä, nii et pääle katesaa rubla oless saabaste iist `massa tullu. Kui tüü joba tettu ja `saapa ärä `viidu, lännu soldat `kindrali käest raha `saama.

`Kindral ütelnu: „Kas sul tost avvust viil külländ ei ole, et sa olet `kindrali perele `saapit tennu? Tuu au om jo ülemb ku raha."

Känksepp `vasta: „`Kindraliärrä meelest võip jo au olla suur′ asi, aga `vaesel inimesel ta patta panna ei `kõlba. `Leibä om vaja `osta ja kaupmiis oodap `nahku iist raha. Avvust ei elä `nüidsel aal `kiäginä."

Känksepp oma targutamise ja `nuijamisega `aanu `kindralil südäme nii täis′, et tuu lasnu mehele `anda kuus′kümmend jutti vitsa `irmu. Petetu tüümiis saanu oma nahatävve kätte ja lännu kodu. Perse `kat′ski `pestu, ta es

saa tüüd ka tetä, es saa jo `istu. Põdenu sis tolle nahatävve `vällä, en'g ollu täis', et kudass ma jätä tälle nii `ulka raha. Lännu sis `kindralist suuremba ülemuse manu, kaevanu tollele: „Mina ole tennu kõrraliku tüü, aga `kindral mulle saabaste iist ärä ei massa."

Üteldäss jo, et saks saksa `vasta ei astu. Sedäsi ollu tuukõrd kah. `Kõrge ülemus lasnu soldatile `anda kuus'kümmend vitsa `uupi, esi `kitnu: „Sääl om su palk! Vai sina tulet suure `kindrali pääle `kaibama!"

Niida sai sis känksepp `nahku ja tüü iist sada kaitskümmend jutti. Aga kaupmiis, kelle käest naha `tuudu, `nõudnu oma kaoba iist raha. Et `vaesel mehel `kostegi `massa es ole, `võtnu kaupmiis känksepä tüürista ärä ja müinu maha. Majaperemiis vihane `masmada üiriraha peräst. Vannu vai `palle, mehel raha ei ole, midägi ei ole, tüürista lännu, ei saa tüüd ka enämb tetä! Miis `võtnu sineli `säl'gä nink soldati püssi ja lännu õdagu minemä, et pakep ärä `mõtsa. `Kõinnu ilmatu maa, lännu `suurde `laande ja kajonu `endäle üte mäekülle `sisse `kooba. Tuu ollu temä eluase. Sääl elänu ta joba mitu `aiga, nii `äste-alvaste ku ta sai.

`Keisri `Piidre Edimäne tennu jahi. `Ratsaobestega lännuva sis `mõtsa jahile, `Piidre esi ja kõik aukanja, `kindrali ja muu asjamehe, kes iks `keisri lähikesen liiguva. `Piidrel `väega ää obene, suure jahiõhinaga kihutanu `kaugele ette ja `es'senu tõeste mant ärä. Temä `annu küll `endäst `märku, `aanu pasunat ja lasnu `püssi, aga `kiägi ei ole kuulu. `Piidre `sõitnu `müüdä `mõtsa iks edesi ja tagasi, õtak käen, ei üttegi aukanjat `kossegi. Nuu muidugi arvanuva, et `keisri om ärä kodu `sõitnu ja lännuva egä üits omale `poole.

`Piidre liigup `mõtsa `müüdä edesi, vahel aap pasunat, vahel lasep `püssi. Mõts om paks ja `pimme, `keisri ei mõesta ämp kohegi poole käändä. Peräkõrd saap üte `kooba manu, kaep: kroonu püs's ja ranits läve iin puuossa küllen.

`Piidre `õikap: „Õi, kes sääl `kooban om, tulgu `vällä!"

Soldat `vasta: „Mina siist `vällä ei lähä! Mina ole siiä tullu, siiä ma `koole!"

`Piidre: „Tule, tule `vällä! Nigu ma aru saa, olet sa kroonu soldat, soldat piäp ülemuse `käsku `täitmä!"

Soldat: „Serätsit ülemusi ma ole elun külländ joba `nännu. Üits serände koer varast' mu `paillass ja `nülgse mul naha ka sälläst maha. Just seräste peräst ma siin kooban `vaivle ja `surma ooda."

`Piidre: „Tule, tule `vällä! Ma ole `keisri jahimiis, ole ärä `es'senu, juhata mu tii pääle!"

Soldat `ruumap koobast nättäväle. Kaeb et `uhke `kindral, annap `avvu nigu soldati kohuss, sis `ütlep: „Mina ole `üüse siiä tullu, ega mia kah ei tiiä, kohe poole `minnä! Aga ma või ronida mõne `kõrge puu `otsa, vaest näe `kossegi tuld!"

Soldat kebip puu `otsa ja `õikap: „Üits tuli paestap! `Väega `kaugel ta ei ole, üsnä lähiksen!"

Miis ronip puu otsast `alla, võtap oma ranitsa ja püssi ja nakap iin `astma, `Piidre tulep obesega taka. Saava üte `väikese maja manu, tuli palap `kõrgen tarepäälitse aknalavva pääl, `küindle tuli. Lähvä maja usse `taade, koputava. Vana al'l mehekene lasep usse `valla.

Vanamiis ollu edimäld nigu `kohkenu, ei ole sõnagi suust `vällä saanu. `Piidre sis selgitänu, et nemä om `keisri jahimehe, om ärä `es'senu ja kogemada `kombel siiä `johtenu. Angu vanamiis näele üümaja ja `süvvä, obene pangu `talli, tuu ka olna nälläne! Vanameheke saanu nigu `julgembass, ku `Piidre kinnitänu: „Ega me ilma ei taha midägi, kõiki iist massame!"

Vanainime viinu obese `talli ja `kutsnu `võõra `sisse. Põdraliha keenu paan. Liha `pantu ummikega `lavva pääle, `leibä ka `antu. Üümajalise söönu niipaillu ku näil isu `olli, sis vanamiis `saatnu na tarepääle magama, esi vabandanu: „Magamise `rõivit mul ei ole teile `anda, `kaege kudass te sääl magada saade!"

Lännuva sis redelit `müüdä tarepääle. Kui üless saanuva, ütelnu `Piidre: „Ega me siin vaest ooletude magada ei või. Mine tiiä, äkki om `rüüvli, tapava meid viimäte ärä! `Eitä sina magama, ma valva! Kui ma unitsess jää, küll ma aa su üless. Sis valvat sina ja mina maka!"

`Piidre `võtnu mõõga tupest `vällä ja `istnu luugi kõrvale, et kui `kiägi pää pistäp, sis `rapsap mõõgaga pää otsast ärä. Soldat puhanu miis, soldatil ei tule uni. Kuulep, et jahimiis makap ku `larrin. Lähäp magaja manu, `tõmbap luugi veerest kõrvale, `ütlep: „Sa koradi koer, laset meid mõlembit ärä tappa!" `Piidre makap edesi, ei kuule midägi. Soldat võtap `Piidre mõõga ja istub esi valuma.

Saap kesküü aig, tuleva kuus miist. Vanamiis suure rõõmuga `vasta: „Noh, poja, te ei ole `täämbä suurd midägi saanu! Tulge `kaema, kos mul om saak'! Kos `uhke obene ja obeserista kõik üle kullatu. Mehe esi tarepääl makava, tulge sööge, sis mingu üits, teku na vagass. Sis om kõik meie oma. Võib-olla om näil raha ka `paillu. Söögi iist õdagu massiva kõik `kinni, `ütlivä et nemä om `keisri jahimehe, om `mõtsa ärä `es'senu."

Soldat `istnu luugi veeren ja kuulu `sel'gede, mes nä kõneliva. Sis lännuva `sisse, sääl söönu ja joonu. Tüki aja peräst tullugi üits redelit `müüdä üless. Nigu ta pää `pistnu, nii soldat rahmanu `mõõgaga ja pää lennänu otsast maha nigu kaal'. Miis ei ole saanu eligi tetä. Soldat tõmmanu kere üless, visanu `taadepoole, luugi pääld kavvembale. Esi `istnu jälle valuma, valunu edesi.

Tulep tõene `kaema, et kohess edimäne nii `kaugess jäi. Tuu saanu ka oma rapsu `mõõgaga, ja sedäsi ülejäänu neli kah. Viimäte tullu vanamiis esi suure kisaga: „Kos te koera nii `kaugess jäede! Mia ooda ja `ooda, `üitsegi maha ei tule!"

`Pistnu sis vanamiis ka oma pää luugist `sisse, tuu saanu ka rapsu `mõõgaga. Kihä sadanu redelit `müüdä `alla nigu üits kollin, toda ta ei ole üless tõmmanu. `Piidre maganu nigagu ommuku `valgeni. Suuren `valgen raputanu soldat magaja unest üless: „Sa koradi varass, vahi mes nii om! Nii oless meie ollu, kui sinu `uulde oless jäänu valumine!"

`Piidre `kaenu: ilma `päätä inimese! Sis `eitenu ärä – kos minu mõõk! Näeb et mõõk soldati käen. Lännuva tarepääld maha. Taren laud `süüke ja viinapudelit täis', `õkva nigu pidulaud. Soldat valap klaasi `viina pilgeni ja juup ärä. Valap `tõese klaasi täis', annap jahimehele. Jahimiis ei võta `viina `vasta, ei taha. Soldat vihastap, annap lopsu kõrva `pääle: „Sa korat viil `viina ka ei taha! Sinu peräst oless me mõlemba nüid `tõesen ilman ollu!"

`Piidre joonu ka sis klaasi tühjäss. Söönuva kõtu täis', peräst `kaenuva `keldre ka üle. Kos sääl `ulka kuld ja õbe raha ja kõiksugust `kraami. `Piidre ei ole `endäle sääld midägi `võtnu, soldatil lubanu võtta niipaillu, kui ta ärä viiä jõvvap. `Vaene miis `topnu `endäl kõik `karmani raha täis'.

Sis nakanuva na minemä. Peräkõrd `leidnuva iks `õige tiiaru kätte ja saanuva suuretii pääle `vällä. Sääl `Piidre karanu obese `säl'gä ja ütelnu soldatile: „Mina sõeda iin ärä, sina tule nigu sa `jõvvat! Kui `liina saat, mine Talvepalee manu, sääl küsi, kos `keisri jahimiis eläp. Küläp su sis minu manu saadetass."

`Piidre `sõitnu edesi Peterburi poole, soldat lännu jala. Noh, elätänu inimene, ega ta valiste es `kõnni. Soldat jõvvap `liina lähikesi, kaep, vahisalk tii `veeren, annava tälle `kindrali `avvu. Temä võtap `peoga `karmanist raha, `viskap soldatide sek'kä. Saap tük'k maad edesi – tõene vahisalk. `Jälle annava `avvu. Soldat `viskap `peoga raha ja nakap jahimiist sajatama: „Kae, mes tä koradi varass om `vällä mõtelnu! Ärä riisuva nüid mul raha kõik käest!"

Sedäviisi kolm vahisalka `annuva tälle `avvu. Sis lännu soldat Talvepalee manu ja küsinu üte vahisoldati käest `keisri jahimiist. Tuu viinu ta `õkva `keisri manu. `Piidre ollu `keisri `ehten. Sis saanu soldat aru, kellega täl tegemist om ollu. Pühä karistus, sii om `keisri esi! Miis `eitenu `irmsade, kahitsanu, et sai `tühjä viil `lüüduss. Jummal tiiäp, kudass sii asi nüid lõpep, `vänte nakap karistama!

`Piidrel ollu suur' tops' `viina täis', `paknu soldatile. Tolle topsi nimi ollu Suur' Kul'l, egä miis, kellele tä `viina annu, pedänu tolle tühjäss `juuma. `Eitenu soldat `maitsnu veedike toda `viina ja `pannu `lavva pääle. `Piidre virutanu soldatile `kõrvu `müüdä: „Ega nii ei `juvva, tühjäss piat `juuma!" Soldat joonu viina ärä, `Piidre `kitnu: „No nii, sii võlg om meil nüid tasa!" Sis `antu soldatile `paleede `kortin, kos ta võis elädä, ja prii süük' ja juuk'.

Üitskõrra `Piidre nimmanu soldatile: „Ommen tule Katariina silla manu `pulvari pääle, sis ma ole sääl!" Soldat lännu ommuku `sinna, kaep, `Piidre joba sääl, kõnniva tolle `kindraliga, kes saabaste iist raha `masmada jät't. Soldat annap `avvu, nigu soldati kohuss.

`Piidre `ütlep soldatile: „`Viska sii `kindral jõkke, ma anna sulle sada rubla!"

`Kindral `keeläp: „Ärä `viska, ma anna kaits sada!" Aga ei ole mehekesel raha üten, annap seki, et sellega mine võta pangast raha. Ei tiiä, kas soldat oless `jõudnugi tedä visata. `Kindral suur' tukev miis, äkki oless soldati `endäga üten tõmmanu, sis oless uppenu mõlemba. Aga nii sai iks soldat oma raha kätte. Ega täl rahast `puuduss es ole. `Rüüvlide vara sai ta ka `endäle, ta `olli rikass miis. Eläss kõik aig `keisri paleen ja käis `keisriga üten `lavvan söömän. Arvata võip, et `Piidre Edimäne tõs't temä `kindrali avvu `sisse koguniste.

Piidre Edimäne ambatohtren

`Piidre Edimätsel ollu nar'r, nigu tõestel `keisridelgi. Aga temä narril ollu `väega kuri `naene. Tuu annu narrile tappa ja tülitsenu ku jäle. Nar'r ütelnu: „Kule `naene, sa elä miuga parembide! Kui sa `kiislemist ja tülitsemist ei jätä, sis ma lase su karistada!"

`Naene saanu viil kurjembass, mitte `põrmu ei ole `endä parandanu. Alailma ollu üits tülitsemine ja `taplemine, narri kodune elu ollu nigu `põrgu.

Nar'r lännu üitskõrra `Piidre manu ja kaevanu: „Miu `naesel om nii suur' `ambavalu, et `vaeseke ei saa üüd ei `päivä rahu. Kui `keisri nii ää oless ja täl tuu valutaja `amba `vällä `tõmbass. `Kavva ta `vaeseke `vaivlep ädän ja valun!"

Noh, `Piidre `olli `õvvekondlastel `ambit külländ `vällä kisnu, nii et temäl `olli tuu amet `sel'ge. `Piidre `võtnu sis tangi üten, et lähme! Tii pääl oiatanu nar'r `Piidret: „Miu `naene om irmuss `pel'glik, ärge pange tähelegi, kui ta `vasta aap! Tõmmake täl iks tuu valutaja ammass suust `vällä, sis ta `vaeseke pääsep vaevast `valla!"

Niida ollugi. Naene `pel'gäp `väega, aga ei `julge `keisrile `vasta `aada. `Piidre käsep suu `valla tetä, kaep mes kõige mustemb ammmas, tolle `tõmbap `naksti `vällä ja lähäp oma tiid. Nar'r `ütlep sis `naesele: „Kae, naeseke, niipaillu võit sa miuga tülitsedä ja tapelda kuipaillu sul `ambit om. Egä tüli pääle ma lase sul üte `amba `vällä tõmmata!"

Piidre Edimäne Arbi talul sulasen

`Piidre Edimäne `tahtnu `kaeda, kudass meie maal temä `säädusi `peetäss, ja kaobelnu `endä Arbi talule sulasess. Nüid om Arbi talu maie pääl `Elvä liin, aga vanast ollu sääl pedäjä mõts. Sii `Elvä tetti jo pedäjä mõtsa `sisse. Arbi talu ollu üits kõrvaline nukk, `paillald Uderna postijaam ollu sääl lähiksen. Talu ollu `Meeri valla `perrä. `Meeri ärräl `Tartu liinan maja ja sääl kaits vana sõsard. Noele pidinu ega `aasta Arbi talult puid `viimä, Arbil paillu `mõtsa.

Tol ajal, kui `Piidre talul `tiinnu, `veetu `kuurmit `ärgiga. Talvine aig, peremiis `saatnu `Piidre puukuurmaga `liina. `Piidre lähäp, kaits `är'gä rii

iin, puukuurma pääl. Tii pääl tulep üits saks tõllaga `vasta, neli obest tõlla iin, kudsar pukin ja tuapoiss viil kudsari kõrval.

Kudsar röögip: „Tii `valla!“

`Piidre käänäp `paillalt poole tiid ja `õikap `vasta: „Tii pooless! Kas te `säädust ei tiiä, et tii pooless!“

Kudsar jätäp obese `saisma, tõld ei mahu `müüdä. Katel puul kõrval sükäv lumi, kohe sa käänät, suur′ tõld võip `ümbre ka minnä! Kudsar om arinu keset tiid `sõitma, kudsar ei käänä kõrvale. `Piidre ka ei käänä. `Piidre käänäp ainult poole tiid, esi `õikap: „Kas te `säädust ei tiiä, tii olgu pooless, tulgu saks ehk san′t!“

`Ärrä tulep tõllast `vällä pahandama, melless kudsar ei `sõeda. Kaep ärjä ja obese vastatside tii pääl, miis ei käänä `kuurmat kõrvale, ei anna tiid. Annap poole tiid, aga suurele tõllale om toda `veedi.

`Ärrä kudsarile: „Anna `roosaga!“

Kudsar näeb ärä, et suur′ tukev miis, `ütlep: „Mina `kaklema ei lähä!“

`Ärrä tõmmanu sis kudsari käest `roosa ja annu `Piidrele `roosaga. `Piidre `võtnu ärräl roosa käest ja `murdnu `kat′ski: „Vai sina tulet tii pääl `kaklema!“

Ta oless võenu `ärrä läbi kupatada, aga ta es taha. `Piidre ollu jo nii kõva miis, et tõmmanu obese `ravva õgvass. Nii suur′ jõud ollu täl. Muud viga es üteldä `Piidrel oleva, üleliialt paillu `viina armastanu, ollu viinanõna. Aga muidu `kange miis ja tark miis, käenu Saksamaal `laevategemist `op′man.

`Piidre muidugi `rohkemb es anna kui poole tiid. Küläp tä puukuurma iks `liina viis ja ärjä nink rii Arbi talule tagasi ka tõi. Aga toda ma ei mäletä, mes tost tõllast sai. Kui parun appi läits, jo na sis kolmekeste ta lumest kätte saeva.

`Tõesel päeväl olluva ametimehe ärräl perän ja viinuva `ärrä ärä. `Kiägi ei ole `tiidnu, kos ärrä jäi. Ja `Piidre ka kadunu Arbi taluld. No temä es saa enämb sulane olla, oless jo avalikuss tullu, et tä `keisri om. Võib-olla ta peremehele nimmas′s ka, et täl tii pääl saksaga `kaklemist `olli. Maal lähäp serände asi `väega `elli.

Piidre Edimäne ja Nõo kerksänt

Põhja sõa `aigu ja viil peräst sõdagi ollu Nõo `ker'ksändän üits Aarens `Tartust. Temä ütelnu egä pühäbä Nõo `ker'kun jutust, äripävän ollu `Tartu trikikuan tüün. `Mõisnigu tennuva ta `ker'ksändäst `valla, et sis oma poja saava asemele. Aga Aarens `tahtnu iks Nõon `ker'ksänt edesi olla. Mehel en'g täis', et temä om esigi sõa `aigu Nõon `ker'ksänt ollu, nüid `mõisnigu `aava minemä. Käenu liinan kõik ametikoha läbi, `kossegi ei ole tälle `õigust `antu.

Aarens kuulu, et `keisri `Piidre Edimäne sõedap Nõost läbi Riia pääle. Mõtelnu, et mia kõnela `Piidrele, vaest temä avitap mu. Tii veeren kasunu pajo, miis `võtnu keidse, `keitnu keidse otsa pajo `külge, esi lännu tõese otsaga üle tii, `eitnu põlvili maha. `Piidre tulep suure sõeduga, näeb, et keids iin, lasep `kinni pedädä. Miis põlvili maan, `Piidre lähäp manu: „Mes sul ädä om? Mes sul vaja om?"

Miis `vasta: „`Kohta om vaja! Mia ole sõa `aigu ollu siin `ker'ksänt, nüid `mõisnigu tahava mu `valla tetä."

`Piidre ütelnu: „Kui sa sõa `aigu olet siin `ker'ksänt ollu, sis võit edesi olla!" `Annu viil mehele kirjä ka üten. `Piidre söönu lõonat sääl `ker'ku man ja kinnitänu `ker'ksändäle: „`Kiägi ei tohi su `valla tetä".

Aga `mõisnigu tennu tä ikski `valla – `sääduse põhjal, et ei ole kutset. `Pantu `sakslane asemele. `Sakslase `mõistnuva `väega alvaste eesti kiild. Niipaillu saksa keele `sõnnu ollu siän, et maarahvass ei ole midägi aru saanu. Mõni sõna `kaldunu küll nigu eesti keele `perrä, aga jutuss ollu suurembalt jaold arusaamata. Inimese `aetu `ker'kude, sääl `suiknuva ja maganuva. `Pantu ametide suigukubijass, kes magajit kepiga `sus'knu.

Ütekõrra `aetu rahvass siiä Nõo `ker'kude. Tullu üits `ker'ku ülemus, suuremb ku arilik opetaja. Tuu pedänu serätse jutusse, et inimese jäänu kõik magama, viimäne kui üits. Sis ollu suigukubijal `väega paillu tüüd. Naaru aap pääle `endäl kah: kerik rahvast täis', sina kõnni ütest `tõisi, `suska iks ütele ja tõesele kepiga, aa magamast üless. Vene ker'k om targaste `säetu, sääl ei ole `pen'ke, kudass sa `pisti jala pääl suigut!

Kudass vaesest mehest mõisnik sai

Ollu üits vaene meheke, kutsutu Luu Taavitass. Tuu käenu talust `tallu ja `mõisast `mõisade, korjanu luid. Täl ollu kõhn obeseke ja miis esi kah armetude `rõivil. Teenistus `olli täl iks nii `väike, et tä `endäle parembat obest es saa. Kost ta luid `leidnu, `pannu `kuurmade. Kui `kuurma täis′, sis viinu Peterburi `liina. Küläp tä esi tiis′, kohe tä ärä an′d.

Üitskõrra, kui ta Peterburin `olli luu ärä `annu, sis `kõinnu uulitse pääl ja `leidnu kalliskivist `pääga kuld rinnanõgla ehk prossi. `Olli joba `vällä kuulutedu, et üits `keisrikua liige om väega `kalli prossi ärä `kaotanu, kes levväp ja ärä tuup, saap ää levvisse. Taavit `võtnu tolle `kalli prossi maast üless ja `kaenu tedä sis `ümbresõõri. Nii karanu kaits `juuti manu.

Üits ütelnu: „Mina näi! Puul′ levvist `mulle!“

`Tõene juut′: „Mina ka `näije! Puul′ levvist `mulle!“

Taavit mõtelnu esiendusi, et küll om tük′k. Juudi saava raha, `leidjä ei saa midägi! Aga `kitnu peri: „Ää küll!“

Juudi viinuva Taavita `sinna, kos vaja, ja Taavit `annu `kalli rinnanõgla ärä. Taavita käest küsitu: „Kui paillu sa nüid levvist tahat?“ Taavit ei ole saanu viil suudki `valla tetä, ku juudi trüginuva manu: „Mina näi! Puul′ levvist `mulle!“ `Tõene juut′ kärsitult: „Mina ka näi! Puul′ levvist `mulle, temä esi lubass!“

Küsitu Taavita käest: „No kas sa lubasit?“

Taavit `vasta: „Jah, lubasi!“

„No paillu sa sis levvist tahat?“

Taavit: „Noh, mes ma taha. Ange kaitssada vitsalüüki, `tõesele juudile `tõene sada! Mina ei taha midägi, nemä näevä, las nemä saava!“

Juudi `viidu `vällä ja `antu kätte `tõesele juudile `tõene sada. Ülemuse `naarnuva, et kavval miis. Küsinuva sis Taavita käest: „Paillu raha sa tahat? Küsi õige ää summa, raha meil om!“

Taavit `kostnu: „Oh, mes mul rahast! Kirjutage mulle üits vana satul, et mul ka ää mõnikõrd `ratsala `sõita. Las `keisri panep oma käe ka `alla, sis ei ole kellelgi midägi `ütlemist!“

Ülemuse `mõtleva, lol′l iks mes lol′l. Kirjutava Taavitale tähe üten, laseva viil `keisri kandselein `keisri nime ka `alla panna. Sis juhatava, kos talli om: „Talli mant saade kätte!“ Taavit võtap tähe `vasta, tenäp `saksu `lahkuse iist ja lähäp oma tiid.

Peterburi lähiksen ollu üits `keisri `mõisa, tolle `mõisa nimi ollu „Vana Satul". Tolkõrral kõneldu `keisrikuan saksa kiild, sis olluva saksa keeli nime kah. Taavit lännu `mõisade, `kõinnu `mõisat `müüdä ja `vahtnu `mõisa `uunit. Rendiärrä nännu ja käsnu vahimiist: „Üits kaabak kõnnip sääl, mine aa ta minemä!"

Vahimiis `astnu Taavita manu: „Kule miis, mes sa kõnnit siin! `Ärrä tahap, et sa ärä lähät!"

Taavit `vasta: „Mina esi ole sii `ärrä. `Ütle `endä ärräle, et ta tare mulle `kõrda säeb ja esi minemä lääb!" Taavit alvaste `rõivil ja viletsä `vällänägemisega, vahimiis arvanu, sii räbäläne miis om ull. Aga Taavit `võtnu `karmanist tähe, näedänu ette. Jah, `õige küll! „Vana Satul" om mehele lubatu, `keisri nimi ja petsat kõik all.

Vahimiis kõnelnu ärräle ärä, et serände paper täl om, `keisri nimi ja petsat all. Rendiärräl ollu viil mitu `aastat kondradi `aiga, aga noh kui `keisri käsk om, mis `keisri tiip, om tettu. Toda rendiärrä ei ole `mõistnu ärä mõtelda, kudass küll `keisri selle `mõisa serätsele sandile om `annu.

Taavit jäänu `mõisade. Rendiärrä lasnu obese tõlla ette panna ja `sõitnu `keisri kantseleide `kaema, kudass sii asi om `johtenu. Sääl `kaetu `perrä et, `õige jah, „Vana Satul" om tälle `antu: „Meie `mõtlime, et ta `sõedusadulat `tahtse, nüid om ta `mõisa saanu. `Keisri allkirjäga `sääduslik paper jääp ikke `masvass."

Sedäsi saanu `vaesest Luu Taavitast `mõisaärrä. Es ole enämb vaja talust `tallu ja `mõisast `mõisade kävvä luid `korjama. Obesekronu `olli `väega armetu, toda ta vaest tõeste inimeste naaruss oma `mõisade es vii, jo ta jõus' `osta parembit. Temä `olli tark ja kavval miis, küläp ta `toime `tulli.

Lahing pargiaajidega

Pääle Põhja sõa ei ole siin merästegi `kõrda ega `säädust ollu. `Mõisnigede võim küll ollu, aga tuu `kaugemba ei ole `küindenu ku talurahva pääle. Venemaald käenuva vene talupoja meie maale `riisma. Nemä `õkva pargiviisi tulluva, iks kuus'kümmend ja sada tükki pargin. Tolkõrral pargiaajiss neid kutsutugi. Kos ütsiku talu ollu, sääl na tennu, mes `tahtsiva, sääl `vastapanemist es ole. Inimese pagenuva suure irmuga kos saeva, kes näele kätte jäänu,

tapetu maha. Aga küläden nakatu vahel iks `vasta kah. Siin `Tamsa külän tullu pargiaajidega periss suur' lahing.

Vanast ollu külä põllu kolmess `jaotedu, üten nurmen ollu rügä, tõesen kesä, kolmandan `tõvvuvili. Egän nurmen ollu egäl talul oma jagu `põlde ja ris'tpennär vahel, tõeselt puuld ris'tpennärd alustanu tõese põllu. `Olli sis `tõvvu kokku panemine vai mõni muu tüü, kõik `tüüse `püitu tetä üte kõrraga, kogu külä ollu platsin. Sis es ole tõese villäst vaja läbi kävvä.

Ollu `tõvvu kokkupaneki aig sügise, `Tamsa külä rahvass ollu nurmen `tõvvu man. `Räesä talul ei ole muid kotu ollu ku peremiis, tuu tuulutanu `villä `riijall. Peni nakanu `aukma, temä `kaenu – pargiaaja tuleva külä puuld `värjäst küll obestega, küll `jalksi. Talu suur' `ussaid nigu visatu veneläisi täis', kõik ei ole ärägi `mahtenu. `Räesä Juhan ei ole saanu kohegi enämb pakku ka minnä. Joosnu rehetarre, karanu üless ahju pääle. No kui `kavva sa, en'geke, suidsu sehen olet!

Veneläse tulluva rehetarre `sisse ja nakanuva `endä ahjusuu man lämmistämä. Vällän ollu kül'm tuul, septembri lõpp ka joba. Peremiis nännu ärä, et ahjusuu `ümbre olluva naesterahva. Esi mõtelnu: „No küll om lugu! Naeste peräst pia ma nüid ärä `lõpma siiä suidsu ja kuuma kätte!" Lõmmu olluva kujuman tala pääl, kõjo lõmmu, kellest `pirde kisuti. Temä tõmmanu üte lõmmu kätte ja karanu ahju pääld maha. Sis nakanu `rohmma. Kes ette `johtenu, tollele lõmmuga valanu, kes matsu saanu, tuu maha jäänu. Kellel `õnne ollu, tuu pagenu suure kisaga rehetarest `vällä. `Räesä Juhan ollu keskiäline täis'jõvvuline miis, lõmm käen, pagejile takast `perrä. Sis tullu suur' pik'k veneläne `mõõgaga ja `tahtnu tedä ärä tappa. Aga lõmmumiis ollu valemb, nigu ta lõmmuga mõõgamehele virutanu tolle matsu, nii ollu mõõk käest `lännu ja pargiaaja pagenu ku udsu. Mes sa kate `pailla `käega enämb tiit, ku `tõesel lõmm löögiperi! Kui ta üte `oobi oless pähä `annu, oless miis ollu valmiss kah.

Tolle kisa ja kärä pääle rahvass joosnuva nurmest appi. Mõni `aarnu `saiba, mõni vigla, üitskõik mes kellegile kätte `johtenu. Sis tullu Räesä talu muru pääl lahing, `lüüdu nigu plakin. `Ulka pargiaajit saanu `surma, kes `pääsnu, nuu pagenuva ärä. Tuu riisutu kraam' ja obese jäänu kõik sinna `paika `Räesä `ussaia pääle. Rataste pääl ollu suur' rahakas't, raha ei ole `kiägi `tahtnu, üteldu: „Sii om vere ind, ega sii `õnne ei tuu!" Aga `kraami

`tahtnuva kõik. Pargiaajidel ollu `villä ja `kõike kokku riisutu. Kes `rohkemb jõus' `rüüvi, tuu `rohkemb sai.

Külärahvass saanuva riisutu vara kätte ja osald muialt röövitut kah. No mes pargiaajil viga külän kamandada, inimese olliva jo kõik nurmen! Aga raha·ei ole `üitsegi `tahtnu, raha jäänu `terveniste Räesä Juhanile. Puha kuld ja õpe raha ollu, paperd ei ole ollugi. `Räesä peremehel ollu kaits `velle. Temä jaganu tolle raha kolmess, kummalegi vellele `annu oma osa kätte, rahakasti ülejäägiga `matnu `üüse `Räesä mäe `alla, kos suure kivi. Temä `olli külä `jõukambit mehi, temä toda raha ei ole `võtnu, arvanu ka, et vere ind, ega ta `õnne ei tuu. Vellile saanu tuu raha ukatusess. Tolkõrral ollu `kange viin, midä kutsutu karjajaaguss. Mõlemba velle nakanu `irmsade `juuma ja saanu `surma.

Nuu pargiaaja, kes lahingul ukka saanu, matetu Kabelimäele. `Tamsa külä ja `Pangodi vallamaja vahel om üits kenk, tuu `ommegi noede pargiaajide matussepaik. Toda kutsutu Suuress Kabelimäess. `Väike Kabelimägi `olli `õkva Vana-Nõo vallamaja man. Tuu ollu ennevanast joba `matmisepaik, `sinna matetu külärahvast. Eesti `aigu ehitedu `Väikese Kabelimäe pääle `koolimaja. Mägi tasatsedu ärä, `aetu kõik `kääpä ja sombu tasatsess. Luu korjatu kokku, `viidu Suure Kabelimäe pääle, matetu maha.

Kui `Räesä Juhan vanass saanu, sis juhatanu ta oma pojale ärä, merätse kivi `alla rahakas't om matetu, ütelnu: „Kui sa kudagi läbi saat, sis ärä tedä `vällä võta! Ta om ike vere ind, ega ta sulle `õnne ei tuu. Su lellä saeva tolle raha läbi ukka."

Edimäne põl'v `olli, kes tolle raha `Räesä mäe `alla maa `sisse pan'd. `Tõene põl'v es võtagi teda `vällä. Miu vanaesä `Piidre `olli joba kolmass põl'v. Temä `olli kõva `voori pääl `käijä, kraamivedämist ollu `paillu, tolle iist `äste massetu. Temäl rahapuudust ei ole ollu. Kolm `velle elänu kõik Räesäl üten, aga `naese ei ole `põrmugi läbi saanuva. Sis `Piidre `ostnu Miku talu ärä, et siin om sugulase lähiksen, om ää `velliga `voori pääl kävvä.

Ku vanaesä `kuulma nakanu, sis juhatanu minu esäle: „Kolm kivi om sääl `Räesä mäe all üten, `sinna om matetu tuu pargiaajide riisutu raha. Kui sulle just ädäste vaja ei ole, sis las ta `sinnä jääp. Temä om iks vere ind, `õnne ta sulle ei tuu!"

Miu esä `olli väega ooletu miis. `Vaesuss vaht' `sisse ustest ja akandest, `olli leeväst puuduss ja egäst asjast. Temä oless tolle raha `vällä

`võtnu, aga ei ole `leidnu. `Mitmal kuuvalge üül kajonu ta kivede alt, aga rahakasti ei ole ollu. `Kivve paillu, temä es tiiä, merätse kivi alt `kaiva. Vai leis′ joba mõni tõene tolle raha ärä... Mitu `põlve `müüdä kah, mine tiiä, mes riigi raha na võesiva olla vai merätse na olliva.

Räesä Juhan karistap ärjämurdjat

`Räesä ollu kuvvepäevä talu. Sulane pidänu `aasta läbi egä nätäl Unipiha `mõisan obesega teol `käimä. Puulpävä `lõuness lõpetedu `mõisa tüü ärä, et teomehe saava kodu tulla. Söögivahe `aigu `antu kodu tulemisess, söögivahe `aigu `mõisade minemisess. `Iispä süümajass pidi teomiis jälle platsin olema, süük′ `endäle ja obesele muidugi üten.

Nojah, sulanemiis ollu obesega `mõisan teol. Peremiis tennu `tõvvu maha ja nakanu `ärgiga kesä `künmä. Kaits `ärgä ikken, `künnu niikavva ku süümajani, sis `pästnu ärjä adra iist `valla ja `pannu lepikude `süümä. Lepikude ollu ääd lehtaina kasunu, kelle pääle ärjä äste `maika olluva.

`Räesä Juhan tullu esi kah kodu `süümä. Tol ajal `kellä ei ole ollu, noh kaits `tunni võis ta kotu olla. Lännu tagasi, `kaenu – susi tõese ärjä ärä `murdnu ja poole `ärgä `nahka `pannu. Juhanil en′g täis′, nakanu `vanma: „Koradi korat, `õkva poole `ärgä ärä söönu! Ega ta selle maotävvega `kaugele es jõvva minnä, ma kae õige, kohess ta om `lännu!“

Temä ′võtnu adra mant ärjä ikke ola pääle ja nakanu `astma. Mäe `veerealust `müüdä käenu sute tii, soe toda tiid `müüdä käenuva Illi mõtsast `Sälgimäe `mõtsa. Tõesel puul ollu mägi ja tõeselpuul ollu suu. Tii käenu sääld suu ja mäe vaheld. Suu pääl kasunu pajoräbä, mäe pääl lepik. Edimäld ollu `Naarimuie mägi. Külärahvass tennuva sinnä ühiselt `naarit, sääl ollu `naarimuu. Sis tullu `Kooluoru mägi. Ennevanast ollu suur′ eläjäkatsk, nuu `lõpnu `looma matetu sinna `orgu, tollest `saanugi nimi `Kooluorg. Sis tullu `Räesä mägi ja Soemägi. Kõige `kõrgemb kotuss ollu Ker′kmägi, `ennevanast ollu sääl kerik. Täku talu maa pääl ollu Lubjaahju mägi, sääl palutedu Vana-Nõo `mõisale `lupja.

`Räesä Juhan lännu toda mäealutse tiid `müüdä edesi nigagu pia Lubjaahju `mäeni, sis `kuulu, et `kiägi `larskap. `Astnu tolle larina pääle sinna manu, nännu – susi `päeväpaistel pikäli maan, suu ammuli ja `kärbläisi täis′,

esi makap ku larrin. Miis mõtelnu: „Mes mä nüid tii! Äbi om midägi tegemädä tagasi minnä, aga kui ma tälle ikkega viruta ja ta maha ei jää, sis ta murrap mu ärä. No tulgu mes tulep, ma `tõmba tälle üte lahmaku!"

Kui ta ola päält tolle ikke `võtnu ja kate `käega kõigest jõvvust virutanu, sis ikke ots `küindenu `soele `silmi pääle ja löönu mõlemba silmä pääst `vällä. Susi karanu maast üless, silmä ripendanu katsipäädi kõrval nigu kuillusse. Sis karanu `pisti üless tagumiste `jalgu pääle ja `rüük'nu mes irmuss tolle valuga. Ta sai jo surma `oobi, aga `rüüki ta jõus', mõtsa loomal om visa elu! Juhan tõmmanu viil tälle paar' pinakut, sis jäänu vagass.

Miis `istnu `kannu `otsa, pannu piibu palama ja tõmmanu tühjäss. Sis `võtnu `karmanist väedse ja nakanu sutt `nül'gmä. Peräst toonu `tolle ärjä ka lepikust kodu, `pannu rataste ette, `võtnu soe naha üten ja `sõitnu Unipiha `mõisade. Ärräl rõõmuss miil', `kitnu: „Ää, et sa ta `raipe ärä sait tappa!"

`Ärrä `võtnu naha `endäle, `masnu naha iist `Räesä Juhanile viis rubla, soe `kõrvu iist sai ta kolm rubla. Sis ollu serände `sääduss, kes soe kõrva `mõisade viinu, saanu kolm rubla. Ja kui mõni miis `mõisade lännu `kümne soe `kõrvuga, saanu ta päärahamasmisest priiss. Soe kõrva `aetu muidugi `nööri `otsa ja `pantu kujuma, na oless muidu jo `maokeisi täis' lännu.

`Räesä talu peremiis tenänu raha iist, aga küsinu: „Kudass ma nüid kesä saa üless `kündä, üte ärjäga ei `jõvva, obene om `mõisa tüün?"

`Ärrä `annu tälle üte ärjä ja ütelnu: „Peräst, ku sa tüü ärä olet `tennu, sis tuut tagasi!"

Ku Juhanil kesä ollu üless künnetu ja rügä maha tettu, sis susi `murdnu tolle `mõisa ärjä ka ärä ja söönu kah, niipaillu ku ta jõus'. Susi `võtnu sisekonna kõige pääld, sääld kurgu alt kisnu lõõri ja kopsu ja massa, mes tä kätte sai. Liha `olli ta `veedi söönu. Juhan `nül'gnu tolle naha ärä, mes soest viil üle `olli jäänu, ja viinu `mõisade, ütelnu: „Siin om nüid `ärrä är'g!"

`Ärrä `tunnu oma ärjä naha ärä, `annu sis üte `mõisa praki obese ja käsnu: „Pane obene ärjäga kõrvu adra ette, künnä rüäkõr's üless!"

`Mõisa `nõudnu toda, et rüäkõr's piäp sügise üless `künmä. Tuu `olli jo suur' tüü. Kui ta rüäkõrre jõus' üless `kündä, sis `olli täl kõik' kün'd künnetu. Saada inimese `mõisade rehele, `endäl vaja kotu reht `pessä ja tuulutada, kona sa, en'geke, künnät!"

Edimätse üü õigusest

Ennembivanast ollu `mõisnigedel `väega suure `õiguse. Kui teoori `tahtnu naist võtta, pidinu `ärrä käest luba küsimä. Ja meheleminejält `tütriguld `nõutu ka ihulist `puhtust, tuu pidi `jumper olema ja edimätse üü `mõisaärrä man magama. Mina esi toda es näe, toda tiis′ ja kõneli miu vana sõdse, kes ollu `mõisa `virtin.

Kubijas tullu pulmaõdagu talule et: „Pruut′ `mõisde!“ Ja `viidugi pruut′ `mõisde, tuapoiss juhatanu ta `ärrä `tarre ja lännu minemä. `Küinle tulekene palanu, tare ollu üsnä ämmär. `Ärrä naarusuuga `tütrigul vastan ja nakanu tedä sääl `laap′ma ja kallistama iks et: „Meine liibe, meine liibe!“ `Ärrä tullu oma jagu kätte `saama. Aga `tütrik ei lase, rabelep kõigest väest, aap ärräle `vasta, et mul om oma asja üle `õiguss, egälütel mu käperdämä tulla ei massa.

Sainveeren ollu `kitslik kap′p. `Tütrik saanu kate käpäga kapi ülemistest nukkest `kinni aarda, a kapi `pimme tullu `ümbre. Ja kõik′ pihuss ja puruss! `Tütrik jäänu `saisma, joosnu näost vereväss[1]. `Ärrä abanu `põrgulisel tukast `kinni ja kihutanu lävest `väillä, esi kärätänu: „Era·uss! Kee tsum `töihvel!“[2] Es ole sis enämb „liibet“ ei midägi. Noh `ärrä muiduki `nõrkusi ärä, temä es oless `jõudnuki enämb.

Tilissang

Vanast ollu Udernan postijaam, sis `veetu obestega raha ja `kõiki. Ametimehe `ütlivä et `kroonu pos′t, rahvass kut′s tilissanga pos′t. Tilissang käenu egä nädäli kaits `kõrda, postimiis ollu pukin, `juhtnu obesit, mõõgamiis ehk posteljon `istnu tõllan, valunu `posti. Nemä katekeste olluvagi `kroonu postivedäjä. Kui tii pääl tullu `vasta mõni vuur′, sis `voorimehe pidänu kõrvale `oidma, et tilissangal tii pääl sõedutakistust ei oless. Tilissang pidi ruttu edesi `saama. `Johtenu todagi, et ku `voorimehe es saa ruttu iist ärä, karanu posteljon tõllast `vällä ja `annu mestele lapite `mõõgaga.

1 punastanud
2 Välja! Käi kuradile!

Puka postimiis tullu Uderna `kõrtsi, ütelnu kõrdsimehele: „Anna mulle `kortin `viina, ma ole üsnä väsinu! `Täämbä `olli `rasse sõit, obese ka om `ron'tsenu."

Kõrdsimiis küsinu: „No messä sääl sis vedäsit?"

„Raha vedäsi. `Rasse rahakas't pääl, obestel sai ka villänd joba!"

Muid sääl kõrdsin ei ole ollu, ku üits looderimuudu miis, egäpäevine kõrdsipengi lämmitäjä. Miä temä nime enämb ei mäletä, ma teesi küll. Tüümiis ta es ole. Alailma kõrdsin `istnugi. `Voorimehe ja muu kõrdsilise `kutsnu temä ka `lauda, `paknu `lõvvatävve `viina ja sakuskit. No kudass sa külmä rahuga kaed, ku tõene vesitse `suuga su suupalu loeb! Kõrdsimiis `olli temaga arinu, tuu es pane tähelegi, kas teda `olli vai es ole. Miis `kuulu, et raha `veetäss, nii rutanu kõrdsist `vällä ja lännu `jaama.

Obese `saisnuva postitõlla iin. Postivedäjide jaoss ollu Udernan erä tare, postimiis lännu silmäpilguss `sisse, et võtap `roosa. Posteljon õiendanu parasjagu jaaman ametiasju, `annu paki ja kirjä ärä, mes Udernade olli määrätu. Udernast `viidi `kihkunnapos't jälle edesi `mõiside ja `valdu. Tuu postivedäjä pidi `terve `kihkunna läbi `käimä.

Kõrdsipengilämmitäjä `kaenu, et kedägi nättäväl ei ole, karanu pukki, `annu obestele kepiga perst `müüdä ja kihutanu Udernast mürinägä minemä. Postimiis joosnu küll `perrä, aga kossa obeste `vasta jõvvat `joosta, ku neid ilmarmuta noheldass. Miis `käännu suuretii pääld kõrvale Verevi külä tii pääle. Mõtsa vahel ta joba `lahknu üte rahapaki `valla ja `käk'nu osa raha `mõtsa kohegi `tähtsä puu `alla. Nii ta `matnu toda raha `mitmade `paika, viimäte lasnu obestel `sõita Meeri `mõisa pääle. Meeri `mõisast `sõitnu Nõo `ker'ku poole. Esi tullu pääld maha, pos'tobese lännuva kõige tõllaga Nõo kõrdsi `riijalla.

Meie vallast Olli Jaan ollu tol päeväl `mõisan teol. Temä nimi `olli Jaan `Pruuli. Mia näi tedä küll. Pik'k tugev miis `olli, Olli Pikäss kutsutigi. Jaanile `antu käsk kõrdsi maa `riijalt sitt ärä `tuvva. Kõrts `olli keskpaegan, katel puul `kõrtsi olliva `riijalutse. Ütel puul `olli maa `riijalune, kos vuur' võis `sisse minnä, tolle `värjä ollu `valla ütteviisi. Tõesel puul `olli saksa `riijalune, kos saksa `sisse `sõitsiva. Ja säälpuul otsan `olli saksatare kah, kos saksa võesiva puhata.

Pos'tobese vedänuva tõlla maa `riijalla `sisse ja korjanuva sääld `õlgi ja aenakõrsi, mes voorimestel maha pudenu. Noh nällätse obese! Olli Jaan sõedap `riijalla, kaeb et rahatõld sääl, usse `valla ja rahapaki ärä lahutu. Jaan

murrap pääd, mes tetä. Kroonu raha om `kroonu oma. Paki om ärä lahutu. Mine üless `anma, arvatass et esi olet raha ärä `võtnu, pessetäss ihu veritsess. Kui `õiget `süidläst kätte ei saa, saadetass Siberide vai tapetass maha. Kroonu `säädüse om kurja. Mis tetä?! `Kroonu ja `mõisaärrä om ütest sordist. `Kroonu kaedsap `mõisaärrät, aga kui teomehele talli iin kepi`uupe `loetass, saesap `ärrä man ja `naarap, `kroonu ei tule `kiilmä, ei tule küsimägi, kas `uupe andass `õigusi vai ülekohtuga pooless. Ori om alati `süidi, orjal `õigust ei ole. Mes tetä?! Kroonu vara om, `kroonu om rikass. `Vaene teomiis võiss jo küllä otsast veedikese võtta. Rahapaki nigu nii `valla lahutu. Aga kossa paned?

Teol `käimise ratta ollu nimelt tettu lühikese ja `kitsa. Ega sis teomiis ei või ennäst ja oma obest ärrät orjaten ärä tappa! `Mõisa tüüd ei jõvva ilmangi ärä tetä, midä `rohkemp tiid, toda enämp tahetass. Olli Jaanil ollu must pik'k-sär'k sällän, `võtnu särgi ja `laotanu rataste redelde vahele. Puha kuld ja õpe raha ollu, `tolle puistanu särgi pääle. Sis kobistanu särgi õlma kokku, `istnu esi `otsa ja `sõitnu kodu. Raha puistanu ta `kartulikuupa, `võtnu obese iist `valla ja viinu `talli `süümä. Tol päeväl ta ei ole enämb `mõisde `lännu.

`Tõene päiv lännu Olli Jaan `mõisde. `Mõisan olluva kõik' kurja: „Kos sa `eelä ollit?"

Jaan vabandanu: „Mul nakass seest nii `kangede valutama, es saa enämp kudagi. Ädäga pidi tii pääld kodu tagasi `püürmä. Kotun sai `rohtu `võetuss, pikäpääle tuu suur' valu jäi vähämbäle, nüid tulli jälle tööle."

Niikavva `olli rahatõld ärä `leitu. Politseisaksa ja egasugutse ametimehe olluva vällän, saanuva Nõo kõrdsi `riijalt kätte obese kõige tõllaga. Kas sääl raha suguki `olli vai es ole, toda ei tiiä. `Kroonu sai iks suure kahju.

Arvata võib, et tuu raharüüvjä `otse matussist raha `vällä ja pagess ärä Venemaale. Venemaa om suur' ja laiga, sääl otsit varast nigu `nõkla aenakuhjast. Siinmail `üitsegi toda miist enämb `nännu ei ole. Aga Olli `Jaani es tiiä `kiägi. Temä ollu `elde miis, laenanu raha egäle ädälisele. Enämbjaold jäänu ta tost rahast ilma. Vanast `anti raha `võlgu nellä silmä all, `oiti nimeld et `kiägi ei tiiä. Kes `õige miis, tuu mas's võla tagasi, kes koer `olli, salass ärä. Tunnistajat jo es ole. Oless ta `naesegi `võtnu, tuu oless kõrra majan pidänu. Ta `olli vanapoiss, poissmehen `kuuli. Pikäpääle `olli nii `vaesess jäänu, et oma külä rahvass mativa.

Ahvukaadi ja ahvi vahel om vass vahet

Kui eesti ahvukaate viil es ole, sis olliva liinan ametin `sakslase. Üits ommuk `mõisaärrä ütelnu Jürile et: „Pane obene ette, tii ää `istmise ase ja tuu liinast ahvukaat' ärä!"

Jüril lännu tuu sõna meelest ärä, mõtelnu, mõtelnu, `vänte arvanu, et ahv ta vaest iks `olli. `Võtnu `äste suure kuvvevakalise koti ka üten, et kudass seräst `luuma muidu `tuvva. Ku kotti pistä, ega ta sis `koeki ei pääse!

`Ärrä juhatanu maja ärä ja openu: „Mine majaperemehe manu, küll tuu juhatab sulle kätte temä."

Jüri `sõitnu `liina, seletänu majaperemehele ärä et: „Serände ahv ma piä `viimä siist ärä, `ärrä käs'k!"

Majaperemiis parandanu: „Ahvukaat'!"

Jüri `vasta: „No olgu sis ahvukaat', ku sedäsi peenemb om."

Majaperemiis `saatnu sis ahvukaadi `vällä ja `säädnu ta rekke `istma. Ollu `väike must meheke, suure abena, abende `sisse kasunu nigu ahv konagi.

Jüri ütelnu: „Sii näiss üsnä vagune oleva, ei massa prõlla kotti toppi. Kos ta miu käest iks pääseb!"

`Sõitnuva liinast tulema, saanu pia `puulde `tiide. Jüril `kange `tahtmine teedä saada, kudass ahv kõnelap, küsinu: „Ahv, kas sa kõnelda mõestat?"

Ahv ei ole `lausnu `musta ei `valget. Jüri susanu roosa varrega abende `sisse, ahv tennu „Ürr!" Jälle susanu, ahvukaat' saanu vihatsess, ütelnu: „Ah tu `töihvel!"

Jüril ää miil': „Näe, mõestap kõnelda küll!"

Sis susanu `jälle roosa varrega abende `sisse, käsnu: „Ahv, kõnela viil!"

Ei, ahv ei kõnela. Sis tutistanu abendest: „Ahv, kõnela viil!"

Ahvukaat' karanu riist maha ja `pannu joosuga `mõtsa. Jüri tukev miis, joosnu `perrä, krabanu `kinni. Toonu sis pageja rii manu, susanu kotti, visanu kotiga rii pääle. Sis `istnu esi `pääle ja `sõitnu `mõisde trepi ette.

`Ärrä trepi pääl vastal: „Kos ahvukaat'?"

Jüri puistanu ahvukaadi kotist `vällä, tuu lidunu tuhatkuuma trepist üless. Miis ollu tulivihane. Lännu tük'k `aiga, ennegu `ärräga kõnelama nakanu.

Tõene päiv `saatnu `ärrä ahvukaadi ütelt tõeseld meheld `liina tagasi. Jürile ütelnu: „Ega ta es ole ka muud kui ahv, aga sa oless pidänu temäga parembide `ümbre `käimä. Temä om jo ärräsmiis!“

Jüri `kitnu: „No mina `mõtli, et ta om mõtsast `püitu ahv.“

`Ärrä tennu sis Jürile `sel'gess, et ahvukaadi ja ahvi vahel om vass vahet. Ärrä `naarnu: „Aga `õigust üteldä, jo ta iks üits ahv `olli, minule temäst midägi kasu es ole.“

Karutandsitajist

Karutandsitaja käenuva talust talule, kummalgi veneläsel `tuubripuusugune malk `säillän ja karu ahildega kõrval. Tullu talule, ütelnu: „Laske karu `lauta viiä, sis lääp teil kari `äste edesi!“

Tark inimene veneläste petujuttu es usu, aga rumalimbi `olli külländ, kedä na ullutada saeva, kes lassiva karu oma `lauta viiä. Eläjä peillänuva karud, nakanuva `rüük'mä ja rabelema ku `oitku. Karu märisnu, eläjä `rüük'nuva, veneläsel ää miil', `kitnu: „Las `röögivä! Midä `rohkemb `röögivä, sedä `kaugembale kurja vaemu pakeva! Sis `näete, kudass te kari edenemä nakap!“

Karutandsitajile `antu `süvvä ja `juvva ja `massu ka nii paillu ku kellelgi `küindusi. Ku minemä lännuva, sis `pernane tenänu: „Ää küll, et te tullite, no sai `meie karjake ka `kõrda!“

Õnness `mõisnigu `kiilnuva ärä karuga `teie pääl `käimise.

Kae obese peillänuva karud jäledäde. Ku kitsass tii, karanu äkki tii päält kõrvale, `kuurma lännu `ümbre ja `vehmre `katski. Vanast olliva sügävä lume, lääp sul `kuurma `lumme, ei saa sa tedä tii pääle enämb kudagi. Vanast olliva `voorin `käimise. Kui terve vuur' karule `vasta `johtenu, saanu mõlemba tandsitaja `voorimeste käest tappa ja karu kah. Ja `mõisnigu `sõitnuva tõllaga, kolm obest iin. Karu mõtsa vahel `vasta tullu, sis obese joosnuva irmuga `mõtsa `puie vahele, mõni obene saanu `surma ja inimese kah. Kudsar pukin sai edimätse paogu, tõllast es jää `perrä muud ku tüki.

Kudass Täku Ärnitsät opeti tüüd tegemä

Täku talu `olli Kile talu kõrval, tõesel puul. Miku `olli siinpuul ja Kile talu `keskel. Vanast, enne `Tamsa külä `maade `kruntiaamist olliva talu ligitside, sait paarikümne sammuga manu, aga nüid om puul `versta vahet egä talu vahel.

Täku talu peremiist kutsutu Täku Ärnitsäss. Ärnits ollu Riian `voori pääl, sääl kuulu, et `keisri om ärä `koolu! Ärnitsäke nakanu `keisri `peijit pidämä. Esi `iknu suure eliga: „`Keisri om `koolu! `Keisri om `koolu!“ `Iknu ja rüibänü `keisri mälestusess kõige `kangembat. Obese ja ratta ja kõik′ mes täl ollu, müünu maha ja `ostnu `viina. Kui `peije `peetu ja viin otsan, tullu Ärnits `jalksi kodu, ilma obese ja ratasteda.

`Kohtumehe pidänu tolle `perrä valuma, et talumestel `õigel ajal tõug maha saap tettuss. Aga Ärnits ei saa `tõugu maha tetä, Ärnitsäl ei ole obest, ei ole rattit ja kõrralikku `atra kah ei ole. `Kohtumehe `varmald `mõisaärrä manu `kaibama.

Kutsutu Ärnits `mõisade, `antu kolmkümmend vitsauupi. Ärnits saanu oma kolmkümmend jutti kätte, karanu pessupengi pääld üless ja plaganu Kolga `mõtsa. Sääld `iilnu kodu. Nahatäis′ `olli nahatäis′, aga Ärnitsäl tõug iks maha tegemädä. `Kohtumehe `vastseld `mõisade `kaibama: „Täku Ärnits ei tii `tõugu maha, `ütleb, et täl ei ole obest.“

Kutsutu Ärnits `vastseld `mõisade, `antu tälle `valge märä ja ratta ja ader. `Mõisaärrä kinnitänu: „Nüid ärgu olgu mitte üits ajaviitmine, mine tii tõug maha!“ Ärnits `pannu `valge märä rataste ette, `tõstnu adra pääle ja `sõitnu Täkule. Ega täl kotu muud eläjäluuma ei ole ollu ku kit′s.

`Aasta peräst pidänu Ärnits `mõisade tulema aru `anma. `Ärrä küsinu: „Noh, pailluss sul nüid `kraami om? Kas olet `soetanu endäle `kraami?“

Ärnits `uhkeld: „`Valge märä om ja märäl poig, kit′s ja kitsel poig. Ja lao om mul nii kõva, et `tan′tsku vai saja sääl, olgu katuss pääl vai olemada!“ Ja katust ei ole ollu kah `riijalutsel pääl.

`Ärrä `tahtnu `teedä, kui `kaugel Täku peremehe tüüjär′g om: „Kui paillu sul `tõugu tettu om?“ Ärnits `tõugu `olli sugu `tennu, aga `väega `veedi. Sis saanu Ärnits jälle nahatävve. `Ärrä `istnu pengiga man ja vahimiis löönu. `Ärrä kõik′ aig kamandanu. Kui säräk käenu, sis `ärrä openu:

„Kui Kile `Piidre lähäp `künmä, sina kah!“ Käis jälle säräk.

„Kile `Piidre lähäp `äestämä, sina kah!“ Säräk.

„Kile `Piidre lähäp külimä, sina kah!“ Säräk.

„Kile `Piidre lähäp seemendämä, sina kah!“ Säräk.

„Kile `Piidre lähäp sitta vedämä, sina kah!“ Säräk.

„Kile `Piidre lähäp kesä `künmä, sina kah!“. Säräk.

„Kile `Piidre lähäp `aenale, sina kah!“ Säräk.

„Kile `Piidre lähäp rügä `põimma, sina kah!“ Säräk.

Ja sedäsi lugenu `mõisaärrä Ärnitsäle ette `terve talu tüü, mes Ärnitsäl tetä `tulli. Alati kui „sina kah“ `olli, sis Jakup jälle tõmmanu Ärnitsäle vitsakimbuga kahvi.

„Kile `Piidre nakap rüäreht `pesmä, sina kah!“ Säräk.

„Kile `Piidre nakap `tõvvureht `pesmä, sina kah!“ Säräk.

Tollega ollu sis tuukõrd lõpp, `lastu Ärnits vallale. Miis pagenu joosuga Kolga `mõtsa, et viimäte kutsutass tagasi, andass viil! Ärnits saanu `pessä ja saanu `kraami ka `mõisast. Ega temä tüüd tetä ei ole `tahtnu, temä ollu `ooletu, aga `kavval miis, kavalusega elänugi.

Õnness läits!

`Mõisa rehe olluva iks `ärbälist erälde. Luke `mõisa rehi ollu ja Unipiha `mõisa rehi ka ollu verst maad `mõisast `kaugen. Üitskõrd udsune ja vihmane ilm, rehepapi sõber tullu obese ja ratastega rehe manu ja ütelnu rehepapile: „Ega `ärrä serätse vihmaga siiä plätserdämä ei tule, paneme `kuurma pääle, ma lähä vii `veskile!“

`Vihma nakanu iks kõrdkõrrast kõvembide sadama, tullu nigu uavarrest pangiga. Mehe `aanuva villä kot'te `sisse ja viinu villäkoti rattile. `Vihma sadanu rabinaga, äkki mehe `näevä, et `ärrä tulep, vihmavari pääl. Rehepap'p `eitenu ärä: „Kes tedä `kurja nüid serätse `saoga `vällä `aije! Mes nüid küll saap! Mina lähä ärä `sisse, tii sina, mes sä tahat!“

Rehepap'p kadunu ku udsu. Kui `ärrä lähembäle `jõudnu, kahmanu talumiis kübärä pääst, õeganu: „Tere, tere, perissärrä! Ärge pange pahass! Ma `tahtsi `veskile minnä, aga `vihma läits `väega kõvaste sadama, pellässi, et ärä `leotap miu koti, ma tõmmassi `kuurma siiä `varju. Rehepap'p küll es lupa, aga mes mä ädäga tei, vihm `leotap jo koti ärä!“

`Ärrä ütelnu: „Ole, ole! Kos sa serätse vihmasaoga lähät! Ole varjun niikavva ku sadu vähämbäle lähäp!“

`Ärräl es tule seräst mõtetki, et `kiäki `julgep `päise päevä ajal `vargile tulla. Oless ta`tiidnu, et kot'te sehen om `mõisa vili, sis oless tõene kõne ollu.

`Ärrä lännu rehetarre, miis `pannu kübärä pähä ja ohanu `süäme põhjast: „Jummal tenätu, õnness läits! Puha oma tüü ja vaiv, aga sina värise selle raasukese peräst, mes sa veerest `veitsiviisi olet `võtnu! `Võetass jo iks küllä otsast, ega nällä otsast midägi võtta ei ole!“

Vihm jäänu vähämbäle, talumiis üpänu villäkot'te `otsa ja `sõitnu `veskile. Jo ta peräst sõit' rehepapi kotust läbi, viis jahu ja kõnel kudass asi `olli.

Lambavarass

Tuu asi `johtenu enne meie `siiä talule tulekit. Tol ajal ollu siin viis' kammerd `ümbre rehe. Egäl `kambrel ollu nimi. Ütte kutsutu viletiss, tõeste kammerde nimesit ma ei mäletä. `Tõese `kambre ollu aeda ja `sahvri asemel, viletide `pantu talvess `lamba.

`Lamba ollu joba iluste `paegale `säetu, aga üitskõrra talvepoole vileti uiss `valla ja üits lammass kadunu. Peremiis muressin, et kohess ta kuri jäi! Lännu paar' `päivä edesi – jälle uiss `valla ja lammas kadunu. Sedäsi kadunu kolm lammast. Ikke `lamba viletist `vällä `lastu ja üits kadunu. Peremiis `naesele: „Kes kuri neid `lambit onde varastap? Ma lähä õege `üüsess `vahtma, kes näid ärä viib!“

Temä lännu `vasta üüd viletide, `pannu usse sehestpuuld `krampi. `Istnu sääl lammaste man, `lamba maganuva. Taren `mintu `puhkama, külän ka kõik' vakka, `koskild es ole kuulda ollu mitte ütte eli ei ääld. Peremiis jäänu `suikma. Äkki `lamba nakanu müdistämä ja `aanu täl une mant ärä. Miis `kullep, et näiss mes nüid sis tulep. `Lamba müdistävä ku `oitku, pessävä `vasta ust. Aga uiss `valla ei lähä, `lamba `vällä ei saa, joosku niipaillu ku na tahava!

Viletil ollu vällämätse saena sehen madalan üits mulk, mes õletrüpissega `kinni topitu. `Kiägi kisnu tolle trüpisse iist ärä ja `nuhknu nõnaga: „Tuk-tuk, tuk-tuk!“ Peremiis saanu aru, et sii om susi, peni nii kõvaste ei

nuhi. Mõtelnu, et mulk om `väike, ega ta sääld `sisse ei mahu. `Järsku kuulep – `matsadi `matsadi `matsadi `matsadi! Susi `pistnu anna sääld mulgust `sisse ja löönu annaga `vasta `saina iks: `matsadi `matsadi `matsadi `matsadi! Soel ää `jämme and, peremiis `võtnu annast `kinni, et sis ta saap `irmu, tõenekõrd enämb ei tule. Susi `tõmbap `endä poole, miis `endä poole, iks susi `endä poole, miis `endä poole. Viimäte peremiis `kaenu, et `kavva me niiviisi vägikaegast `viäme, nakanu appi `rüük'mä. Perenaene `virgenu üless ja tõoganu paja `valla. Viletide lännu tarest ka `väikene paja, tõogatav laud käenu ette. Peremiis õeganu: „Anna mulle midägi, millega ma soe saa ärä tappa, mul om susi `andapidi käen!"

`Naene `annu sis suure siatapmise väedse. Ega susi es saa ka oma täit `jõudu `mängu panna. Perse `vasta `saina, ta es saa tagumatsi `jalgu `sirgu `aada. Peremiis `pistnu sis väedse `soele `persede, esi löönu jalaga viil väedsepääle `otsa. Sis ta ei ole `jõudnu sutt enämb `kinni pidädä. Susi lännu kõige `väedsega.

Ommuku nakanu peremiis `jälgi `müüdä `perrä `aama. `Kõinnu kümme `versta vai `rohkemb, sis saanu `Keeri `mõisa `mõtsa. Susi sääl pikäli maan, `koolu. Miku peremiis `võtnu soel naha maha, naha ja kõrva viinu `Keeri `mõisade, saanu `katsa rubla. Ää miil' `olli, et väedse kätte sai. Kellega ta siga oless `tapnu, kui väits oless `kaotside jäänu.

Mõtsavaht ädän karuga

Mõtsavaht lännu `mõtsa puid raguma, `võtnu sulasepoesi ka üten. Ragunuva sis üte suure puu maha, aga puu sadanu karu `pessä. Ladvaots puttunu karule pääle ja `aanu karu talveunest üless. Karu saanu `aiget, röögätänu valuga, karanu üless ja `õkva mõtsavahile `külge minemä. `Aanu kate jala pääle `pisti `endä, et võtap mõtsavahi `üskä.

Karul olna serände muud, et `võtna inimese ehk looma `üskä ja pitsitänä kokku, nii et luu-kondi ragiseva. Sis `panna saagi pikäli maha ja `istna esi `persega suu pääle, käpä `panna `jalgu pääle, sedäsi lämmätänä ärä. Kui sul edimätsest pitsitämisest elu viil man om, lõpetap ta su lämmätämisega.

Nojah, karu `tahtnu mõtsavahti `üskä võtta, aga tuu tõmmanu `endä suure puu `taade. Karul `ütsä mehe jõud, üte mehe `tarkus, `aarnu tolle

suure puu `üskä. Mõtsavaht saanu asjast aru, et kui ta nüid `kohmap, sis ta tuleb tõeselt puult puud `perrä mulle. Karul om pikä karva, miis rabanu karul karvust `kinni ja rinnaga `litsnu karu küidse puu `sisse. Karu aap pääd üteltpuult puud ja tõeseltpuult puud, näep miist, aga puu om `jämme, karu ei küini mehele manu.

Mõtsavaht `ütlep poesile: „Võta nüid kirvess, pane koradile pähä! Kui ta `valla pääsep, sis murrap meid mõlembit ärä!"

Sulanepoiss om `katsatõistkümne `aastane, tuu `pel'gäp: „Mina ei `julge! Ma lähä kodu, kutsu kotust abi."

Mõtsavaht: „No mine sis ruttu, kuikavva ma `jõvva tedä `kinni oeda!"

Poiss lännu kodu. Kotu ei ole kedägi appitulejat ollu, perenaene sängin `aige, tuu kah ei ole saanu `tulla. Poiss söönu `lõune kotu ärä ja lännu `mõtsa tagasi. Ei abi `kostegi.

Mõtsavaht ütelnu poesile: „Tule nüid oia `kinni, mia tapa temä ärä!"

Poiss tullu ja `võtnu karul karvust `kinni, nigu peremiis openu, ja `litsnu rinna kõvaste `vasta karu `küidsi. Mõtsavaht kinnitänu: „Oia `oolega! Kui ta `valla pääsep, sis ta su ärä murrap. Ma lähä nüid kodu, süü `lõune ärä. Kui ma kotust tule, sis ma tapa ta ärä!"

Poiss `pallep ja ikep: „Pai peremiis, ärä jätä mu ütsindä karuga, miä `pel'gä!"

Mõtsavaht `vasta: „Mina ka pellässi. Kas sa miust `uulsit! Nigu külä `mulle, nii mina küläle. Oia `oolega, et ta ei `pääse. Kui sa ta `valla laset, sis ta su ärä murrap!"

Sis lännu mõtsavaht kodu, söönu kotu kõtu täis'. Sis tullu tagasi, `võtnu `kirve ja `tapnu karu ärä. Poesile ütelnu: „Noh, nüid oleme tasa. Sina jätit miu ättä, lätsit minemä. Miä jäti sinu ättä. `Olli `irmu, mes `olli, nüid om karu vaga."

Sõit karuga

Ütel mehel ollu serände ull obene, et kui ta `valla `pääsnu, sis ei ole tedä enämb kudagi kätte `saadu. Vahel püvvetu tedä `päivi `kaupa. Üitskõrra jälle `olli obene `valla `endä tõmmanu ja ei ole kätte ennäst `annu, joosnu `mõtsa. Õdagu ollu joba ämmär, ku peremiis lännu `kaema, et kos ta nüid onde jäi. Temä `kõinnu mõtsan ja kuulu, et üits mütin tulep `kaugeld.

Vanast kasuja puu kõik `kirvega jalapääld `raoti maha. Sis jäevä `kõrge kannu, pia rinna `kõrgu, nii et `saisu mehel parass raguda `olli. `Mõtsa `olli külländ, sai raguda, jäi `perrä kah.

Miis roninu `kannu `otsa, et kui obene `johtup lähikesest `müüdä minemä, sis ma `karga `säl'gä, las ta sis `joosep. Vahi kos mehel `julgus! Mõtsa all `ratsasõit om jo surmasõit! – Ja tullugi suure müdinäga `õkva säält kannu mant `müüdä, miis karanu `karropst obesele kõtuli pääle ja `aarnu kate `käega kõvaste plihist `kinni. Esi mõtelnu, et las ta nüid kihutap.

Aga ollu karu. Kui miis `säl'gä üpänu, karu röögätänu ja `pannu kõigest väest `juuskma. Miis kõtuli sällä pääl ja oiap karvust `kinni, litsup põlve ka ligi karu `külgi. Karu joosep, nigu ta `jõvvap. Kui ta mõtsast `vällä lageda pääle saanu, sis miis karanu sälläst maha, aga karu tormanu edesi, nii et sitarada taka. – Karu olna serände luum, et kui ta inimese `enne nännä, sis lännä `külge, aga kui inimene saana ta enne ärä eidutada, sis visana sitta ja lännä `mõtsa nigu räkin.

Obene `olli vahepääl esi kodu tullu. Kodurahvass saanuva ta kudagi `ussaida `aada, seeni kui peremiis karuga lõbusõitu tei. Mehel ää miil', et luu-kondi jäevä `tervess.

Kudass Soe talu oma nime sai?

Siin meil kõrval om Soe talu. `Ennevanast om täl üits `tõene nimi ollu, aga toda enämb `kiägi ei mäletä. Soe nime saanu ta perästpoole.

Talvine aig ollu, niida `küindlepävä `paiku. `Naese kedränuva kõik' rehetaren nellä vai viie vokiga. Susi tullu muru puuld edimätsest ussest `sisse ja jäänu usse manu `saisma ja `vahtma. Naese vok'ke mant `pisti ja suure irmuga `rüük'mä, iks uih-aih ja uih-aih. Mõni pagenu parsile, mõni karanu ahju pääle üless, egäüits roninu, kohe `saanu. Mehi ei ole kotu ollu, `paillald naeste pere. Mehe `voori pääl.

Susi `kaenu, `kaenu ja `astnu sis `riijalutse ussest `riijale, sääld `värjäst `vällä ja lännu `mõtsa. Ei ole `kurja kellelegi `tennu. Noh, na lätsivä jo pakku, ta ei oless näid kättegi saanu.

Tollest ajast `pääle nakatu sedä talu `kutsma Soe taluss.

Soetapja Ennu Sammul

Ennu Sammul ollu miu vanaesä äi. Ja tõene väimiis ollu täl `Meeri vallan. Kui `Meeri valla väimiis `äiä `kaema tullu, sis tuu ei ole Meerile `enne tagasi saanu kui nädäli peräst. Ommuku `aanuva juttu seeni kui `lõuneni, pääle `lõunesöögi lännu äi väimiist `saatma. Rundsu kõrtsi kottal ütelnu äi: „No lähme `kõrtsi `sisse kah, võtame `liiku!" Lännuva `kõrtsi, `võtnuva `liiku seeni ku kõrts `kinni `pantu. Noh, sis `saatnu väimiis äiä kodu – kohess tuu vana miis purju `pääga lähäp! `Sõitnuva Ennule, väimiis jäänu jälle `üüsess.

Nii `saatnuva tõene tõist nätäl `aiga. Kui sis väimiis saanu `puulba ommuku vara minemä minnä, nii et vanamiis es `kuule, sis saanu nädäliga kodu. Aga kui äi `enne üless `virgusi, sis väipoig ärä minnä es saa. Äi nakas's pahandama: „No kohess sa lähät ilma söömätä. Ooda, ku naestel süük' `valmiss saap, sis sööme. Mia lähä su `saatma!"

Jälle tullu `lõuneni juttu `aada. Ku obene iin, `istnuva mõlemba rattile, äi lännu väimiist `saatma. Kui `Runtsu `jõudnuva, küsinu äi: „No kas üle läve `kõrtsi `sisse ka `kaeme? Piass nigu sugu `liiku `võtma!" `Kaenuva üle läve `kõrtsi, `istnuva kõrdsipengi pääle ja `võtnuva `liiku. Kõrdsimiis nakanu joba `uissi `kinni panema. Väimehel mure: „No kudass ma jätä vana mehe purju `pääga siiä! Kaits `versta minnä, vana inime ei `jõvva jo purju `pääga ärä kävvä toda maad! Jääp tii pääle, `külmäp ärä vai lähäp sute `nahka, soe ka nüid karjakaupa `ulkman." Istutu jälle sõbralikult rattile ja sõedetu Ennule.

Pühäbä ommuku vara, ku vana Sammul viil magasi, susanu väimiis obese ette ja `sõitnu salamahti minemä. Sedäsi `pääsnu ta kodu, nätäl `aiga külän `käidu. Naene `tiidnu toda vigurit, tuu es ole varemb `uutnugi.

Tuu Ennu Sammul ollu `kange soeküt't. Täl ollu nelikümmend sutt ärä tapetu. Lammaste `lauta ollu kaevetu täl soeaud. `Lamba ollu takapuul, tõeselpuul soeauda, `kõrge aid iin, et na üle ei saa karata. `Lambal ei olna aru pään, tuu karana sute sek'kä kah.

Ega suvel ei lännä susi `auda, aga `talve nälläga, sis ta lännä egäde `paika, kost ta `arvab `süvvä saada. Veebruari kuul olna sutel tu `joosuaig, ku na ulganiste olna, sis na olna `julge, sis `murdnava inimese ka ärä.

Ennul `jäetu `laada uiss poiukeli, et susi `sisse saap. Ja soeavva ette tettu ka aid, mes `lambaaiast madalamb. Kui susi kuulu, et `lamba sääl müdistävä, sis tullu täl `murdmise imu pääle. Ta karanu üle aia ja olnu `pauhti `avvan sehen. Mõni üü ollu kolm tükki sehen, mõnikõrd neli kah. `Vällä karata susi es saa, `väega sükäv aud, ronida ta ka es saa, `avval olliva äkki perve. Ega vällämäne susi es tiiä, et tõene `avvan om. Temä tuus' `lamba `aisu, arvas's, et tõene süüp lammast sääl, et mia taha kah. Nigu tä üle aia karas's, nii `olli `pauhti `avvan sehen, tõesel soel `säillän. Mõnikõrd ollu neli sutt `avvan, näil `olli kitsass, sis na pureliva esikeste.

Ommuku suuren `valgen lännuva mehe `kaema, et paillu noid `susse sääl om. `Pantu ohja silmussede ja `aetu argiga `kaala `soele. Sis tõmmatu susi `vällä. Enne `vällätõmbamist `antu malgaga pähä, sis `olli ta vaga.

Ennu Sammulil ollu mõtsan ka soeaud. Et susi `vällä ei pääse, ollu mõtsa soeaud alt ja pääld ütelaone kaevetu. Üits tulp `pantu keset `auda `pisti ja üless tulba `otsa ollu par'ts `kinni keidetu. Aud `pantu pääld mueduki nõrgalt `kinni, kuuse `osse ja midägi seräst `ker'get `kraami `aetu pääle, lume kah. Pääld ei ole nätäki ollu, et sääl aud om. Elu par'ts `prääksnu sääl tulba otsan. Ess tä `prääkse `tõisi `partse taka, ta es taha ütsindä `olla. `Soekene tullu ja `tahtnu karata `karropsti sinna pardsile pääle aga sadanu `auda `sisse `pauhti. `Tõene susi enämb ei ole julenu minnä, kui ta ärä nägi, et suguveli sääl `avvan om. Edimäne susi tõmmanu mõnikõrd pardsil pää otsast ärä `krapsti. Kui par'ts `olli vaga, sis `tõesel soel es olegi imu `minnä, ta näi ärä, et aud om, es lähägi.

Ennu Sammul `püidnu `auduga `susse, aga täl ollu üits suur' peni kah, kes `susse `murdnu. Penil ollu laiga pargitust nahast rihm `kaalan ja rihmal ollu nagla sehen, terävä otsa vällätsele poole.

Susi karanu edimält penile `turja, visanu `õkva `amba `kukru pääle `sisse. Nigu ta `amba `sisse löönu, nii ollu suu verd täis'. Susi `kaenu, kudass minemä saap. `Võtnu lumetüki suhu, lasnu tolle suust maha, `võtnu jälle `tõese lumetüki. Kui peni tälle `aiga an'd niipaillu! Tuu ollu serände `murdja peni, `pannu soe pikäli, `võtnu lõõrist `kinni ja `murdnu `õkva ärä.

Aga viimäte olliva iks soe ärä `murdnuva tolle ää peni. Kui ta ütsindä `johtusi ulga `sisse ja inimesi abiss es ole, sis kissivä tükkes. Üits susi `olli küll iinpuul sääl `kaala man, aga tõese `lahksiva ulganiste takast, nii et lihatüki lennässivä.

Soe `murdnu inimesi ka, ku kätte saanu. Inimese lihal olna ää magu, kui na kõrd inimese liha `maitsa saanava, sis ei `tahtnavagi muud, sis `murdnava inimesi. `Väikeste `latsi pääle olna susi `väega majass.

Vanast olluva soldati taludel `istman. Enne sõda `pantu egäle talule üits ehk kaits soldatit `istma. Taluld saanuva na `söögi, talu pidinu näid `süütmä. Ega näil `püs'si ei ole ollu, `paillald mõõk. Kiriläl ollu üits soldat, tuu tennu känksepä tüüd. Meie küläst käenuva `tõese soldati Kiriläle `endi `saapit parandama. Ja `soekese `murdnuva üte soldati ärä. Tu ollu `Tainnu talul `istman, tullu Kirilält ja siin mõtsan `murdnuva soe poesi ärä, ei ole muud `perrä jäänu ku `paillald `saapa. Nemä iks `lahksiva `saapa ka ärä, na es saa jo muedu `jalgu kätte.

Jah, `olli iks kõrd küll! Talumehe olliva esigi joba `vaese, aga kroonu riis' ka viil, saat' sõamehe talule `süümä. Tainnul midägi näele `süvvä `anda ei ole ollu, `Tainnu vanamiis `top'nu kõik' usse ja `akna `kinni, et soldati edimäst `trummi ei kuuless. Edimätse trummi `aigu pidinu talul süük' valmiss olema. Ku tõene trum'm löönu, sis ollu soldatidel joba kipe minek', `süümisess ei ole enämb `aiga jäänugi. Kõik' rutanu joosten `sinna, kos näil tuu kogunemise kotuss ollu.

Tenulik susi

`Peebu Mari maatük'k `olli siin meie mõtsa `veeren, meie laada takast minnä viimäne nurme ots. Umbes poole vakamaa `olli tuu maatük'k suur'. Kate külle puuld `olli mõts, kolmanda külle puuld `olli `aenamaa, nelländä külle puul `olli Soe talu põld.

`Peebu Mari `võtnu sirbi ja lännu rügä `põimma. `Põimnu, `põimnu nigagu pääle `lõuneni, sis tullu suur' susi temä manu. Susi vahip Marile `otsa ja niudsup, Mari kaedsap ike kate `käega `vasta, et tõõ-huju ja tõõ-huju. Aga susi ärä ei lähä, vahip Marile `otsa, esi niudsup. Mari saap aru, et soel `murdmise mõtet ei ole ja jääp vakka.

Ega vanast naestel `undrikku es ole, `olli jakuga ame ja tol `olli vüü pääl, `rindu alt `olli `vüüga `kinni `võetu. `Amme jakk `olli veedike `peenemb kui arilik villä kot't. Susi `võtnu Maril `ammejaku alumatsest veerest

`kinni ja `astnu mõtsa poole minemä. Mari mõtelnu: „Ega täl `murdmise mõtet vaest ei ole, näiss, kosta mu viib."

Susi nännu ärä, et Mari iluste `perrä tulep, sis lasnu ammaste vaheld `ammeveere `valla. Susi lännu iin, Mari `astnu taka. Lännuva mõtsaalust `müüdä edesi `umbes puul' `versta maad. Sis jääp susi `saisma, kaep Marile `otsa ja `lipsap noorde kuuste sekkä.

Kae mõtsa all suurde puie all kasvava noore `kuuse nigu pihestik, sa ei `pääse sääld läbi kudagi, ta om nii tihe ku `oitku. Susi lipsanu `sinna pihestikku. Mari jääp `uutma, et näiss, näiss, mes sis nüid tulep. Susi tullu `varsti tagasi, poig ammaste vahel. `Pannu poja Mari `jalgu manu maha, esi näedänu nõnaga poja anna `alla.

Popsinaesel südä `irmu täis': „Jummal-issäke, mes tol pojal sis onde om, et ta `miule tedä `näitäp!" Mari kükitäp soepoja manu ja kaeb – pojal puupulk' `persen. Mes muud, jälle mõne ul'aski koerustük'k! Mari kisup pulga soepojal `persest `vällä ja `viskap maha. Susi oless esi ta `vällä tõmmanu, aga pulk' `olli niipaillu sügävän, ta es saa kätte. Susi `võtnu sis poja ammaste vahele ja viinu `pessä tagasi. Sis `olli toonu `tõese poja Mari manu ja sedäsi kõik' viis' tükki. Kõigil viiel ollu lepätse pulga `persede susatu, Mari kisnu kõigil viiel nuu pulga takast `vällä.

Mari `oodap ja `oodap, näeb, et susi enämb ei tule, sis `ütlep: „Küll tulep `perrä, kui täl ädä om! Mia lähä rüä manu tagasi."

Mari põemap rügä ja käänäp `vihku, õtaksaien nakap rüävihke akki panema. Üte kõrraga kuulep akkipaneja, et üits matsin tulep, iks `matsadi `matsadi, `matsadi `matsadi. Mari ärä `eitenu: „Jummal-issäke, kas nüid susi `jälle tulep mu `kiusama!" `Viskap `silmi mõtsa poole – nojah, susi tulep, suur' lammass kõrval, esi oiap lammast `villust `kinni ja annaga annap `lambale perset `müüdä. Tulluva nigu maa müdisi. – Kae susi viinä niiviisi `lambit `poigele murda, `võtna ammastega `lambal `kaala alt villast `kinni, annaga löönä iks `lambale perset `müüdä, niida `aana `lamba oma pesä manu. Sääl sis opena `poige `murdma. Poja `murdnava `lamba ärä ja söönävä ärä kah.

`Susi viinu sis `lamba rüänurme. `Enne ei ole lammast `valla lasnu, ku Mari `võtnu vüü vüüld ja `pannu `lambale `kaala. Sis susi lasnu `lamba `valla ja lännu oma tiid. Mari `pannu iks rüä akki ja tullu õdagu `lambaga kodu. Ja lammass toonu `talve viil kaits `poiga kah Marile. Susi es ole tenämädä, tõi `vaesele popsinaesele ääteo iist palgass `lamba.

Ega susi `endä pesä lähikesest ei `murdna. Lammass võena olla `õkva ta pesä man, ei `putna. Vanasõna `ütlep kah, et susi oma pesä mant ei murra.

Mari `olli iks `julge inimene, mõni `tõene oless irmust ärä `koolu. Susi om jo `murdja! Mari mõtelnu: „`Kaeme, kosta mu viib! Kui ta tahap, ärä murrap ta mu nigunii, kohe sa soe iist paket!“ Vanast ollu `susse karjaviisi, `kurja tennuva na üttealati. Ja külländ sigisä ollu nuu soe, mõnel ollu kaitstõistkümme `poiga, enämbide ollu näid küll viis′ vai kolm.

Voorinkäimisest ja vanaesä kavalusest

Vanast `olli tuu `voori pääl `käimine. `Talve `käidi `voori pääl ja keväde, ku tõug maha `olli tettu, sis `võeti jälle oma reis ette, kas `Riiga, Talinade vai `Pärnude. Miu mäletäväst minu esä küll es käi `voori pääl. Temä ütel et: „Mia oma obesit `tapma ja `riistu `lahkma ei lähä!“ Aga muu taluse käesivä viil kõik′ `voori pääl `talve ja suvel kah. Mõni miis eläski `voorinkäimisest. Kel ikki paremb obene `olli, tuu käis ilmast `ilma kaupmeste `kraami vedämän ütest liinast `tõisi. Enämbide `veeti `kaupa `Tartust `Pärnude, vahel `arva ka Talinade ja `Riiga. Puuda pääld `olli `masmine, kuipaillu `puute ta ärä jõus′ viiä, niipaillu `masti. Ää obene `olli, sis `panti nelikümmend `puuta `kuurmade. Kaoba `Pärnude vedämise iist `anti kaitskümmend `kopka puuda pääld. `Tartust viidi `linnu ja linasiimnit `Pärnude, `Pärnust `tuudi jälle `eeringit ja `suula `Tartu kaupmestele. Kui raudtii sai `käimä, sis enämb es ole `voorivedämist.

Miu vanaesä `olli kõva `voori pääl `käijä. Vahel käis peris ütsindä ja üte obesega, kui muid `voorimehi es ole. Üitskõrd jälle ollu täl `Pärnude minek. Tol kõrral `käidu `Pärnude Valga kaodu, Valgast `Pärnu pääle. Vanaesäl nakanu jahe, mõtelnu: „Ma lähä õige `kõrtsi `sisse, ole sääl üüd.“ Aanu obese kõrdsi manu, kõr′ts ollu kül′m nigu soe laut. `Astnu ussest `vällä et: „Siiä ma joht ei jää, ma sõeda edesi `tõese kõrdsi manu. Sääl om alati `lämmi ollu.“

`Sõitnu edesi, aga tii pääl lännu ratass `katski. Vanast olliva puu ratta, ega `rauda sääl suguki es ole, puha puust. Noh, ratass `katski, `pimme ka joba. Vanaesä `nännu, et talu ollu tük′k maad tii veerest minnä. Temä `võtnu tolle `katskitse ratta ola pääle ja nakanu `astma et: „Ma lähä vaheta taluld

ratta.“ Saanu rehetare `taade, kaeb: vana kirst `saena veeren `kaarde all. Temä `tõstnu `kaase veedike `kõrgeppa, näeb et `põrsa kirstun sehen. `Pimme `olli, toda temä es näe, paillu noid `põrsit sääl `olli.

Vanaesä lännu edesi. Muru pääl ollu `mitma ratta. Noh, kesküü aig, maja `pimme, inimese makava kõik'. Temä neid une pääld üless `aada ei ole `tahtnu, `võtnu sääld üte ratta, mes temä `arvamise `perrä parass pidi olema, oma `katskitse ratta `jätnu asemele. Tol kõrral ollu serände `voorimeste `sääduss: kui inimene pan'd vana ratta asemele, sis `saadi aru, et ta om ädäperäst `võtnu, sis `perrä es `aeta. Aga kui ta `katskist ratast asemele es pane, sis `loeti `vargass, `aeti `perrä, `võeti ratass ärä ja `anti tubli nahuk tappa ka viil. Kui joba ravvutedu ratta olliva, sis seräst õnnetust enämb tii pääl es `johtu.

Vanaesä susanu tolle vahetedu ratta tele `otsa, sis saanu ta edesi `sõita. `Jõudnu kõrdsi manu, sääl ollu üits vuur' joba iin, `riijalune obesit täis'. Temä ei ole nakanu sinna vahele `tük'mä, tõmmanu oma `kuurma `saena `viirde ja `pannu obese rataste pääld `süümä. Esi lännu `kõrtsi `sisse, kõr'ts ää `lämmi, vanaesäl ää miil'. Ragunu tule üless ja `pannu pirru palama. Kaeb, et mulgi makava edikõrdsin `saena veeren. Üits miis makap aluskaltsega, sikanahast seemiskitse pöksi `jalgu man maan. Vanaesä `võtnu sääld nuu `kalli pöksi ja visanu `taaritõrikesi. Ja esi eidänu sis edikõrtsi pengi pääle magama. Koerustük'k, mes muud, sol'k taari ja leot' tõese inimese pöksi!

Ommuku miis nakanu `pökse `ot'sma. „Kos miu pöksi om, pöksi ärä varastet!“

No kõrdsimiis ka tullu üless, tuu ütelnu: Siin kedägi ei ole käenu. Üits `Tartu miis `üüse `tulli, tuu pengi pääl makap. Ma ole kuulu, et `Tartu puul om targa mehe, `aame `Tartu miis üless, vaest temä mõestap nõu `anda!"

Õegati sis vanaesä üless: „Miis tule üless! Serände asi om `johtenu, et sikanahast pöksi om ärä kadunu.“

Vanaesä karanu pengi pääld üless, `kitnu: „Tuu om `väike asi! Osta puul' `tuupi `viina, ma viina pääld kae. Kui na lähiksen om, sis saame kätte, aga kui na `koeki `kaugele om `viidu, sis on kaits `nailla, `kaugele ma ei näe.“

Mul'k lännu tagakõrtsi, kos `viina ja õlut `müidi, `ostnu puul' `tuupi `viina. Vanaesä `võtnu tuu viinapudeli leti pääld, rüibänu suutävve ja küünitänu mulgile: „Võta esi ja anna sõbrale kah, nii et viin `liikuma saap!“

Puul′ pudelit `viina `olli ärä `juudu, sis `Tartu miis `pannu korgi pääle ja nakanu `kaema. Vahel `käännu ta pudelil korgipoole üless, vahel põhja, esi raputanu, ütelnu „Pöks′ liks, pöks′ liks!“

Vanaesä vahip `vasta `valget toda `viina ja kõnelab `sondamisi: „Üten imelikun paegan na om, `kossegi nigu `kaase all vai... Mitte ei saa aru, udutsess lüüp!“ Raputap jälle ja `õikap: „Pöks′ liks, pöks′ liks!“ Ei midägi targembat. Vanaesä loksutap `vastselt toda `viina, kaeb: „Oh sa `pimmeaud! Segätsess lüüp, mitte ei saa aru! Nemä om üten ligedan paegan nigu `kaase all vai... Tule nüid esi kah, vahi, sääl na om!“

Mul′k kaeb ja `ütlep: „Mina ei näe `ühti!“

Vanaesä `vasta: „Mes ei näe! Pöksi om `selgede nätä, nigu peeli pääl. aga ei saa aru, kos na om. Nemä oless nigu `kaase all `kossegi, nigu ligedan paegan.“

Äkki vanaesä `justku `virgup, käsutäp: „`Kaege taari tõrikesi, vaest sääl om!“

`Võeti `taaritõrikesel kaas′ päälď ärä ja tõmmati pöksi `taari sehest `vällä nigu sorinaga. Mulgil `olli ää miil′, et pöksi kätte sai. Nuu sikanahast pöksi ollu `kalli, `masnu viis′ rubla. `Ainult rikka mehe `jõudnu noid `osta. Kel `endäl sikk `olli, tap′p sika ärä, nahast las′k `rätsepäl pöksi tetä.

Mulgil pöksi käen, sis tullu kõrdsimiis oma ädäga: „Ole ää miis, `vaata, kas sa näed, minu põrssat varastadi ärä!“

Vanaesä ütelnu: „Selle viina päälď ei näe, sii om oma mõjo `kaotanu. Kui tahat, anna `vastne viin, sis `kaeme!“

Kõrdsimiis `annu puul′ tuupi `viina, vanaesä `maitsnu jälle veedike päälď ärä ja `annu kõrdsimehele ka rüibätä. `Maitsnuva sääld `kõrda `müüdä iks mõlemba, niida et viin `liikuma sai. Sis nakanu vanaesä `jälle vigurdama: iks kõrd viinapudeli põhi üless, kõrd korgipuul üless, loksutanu toda `viina ja `vahtnu: „Mitte ei saa aru! Nigu kas′t vai kirst om `kossegi `uune `saena veeren, sääl om `põrsa sehen...“

Kõrdsimiis kärsitult: „Kae, kas om kümme põrst!“

Vanaesä vahip, `ütlep: „Ei saa aru, segi lähävä! Ää ulk näid om, jooseva üitstõestest läbi...“

Kõrdsimiis jälle: „Kae, kas üits om kirriv!“

Vanaesä kitäp kõrdsimehele `perrä: „Jah, üits om kirriv! Seh, võta putel, kae esi kah! `Põrsa om nätä nigu peeli pääl. Na om nigu kastin vai kirs-

tun `kaase all, vahi, kudass na jooseva! Nemä om vaest nällätse, mitte ei saa lugeda, segi lähävä!"

Kui vanaesä joba külländ `olli vigurdanu, sis viimäte ta juhatanu ärä et „Siist kaits `versta minnä om kura kätt talu, kos om serätse esimuudu `värjätulba. Mine sinna talule, rehetare taka `kaarde all om vana kas't vai kirst, sääl om su `põrsa sehen."

Kõrdsimiis lasnu poesil obese ette panna, `istnuva poesiga `rattile ja kihutanu tulisttuhka `põrsit `ot'sma. Vanaesäl es ole ka enämb suguki `aiga ollu, tuu `kaenu, kudass aga kõrdsist rutemb minemä saap. Ega temä es tiiä, kas na om kõrdsimehe `põrsa. Temä näi `põrsit kirstu sehen, mõtel, et `põrsa om emmise takst ärä `võetu, om sinna `võõrdusi `pantu. Kost temä tiis', et na varastedu olliva.

`Pärnust tagasi tullen saanu vanaesä teedä, et kõrdsimiis om oma `põrsa kätte saanu. Olluvagi temä `põrsa sääl rehetare `kaarde all kirstun. Kui ratass `katski ei oless `lännu, ega vanaesä sis `põrsit ei oless `nännu. Mes täl sis talule `asja oss ollu! Et ta `põrstele manu sai, tuu `olli kogemada `johtumine.

Lännu sis mõni aig `müüdä, ollu jälle vaja vooriga `Pärnude minnä, ikke `tutvat tiid `Tartust `Valka ja säält `käännu `Pärnu pääle. Saanu päevävalgen tolle kõrdsi manu, kos ta ennegina üüd `olli ollu. Kõrdsimiis joba tii pääl vastan et: „Küll ma ole su `uutnu! Ää et sa `onte üitskõrd tulet! Tule nüid `sisse, tule `sisse!"

Vanaesä: „No mes sul sis ädä `olli?"

Kõrdsimiis: „Mulle tetti nii suur' kahju, et oi-oi-oi! Kolmsada `ruubelt raha varastedi ärä. `Mõtle, kolmsada `ruubelt!"

Vanaesä: „No küll me `kaeme, vaest saame kätte. Ma pane obese `paegale, küll me ommen `valge päeväga `kaeme!"

Kõrdsimiis: „Tule sa `sisse! Küll poiss panep obese `paegale, annap aenat ette, tule aga `sisse!"

Vanaesä: „Mia pane ikke oma obese `paegale, rahaga om `aiga."

Kõrdsipoiss joosep vanaesäle manu: „Kulla esäke, ärä sa mitte `ütle, et mina tolle raha võti! Mu saadetass Siberide, kui sa ärä `ütlet!"

Vanaesä: „Ärä `pel'gä, ega ma ei `ütle! Ega ma su ättä ei jätä. Kohess sa sis pannit ta, ku sa võtit?"

Poiss näedänu vanaesäle iluste ärä et: „Kae, sääl tolle paari kottal viiendä lati vahel om raha!“

Vanaesä ütelnu: „Ärä `pel'gä, pojake! Ega ma su üless ei anna. Mis ma tost saa, et ma su ättä saada! Kõrdsimiis saap oma kätte, tost om tälle küll.“

Vanaesä lännu `kõrtsi, ütelnu kõrdsimehele: „Ooda ommukuni! `Valge päeväga lähme otsime tuu raha üless. Anna viin kätte, viina pääld `kaeme!“

Edimäld joonuva pääld ärä, nii et viin sai liikuda, sis nakanu vanaesä vigurdama: iks viinapudeli põhi üless ja korgipuul üless, sedäsi mitu `kõrda. Vanaesä raputap ja loksutap toda `viina ja vahip surmtõte `näoga pudelide. Peräkõrd `puhkap `süämest, `ütlep: „Oh, ega ta `kaugel ei ole, kätte saame!“

Kõrdsimiis suuren kärsitusen: „Kes tu `olli, tuu varass?“

Vanaesä: „Kui mia `varga ärä `ütle, sis om kõik' mu `tarkus `lännu, sis ole ma niisama tark kui sina olet. Ei näe ka `äste, käänä putel kui taht, mitte nägu ei näe, ike sällä käänäp ette.“

Ommuku, ku `valgess lännu, sis kõrdsimiis tullu et: „Lähäme nüid `kaema, kas saame raha kätte!“

`Riijall vanaesä openu: „Võta nüid sääld retel, pane siiä selle `paari kottale, loe saena pääld viis latti ülespoole, kae, kas sääl ei ole su raha!“ Kõrdsimiis `kaenu ja saanugi oma raha kätte.

Sis ollu kõigil ää miil'. Kõrdsimehel ää miil', et raha kätte sai, poesil ää miil', et temä `vargus `tiidmädä jäi, vanaesäl ää miil', et ta nii `kergede `toime `tulli. Oless poiss targemb ollu, oless raha poesile jäänu. Vanaesä oless iks `endä kavalusega `vällä `pästnu, ütelnu, et raha om `kaugele viidu, temä nii `kaugele ei näe. Ega vanaesä konagi ei oless `kimpu jäänu.

Vanaaigne eidsinkäimine

Vanast ku miu esä viil nuur' ollu, sis `käidu eidsin seenigu `mihklipäeväni. Terve külä obese olluva eidsin ja egält taluld mehi kah. Sääl, kos prõlla om koloosi `aenamaa, sääl mätistiku pääl ollu `terve külä eits kuun.

Tiirike lell ollu tol kõrral eidsi kubijass. Eidsikubijal ollu vanast nii suur' `õigus, et tuu võenu tappa ka `anda, ku mõni eidsiline ei ole sõna `kuulu. Poisikese pedänu agu mõtsast `vällä `tuuma. Märä pääld ollu viis-

tõiskümme `vuuri agu `tuvva, ruuna pääld `olli vaest vähämb, toda ma enämb ei mäletä. Sis tettu suur' tuli üless, tuuperäst et susi `pel'gäp tuld. Obese pellänuva pimedät, pellänuva sutt, ei ole tulest `kaugembale lännu, söönuva iks sääl tule lähiksen `ümbresõõri.

Vanemba mehe eidänu õdagu magama, nooremba tennuva tuld ja pedänuva pillerkaari. Noorde inimeste asi, müllänuva ja `maelnuva. Tandsitu eesti `tandse, ris'ttandsu ja kübärä `tandsu ja mes kellegil `miilde `tulli. Ommuku mehe maganuva `valgeni.

Ennu-Jüri Juhani sõemunimi ollu Päits. Ega toda ei ole `tohtnu temä `endä kuulden üteldä, sis ta saanu kurjass. Suur' tukev miis, laja luuga. Arvata om, et tõist nii kõva miist tol kõrral es olegi.

Ennu-Jüri Juhan ütelnu: „Imelik asi! Miu vana `Valge `olli õdagu sääl `sonni pääl ja nüid ka om sonni pääl. Üü läbi om ta sääl `saisnu. Ma lähä aa ta `süümä, mes ta saesap sääl!"

Juhan võtap tuletuki ja lähäp `Valget ärä `aama, et tulgu `süümä, mestä vahip sääl sonni pääl. Saap `Valge manu, pistäp `rüük'mä: „Õi, tulge `kaema, `Valge om soe ärä `murdnu!"

`Valge ei ole `tahtnu soe pääld kudagi ärä minnä. Ei tiiä, kudass täl nii `olli `johtenu, et `olli kammitsega `soele `kaala pääle karanu ja `litsnu soe pää `pehme sonni pääle `porri ja vette. Susi nägi ärä, et `Valge om tõestest erälde, et vaja õdagusöögiss ärä võtta, aga läits alvaste. Susi sai esi `surma, leis' viil kaits `surma, `Valge kammitsega `kaala pääl, pää porin ja viin, ja `Valge ammastega `perse küllen. `Valge `olli kõik' soe `perse ärä `näksnu. Oi obene purep valuste, ta võtap `õkva ku `tan'gega, `tõmbap tüki `vällä!

`Valge ei ole soe pääld ärä `tahtnu `minnägi, temä pelläs's et kui susi pääsep, sis ta `kargap `kül'ge ja murrap ärä. Tuletuki abil `saadu iks `Valge ärä `aada. Mehe kisnuva soe sääld porist `vällä ja viinuva `küllä. Susi `pantu Kile kajo manu nellä jala pääle `pisti, sis külärahvas tulluva ja `annuva tälle valu. Naese `annuva kaalpuiega matsu et: „Kohess sa mu `lamba pannit!" Mõni miis jälle et: „Kohess sa mu varsa pannit!"

Ega `varsu ei ole tol ajal `kuigi paillu üless kasvatada saanu, soe `murdnuva varsakese ärä ja söönuva ärä kah. Vana obest nä nii ei ole `tahtnu ku nuurd, aga ädäkõrral mur's susi vana obese ka ärä, kui täl näl'g `olli. Vanasõnagi `ütlep, ädä aap ärjä `kaivu, näl'g soe `küllä.

Esä ollu suur jahimiis

Esä ollu suur′ jahimiis, ku `liina lännu, ollu ka püs′s üten. Mõnikõrd `johtenu, et saanu liina tii pääl mõne looma ka maha `laske, kas vai jän′esse. Üitskõrd lasnu ta Külitse külä nurmen üte `paoguga `katsa püve maha. Ollu serände paillass kenk, sääl ollu rüänur′m, püvekese käenu sääl orast söömän. Kos lumi õhuke, sääl rehitsenuva orasse `vällä ja söönuva. Tol kõrral ollu mitu `parki püvesit mäe külle pääl rehitsemän. Esä karanu rii pääld maha ja lasnu sääld suuretii pääld üte `paogu. Täl `olli üteravvaga püs′s, ega ta mitut `pauku es saa `laske. Tõese lennänuva minemä, esä korjanu nuu maha jäänu püve ärä ja viinu `Tartu `turgu, müinu ärä.

Vanast kasvatedu `linnu `paillald `rõiva jaoss, sis otsitu ääd linaleotamise vett, kos ilusa `valge lina saeva. Meie talu lina `viidu Illi `mõtsa `Suurde Umbjärve likku. Esä lännu `linnu sääld järvest `vällä `tuuma ja ollu täl püs′s ka üten. Kisnu lina viist `vällä ja `pannu järve `viirde `pisti, et sis vesi `nõirrup `vällä, om obesel `kergemb viiä.

Esä `istnu järve `viirde maha, `pannu piibu palama. Päiv nakanu minemä, õtak käen. Sis `säädnu lina rataste pääle ja `istnu esi linakuurma `otsa. Ega suur′ `kuurma es ole, üle peelde veedike ollu. Nakanu `sõitma, nii susi `pannu `Väikese Umbjärve puul et : „Vuu-u-u-u!“ Esä lasnu serätse sama joru `vasta tälle ja nakanu sis järve veerest `kuurmaga Illi poole tulema. `Jõudnu `Valgekivi mäkke üless, nii susi `pannu jälle: „Vuu-u-u-u!“ Illi peni nakanu `aukma nigu üits kärrin. Esä saanu mõtsast läbi, joba nurme `viirde, – obene ei taha enämb edesi `minnä, nakap `norskama ja jääp `saisma.

Esä karanu `kuurma otsast maha ja `võtnu püssi, et ma kae, mes sääl iin om, mes obene `pel′gäp. Kaep – susi iin! Tii kään′d `luuka, tei looga `sisse, susi läits `õkva üle nuka, sai käänu pääl esäle ette.

Esä tõmmanu sis sinna tulede pääle üte kähvi, täl ollu kõva pauk sehen kah, `mõtle neli ren′t `kuuli ollu sehen! Sute `laskmise jaoss ollu serätse jämedämbä kuuli. An′d klähvi ärä, susi röögätänu üits kõrd ja ollu valmiss kah. Esä sis `võtnu soe `andapidi `perrä ja visanu linakuurma `otsa.

Soel `johtenu pää `taadepoole ja and ettepoole. Esä `istnu pääle, and jäänu esäle `perse `alla. Saanu Sarabiku `põlde vahele, `tunnu, et susi nigu liigutap `perse all, nii kuulu, et takapuul `olli üits plaksavuss. `Soekene tullu `ellu ja `võtnu ratasteredeli piild nigu üits plakin. Piil′ ollu `kat′ski nigu

puru. Esä nakanu sis püssiga kupatama toda sutt, seeni `pesnu, ku susi vagass jäänu. Sis toonu soe kodu, ommuku `võtnu naha ummitselt maha ja viinu `Keeri `mõisade. `Kõrvu iist `mastu kolm rubla, naha iist viis rubla. Kittä ka saanu, et `murdja ärä häät'.

Jahimehe võitlus soega

Miu esä ollu nooren jahi pääle `väega südi. Kui ta `liina `sõitnu, sis viinu iks neli ehk viis jän'est kõrraga `Tartu turule. Üitskõrd esä lännu nippe `laskma. Nipi lennänu iks `Räesä mõtsast siiä Kasumõtsa, lennänuva siist üle ja tennu: koor-koor-koor pits!

Nojah, esä lännu noid nippe `laskma sinnä. Temä ollu sääl `Räesä mõtsa veeren ja `uutnu, et ku nipi `lendävä üle, sis ta lasep. Aga tullu susi. Temäl `kange imu sutt ka `laske. Susi ollu joba üsnä lähikesen, esä kihutanu tolle nipele mõteldu paogu `soele. `Kerge pauk ollu, susi ei ole tolle paoguga maha `jäänu. Noh, `linde jaoss olliva `pantu peenikese `aavli, et `lindu puruss ei lüü.

Ja `soekene nakap manu tulema. Esä võtap püssiravvast `kinni ja kaedsap püssiperäga `vasta sutt, aga susi võtap püssilaadist ammastega ja tulep kõrdkõrralt lähembäle. Soel püssilaat' `ambin ku õlekõr's, lähäp `kat'ski krõpst krõpst krõpst. Sis lasep lõginaga `rauda `müüdä ikke edesi. Esä tulep tagasiperi mõtsast kavvembale, saap nurme pääle. Nurme pääl ollu paillu serätsit muna `kivve. Susi ollu joba pia esä käe man, tullu iks lõks-lõks `rauda `müüdä edesi. Temä saanu kudagi üte kivi kätte kahmata ja nakanu `soele kiviga pähä virutama. `Annu kiviga mõne `oobi, sis jäänu susi vagass ja esä `tapnu soe ärä.

Esä perämäne soetapmine

Kos nüid tuu Soe talu om, tollest takapuul sääl Soe ja Kitse talu vahepääl ollu meie talu põld. Esä `künnu sääl ja püs's ollu täl üten. Täl `olli teedä, et soe sääld `müüdä käevä. `Räesä mõtsast Kasumõtsa ja Kasumõtsast Tõravere `laande ollu sute tii. Esä nännu, et susi tulep, abanu säält püssi kätte ja joosnu mõtsa `viirde `soele `vasta. Temä ollu puhmaste vahel varjun,

ku susi tullu, sis tõmmanu tälle üte `paogu. Susi karanu `pisti, röögätänu üits kõrd ja sadanu säliti pajopuhmaste vahele. Tuu ollu suur′ esäne susi. Vanal soel olna suure kihva `taadepoole kongun. Tolle sadamisega visanu susi tõese kihva pajo juure `alla. Esä tahap sutt `säl′gä tõmmata, aga ei saa kudagi kätte – soe kihu pajo `juure all. Väist ka `karmanin ei ole, muidu `lõikasi väedsega puujuure `kat′ski.

`Künjä, kes sääl lähembäl olluva, tulluva ka sinna `kaema. Nuu kah imetänuva: „Küll om tük′k, üits kihu om puu juure all, sutt kätte ei saa!“ Mõnel ollu väits üten, nuu tulluva ka appi, `lõiknuva väedsega pajo juure `kat′ski, sis saanuva soe kätte. Peräst `surma sis kupatanuva sääl viil toda sutt. Üits õeganu: „Kohes sa, kuri, mu varsa viisit!“ Tõene pahandanu: „Kohes sa `rõipekihä mu `lamba pannit!“ Nurinat ollu `paillu.

Esä `nül′gnu soe ärä, pannu obese ette ja viinu naha ja kõrva `Keeri `mõisade. `Keeri `ärrä nimi ollu Sile. Toda ei tiiä, kudass ta `õige nimi võis olla, aga rahvass `kutsnuva tedä `Keeri Sile. Silel ollu ää miil′, et üits `murdja jälle `otsa sai, `masnu esäle soe naha ja `kõrvu iist `katsa rubla peo pääle. Tuu ollu perämäne susi esäl tappa. Pääle tolle temä ei olna enämb üttegi sutt `nännu ega `laske `saanu.

Sika Mihkli ja soepoja

Sika `Mihkli ollu koer `poiske, serände elläv ja terävä vaemuga. Kevädene aig ollu, `künjä joba kõik′ nurmen. Peremiis `saatnu ta `mõtsa, käsnu `luvva agu `tuvva. Noh, `Mihkli viks poiss, `lõiknu `luvvaao ruttu ärä, ja kobistanu lõegatu ao `kan′gla `alla, et nakap kodu minemä. Aga läbi mõtsa minnen `leidnu soe pesä – kaitstõistkümme `poiga sehen. `Mihklil suur′ mure: „No mesmä tii näedega! Jätät `mõtsa, kasvap `ulka `susse, teevä paillu `kurja, murrava `lambit, `lehmi ja `varsu.“ Sis tullu täl ää mõte. Tõmmanu `amme sälläst ja `keitnu `käistega `amme päämulgu `kinni. Sis korjanu nuu kaitstõistkümme soepoiga `ammest tettu koti `sisse ja `võtnu kotiga üle ola, `luvvaao kobistanu `kan′gla `alla ja tullu kodu poole tulema.

Poesike saanu oma `kuurmaga mõtsast küll õnnelikult `vällä, `jõudnu `puulde kodu `tiide joba, äkki kuulep müdinät, kaep `taade – soe tuleva katekeste suure joosuga `perrä et: Anna poja kätte! `Mihkli ei taha `poige

kätte `anda. Ta panep soepoja kotiga maha ja ao kah, esi kaedsap kiiniga `vasta `susse ja `röögip: „Appi! Appi! Tõõhuju! Tõõhuju!“

`Künjä nurmen kuuluva ja joosnuva appi. Mõni `aarnu `roosa, mõnel ollu adra lus'k ola pääl. Sedäsi nä irmutanuva soe `mõtsa tagasi. Kui `ulka inimesi ollu, sis soe pellänuva, aga kui ütsik inimene `vasta tullu, ütsiku `murdnuva maha ja söönuva ärä kah.

Sika `Mihkli viinu iks oma `kuurma kodu. Ma mitte ei mäletä, mes noist soepoigest sai. Võip olla `Mihkli võt't na kotiga `säl'gä ja viis `mõisaärräle ääss meeless. Kui ärrä meeleolu rõõmuss `olli, äkki an'd poesile `kõrvu iist rahagi. Nemä ka jo `murdja sordist, mes tost et `väikese.

Vanaaigsest elust

Talul `olli iks rehetare otsan `kambre, `olli sis üits kammer vai kaits kammerd. Suvel eleti `kambren, sääl `olli söögilaud sehen. Kua mant `tuudi süük', `kambren `süüdi. Aga `talve eleti ja tetti tüüd rehetaren. Sääl kedräti, `koeti, tetti `kaplu ja kammitsit, `süüdi ja magati.

Pilak `olli saena ja ahju vahel, tõene ots läits `saina, `tõene ahju müiri `sisse, pirru ots susati pilaku vahele. Pilak `olli nuka sehen, `sinnä es mahuva naese manu, mia pidi tuld `näitämä. Esi olli kivi `kõrgune. Joba õegati: „Oia pird onde `pisti `rohkemb!“ Vahel ta `kiste ärä mul käest, sis puhuti jälle palama ja opeti: „Kui tuli kõvaste palama lähäp, sis oia pird `pisti, ku tuli `väiksess lääb, sis oia pird otseti!“

Igävene ädä `olli selle tulega. Tuletikke es ole, mehe ragusiva tuld tuliravvaga. Pessuraasuke `olli räni pääl, sis ku räni pääle `lüüdi tuliravvaga, sis karas's tuli pessu `kü'lge. Pess `olli pehme, võt't tule `kül'ge. Tuld vanast `väega oieti. Kui tuletegemine paa `alla `olli ärä lõpetedu, sis mateti üdse tuhaga `kinni, nii et tuli alali `saesap. Pernane `õegas's: „Sõke, Leena, mine õhuta tuld!“ Tuu tähen'd, et `korja üdse kokku ja puhu palama, nii et tuli saab jälle `õõguma.

Kui tuli ärä `olli `kistenu, sis pernane pahan'd `tütriguga: „Mine nüid kae, kos koda `suitsep, säält tuu tuld! `Endi tule olete lasnu ärä `kistuda!“ `Tütrik võt't pangi näpu `otsa, juus'k tõese talu kua manu, tõmmas's säält

kopaga tulitse üdse `pangi, tuhk ruttu pääle ja sis suure `joosuga kodu. Tõenekõrd `olti `oolikamb.

Meil `olli rehetaren kaits pada, suur′ pada `olli `sisse müiritu, `väike pada `panti ahilde `otsa. Meil osteti `väikse paa jaoss raudahila. Vanast `kästi: „Pane ruug patta `piisuma!“ Miu `aigu üteldi: „Pane sup′p `lämmäle!“

Suure `paaga tetti lehmile `juvva. Agana `panti `tuubride, sääl valeti näele kiib vesi pääle, `seeti `suurma `sõklit sek′kä ja `anti lehmile ette. Jooja lehm jõi, `tõene es pane nõnagi `sisse, `juutja pahan′d: „Vana kelp lehmärõebe, ei juu konagi! Torguta tedä ja `palle, pane jälle peoga `sõklit sinna manu, sis ädäperäst juub ärä!“

Üteldäss et vakku `lambit `mahtuna `paillu `lauta. Tuu vanasõna om `õige küll. Kui me külän `ellime, sis meil `olli egän tare nukan sän′g. Kõnts-Annekese sän′g `olli ahjusuu kottal nukan, esä ja emä sän′g `olli ahju kõrval. `Riijalutse läve kõrval nukan `olli sõdse-Anne sän′g. Tuu kodass `kampsune `terve küläle. Ja tõesel puul nukan `olli Kudi-Andsu sän′g, tuu magass `endä naese ja pojaga sääl. Nii `olli egän nukan sän′g, sulasepoesi jaoss es jää `ruumi `koskile. Tuu magass ahju kummi pääl ehk parsil. Kui `kõrgen `liiga `lämmi `olli, sis tõi oma kraika `sisse, sääl magass.

Sulasenaese kana olliva nende `endi sängi all. Egän `paegan es lubata kana taren pedädä, et kana aap paillu sita `aisu. Meie perenaene `olli nuur′ ja `perräanja inime, tuu lep′p kõigega. Mes üits `kuvvetõistaastane tüdruke mõestapki elust.

Rehi `olli `riijalutsest puultõist `süldä kummaltki puult `kitsamb. Sis jäi sinnä pik′k `kaardealune, tol olli saena `ümbrel ja lagi pääl. Tuu `olli madalamb ku rehe lõhn. Lagi `küindusi `paillald rehe pardeni. Toda `kaardealust kutsuti `pooletarealune. Kui reht `pesti, sis seeniss, ku rehi tarest `vällä `aeti, lätsivä sinna latse ja nuu, kel rehepesmisega `asja es ole.

Uvvembal ajal kutsuti seräst pikkä `kaardealust karniss. `Karni `veeti pää `valmiss, ommuku üits nakas′s reht sõkutama, muu rahvass nakassiva reht `atma säält karnist.

Erätegemisest

Siin `meie kandin erä `lauda es ole. Üitskõik', mes söögiss `olli, kogu pere sei üten `lavvan. Aga egäl inimesel tulep vahel `kange imu paremba suupala `perrä. Peremiist-perenaist iks leisivä võemaluse `endile erä tegemisess. Ega `tiindridegi suu sarvest es ole, nuu erä tetä es saa, võtiva `vargusi sääld, kost `perrä kakes's.

`Volmre talu ja Rundsu kõrdsi piiri lätsivä vanast kokku. Tol ajal es `peetä toda mehess, kellele viin es meki. Tuu `olli `ausamb, kes `rohkemb `juvva jõus'. `Volmre talu sulanepoiss käenu ka üsna `tihti Rundsu kõrdsin jooman. Kui ta purju `pääga kõrdsist tullu, sis lännu sala peremehe miipoti manu ja söönu mett. Temäle `olli mesi mokka `müüdä, tuu `olli temä erä.

Peremiis saanu asjast aru, `võtnu miipoti ärä ja pannu `täitäpoti asemele, `kitnu: „Las maedsap täedäst kah!"

Poiss tullu kõrdsist ja `iilnu miipoti manu. Söönu paar' `lus'katäit ärä, ütelnu: „`Mõrkap!"

`Võtnu tõenekõrd ka: „`Mõrkap!"

`Pruuvnu kolmandat `kõrda: „Ikke `mõrkap!"

Viimäte ütelnu: „`Mõrka, mis sa `mõrkat, ma tiiä et mesi sa olet," ja `võtnu paar' `lus'katäit viil. Sis lännu `tarre, `istnu kravativeere pääle.

Peremiis `kaenu, mohelnu: „Noh, sa olet `täämbä kõrdsist õige ää päätävve saanu, näost `valge nigu lubjapiip. Sa olet vaest `aige, ma tuu sulle mett, kipe `viina pääle piäss makuss `kõlbama!"

Sulane: „Ei taha mia mett ei midägi. Mia ole `rasse `tüüga naba paegast ärä `tõstnu, ossele aap. `Väega alb om!"

Peremiis: „Mine `väillä, aa sõrme `kurku, ossenda, vaest lähäp `kergembäss!" Sulane lännugi ossele. Miipoti poole ei ole enämb `kaenugi, mii imu `olli `uupis kadunu.

Tõene asi `johtenu siin `Tamsa külän. Peremiis ollu serände majasmokk, egä puulpäiv tennu `endäle erä. Ta `pannu reheahju keresse pääle `paakesega kas liha vai midägi parembat küdsämä. `Tütrigu käenuva sääl temä `paakese man ja söönuva temä erä ärä. Tõene ollu `tiinjätütrik, tõene peremehe oma sõsar. Ega talutütre vanast velle poole es oiava, nemä teesivä, et neil talule `jäämist ei ole.

Peremiis mõtelnu esiendusi: „Odot, ma kae, kas na jätävä sedä `süümist maha vai ei jätä. Ma tii näele üte viguri!“ Ta `püidnu mõtsast `sivvu, lõeganu pää otsast ärä ja visanu minemä. `Sivvu viinu kodu ja `pannu keressede küdsämä: „Las `tütrigu õdagu sannast tuleva, sis na nakava ta õgima.“

`Tütrigu tulluvagi sannast. `Tõene ütelnu: „`Kaeme, kas peremehel midägi ääd om keressede `pantu!“

Lännuva `kaema: „Oi, vor'st! Nakame `süümä!“

Söönuva sis poole „`vorsti“ ärä, esi `kitnu: „Poolest om peremehele külländ. Ta esiki paks!“

Ommuku peremiis `nõudma: „Mia panni obeste rohiss keressede `sivvu, nüid om puul' ärä kadunu?“

`Tütrigu ei ole julenu sõnagi `lausu, pellänuva, et nüid me `kooleme. Mõlembil olluva pää lubikärnän. Tõesel `tütrigul tulluva kärnä pääst maha nigu müt's ja kasunu ilusa musta `juusse. Aga peremehe sõsaral `olli kärnä küll ärä kadunu, aga `juussit es kasva. Pää `olli eluaig paillass nigu nui. Lubikärnä olliva `juusse juure ärä äävitänu.

Ma sannan näi tedä, pään es ole `juusse udet kah. Vanast `sannu `olli külän `veedi, sis käesivä mehe ja naese üten sannan. Kõik' `tütrigu ja poesi ja mehe ja naese olliva sannan segi, es ole sääl midägi `kaemist ei äbenemist.

Koller

Vanast ollu koller käemän. Tuu ollu `väega irmuss `aiguss, inimese pasandanu ja ossendanu ku jäle. Mõnikõrd koolu terve külätäis' rahvast kolleride. Miu vanaemä ka koolu kolleride, kah `olli `irmsade pasandanu ja ossendanu. Toda kollerit pellätu `väega.

Üitskõrd tullu koller `sinna talule, kos inimese `õkva `lavva man `istnu ja `söönu. `Erne ruug ollu ummikega `lavva pääl, inimese söönu toda `kuuma `erne `ruuga. Koller tullu `sisse kitse näol ja mökitänu: „Jah-jah, tuld `süvväss ja `kiirge `juvvass!“

Peremiis ütelnu `vasta: „Ime, ime, et kidu keelil kõnelap!“ Kidu om laste keeli kit's. Kidu lännu sis ärä ja sääl talul ei ole `kiägi kolleride `aigess `jäänu. Peremiis mõis't `õige sõna kolleri sõnale `vasta `kosta. Kahetamise

`aigu kah, kui `kiägi kai kurja silmägä `põrsit ja ütel: „Küll sul om ilusa `põrsa!", sis üteldi `vasta: „Sis olli na ilusamba ku sinu sitt silm näid es näe". Sis ei ole kahetamine mõjonu.

Kahetamisest ja luupainest

Vanast peilläti jäledäde kahetamist. Kui piim veniss vai mõnel eläjäloomal `olli midägi viga, sis usuti et `kiägi om eläjit kurja silmäga `vahtnu ja ärä kahetanu. Ja `mintigi abi `ot'sma posija manu vai nakati esi kipeste `kun'stma. Meil `tuudi üitskord `Räesä taluld kasuvas'k, emä esi käis tooman. Peräst jäänu sääl üits lehm `aigess. Mes muud, Miku pernane om lehmä ärä kahetanu! `Räesä Ell tullu Mikule ja nakanu minu emät `sõimama: „Vana igävene nõid, mia sulle ääperäst `näitä eläjit ja sina kahetat ärä!"

Emä kahetamist ja `kun'stmist es usu, tuu ütel': „Miä seräntsest asjast midägi ei `tiiä. Kui lehm `aige om, sis täl om muidu `aiguss, miä ei ole tälle midägi tennu."

Võib-olla na vastatside sõemelsiva kah, naestel jo paillu kärä om. Ell `kraapnu sis meie `kambre läve alt pori ja prügi, et tollega suidsutap `aiget `lehmä, sis kahetamine ei mõjo.

Mõnel talul jälle `põrsa pasandanu. Mes muud, ärä kahetedu! Terve pere nakanu meelisklemä, kas siasulu man kurja silmäga `võõrit om käenu. Tulep kahetaja puuld `tuvva jalajälgi ja mõni räbäl, sis `põrsit suidsutada ja toda `tuhka ka `sisse `süütä. Külläp näil sis pask `kinni jääp!

Kanapoigega `jälle ädä: varesse ja kassi tükivä ärä `viimä! Mes muud, kuri silm üle käenu! Kanapoige ka suidsutedu. Kana pesäst, kos kana aus, `võetu näpuga `põhku, kassi `karvu lõegatu ja sinist silmäkivi ka kraabitu, sis tuli `kül'ge, et `suitsu saab. `Väikese kanapoja olliva sõglan, `sõkla susati sis kolm kõrd sinna suidsu `sisse. Loodeti, et peräst suidsutamist kas's kanapoige ei murra ja varess ka ei putu. Varessepoja `võetu pesäst, `pantu aiasaibade vana varessele irmutusess. Aga kui varessel tii `sel'ge, viis ta kanapoja viimätseni ärä. Es avita `kun'stmine ei varessepoige `piinamine. Ega kas'ski suutäit es põle.

Luupaenet ka `väega peillätu. Kõneldi, et ku obene `üüse om likke ja magaden ühiseb, sis olna luupaene obesel sällän. Pidänä `võtma kolme

`keelega ruusk, roosale `ütsä `sõlme `sisse `eitmä ja sis vedelä saviga likess `kastma. Ku obene `üüse ühisnä, tulna savitse roosaga obesele `lüvvä, `tõene päiv olna teedä, kes obest `vaivaman käib, rõevastele jäänä savitse juti pääle.

`Tainnu obesele ka käenu luupaene `säl'gä. Obene maganu `pisti jala pääl ja ühisnu, karva sällän vesiligeda. `Tainnu peremiis sis `üüse tallin malgutanu luupaenet ja tõesel päeväl `ussaia pääl `vahtnu, kas saap kätte, kes temä obesele luupainess `säl'gä käib. `Vihma lännu sadama ja vana Tuks-Ants `endä naesega tullu nurmest kodu. `Istnuva katekeste rataste pääl ja `sõitnuva. Läbi `Tainnu `ussaia läits tii. `Naene tullu `Tainnu `värjä iin rataste pääld maha `värjät `valla `laskma. `Vihma sadanu ja rataste redelide küllest jäänu naesele musta juti `undrigu pääle. `Tainnu peremiis nännu, et `naesel om kolm jutti `undrigu pääl, `kaenu et ahah, sii `ommegi, kes miu obese `säl'gä luupainess käib. `Võtnu roosa ja nakanu naist `sõimama: „Ah sina vana nõid, käid miu obese `säl'gä luupainess, ma sulle `näitä!"

Naene `pallep `vasta ja miis kah: „Kulla peremeheke, me ei tiiä midägi serätsest asjast. Me ei ole `kossegi käenu!"

`Tainnu peremiis vihane ku kul'u: „Vai sina viil kõnelat! Juti jo `undrigu pääl, mes ma sulle `üüse lei!"

No messa ulluga tiid! `Rohkemb `aiga viil õiendat, sis saap vihatsess, lüüb. Vanainimese `kaenu, ku tulema saeva kudagi. Ja peremiis `sõimap iks takast `perrä nigu külä kajab. `Pel'gä et `vänte ullun meelen joosep takast `perrä, nakap `roosaga nüpeldämä.

Rõivist ja jalatsidest

Vanast laaleti et: „Esändäl Nätsil `nahkapöksi, Tõnu Jaanil sär'k ja kask." Miä näi noid mehi mõlembit. Nätsi `olli vanapoiss, vana al'l meheke. Temä `olli eluaig `Tainnu talul sulane ollu, selleperäst olliva täl nahast pöksi. Kes `kümme `aastat talul paegal ollu, tuu saanu sikanahast pöksi. Ja kedä miist üitsaenu `aasta `peeti, tuu es näe `kaskat konagi. Edimätsel `aastal sai ta villatse pik'ksärgi, nii pikä, ku tuu miis `olli, mes tälle pikkuselt parass. Alt pedänu pik'ksär'k olema kuus' `jalga laiga. `Lõõri alt `panti aagiga `kinni, sis visati siilu vahelide ja vüü pääle. Pik'ksär'k `olli nii suur', et ta `kaska

pääle pidi `mahtuma, külmäga `aeti `kaskat-`särki `säl'gä, `lämmäga käesivä `ammeväel.

Sulane sai särgi, kaits paari `kaltse, kaits amet. `Anti kate voldiga `kampsun ka , kellel `perse pääl kaits `volti. `Suvva olli täl prii ja jalgräti. Pääle jalgrätte olli mestel pikä suka, mõnel olli talluka kah. Ega tallukat sokiss vanast es üteldä.

Ku `suuge es ole, sis olli viisu. `Käidigi enämbide `viisega, `suuge ollu vanast `veedi. Pernasel iks olliva `suvva, kes viil `jõukamba talu pernane `olli, tol olli juhtnahast `suvva, üteldi `musta `juhti nahk piap olema.

`Tütrigu käesivä iks `viisega. Lännu miis nädäliss ajass `mõisde `teole, `võtnu kolm – neli paari `viise üten. Ütteviisi `olli vällän `käimine, sis viisu külmässivä ärä, `murdusiva `kat'ski. Ega nuu `kavva ei ole `vasta pedänu. Ku mõni luum ärä `lõpnu, sis tettu `tuurast nahast `suvva, nuu olluva `talve `väega ää. Nigu jalast `võetu, nii `pantu `vällä, et ärä ei sula. Ku `tuurast nahast suug ärä `sulli, sis nakas's mädänemä. `Tärkme mädäsivä kõige `enne. `Talve külmäga olli nä `lämmä ja ää, aga kui ärä `sulliva, sis olliva nigu närdsu jalan ja nakassiva `aisma.

Mestel `olli serände sinine kate voldiga `rõivast `kampsun, taka `olli kaits `volti ja `karman külle pääl. Mestel ma muid es näe, ku sinitsit, aga naestel näi `muste kah. Naestel olli kõdardega `kampsuni, voldi `ümbresõõri all veeren. `Kampsun esi `olli lühike, sedäsi ligi `pihta, `undrigu `värdlist saandi `olli pikkuss, `väikese vastandvoldi olli `säetu `alla `ümbresõõri. Miu emäl es ole kõdardega `kampsunit, temäl `olli laiga jak'k. Kõdardega `kampsun käis iist `aakega `kinni, kaits ehk kolm `paari `aake `olli, tä `olli iist paillu `vällä lõegatu.

Üits vana `tütrik `olli, kutsuti Kõnts-Ann. Tuu `olli tugev inimene, aga `mõistus üteldi täl `puuduline oleva. Tollel Annel `olli `kõõrega pik'ksär'k. `Olli must sär'k ja eleverevä kõõri pääl. Kui ma joba esi nakassi talupedäjäss, sis ma olli pääld nelläkümne `aasta vana. Mina käesi iks Kirepi `laadel, sääl `olli `mul'ke ristiinimestega poolite. `Mul'kel ma näi noid `kõõrega `sär'ke. `Tartu liinan ka näi. Mulgi tõeva `suuri sigu `Tartu `turgu, `kõõrega särgi sällän, verevä kõõri olli `sär'kele pääle ummeldu. Meil Nõon enämb es näe `kõõrega `sär'ke. Paillald Kõnts-Annel ma näi, muil es johu enämb nägemä. Aga `mul'kel olli `kõõrega särgi ja ravvutedu `kaska. Ega sääl `rauda es ole, nuu olli tollilaodse vereväst nahast lindi, mes ilustusess `kaskale

pääle ummeldu. `Tartumaa mehe nigu pilgassiva `mul'ke, ku nimmassiva et ravvutedu `kaska.

Mestel olliva vanast kör'tpersega `kaska, tolle nahale, mes `perse pääle `panti, `olli kör'tlang `sisse `aetu. Edimätse maadi lõegati nigu `nüidegi `lõikad `siilu. Pik'k kask `olli. Sällämaadi olli lõegatu ligi `pihta, kohe kör'tnahk `kül'ge ummõldi. Meste `kaskil olliva `perse `ümbre kördi, a naeste `kaskil olliva kördi `puuse pääl. Aga alt laja ja kahara olliva na kõik'.

`Kaskal olli `puugnitsi, nuu olli `lambanahast nöpsi. `Rätsep esi keit, ai `lambanahaveere ribakese `paillass, villa ai väedsega maha pääld. `Puugnitsi `rätsep esi tei, vastusse ka lõegass naha veerest, keerut `kiirdu ja `otsapidi ummõl' `kaskale `kül'ge. Sis `puugnits ka `kül'ge. Vastuss jäi nigu silmuss, säält tõmmati `puugnits läbi, `olli kask iist `kinni.

Kui mia nakassi nägemä, sis osteti arjukese käest meste vüü. Nuu olli `kangan `koetu, serätse laja poodivillatse, egät `värvi joone sehen. Naestel olli omakoetu vüü, kirivä ja jooniku. Katsipäädi veeren `olli serände jut't, sis olli serätse kõvera joone ja `keskel olliva tärni ja konksu ja risti, kudass `kiägi mõis't kodada. Vüü `olli paar' `süldä pik'k, tuu `panti mitu `kõrda `ümbre kihä. Ega vanast naestel `lämmäga muud sällän es ole, ku jakuga ame. Jakk `olli `paklatsest `rõivast, `olli `jämme nigu suur' kot't. Piht `olli linatsest ja `käisse.

Obesevaht ja vanatont

Ega vanast liinan `sissesõitmise `uuve es ole. Egäüits oolits' esi oma obese iist. Kui `olli mõni `tutva poodipoiss, sis tollele `ütlit: „Ole ää miis, kae mu obese `perrä!" Mõni kai, mõni es kae kah. Vanast olliva poodipeni, kes kutsiva inimesi `puuti. Mõni võt't `õkva käest `kinni ja vedäss su vägisi `sisse. Egäl poodil `olli serände poodipoiss, rahvas kutsiva neid poodipen'edess.

Üitskõrra varastedi miu esäl liinan obene ärä `kõiki ratastega. Tuu `olli nuur' obene, es ole `raudu all, periss paillaste `jalguga. Noh varsane obene, esä es taha tedä nii vara ravvutada, taht' kasuda `laske viil. Varass `sõitnu Vasula `kanti, `võtnu sääld `mõisa kandimehe obese ja `pannu meie paillaste `jalguga obese `koplide asemele. Obesel jäevä liinan kivede pääl kabja kibedass, ta es saa enämb edesi `minnä.

Kandimiis `olli `ausa miis, an'd politseide üless, et sedäsi om temä obene `üüse ärä vahetedu ja paillaste `jalguga nuur' obene asemele `pantu. Nii sai esä oma obese kätte, aga riista ja ratta olli lännu. Esäl `olli ratastest tuline kahju, `vastse ratta, edimäne kõrd `olli ratastega liinan.

Peräst toda `vargust võt't esä egä kõrd miu `liina üten obesevahiss. Oi sedä külmetämist, es ole jo serätse pikä sõedu pääle `rõivit `säl'gä panna! Liinan läits esä `asju õiendama, mia `iste rattil ja külmeti. Irmuss ikäv `olli, midägi tetä es ole, vahel jäi magama. Üitskõrd jälle istu rattil ja suigu. Äkki kuule, et `kiägi tulep: kõp-kõp-kõp-kõp-kõp-kõp. Lase silmä `valla: üits irmuss luum vahip miu ütsisilmi, kaits pikkä `sarve pään ja suur' abenatut't `lõvva otsan. Lüüb jalaga `vasta maad ja astup lähembäle. Miul nahk `irmu täis, `mõtli et sii om vanaton't. Toda ma olli kuulu, et vanaton't võena `muuta `endä egäss loomass, kiusana inimesi ja `tahtna `põrgude viiä. Panni töenu minemä, iki periss `suure eliga.

Tuleb üits `naene, käseb: „Anna `roosaga! Kas sul `ruuska ei ole?"

Miul es ole `ruuska es midägi, esä `olli roosa `ainu `alla `käk'nu, et muidu liinapoisikese võtava roosa ärä. `Naene kupat' tolle `irmsa `looma minemä, ütel': „Ärä `pel'gä, ega ta midägi ei tii, kui tuleb, anna `roosaga!"

Mina: „Kas ta vanaton't ei ole?"

`Naene: „Ei ole, sii om sikk! Kui tulep, `tõmba `roosaga!" `Naene tõmmass `roosa `ainu alt `vällä ja an'd mulle kätte.

`Tulli esä, miä kaevassi: „Vanaton't taht' miu ärä viiä!"

Esä `vasta: „Messa kõnelat poiss! Mes lori sa aat? Merände ta `olli?"

Mina: „Kaits pikkä `sarve `olli, kaits suurd `silmä ja suur' pik'k abenatut't `lõvva all."

Esä nakas's `naarma: „Tuu `olli sikk, liina naese piava sikku ja `kitsi, tolle tõmmanu `roosaga, sis ta oless ärä lännu!"

Mina: „Üits `naene ai temä minemä."

Ma olli `säitsmä `aastane `poiske, ma es ole sikka `nännu. Meie külän `kitsi ja sikku es ole. Toda ma olli kuulu, et vanaton't sika näol käenä, kaits `sarve pään. Vahel `kõn'na kate jala pääl, vahel nellä jala pääl. Mes `poiskesel muud üle jäi, nakas's `töinämä, et võipot vanaton't suurd ikujoru kuulden pakku joosep.

Tark kuningas ja mõistmada talumiis

Ennemus'te elänu kuningass. Muidu ää miis ja `rahvamiis, aga toda es ole `sal'nu, et `kiäki temäst targemp tahap `olla. Nigu temä ütelnu, niida pidänu kõik' `sün'duma, `vastaaukmist temä ei ole kannatanu.

Üten keväjätsen ommukuspoolen kuningass `kõn'nu oma aukanjaga – `kindral vai mesta võiss `olla. Päiv `paistnu eledäde, kuningal rõõmuss miil', ütelnu:

„Illuss `lämmi ilmake `täämbä!"

Aukanja alandlikult: „Ja-ah, illuss ilmake!"

Kuningass vahip `taivade: „Oi, põhjapuuld om taevass pilven, `saole lähäp! Õtaksaien satap ku mullin!"

Aukanja: „Ja-ah, õtaksaien satap ku mullin."

Kuningass ei saa `viilgi `silmi `taiva küllest `valla: „Oo, kütist kütävä, kütisse suits! Nii ei oleki vihmapilve. Ei tule `täämbä merästegi sadu!"

Aukanja `vastatulelikult: „Ei tule sadu! `Täämbä ei tule!"

Kõnniva, kõnniva. Tiiveeren talumiis künnäp, kaits `ärgä ikken. Kuningass `õikap: „`Jõudu miis! Kas ei ole ää ilmake!"

Talumiis jätäp ärjä `saisma, kitäp: „`Kõnmisess om ta ää küll, a tüütegemisess oless nigu sugu kuum. `Ärgil naha sällän näet ligeda, ei taha kudagi `atra vedädä!"

`Varblane `olli parasjagu obesejun'ne rividiirmise lõpetanu, tuu keksel' kuninga nõna all iks tsäuts-tsäuts! tsäuts-tsäuts! Kuiningass nakas's ääst meelest `naarma: „Nätse sisask! Ärä tunnep oma kuninga, tulep laaluga `vasta `võtma!"

Talumiis raputap pääd: „Serände nüid mõni sisask! Sii om jo va sulipoiss `varblane!"

„Sisask!"

„`Varblane!"

„Sisask!"

„`Varblane!"

„Sisask!"

„`Varblane!"

Kuninga kannatuss nakap kakkema: „Kule miis, kui sinu kuningass `ütlep et sii om sisask, sis ta ka om sisask!"

Talumiis ei anna `perrä: „Ta ei ole jo sisask. Sisask laalap `üüsi, temä jah kuuma `päeväga siiä tii `viirde ennäst sulle `näitämä tulep!“

Vahepääl `olli sinnä `ümbre õge ää parveke inimesi kogunu. Kõik′ kullelsiva imuga pääld, `tahtsiva nätä, mes sest asjast saap.

Kuningass pööräp `rahva poole: „No, ütelge nüid teie, kas sii om sisask vai `varblane!“

„Sisask!“ „Sisask!“ „Sisask!“ „Sisask!“ „Sisask!“

Kuningal om ää miil′, sihip sõrmega talumehe pääle: „Aga tuu sääl `arvap, et sii om `varblane. Kui `teie siän johup olema mõni, kes selle mehe `nõvvun om, `astku ette! Noh, `julgede, `julgede!“

Rahvass saesava ku müir, mitte üits ei liigu. Talumiis vahip, `arvap et unel näep: temä üleaidne ka sääl tõeste ulgan, esi läbi ja läbi `ausa miis, aga ei `ütle mitte üits nih ei noh.

Kuningass lüüp pää `pisti, mõõdap `künjät pikä pilguga: „Noh, miis, messä nüid `ütlet?“

Talumiis kinnitäp tõtelikult: „Sii om `varblane!“

Kuninga kannatuss om otsan, kärätäp: „`Kinni võtta ja talli manu viiä! Kaitskümmend viis′ vitsa `uupi!“

Paar virgembat jooseva `varmald `käsku `täitmä. Miis `vasta ei pane, no kos sa en′geke ulgale `vasta saat nakata. Aga `perräanmist ka ei ole. Miis kaep üle ola tagasi ja kitäp: „Te võede mu `pessä, aga `varblane ta `olli ja `varblases ta ka jääp!“

„Viis′kümmend vitsa `uupi! Ja soolast!“ röögätäp vihane kuningass, esi näost sinineverrev. Torast suuagu es ole temä oma elupäevin `nännu. No kudass sa `jõvvat ta targass opeta! Aukanja `olli ka muressin, es mõesta enäp kudass `olla vai midä üteldä.

Inimese vajosiva `kaugembale. Egääits kai, kudass oma tüü manu sai. Kuningass ja aukanja lätsivä nohisten edesi.

Talumiis sai iks oma viis′kümmend soolast kätte ja komber′d `ärgi manu tagasi. Üleaidne `olli ärjäpaari `endä `uulde `võtnu, `tulli aleda `näoga `vasta: „No messä nakassit tühjäga sõnutama. Sa jo tiiät, merände ta om. `Olli sul nüid vaja oma suud jahutada!“

Talumiis läbi valu-vaeva: „Aga sii `olli jo `varblane!“

Nüid sai üleaidse mõõt kah täis′, nakas′s periss kurjaste pahandama: „Iks `varblane, `varblane, `varblane! No sinu ei paranda küll muu kui aud!

Sa tiiät, kel võim, sel õiguss, kel kot't, tol kohuss. Ja kel suur' suu om, tol piap laiga säl'g olema, et toda `vasta võtta, mes suu om `vällä `tiinnu. – Miu nahk om küll paksuss pargitu, aga ma ei taha, et ta mul `narmin sälläst maha tulep. Tolleperäst oia mia `keele ammaste taka.

Vahi, sääl süüp miu pärieliga oenass. Temä laul om mää! mää! Kui kuningass tulep ja tälle sisaski au pakup, mia ei laosu mitte üits sõna. Ja kui ta selle va `oinanärule `kindrali praki `säl'ga topip ja paguni pääle säep, mia kätt ette ei pane. Võipot kuninga aukanjide siän ta kõige lollemp ei oleki. Vähämbält `määgi ja `lambit karata mõestap ta omast `tarkusest, ettenäitämist vaja ei ole."

Mari Paade
(1865–1966)

Nuka Mari jutud

Mustitsist elupaigust ja voorinkäimisest

Vanast ollu paillu sõdasit, nuu sõa olluva kõik ärä söönu, `rahva `vaesess tennu. Mes sõdadest `perrä jäänu, tolle `rüüvnuva Venemaald käenu pargiaaja. Maa ollu kõik′ paillass ja tühi. Miu vanaemä kõnel′ et, `Piidre Suur′ lännu `Meeri vallast Tuule mäeld üless `ratsala obesega, ei ole kuulu sis `Pärnu ja `Tartu vahel kikka `kir′gmist ei peni `auku. Nii tühi ollu maa. Üttegi inimest ei ole `kossegi nätä ollu, inimese kogunenu mägede vahele `orge `sisse ja `suude `viirde. Nigu sii `Tamsa külägi om siin lohun, `Uuta küla kah niisama.

Sääl, kos nüid `Elvä om, sääl `olli suur′ pedäjä mõts, ja`nüidse `vaksali asemel `olli ennembitsel ajal suur′ suu, kos `kasviva palukmarja, joovike ja mustike. Ku ma laits olli, sis ma käesi sääl marjul. Miä ei tiiä, mes suu ta `olli, kas täl `olli ka nime vai es ole. Ja `Elvä jõel es ole üttegi `silda pääl, ja es ole nätä üttegi maja, kõik′ `olli paks mõts. Pailt Uderna postijaam `olli sääl lähiksen.

Miu esä käis `voori pääl, pidi minemä tiivuuri `Pärnude. Emä küdsäs's pehme `leevä, tei esäle leeväkoti, pan'd kohupiimä, võid ja liha, mes täl käeperäst `johtu olema. Miä pidi `viimä esäle `süvvä `vasta, sinna Uderna postijaama. Aga mõts `olli suur', miä `es'susi ärä. Kui ma `sinna sai, `olli esä joba `lännu. Mia `ikse päätävve ärä ja tulli söögiga `Tamsa `küllä tagasi ja esä läits ilma `leeväkotita `Pärnude. Ega ta ütsindä es lähä, iks suure `vooriga läits tii pääle.

Nemä viisivä `Tartust `kraami `Pärnude ja tõeva jälle `silke ja `eeringit tagasi. `Pärnu kaupmehe vahetiva `Tartu kaupmestega `kaupa. Miu esä `olli nigu voori peremiis, vanast kutsutti poträtsik. Temä võt't kaupmeste käest `kaupa ja sääd' voori kokku, kut's peremehi ka üten `voori pääle. Ega `enne es ole üttegi raudtiid, kõik' kaup puha obestega `veeti. Ja ega es olegi muud suurembat tiid ku Riia ja `Pärnu maantii. Ku joba raudtii tetti, sis enämb obestega tiivuuri `käimist es ole.

Kabelimägi ja Kerkmägi

`Tamsa külän om Kabelimägi ja `Ker'kmägi prõlla viil alali. `Ker'kmäel ollu vanast kerik. Jo ta mõni kerikuke võis olla, toda ei mäletä mitte `üitsegi enämb. Aga Kabelimägi ja `Ker'kmägi om tõenetõese lähikesen mõlemba.

Vanast ollu Tapatsi Paap, koolu ärä ja nakanu perän `matmist kodu `käimä. Ega mia toda es näe, mia olli laits, latsen kuuli, ku vanemba inimese kõneliva. Tapatsi Paap tullu ja esi `laulnu:

„Tipatsile, Tapatsile, üle oja omatsile!

`Mõtli et `ildass ole jäänu, aga vara ole `saanu."

Kae oja `olli sääl kabeli man, kost ta üle pidi tulema. Ja Kabelimägi `olli kah sääl saman. Paap tullu kodu, lõmmu olluva parsil kujuman, sis `pilnu noid `lõmme parsilt maha ja kolistanu. Inimese sis pellänuva, ei ole julenu magada. Nigu kikass `kirgnu, nii kadunu ärä. Piä egä õdagu käenu Paap kotu kolistaman ja `mürrämän.

Tuu Kabelimägi `antu Saare Mikule põlluss, sääl `olli sis vana kappel. `Saare Mikk `künnu Kabelimäe üless, aga ei ole `üüse magada saanu. `Jätnu tolle künnetu ilma villä tegemädä, sis `lastu magada.

Miä mäletä küll toda `Saare Mikku. Tuu läits Venemaale, sääld `antu odavaste maad mõtsa `sisse. Rubla `masnu tessätiin, tessätiin om kolm vakamaad. Mikk ehitänu sinnä `endäle maja. Siin selle kuha kondradi müinu ta `tõesele ärä.

Kui maa `krunti `aeti sis sai Kabelimägi Kruusi Margussele. Tuu kün'd jälle kõik' üless, luu korjas's üttepaika unikude, `sinna kasviva lepä `puhma pääle. Kruusi Margussel es ole ädä midägi, tuu `olli joodik, es `pel'gä `tonti ei kodukäijät.

Maruädäst

Vanast `olli paillu marupenne, nuu `tük'nuva inimesi `purgma ja küla penedega ka purelnuva. Ikes kõneldu et sääl ja tääl jälle maruädä. Marupeni om jo pellätäv, ku mõni `johtenu nägemä, sis oiatanu, et inimese teesivä iist ärä pageda.

Üitskõrd Kile talu `tütrigu lännuva `Ker'kmäe perve `alla `Kaanilompi `rõivid `uhtma. `Mõstu `rõiva `tuudu `tuubriga lombi `viirde, `tütrigu lombin `uhtnuva. Äkki `kiäki õeganu: „Hõi, marupeni tulep!"

Must peni tullu tiid `müüdä, `tütrigu `jätnuva `rõiva sinna `paika ja joosnuva pedäjide `otsa pakku. Kruusi pernane käenu `Ker'kmäe all oma velle puul, tuu `astnu mõtsast `vällä `toomeäelme peon. Peni karanu tollele `kül'ge ja `purgnu käest. Temä käenu sis iks posijide man abi ka `ot'sman, tol kõrral ei ole ta `marru `lännu. Aga tolsamal suvel `sõitnu ta obesega Nõo `ker'kust. `Jälle marupeni tii pääl, `tahtnu obesele `kül'ge `aada. Temä `annu obesele `roosaga, obene kihutanu `neillu minemä. Peni ei ole maha jäänu, `tahtnu rattile tükki, aga naist ei ole ta `purge saanu. Kruusi pernane pellänu `kangede ja lännu `marru.

Miu vanaemä rutanu Kruusile `aiget `kaema. Vanaemäl ollu `vüüga `võetu `valge ame sällän ja `paklane pallapuul `olge pääl, `valge maatanu mueduki pään. Vanast ollu rehetarel kaits ust: täisuiss ja puul'ust. Suvel ollu puul'ust `kinni ja täisuiss `valla. Vanaema `vahtnu sääld üle pooleusse. Kruusi pernane ollu `kapluga suure paku `kül'ge`kinni keidetu. Nigu ta vanaemäd silmänu, nii nakanu rabelema ja `ambit kridsistämä. Vanaemä suure peilluga tullu Kruusi `ussaiast `alla ku vuhin. Tõese `naarnuva takast

`perrä: „Nuka noorik läits nii ruttu, et kondsa es putu `kukrude, `paillald `valge ame ja pallapuul `välksevä `päevä käen!“

Ku tuul maruaigel pernasel ulltuju pääle tullu, sis `tahtnu mehele ammastega `kül'ge `aada, meelitänu miist: „`Piidrekene, `Piidrekene, tule `siiä!“ Aga miis ei ole `lännu, nigu miis lähikesi `astnu, nii `tahtnu `Piidrele ammastega `kül'ge minnä.

Kui prõlla serände maruädä ollu, et paranemiseloodust ei ole, sis `lastanu veresuun `valla ja lõpetadanu ärä, aga vanast `tulli inimeseloomal piinelda seeni ku ta `kuuli. Es ole sis üttegi `tohtret, posija olliva, kes nõiasõnnu teesivä ja sobisiva. Luke külän ollu `Lahkaja vanamiis, tol ollu kotu `säitsmä Moosesse raamatuga `piibli, säält ta sis `op'nu noid `sõnnu ja toda `kunsti. Temä tennu maruleibä. Ku marupeni penedega purelnu, sis `antu penedele maruleibä. Mõni kitäp, et olna `tervess saanu, aga vaevald `usku. Kudass tuu kujunu igävess allitedu leib jõus' maruädä parandada! Toda ma ennembi usu, et maruaena leemest võis abi küll olla. Ku marupeni kedägi `olli `lahknu, sis mõne maa-arsti `kiitnuva maruaena `juuri ja `annu maruaigele toda `liimi `juvva. Maruain `olli serände araline `laiku `lehtiga ain, `kasvi nigu pütsik, peräst tulliva serätse puul' `sinkjä vai puul' allika `äelme `kül'ge. Nüid ei ole ma enämb maruaaina `nännu.

Aedavarga

Kikass piap tun'n `aiga vahet, ku ta kirep: edimäst `kõrda kirep ta kellä katõtõisku `aigu, tõist `kõrda kellä üte `paiku. Ja ku ta kolmat `kõrda kirep, sis om joba kell kaits. Vanast `olli sedäsi, aga `nüidse aja kikka ei tiiä tunniarvust midägi, nii makava `valgeni `vällä, loodava kellä pääle.

Vanast perenane kedränu `tütrigedega. Ütel `tütrigul nakanu uni pääle `tük'mä. Kikass edimäst `kõrda `kir'gnu, tullu edimäne aik. `Tütrik ütelnu: „Joba jo üits `tulli!“

Aedavarga olluva aeda taka. Üits miis saadetu tare manu `kullema, kas võip joba jo aedalahkmisega pääle nakata. Tuu `püürnu rehepaja takast irmuga tagasi, ütelnu: „Tiiävä vist, et me siin oleme. Nigu ma tare `taade sai, nii `tütrik ütel': “Joba jo üits `tulli!“

`Varga jäänuva `uutma, et viidäme viil tük'k `aiga. Sis jääp kõik' vagusi, om meil ää rahulik siin õiendada. Tunni aja peräst läits tõene miis paja `taade `kullema. Sii kuulep ku `tütrik `õikap: „Joba `tõene `tulli!"

Varass iilip tagasi aeda `taade, `ütlep: „Kuramuse lugu! Nemä om vaest `kostegi teedä saanu, et me `täämbä tuleme. Mia vaevald sai paja `taade, nii `tütrik `õegas's: „Joba `tõene `tulli!"

Päämiis mohelnu naarda: „No oodame sis viil tunnikese, sis miä lähä esi `kullema. Teil om vast irm nii suur', et `rohkemp om pügsin ku kõtun!"

`Uutnuva sis `varga aeda taka ja pedänuva esikeste `plaani, kudass `aita oless `kergemp `lahku. Tunni aja peräst lännu päämiis esi `kaema, et mes jutt sii om. Kost na koradilise teedä saeva, me ei ole jo kellelegi kõnelnume.

Kui tuu kõige `julgemp miis rehetare paja `taade `jõudnu, sis `tütrik õeganu: „Joba jo kolmass `tulli. Ei saa midägi, `vällä piap minemä!"

Ja `naese `jätnuva voki kõik' `saisma. Noh, kell `olli kaits, `naese `tahtsiva magama minnä. Varass kakanu `juuskmist aeda `taade, esi `sondamisi tõestele: „Jah, tiiävä! Ärä teesivä `tolle kah, et ma paja taka `vahtsi. Üits kut's peremiist, ütel': „`Vällä piäp minemä!" `Kaeme nüid, kudass me minemä saame!"

`Varga kõik' tulistkuuma obeste manu, karanuva rattile ja kihutanu minekit nigu obese `valgen vatun. No nemä pellässivä `perräaajit. `Tütrik `tulli `vällä kusele, tuu es tiiä aedavargist üüd ei `ilma, tuu lugesi ommi `aike, luut' et vaest sis pernaene rutemp magama lasep. Aga pernane es ooli tõeste unevaevast midägi, kedräs's iks kellä kateni. Tenu `tütrigu `aikele jäi ait `vargil `lahkmada ja kraam kõik' aedan `putmada.

Sõõrupalutamisest ja kütissematmisest

Sõõrupalutamist mia esi es näe, toda kõneli miu esä. `Sõõru palutedi `naaride jaoss. Naariss ollu mustitsel aol maigavuse süük'. Siin lähiksen om `Naarimuie mägi. Sääl olluva vanast `naarimuu, üitskõrd üten paegan, tõenekõrd tõesen paegan. `Naari tettu `mõtsa tulimulda ja iks alati üttevällä. Sõõrupalutamine ollu `terve külä asi.

Mõtsast `raotu `talve `tuure ao ja `veetu sinna, kohe `naarit tetä tahetu. Sääl `laotedu ao `laika, `lastu jaanipäeväni kujuda, sis `pantu nuu kueva ao päält tuule palama. Tuul `aanu tuld edesi, sõõrd palanu 'õkva elutulen. Sõõrupalutaja pidinu `väega oolen olema, et tuli üle piiri ei lähä. Kueval ajal tuulitsega võip sedäsi poole `ilma palama panna.

Maa künnetu ar'katruga üless, mes sääld viil `juuri ja `kande `vällä tullu, nuu palutedu ka tuhass. `Naari tettu `õkva tulimulda, selle et `naari `tahtnuva palutedut maad, sääl na kasunuva suure ja magusa. Olluva niida ää, et `varga `tük'nuva väevõemuga manu. Ega suve kaobeldu `naarivaht', tuu valunu, et `võõra `naarit ärä viiä es saa. Kes `vargil käenuva, nuu kiusanuva toda vanamiist, õeganu iks sääld ja tääld: „Vana `Karpa, `naarivaht'! Vana `Karpa, `naarivaht'!"

Kütisse `matmist ole ma latsen külländ `nännu. Mõts `raoti ärä ja maa künneti ar'kadraga üless. Puie küllest `raotu ossa `panti unikide, tetti ridamisi serätse `väikse uniku. Agudele `säeti mättä pääle. Küläst `aeti `ulka `naisi kütist `matma. Naese `matsiva neid aounikit mätästega. Kui kõik' valmiss `olli, sis `panti agudele tuli `otsa. Sääl ta sis müldussin `palli, ega elutuld nätä es ole. Aga palutedi tuhass kõik' nuu mättä ja ao. Peräst `jahtumist `laotedi tuu tuhk `sinna maa pääle `laika. Kütismaale külveti sis kas kesi vai rügä. Tuu maa `olli nii väkev, et tõesel `aastal tetti lina kesväkõrde ja `aasta peräst linamuu pääle kaar. Kütismaa an'd ilma `väetämädä kolm `saaki.

Kütissematjile `anti `süvvä kah. Pernaese võtiva kaalpuiega pudruläniku `säl'gä ja viisivä `mõtsa. Söögiss `olli paks `suurma-kartuli puder ja iväliim ehk `piimäpuder kõrvale rüibätä.

`Kapsta- ja kaaliluume `olli egä keväjä vaja. Loomakütisse `kütmine `olli pernaeste uul'. Tuu `olli `jälle küläütine asi, õegati et: „Lähme nüid `raome loomamaad üless ja matame kütist!"

Vanast `olli serände kõvver kõblass, tuu `olli konksotsi varre otsan. `Kõplaga kongsiti maad üless ja tolle kongsitu maa pääle `panti aoüsätäisi, mättä `säeti noele agudele pääle. Sis läedäti tuu loomakütis palama. Kui agu ja mättä ärä `olli palanuva, `lasti kolm `päivä `jahtuda ennegu tuhk `laika pilluti loomamaa pääle. `Kõplaga `raoti tuu tuhk `mulda ja rihaga rehitsedi maa tasatsess. Loomamaa `olli valmiss, võis `kapsta- ja kaalisiimne maha `külvä. `Lämmäl kütismaal `kasviva ilusa looma.

Kõik' külä käis ütitselt loomamaad tegemän, `kapsta- ja kaaliluume istutada taht' jo egäüits. Siinsaman `Kerk'mäe all `olli lom'p, lombi veeren, kos lepikuviserits, `olli loomakütiss. Egäl ütel `olli sääl oma platsike. Kui looma joba üless tulliva, sis külä naese lätsivä valama. Kaalpuiekonke otsan olliva pangi `lambasitaga, lombist `võeti vett sitale pääle. `Lambasitt om väkev, tuu pitsitedi kätega vii `sisse. Kui serätse virdsaga valeti, sis es tule `luumele `usse.

`Kapstamaa pääle ka `veeti lamba sitt ja künneti ar'kadraga `sisse. Egäl talul `olli puuägel ehk karuägel, kellega `äestedi. Tetti maa `valmiss ja `aeti `pendre `sisse. `Kapsta istutedi alati `aida, egä `pendre pääle neli rida. `Ruudline aid tetti `ümbre, sis es pääse eläjä aiakraami `sõkma.

Küläkarjast ja karjakahja juutmisest

Enne `põlde `kruntiaamist käis külä kari ütte, `olli ütine karjuss. Külä karjamiis ai aia taka egä ommuku pasunat, sis aeva külänaese kõik' karja tanumade karjussele ette. Nuu karjusse, kel pasunat es ole, `õotiva. Aga ooletu `pernase ei ole alati `kuulu `õotamist, ei ole üless `virgenu. Kari `olli muide karjast maha jäänu.

Karjapassun `olli süllä pikune, alumane ots `olli laiga, `päälmäne ots peenike. `Aava puu `aeti `lahki, noist katest poolest kaeveti `lus'ka väedsega `vällä, sis `panti nuu poole kokku ja sula vaeguga `lasti lihikotusse üle. Kõjotohikust lin't mähiti pasunale `ümbre, `päälmäste `otsa tetti lepäpuust pasuna pit's. Õnguga sis puhuti toda pasunat. Pasunapuhkmine ollu Vana-Nõo `mõisde kuulda. Tolle eli pääle karanuva külä unekoti ka jalule.

Miu vanaesä ollu eluaig `Tamsa külä karjuss, Karja `Piidress tedä kutsutugi. Egä keväde enne karja `vällälaskmist joodetu karjakahja. Pühäpäevän ollu karjakahja alustuss, iispä ommuku ollu lõpp. Karjuss toonu kõrdsimehe käest pütiga `viina, õlle tennu esi. Nuu, kelle lehmä ja `lamba karjan käesivä, viinuva söögikraami üten. Egäüits toda viis, mes täl `küindusi. Sis `peetu nigu karja pidu jälle. Vanaesä tennu nii `kange õlle, et pereme ja `pernase lännuva iispä ommuku käpikeli kodu.

Ku joba külläld `olli `süüdu ja `juudu, sis tettu karjussega kaup `kinmäss. Lehmä pääld ollu vist külimit rükki, `vas'ka pääld kubu `linnu, `lamba pääld mõni kopik raha, nõnda kudass kokku lepitu. Karjuss saanu

egäd `asja, mes tälle vaja `olli, liha ja `linnu, rükki ja `kesvi. `Lämmä `pääga olliva peremehe `eldembä, sai `kraami `rohkemb. Egält taluld ollu karjusse kõrvuline. Tuu käenu niimitu `päivä karjan ku talul `lehmi `olli. Jüripäevän `lastu kari `vällä ja käenu mõtsan märdipäeväni, kui lume maan es ole. Oma naene pannu karjamehele söögi üten.

Vanaesäl ollu soe sõna ja soe tit't ollu nüllitu, tuu ollu ahju pääl. Miä ei tiiä, kudass ta tolle soe titiga `olli `piirnu, et susi es saa manu `lambale. Tollega ta `ar'stnu ja `aanu soe `Tamsa küläst minemä.

Vanaesät mia es näe, miu es ole sis olemangi, kui ta `kuuli. Aga miu esä käis kah kolm suve `Tamsa külä karjan, egä keväde `ennekui kari `vällä läits, juut' temä ka karjakahja, tei esi õlle ja valmist söögi. Sis saat' sõna et: „Meil joodetas ommen karjakahja, tulge ommen meie poole!" Kel lehmä karjan käesivä, nuu sis tulliva. Aga esäl sai karjankäimist villänd, temä es taha toda küläkarjusse ametit, os't `endäle obese ja nakas's tiivuuri `käimä. Temä käis `voori pääl mitu `aastat, käis Riian ja `Pärnun, Peterburin käis ta Luke `mõisa `viinuga. Esä meelest `olli `voorimehe amet karjankäimisest etemb. Me `seime sis puhast `leibä, ku taluden viil aganaleibä `süüdi.

Villäpõemust ja rehepesmisest

Kõik' vili põemeti, olli na sis rüä, kesvä vai kaara. Rüä põemeti, `panti käpätävve `viisi `vihku. Neli käpätäit `olli paras vihk. Kümme `vihku `panti sällätäide, üits vihk iks `risti `alla, `ütsä tolle ris'tvihule pääle. Üten rinnan kõik' `põimsiva, mehe ku naese. Esi `olli neli `sammu laiga, egä `põimja läits oma `iiga. Aga rinnan `põimsiva, es tohi üitsüttest maha jäädä. Kes `anda jäi, toda naareti et laisk.

Ku rüäpõim `olli ärä lõpetedu, sis `tütrigu nakassiva `sir'pe `viskama. Võtiva sirbiotsast `kinni ja visassiva sällä `taade sedäsi üle pää, esi laaliva:

„Siriske siriske sirbikese,
kõriske, kõriske kõvera `ravva!
Kelle sir'p ette `jõvvap,
sii `tütrik peigmiist `levväp."

Kelle sir'p kõige `kaugembale läits, tuul `olli loodust kõige `enne mehele saada.

Rüä `panti akki, akile `säeti kaits `vihku kummali `otsa, tuu `olli aki pää, mes pidi `tõisi rüäpäid vihma iist `kaitsma. Kuhiligu `panti rüävihu sis, kui `olli nätä, et rüäpesmine jääp talve pääle, sügise ei `jõvva ärä `pessä. Kuhiligu `panti vihu edimäld `pisti, nii lajalt ku arvati `kuhja tetä. Tõene kõrd `säeti alumistele pääle, aga niida et ülevältpuult läits kuhilik `ahtambass. Sedäsi `panti mitu `kõrda noid `vihke ületside, aga mitte `kõrgemba kui sa kuhiligule pääd `otsa `küindusit panema. Ak'ke läits `kuurmade viis' kuus' tükki, aga ütest kuhiligust sai kolm `kuurmat.

Kesi ja kaar ka põemeti sirbiga, nuu kääneti kuppu, aga sidemega kääneti kubu `kinni. Kubu `olli suuremb `vihku. Ma `põimse esigi külländ `kesvä ja `kaara ja panni `ronti kah. Ron't tetti nii pik'k kui `kiägi taht', iks kaits kubu `pisti `alla, üits `risti pääle, `jälle kaits kubu `pisti `alla, üits `risti pääle. Ega `ronti `väega pikkä es tetä, tuul' `aije `ümbre.

Kui ma joba nuur' `tütrik olli, sis nakati tõuvillä `niitmä ja `rõuku panema. Vanast `olli `villä `veedi, sis `peeti vikatiga `niitmist ja `rõukupanemist villä `raiskamisess, tol ajal korjati maha sadanu villäpää ütsi üless, ega midägi es tohi `raisku minnä.

Vili pesseti rehen käsitside. Rehetare `olli villä kuivatusruum ja sääl olliva kate jalaga rüärabavuspengi kah. `Vasta `penke `pesti terä kõrde otsast `vällä, rabati rükki. Otsani vanast nüpeldedü rükki ka `kuutega.

Rehetaren `olli kaits jämedät tala, sääl olliva parre pääl. Neli vai kolm part tõogati kokku, toda kutsuti `lauguss. Rehetarre ateti kolm `laugust, nelläss `olli vaak. Tuu `olli reheahju suu iin. Ega egä rehe man päiekappi es ole. Vili `veeti `riijale `kuurma `viisi, sis säält kanneti üsäga vai viglaga rehetarre ja ateti üless parsile. Üits `olli parsil, tõene an'd alt kätte.

Rüävihu `panti `pisti parsile kujuma, kuevatedi ärä, aga kesvä ja `kaara olliva kuun, nuu ateti kuuviisi üless. Vanast kesvä ja `kaara pesseti `koodiga. Kui na parsil ärä kujunu olliva, sis `viidi `riijale, `lasti kuust `valla ja `laotedi `riijalutse põrmandule sõõrikult, nõnda et ladvapoole jäevä `sissepoole. Tuu lade `olli nigu sõõr', keskkotuss `olli paillass. Esi ollit põlvili sääl `keskel ja mugu pessit `koodiga. Kuut' `olli nigu `küindrepikune nui sääl varre otsan. Tollega mugu mütsitit, seenigu terä `vällän. Kui `olli rohkemb `villä, sis `olli mitu ladet `riijall, `olli mitu inimest `pesmän, egäl ütel oma sõõr'.

Toda, et sedäviisi `koodiga pesseti, kuuli ma latsen ja näi esi kah. Miu esä pes's koodiga linasiimnit, temä ka `olli esi `keskel põlvikeli maan ja

`koodiga mugu keerut' `ümbresõõri seenigu terä `vällä lätsivä. Sis `võeti õle ja tuu peenikene praht' pääld ja `tuulme pääl tuulutedi terä ärä.

Perästpoole enämb `tõugu koodiga es pestä, sis sõkutedi obestega. Nurmest `viidi vili `kuurmidega rehetarre kujuma. Ku rehi kuju, tõmmati parre alt ja `lasti tõvvuvili `lauguseviisi maha, kõige edimäld vaak. Rehetarest `aeti kõik' `riijale, tetti lade `valmiss. Sis `tuudi obese pääle ja sõkutedi lade obestega `pehmess. Kolm neli obest olliva üitsütel annan, miis sais' `roosaga `keskel ja mugu las'k obestel joosta. Lade `olli edimäld `kõrge, obese olliva kõtuni sehen. Kavva `aiga läits, konass kõik' sai madalass sõkutuss. Mitu `kõrda rehitsedi õle `jonti ja `viidi iist ärä `küini, mitu `kõrda kohendedi ladet üless, mitu `kõrda sõkutedi. Ommukuss pidi olema üits tõvvurehi sõkutedu ja tõene üless atetu, et inimese ajald `süümä ja `nurme tühü saeva.

Sitaveotalguss

Vanast peeti sitaveotalguisi. Joba õdagu `enne `talgusepäivä `käidi viiel vai kuvvel talul, `aeti sääld obese ja sitalaotaja kah. Egä `laotaja jaoss pidi olema obene ja obesel oma juht', mõni tüdruke vai `poiske, kes mõis't obest `aada. Ja sitaluujidega lepiti ka kokku, nuu pidivä olema kõva mehe, kes `aasta sita jõosiva rattile tõsta. Nurmen pidi olema mahakiskja, kes sita `kuurmast maha kis'k. `Laotajit `olli mitu, nuu `laotiva takan. Es ole `vikla, kõik' sitt `laotedi käpäga. Sitaluumisess `olli katearaline ar'k, üteldi sita vigel. Tuu `olli ravvast tettu. Sita `kuurmast maha `kisku `olli üte aruga konk, kah ravvast, küläsepä tettu. Aga kätega `laotedi. Miä esi `laoti sitta kuus' `päivä perätside, kõik' sõrme olliva villin.

Pruukos't `olli sitatalgusen ommuku kellä `kuvve `aigu, pruukostiss `anti piim, leib, `võisme ja `silku kah. Kellä ütessä `aigu `olli `süümaig, sis `olli söögiss kas `erne- vai uaruug. Ega `kellä es ole, `aiga `kaeti päeväst. Lõona `olli kellä kolme `paiku. `Lõuness `olli alati `suurmapuder ja munaputru tetti `kastess. `Leibä ja `silku ka `anti. Kel `olli, an'd `taari pääle rüübätä. Paks `suurma puder `olli ummike sehen, tollele tetti mulk keskpaika ja `sinna `panti munapuder `sisse. Tuu `olli pudru kaste. Puu `lus'ka olliva, kellega `süüdi ja puu kul'p, kellega `putru tõsteti. Õtak `tulli omal ajal, õdagu `süüdi, mes `lõunaigu üle jäi.

Joba enne lõonat lätsivä nuu perenaese, kost obene `olli, ja viisivä `piimä sinna talule, kos `talguss `olli. Kae `ulka obesit `olli ja inimesi kah, `talguserahvale pidi jo `süvvä `anma! `Suurmapuder keedeti `piimäga.

Mikul `veeti sitta, Mikul `olli sitatalguss. Miku koda `olli säälsaman kajo veeren, kos prõllaki kajo om. Ja `pernaese olliva kuan `putru `kiitmän. Egalt talult, kost obene `olli, sääld `olli muidugi `pernane piimälänikuga `putru `kiitmän. `Pernaese olliva `ümbre paa ja segäsivä mõladega `putru. Äkki satte paal põhi alt ärä ja puder läits paa `alla. Nuu `pernase, kellel `olli `piimä üle `jäänu, joosiva kodu, tõeva `vastse piimä. `Panti tõene pada üless ja jälle puder `kiimä. Suur′ paatäis′ keedeti. Edimäne paatäis′ läits jo `raisku.

Kui lõona `olli `süüdu, sis nakassiva valama, kupativa vett üitsütele `kaala. `Tütrigu ja poesi valasiva nii, et kaala mulguni olliva ligeda. Aga tost es oolita midägi, kes `kange `olli, viis tõese `turbaauda ka `sisse.

`Põõril viisivä inimesi `turbaauda, sääl olli kaits sitalaotajat `aigess jäänu. Ütel ai `kaala üless, tuu sai `tervess. Aga tõesel nakas′s kõrvust mädä `juuskma, tuul jäi elu lõpuni `kuulmine ärä. Noh irm kah, ullu `pääga uputava su vai ärä! `Palle vai vannu, ei kuule `kiildu kah!

Üteldi, et sitt sis `äste mädänep, kui valetass. Tuu valamine `olli irmuss! `Turbal `olli tiik, sääl sitatalguse ajal üits `tütrik `olli vii `alla `litsnu `poesi. Ja uput′ poesi ärä. `Tütrik `olli kõvemb kui poiss, näedäs′s mesta võib. Jah, `olli mõnel iks ullmiil′ küll, kos aga vesi `olli, mugu kupativa `sisse!

Kõik′ sitavedäjä `tahtsiva iks üitsüte iist `müüdä `aada obestega, `kiägi es taha räpäkuss jäädä. Kes perämätse sitakuurma `mõtsa viis, tuu `olli räpäk, toda valeti ja obesetaosse `aeti tagasiperi `kaala. Mõni laits, kes `rummal `olli ja naillast aru es saa, nakas′s `ikma. Aga kes serände säbe `olli, tuu joba räpäkuss es jää, tuu kis′k vai kässiga sita pääld maha, sai iks ennemb `valmiss.

Mõsumõskmisest ja püügiaudmisest

Kile talul `mõsti `rõivit kaits kõrd `aastal, sügise ja keväde. Sääl `olli `väega oolik `pernane, kes las′k `ulka mõsu tetä. `Olli mõsu tegijit kah, kaits võõrast `tütrigu ja oma `tütre. Kui Kile kuan `üüse `püiki avvuti, sis poesi käesivä sinna püügiaudmit `ot′sma. `Pernane an′d `tütrigedele liha ja

`munne ja `püidlijahu `koogi tettä. Sääl sis küdseti liha ja tetti `kuuke, nuu olliva püügiaudme.

`Päivä olli `mõstu ärä `rõiva. Kilel `olli kate otsaga mõsumol'd, mõsu `olli mollin lippe sehen, sääl `otse pääl sis `tõlvuga `lüüdi kate `paariga. Ja kui `mõstu `olli, sis seebitsedi ärä, tõmmati seebiga kokku. Aga enne `püikmist iks `mõsti ja pääle `püikmist kah. `Püikmine `olli tuu `rõiva avvutamine.

Tõrikesele tetti sild `alla, `panti kaits puud, kel säpu sehen ja noede puie pääle `säeti pulga, `pulke pääle õre rõevass. Tuu `olli sis püügisild, kost lippe läbi juus'k. Nuu seebitsedu `rõiva `panti iluste `riita sinna, seenigu tõrikene täis `saije. Paan lippe kei, pääld valeti kiib lippe tõrikesi, alt `lasti jahe lippe `vällä. Sedäsi mitu `kõrda. Iks pääld kiib `sisse, alt `lasti jahedat `vällä. Mes jahe `olli, `panti patta tagasi, `aeti `kiimä. Kui püik läbini `olli `aetu kuumass, sis `panti rõevass ja kaas' pääle ja `lasti `aududa üü `aiga sääl tõrikese sehen. Ta pidi nii kuum olema, et `rõiva kõik' läbi `audusiva. Aga iks `olli `üüse püügiaudmine. Niikavva lasti `aududa, kui ta jahedass läits.

Küläst läits `tõisi `tütrikke ka sinna kotta `püiki `audma. Püik `panti tõrikesi `auduma, `tütrigu küdsäsivä liha ja `kuuke, poesi seivä ja teivä `nailla `tütrigedega. Poestel `olli lõbu lajald.

Aga `paillalt kaits kõrd `aastal, sügise ja kevade avvuti toda `püiki. Mia olli tüdrukene, olli laits viil ku `püiki avvuti. Kile koda `olli siinsaman nuka pääl. Mul om meelen, Kilel `olli koda ja sann üte katusse all. Kuan `olli `laudu, niisama pik'k nigu koda `olli. Ja iluss `valge `laudu, nii `puhtass mõstu, et `läikusi. Sääl olliva läniku ja `nüs'ku ja puupangi ja ummike kõik' pääl. Nuu olliva liivaga kõik' `puhtass õõrutu, `valge nigu piim jälle. Tõraveren `olli serände `valge liiv, mes tei anuma `äste `valgess.

Kui püik `olli avvutu ja jahedass lännu, ega sis enämb es panna `siipi ei midägi. `Võeti mõsk tõrikesest `vällä, `panti `moldi ja `lüüdi `tõlvuga läbi. Sis puserdedi kuevass, `panti `tuubride. `Tuubri litsuti mõsu täis', sääl olliva sis palaja, `amme ja meste pögsi ja kõik', mes talul vaja. `Tuubrikõrvust susati puu läbi, tõene `tütrik võt't tõese otsa ola pääle ja lätsivä. Viisivä mõsu `Ker'kmäe `alla Kaanilompi, sääl `uhtsiva ärä. Kate kolme `viiga oheti, sis `olli ta puhass. `Tuudi mõsk `tuubriga kodu tagasi, `panti kujuma. Linane ja `paklane mõsu `olli, kui kuju `olli, sis kurikuga kolgiti `pehmess, `olli ää puhass võtta. Püügitämisega sai illuss `valge mõsu küll, es ole kirbusitta ei täisitta nätä ämp.

`Vaesemba inimese mõssiva oma `rõiva niisama, nuu es püügitä. Egäl talul `olli mõsumol'd, mollin lippe sehen olliva `rõiva. Molli üits ots `olli laiga, sääl tõlvutedi. Katekeste `tõlvuga `lüüdi iks lipat-lapat, lipat-lapat, lipat-lapat. Aga jalaperäst pidi `lüümä. Mõsumollil `olli mulk sehen ja pulk iin, sääld `lasti must vesi `vällä. `Rõivit niisama paa seen lippega keedeti. Ku `keemäst `vällä `võeti, pesseti jälle `tõlvuga läbi. `Vaesel `rahval `olli mõsu `veedi, nuu mõssiva üitskõik' kona rõevass mustass sai. Mõni mõs'k kate nädäli peräst, mõni kõrd kuun.

Piimäpudrust ehk iväleemest

Egäl talul `olli vanast piimäpudru tün'n nukan. Rüäjahu siputedi patta vii `sisse, nigu `kiimä karas's, nii tõsteti pada tuleld maha, `lasti tük'k `aiga `sel'guda. Ivä jäi `põhja, aga iväliim' valeti `tünni `jahtuma. Ega ivä es panna piimäpudru `sisse, `paillald liim', sagu `anti `luumele. Kui tuu iväliim' joba jo `jahtenu `olli, sis valeti aput `piimä sekkä, läits piimäpuder ruttu `apnema. Mõni pan'd `rõõska `piimä kah, sis sai tuu rüübätuss `maole paremb. Rõõsa piimä võis valada kuuma iväleeme `sisse kah, tuu es `tõmba kokku, aga müre ehk apupiim läits kohupiimäss.

`Õige `pernane tei söögi kõrraperäst, pan'd piimäpudrule `ulka `piimä. Apupiim ai iväleeme ruttu `apnema, `olli piimäpuder sedämaid `valmiss. Ihne pernane es täi `piimä panna, tuu valass iväleeme kõige `saoga `tünni, las'k `apnass minnä, tõs't tünnist kulbiga toda `liimi ummikede, `apna piimätilga solgsas's pääle. Ja inimese seivä, üitskõik' kas võtiva sis `lus'kaga pudru kõrvale vai seivä leeväga. Ess ta üits rüübätuss iks `olli. Ivä `saistu tünni `põhja, tuu `anti peräst `luumele.

Kui joba `püidlit nakati tegemä, sis `lasti `püüdlijahust kah piimäputru. Tuu `panti kõige iväga `tünni. Kui ärä `jahtu, valeti piim pääle ja `lasti apata. Kui ta sääl tünnin `apnass läits, sis ta `olli makuss ja ää. Söönu vai `lahki `endä.

Mia olli sis katekümne `aastane, ku `püidlist piimäputru tetti. Sis nakati meil joba `saija ka küdsämä. `Oidja `pernaene es täi `püidlit piimäpudru pääle raesata, tuu muiduki kai kudass peenembält läbi `tulli. Aga rüäjahust piimäputru tetti kõigin paegun. Kos ihne `pernaene, sääl `piimä es näedätägi, `anti suvi ku tal'v `perrele piimäputru. Toda ole miä külländ `kör'pnu. Mõni tei `taari.

Piimäst ja võist

Mõnikõrd ku piim apuss läits, sis veniss. `Lus'kaga `võtsit, `tõstsid üles, ta veniss nigu keids. Sis üteldi: „Lehm om ärä kahetedu." Sis meeliskledi, tuletedi `miilde, kes talul serätsit kurja silmäga inimesi om käenu. `Võeti nukast luud, pühiti jalapühkmit põrmandu pääld ja suidsutedi `nüs'kut. `Pühkme pühiti kokku, `panti palama, sis kääneti nüs'k `kummali sinna tolle suidsu `sisse.

Mia olli sis tüdrukene, mia ei tiiä, kas tost abi `olli vai es ole. A `nüs'ku avvutamine küll `olli ää. Kivi `pantiva `ahju, `lasti tulen vereväss minnä, sis ruttu nuu kuuma kivi `nüs'kude, vesi pääle ja kadaja`osse kah sinnä `sisse. Sis nuu tulitse kivi keivä sääl sehen mulinaga, aeva vii kah `kiimä.

Peräst `nüs'ku avvutamist `olli piim õge ää. Aga läits tük'k `aiga edesi, `jälle piim veniss. Mõnel talul olliva ike ropu inimese küll! Vahel `uhtsiva `nüs'ku ärä, vahel es uhagi, `nüsti `jälle piim `sisse. Sis tuu tila `olli nii ärä `vaaratedu, et periss `aisma läits `mustusest. No sa võid esi toda mõtelda, kui ta ärä `olli vaaratedu, sis ta es `kõlba jo. Piim `nüsti `sisse, vana õle, kelle läbi kurnati, jäevä `tilla. Kas sis oheti `nüs'kut vai es oheta, `panti niisama kaas' pääle. Tõenekõrd nüsseti sinna `samma `vastselt pääle. Piim `olli joba `enne apu, kui ta ärä kurnati. Ime sis et piim veniss! Ja jälle üteldi, et lehmä om ärä kahetedu. Aga kudass sis piim es veni, ku anuma avvutedu olliva ja puhtass `mõstu. Sis `olli piim ää ja kuur' `olli ää!

Vanast `nüsti piim `nüs'kude, aga ku ma iks joba pääld katõtõiskümne olli, sis `võeti käs'k, nakati `käs'kude `nüsmä. Tuu es ole nii rasse `tõsta, tuu `olli vähämb ja tol es ole tila.

Piim kurnati länikude, `panti `apnama. `Apnass läits, sis riibuti kuur' `lus'kaga pääld ärä, korjati `kirnu. Ja ku kirn täis' sai, `lasti liim' alt kirnumulgust `vällä ja koorest tetti võid. Kui mia `kasvi, sis tetti `lus'kaga võid, mõni ütel või, mõni ütel `võisme. Ja tetti pöörissega kah. Kuur' `panti ummikede vai kohegi anumade, sis võitegijä keerut' sääl `lus'kaga, esi lei `laulu:

„Kokku kokku koorekene, `vaese naese vaevakene!
`Taivast tulgu, `tahra mingu, minul `vaesel väess olgu!"

Es ole vahel või kokku lännu, sis `mintu tõeselt taluld võijuuretust `ot'sma, üteldu: „Ole ää inimene, anna mulle võijuuretust, ku sul om!"

Kui `olli, sis `anti. Aga kui es `johtu olema, sis proomiti tõist `kunsti. `Panti kuur' pudelide ja pesseti üless-alla. Pudelin läits kuur' ruttu kokku. Valeti pet't ärä, võitükike `panti anuma `sisse, `olli võijuuretuss käen. Mõni `pernane tei pöörissega võid, mõni tei `lus'kaga, aga ennevanast olna võid tettu `käega. Käsi `mõstu `puhtass, sis `käega keerutedu või kokku. Toda mina es näe.

Mia olli joba `tütrik, sis mõnel `arva `olli võimassin, tei masinaga võid. `Väike `nelläkanti kas't `olli, sääl olliva puu lapitse sehen, mõnel olliva mulgu lapitside sehen, mõnel olliva nigu `viltu lõegutu sälgu jälle sääl sehen. Vändäst `aeti `ümbre, lapitse olliva vändä küllen, käesivä sääl kastin niida `ümbresõõri. Neli lapist `olli, mulgest juus'k kuur' läbi, ku `ümbre aid. `Olli pet't ja `värske või sedämaid käen.

`Lus'kaga tettu või `olli `maole küll ää, aga ta es ole puhass, sinnä jäi petti `sisse, ta es saesa. Masinaga sai küll puhass või. Kallassit peti ärä, sis `mitma `viiga masinan mõssit. Turun möid, sis küsiti: „Kas lusikavõi vai masinavõi?" Aga massinit `olli `veedi, vanast `olli iks `lus'kavõid `rohkemp ku masinavõid.

Võid `süüdi `arva. Sääl talul, kos ma `tütrik `olli, `anti küll suvel egä pühäbä ommuku võid `süvvä. `Talve `anti liha, `talve es ole võid. Liha `anti jaoperäst. Ku pühäbä ommuku `pakse `kapstit keedeti, `anti egäle ütele müts liha. Aga nigu sitatalguse `aigu, `olli võid ja kohupiimä `süvvä niipaillu kui `kiäki sei. Ja lihavõtte ja suvistepühi `aigu `olli ka või `lavval. `Vasta keväjät saeva lehmä `nüsmä, sis `olli `piimä ja kuurd.

Aga mõnel talul es `näegi tüüinimene võid. Kõik' kanamuna ja või `müidi ärä. Kost sas raha said muiald! Võinurmiku olliva naglalise, katenaglalise ja kolmenaglalise. Viienaglalisi võinurmikit ka `olli. Või `panti nurmikude ja `minti `Tartu `turgu, sääl liinarahvass ostiva ärä. Iks `kaeti ja maedseti kah, proomiti, mes magu ta `olli. Kes sis põrsast kotin ostap! Mõnel `olli kuur' `kavva saesnu, sis `olli või kippe. Mia es võta seräst võid suu `sissegi, ennemb ma süü paillast `leibä. Mõni `olli jälle must ja ropp, `tolle käest kiä es ostaki, mõnele `vaesele `puulilma an'd, näilläga süüd ärä kõik', näl'g om kuri kubijass.

`Räesäl olliva Võesikelt tullu mulgi, kaits `velle. `Mulkel `olli korjatu paillu raha, vähämbät talu nemä ei oless tulluvagi siiä `ostma. Söögiga olliva nemä `väega kokkuoidligu, mes vähätegi `müvvä kõlvas's, müüsivä ärä.

Tõese velle naene `olli Anu. Tol `olli `eeringe poolik võid täis′ tettu. Esi es täi suutäitki `süvvä, müis võitahtjile. Suur′ länik `olli ka võid täis′. Anu man `elli vellepoig, igävene vigurimat′s. Kui Anut kotun es ole, löönu poiss või länikust `väillä ja lõeganu poole ärä alt. Ülemise poolele `säädnu pulga `alla, niida et pääldnätä `olli länik võid täis′, suulvesigi iluste üle. Anu lännu länikust võid `võtma, et müib ärä, aga võid es olegi. Pääl `olli, mes `olli, aga alt `olli länik jumalatühi. Poesirajak `olli maigavust taka `aaden või `nahka `pannu. Jälleki `riipku Anu piimälänikide pääld kuurd ja `täitku `koorekirnu, et saass `vastseld nakata võid tegemä!

Leeväst ja karaskist

Ku `mõisaorjuss `olli, sis söönuva taluinimese aganaleibä. Rükki `saadu nii `veedi, et ilma aganida leeväss ei olna `küindenu. Edimält `pestu rükki ka `koodiga, a perästpoole tettu rabavuspengi, rabatu rüävihke `penki `vasta, nii et terä päie sehest `väillä joosiva. Tuulutamada rüä `aetuva kõge `tävvega `riijalutse nukka. `Veskile nakatu `eht′mä, sis peremiis lasnu pügsi üle `perse maha, sulane `võtnu nukast `köhvliga noid `terri ja visanu peremehele `vasta perst. Kui valluss ollu, `tuudu `röele niipaillu aganit sek′kä, et aganavõim käis üle. Mia esi toda es näe, sedäsi kõneldi.

Mia ole latsen aganaleibä küll `nännu, aga söönu ma tedä ei ole. Mia sai `äste `süvvä, miä `endä kasumise ajal `näl′gä es näe. Mes kotun viga `olli, seit kona sa `süvvä `tahtsit! Lehm `olli, sait `piimä ja võid. Puhass leib `olli ütteviisi. Esä käis voori pääl ja jõus′ niipaillu `tiini, et meil leeväjahu `puudust es ole. Aga taludel `olli sis viil aganaleib. `Ennuri pernane käis üttelugu Nukal `leibä `ot′sman. Esä pahan′d emäga: „Ei tohi `anda! Sina annat leevä ärä, miu latse `piävä sis temä aganast `leibä `süümä. `Tervele ilmale ma `onte `leibä `tiini ei `jõvva!“ Sõkaldega apu kesväleib ollu viil alvemb ku aganaleib. Kesväjahu lännu apatamisega mõrudass.

Enne voorimeheametit ollu esä üte suve Soone talul lellä man suviline. Tennu kaoba, et olgu puhass leib ja `uupi `süvvä. Peremiis ja suviline söönuva säälsaman `lavva otsan puhast `leibä, sulastele lõegatu kandsik aganaleibä kätte, süü vai vahi. Ja todagi jaoperäst! Esä susanu `lavva alt ilma peremehe nägemädä tõs′tele ka puhast `leibä. Aga `kavva sa en′geke sedäsi annat, peremiis

vahip `viltu, nakap nurisema, et `leibä kulup paillu. Üteldäss küll et ega täis'-kõtt ei tiiä, mes tühjäle vaja om. Aga esäl ollu äbi: tüü om meil üits ja tuusama, aga `söögilavva man mina süü parembat ku tõese! Esä ei ole enämb Soonele suvilisekaupa tennu, `ostnu obese ja nakanu `vuuri vedämä.

`Tainnu talu ja Nuka popsitare om ligistikku. Ku ma laits olli, sis käve `Tainnul `kaeman, mes `Tainnu memm tiib. Sääl ma näi, kudass talul `leibä tetti. Vana-aane leevä mõhk' `olli laiga, vesimega jämedäst puust `väillä kaevetu nigu suur' ütsipuine mol'd. Kaas' `olli pääl ja kraejala all. Mõhe ümärigu põhjale `olli kraess otsitu serätse kõvera puu, et mõhk' `kastmise ajal `kinmäde `paegal saesap. Ennembitsest leeväteost `mõhke `jäetu juuretusemunak pitsitedi `kat'ski. Leevä juuress valeti kaits `pangi `leiget vett ja rüä jahu puistati nii paillu, et serände `pakslik sobin sai. `Suula ja `küümnit ka `panti. Sis `seeti mõla vai pöörissega kõik' `äste segi, raputedi ää kõrrake jahu pääle, sis kaas' ja kaase pääle mõni vana kask. Juuretusega leib läits ruttu `apnema.

Ku leevä juur' parass apu `olli, `tulli `mõhke viil meheste jahu panna ja `kastma nakata. `Leibä kasteti katekeste, tõene `kastja mõhe tõesen otsan. Mõlemba teivä tüüd niida et nahk säillän likke. Sa es tohi jo kibenatki jahu kuevass jättä, pidit `rus'kmidega nii `kavva `tam'pma ku tahass `kässi küillest `valla lei. Sis silitsedi leib mõhen iluste ärä ja puistati jahu ka pääle. Leevaannum mateti rõevastega päält `kinni, üteldi: „Leib tahap lämmit, las leib `puhkap."

Kui leib parasjagu tõsnu `olli, `panti ahi palama. Mõnikõrd `olli `pernasel vana leib tävveste otsan, a tüüinimese `tahtsiva `süvvä. Sis tetti ahjusuupätsi. `Võeti mõhest tük'k taenast, veeritedi `kässi vahel munakuss, munak latsutedi õhembass, et rutemb küdsedäss saab. Tõogati tuhk ahjusuu pääld ärä ja pät's `panti ahjusuu pääle tulepaistele küdsämä. Ku üits kül'g `olli joba küdsänu, kääneti `tõene tulepaistele. Niikavva kääneti, ku pät's läbini kütse `olli. Sis `murti egäle ütele tük'k kätte, sai `pernane leevämurest `valla.

Ahi palanuss sai, tõmmati tulitse üdse puust roobiga tuhkauda, ahju põrmand pühiti ahjuluvvaga tuhast `puhtass, sis nakati `leibä `ahju `eitmä. Iks suur' mütsäk mõhest taenast jahutse leevälapju pääle, sääl laabiti pät's pääld `viiga siledäss ja eideti `ahju. Suur' reheahi `olli, sinna `mahtu mõni katessa ilmatusuurt `pätsi. Mõnikõrd susati ahju põse `taade viil õhik kah. Tuu `olli `väike nigu maedsupät's, `võeti enne `tõisi `leibu `väillä, üteldi:

„Õhikut piab `murdma, ei tohi väedsega lõegata, muidu tõese leevä kuuleva, lähvä irmuga `kuurde."

Egä nädäli küdseti tegu `leibä, kos ihne pererahvass, sääl tettu kõrraga kaits tegu. `Tainnu `pernane ka küdsäss kaits tegu perätside, esi kit't: „Pehmet `leibä `aava nigu takku kaalast `alla!" Temä esimuudu kõneli, Võesikeld vai kost ta peri ollu.

Kui leeväküdsämine käsil, sis ää `pernane tei kõrutedut `leibä ehk kõrdleibä. Tuu `olli maigavuse süük'. `Uupiss vanast kõrutedu `leibä kanepijahuga. Kanepisiimne surutu `uhmren jahule ja sõglaga sõglutu nuu koore `väillä. Kanepijahust saanu makuss kõrutuss. `Pantu tükikestess lõegutu liharaasukesi ja sibulat manu, sugu `rasva ja vett ka. Sis `seetu puulus'kaga kõik' segi. Mõhest `võetu `leevätaenast, tuu `aetu `lavva pääl `laika, `pantu tuu sobin `lus'kaga leevätainale pääle, käänetu `trulli, ja sis `lapjuga suur' pät's `ahju küdsämä.

Kel kanepijahu es ole, võis kõrutuse tetä kesväjahust, aga iks lihatükikesi, `rasva, sibulat `panti manu, muiduki midägi vedelät kah, et kõrutuss `tainasugumane saab. Kõrdleib `olli ää, ku ta `väeline `olli. Sügise kõrutedi `leibä `seendega kah. Kupatedu `seene säkutedi ärä, `panti õge meheste `rasva, ku liha `olli, lõeguti liha `väikestes tük'kess, sibulat kah ja `peoga nisupüidlit ehk kesväjahu. Vesi vai lihaliim' iks pidi olema, ää `pernane pan'd aput kuurd kah. `Trulli käänetult kõlvas's seene kõrdleib ka, midä `rohkemb kõrutust, toda paremb.

Karas'k tetti kesväjahust. Kõige paremb sai ta sis, ku kesväjahu kasteti petipiimä `sisse. Es ole vaja `soodat ega seppä, `tõssi niigina. Pidi olema paks `taenass, et parass `olli `lapju pääl õhukesess `litsu. Mõni vajot näpuotsega kassikäpäjälgi ka karaskile `sisse, sis ta küdsäs's `äste krõbedass, `olli noorembil ää jürädä. Karas'k `olli `rohkemb nigu maigavuse süük', toda võis `süvvä ommugust õdaguni, ega villänd es saa. `Tainnu `pernase meelest `olli karas'k talu kadu, puder talu kasu. Noh et karaskit süvväss paillu `rohkemp kui `putru, talu jääb `vaesess.

Kui `kartuld joba `rohkemb kasvatedi, sis tetti riivikaraskit kah. `Kartuli kooriti ja riiviti ärä, tolle riivituse `sisse kasteti kesväjahu. Jahu `paillu es panna, sis sai `väega ää karas'k. Aga toda tetti perästpoole, ku inimestel joba `kõike täis'käsi käen `olli, võis karaskitainale panna võid ja aput kuurd kah `sisse.

Oest ja ernist

`Terriga ua- ja `erneruug `olligi, mes vanast inimestel en'ge sehen ois'. Aganast leeväkeistki `anti jaoperäst ja `kartuld es ole ammutsel aal oleman. Latsen ma `kuuli ku kõneldi, et „viinaroosakese" om `väega mõruda `kartuli, Luke `mõisan `aetana noist `viina. Nuu olliva `mõisnigedel, taluinimestele `küindu neid edimäld `väega `arva.

Ua ja `erne küliti `lõunetuulega, et sis saava `pehme ua ja `erne, ei tahava `kavva `kivvä. Ku ua kõdra joba kõlvassiva, sis kakuti `kõtru ja keedeti, suul raputedi pääle. Nuu olliva `apna `piimäga `väega ää `süvvä. `Peoga võtit ummikest ehk länikust, kõdritsit ja seit, `piimä rüübässit pääle. Uakõdra keedeti iks `puulba õdagu. Vanast üteldi, et äribä ei või `kõtru `kiitä, poesi ja `tütrigu viidävä uppe kõdritsen aja ärä, ei saa konagi magama.

Uppe ja `ernit küliti `paillu. Mõnikõrd `saadi kolm vai neli vakka uppe. Vaka ehk paari osa jahvatedi `veskil ärä, koore sõgluti sõglaga `väillä, jahu kasteti leevätahtale `sisse, sai ää leib. `Ernit küliti ja `saadi oest `viilgi `rohkemb. Noid taheti enämb ku uppe.

Uba põemeti sirbiga, õlesidemega `käändi kuppu. Uakubuse `säeti kuhilikku kujuma. Mõni es nakagi parsil kuivatama, võt't kuhilikust, tei sõõriku lademe ja `kolkse koodiga ua `vällä. Miis sais lademe `keskel ja pess `ümbresõõri tolle koodiga. Ku obestega sõkutedi, sis kuivatedi parsil, tetti lade `riijale ja `tuudi obese pääle.

Ernet kakuti sirbiotsaga, erne kasvab jo pik'k, maad `müüdä, aga uba kasvap `pisti. `Erne säillätävve `aeti rehetarre, ateti parsile. `Kange kuumaga lõppiva `maokese ja mardike ärä. Ernet sai `ulka, terve rehi `olli täis' atetu. Es avita muu, ku pidi obestega `riijall sõkutama. Enne `leotamist korjati praht' ja `maotedu `erne `väillä. `Pehmit `ernit es `leotedagi, aga mõne `erne es keevä `pehmess, sis `leotedi tuhast tettu libedaga. `Erne `panti libeda `sisse likku. Lippe om nigu `sooda jälle, aga sii ei anna midägi `alba mekki.

Vanast tetti ua- ja `ernetömpi kah. Ua `panti likku, keedeti `pehmess. Ku `pehme olliva, nõristedi vesi päälď ärä ja pesseti kurikuga pudrule, väge ja `suula ka `panti. Midä enämb `rasva ehk võid, toda paremp töm'p. `Võeti `lus'kaga anumast, tetti peie vahel serätse munaku nigu langakerä jälle. Tömbimunaku `panti ummikede, säält `võeti kätte ja `süüdi. `Ernetömpi ta-

heti enämb ku uatömpi. Töm'p `olli kullane süük'. Ku `pernane servätusess `piimä kõrvale an'd, sis ää isuga inimene võis `endä `lahki `süvvä.

Ua- ja `erneruug `olli vanast pääasi. Ruug keedeti alati `terriga. Ua `panti joba õdagu likku, teräsurumine `olli `üüse. Kuiva kesvä valeti `uhmrede, vett ka sugu, sis survinuiaga `tampsit seenigu `sõkle kesvil säilläst maha tulliva. `Talve `olli talul poiss ja `tütrik, sis `lasti `terri suvess ka `valmiss `surva. Terä surveti `uhmren ärä, üle sõglaveere tuule käen tuulutedi. Sis tuul ai `sõkle `kaugele, aga terä satteva `rõiva pääle maha. `Terri ja `ernit es kupatada, `mõsti niisama, korjati puru ja `maotedu `erne enne patta `panmist `väillä. Aga uppe pidi kupatama. Peräst kupatamist kallati ua sõgla pääle, sis `nõrjusi tuu verrev kupatusliim' `vällä ja ua `panti `terri manu `kiimä. `Erne- ja uaruuga keedeti ilmatusuur' paatäis'. Toda `süüdi ja peesitedi mitu `päivä. `Tütrigule õegati: „Pane ruug `piisu! Peesitä ruug ärä!" `Panti vett külmäle `ruvvale manu ja `aeti paan `kiimä, tuu `olli tu peesitämine.

`Soolaga uppe ka keedeti, noh `kuive uppe, aga soolaga keedetu `erne olliva paremba. Ku aput `piimä ehk piimäputru pääle rüübätä `anti, `olli süä säpun.

Karjalaste õotamisest ja nurmen süümisest

`Vihma valanu `taivast `alla, Ennu `mõisa karjalaits `istnu puuossa pääl, õillutanu puud ja esi `õotanu.

„Õo, õo, pääväkene, õo, õo!
Tule `väillä pääväkene, õo, õo!
Vii `vihma Venemaale, õo, õo!
Saada sadu Saksamaale, õo, õo!
Ma tuu sulle püti `piimä, õo, õo!
Püti `piimä, pätsi `leibä, õo, õo!
Peremiis pistäp `piimäleibä, õo, õo!
Sulane `suskap `suulaleibä, õo, õo!
Mina `vaene tambi taaripudi, õo, õo!
Õo õo, õo õo, õo õo, õo õo, õo õo õo õo!"

Ennu karjamõisa `ren'tnik mõtsan kuulu toda `õotamist, lännu küsinu `pernase käest: „Kas te `Krõõdile `süvvä ei ole `annu? Krõõt istup mõtsan puuossa pääl, ikep ja laalap: "Peremiis pistäp `piimäleibä, sulane `suskap `suulaleibä, mina `vaene tambi taaripudi." Ange temäle ka `piimä!"

Ku `vihma satte, sis karjusse `õotiva ja laaliva. Noh `rõiva säillän ligeda, kõtuke tühi, mes äädmiild sa elust tunnet! Ja kost karjalatsel tuu `taaripudigi võtta `olli!

Kui nurmen tüüd tetti, üitskõik' kas rügä põemeti vai `tõugu `panti, sis `pernane viis länikidega `söögi `mõtsa. Kaalpuiega võt't `söögipaari `säl'gä ja läits. `Tõese kongu otsan `olli leeväkot't, ja puust `lus'ka ka sehen sääl `leevä man. `Tõese kongu otsan `olli ruvvalänik, läniku kaase pääl `soolaunik. Kiä soolast taht', kas't leeväga `suula. Rikkimbil peremehil `olli `räime, nuu anniva `räime kah.

Puha puulus'kidega `süüdi. Länikust puukulbiga tõsteti süük' ummikede. Ummik `olli madalamb, es ole nii `kõrge kui länik. Niipaillu ku inimesi `olli, kõik' seivä sääld ütest anumast. Mõni pan'd `lus'ka ummike `veere pääle, tõene lei oma `lus'kaga `otsa, läits lus'k `mõtsa ku unnas's.

Süümajass `olli enämbäldjaold keedetu süük', aga `lõunaigu es taheta tuld paa `alla tetä, `lõuness `tuudi `mõtsa piimäpuder ja leib. Egäl talul kala es ole, kel `olli, tuu an'd kala kah.

Kui ma nuur' `tütrik olli, kakime nurmen lina. Ollime kolmekeste: mina olli, talu `tütrik `olli ja poiss `olli. Süük' `tuudi `mõtsa. Länikun `olli piimäpuder, nurmikun suulpuder, `kartuld ka `olli. Räeme olliva karbi sehen. Võtime `söögianuma vallale ja `isteme maha, et nakame `süümä. `Tütrik ütel': „Miä süü nii räeme kõik' ärä, kas lubate?" Me es usu, `mõtlime et ta `nailla tiib. Lubasime, `ütlime et „Süü!"

`Tütrik nakass `süümä, võt't räemel pää otst ärä ja saba otst jõhvi kah, käänd katekõrra kokku ja susas's suhu. `Kartuld ja piimäputru võt't punniss pääle. Ja sedäsi ta sei kõik' nuu räeme ärä, me poesiga pidime rahu olema suulpudru ja `kartuliga. Piimäputru kah `küindusi rüübätusess. Nuu soolaräeme es ole jo kukki suure, `tütrigul `kange soolatse isu, vitsut kõik' `kinni.

Kosja ja saja

Enne `kosjule minekit `käidi kosja `kuljatsin. Käesivä `kulleman, kas kosilast `vasta `võetass vai ei `võeta. Kosja `kuljatsi läits `peigmiis ja kaits ääd `tutvat `olli ka üten. Nuu olliva jutuaaja ja `peigmehe `kitjä. Kui `tütrigu vanemba peri olliva, `tulti neilläbä `kosjule.

`Peigmehel `olli kosjataade üten `võetu, mõnel `olli kaits kosjataate. Obesega sõediva `ussaida, kellä pääl. Ku `sisse tulliva, sis teretivä ja `küissevä edimält tiid. Sis `ütlivä: „Vai om teil mõni sirk siin? Me lassime ommuku `tetre, ärä `pääsi. Siiäpoole temä lennäs'. Kas om `müvvä vai niisama `kinki?" Kosjataat `olli küsija, `peigmiis `olli vakka, tuu es kõnela. Kui kosilane meeleperi `olli, sis kiteti et: „Om küll meil serände sirguke!" `Tuudi `tütrik ette et: „Kaege kas sii om!"

Viin `olli kosilastel `endil, `süvvä anniva kositava vanemba. Vanast `saija es ole, aga kosilastele aganaleibä es anda, `anti puhast `leibä. Keedetu liha `olli, tuu `panti suuren tükin `lavva pääle. Kui tal'v `olli, sis olliva ilma ivätä `kapsta keedetu, muiduki `äste `väelise. Keedetu `kapsta ummikega `lavva pääl, noid sis võtiva puulus'kaga. Es ole üttegi `kahvlit es väist. Kel esi väits `karmanin `olli, tuu lõegas's `leibä ja liha `endäle ja `tõesele kah. Aga lus'k `olli iks egäle ütele `pantu. Es ole laudlina `lavva pääl es midägi. Pikä pengi olliva `lavva man, noede pääl istuti.

`Tütrik, kedä kositi, an'd egäle kosjataadele `kinda vai suka, oma `koetu illuss vüü `olli iks `ümbre keidetu. Tuu annak `olli nigu tunnistus, et kosja om `vasta `võetu. Pruut' käis peräst `kosju `sõpru ja `tutvit `müüdä kosjaviina `ängämän, ütel' et: „Mul käesivä kosja, ma tulli teile kah kosjaviina `tuuma." Kellele pruut' `viina an'd, tolle käest sai kah. Mõni an'd raha, mõni `kindit ja sukke, mõni an'd `villu ja näppega `koetuisi seerekeitit. Mia esi kah käesi kosjaviina viimän ja sai `vasta kah, mes `kiäki an'd. Aga viinaputel pidi iks üten olema. `Endä ristesäle anni suutävve kosjaviina, ristesä an'd mulle kolm rubla. Kolm rubla `olli tol kõrral suur' raha.

Ku nelläbä `kosjul `käidi, sis `puulba lätsivä `ker'ku manu `paari lugema. `Ker'ksänt las'k `paariminejil lugeda mõnest jumalasõna raamatust. Kui `peigmiis es mõesta lugeda, sis `mõr'sja lugess `peigme iist kah. Naesterahvass iks mõestiva lugeda, mesterahvass es mõestava. Emäse opessiva joba

latsen tütärlastele `värsse, aga poesi es võtava oppust, poesi olliva `endä meelest esigi targa, noele es ole emä `värssi vaja.

Pühäbä kuulutedi pruut'paar' `kantslist maha. Ku nädäli peräst `pulme taheti tetä, sis kuulutedi viil tõeseld ja kolmandald, ja `tuusama päiv `olli pulma kah. `Ker'ksänt `kantslist kuulut' ja laalat' kah, vahet' sõrmusse, `peigme sõrmusse an'd `mõr'sjale ja `mõr'sja sõrmusse `peigmele.

Vanast üteldi saja, `pulma es tiiägi kiä. Tol ajal üteldi et: „Meid kutsuti `saaja, lähäme `saaja!" Saja nakassiva joba ommuku `aiksade pääle ku pulmarahvass tulliva. Laalatuss `olli pääle `ker'ku. Mõnen paegan `olli sedäsi, et ku `ker'ksänt jutusjärje pääld `tulli, pidi pruut'paar' joba sääl olema. Aga meil Nõon laalatedi pääle `ker'ku, ku ker'k läbi `olli. Laalatamast `tulti, `minti pruudikodu.

Laalatuselt tulejilt küsiti `passi. Tii `olli `kinni `pantu, suur' lat't iin. Ja laud `olli säälsaman, tühi putel pääl. Peiupoiss `olli `peigmehe kõrval, tuu pidi tühjä pudeli ärä `võtma ja täis' pudeli asemele panema. Viinaputel `olli tu pas's. Kes `passi es `näitä, tuu `sisse es saa. Ku nuur'paar' obese pääld maha `võeti, sis visati kask `alla, ega maa pääle es lasta `astu, iks pidi pehme olema all.

Pruudikotun `süüdi ja `juudi ja kaasitedi. Olli `mitmasugutse söögi, või, liha ja `kapsta ja `kartuli. Mõni kiit' `sülti kah. Õlu `olli kanni sehen. Vanast olli ilusa `puutse õllekanni, musta lilli olliva merätsegi kuuma asjaga `sisse palutedu. Kaas' `olli kannil pääl, et sis ärä ei `en'gä õlu. Kanni kõru `olli ka puust iluste `väillä lõegutu ja sinna õllekannile `kül'ge tettu. Kõrvast `võeti `kinni ja kallati õlu `kroosi `sisse.

Ega vanast `lampi es ole. Pilak `olli keset toda taret, kos `saaju `peeti. Üits pidi olema tulenäitäjä, tuu `olli kõik' aig pilaku man ja näedäs's tuld palama. Läve kottal saena sehen `olli lõhnamulk, kost suits `väillä läits. Sääl `olli tõogatav laud iin. Kui tare `suitsu täis', sis tõmmati laud iist ja suits `pääsi `väillä, `olli tare jälle ää lahe ja võis `lavva ette tõogata.

Pühäbä `üüse kesküü `paiku lätsivä sajarahvass egääits oma kodu `puhkama. Kae `iispä pääle `lõune tulliva pruudi sugulase `peigme poole ja `tuudi `mõr'sja veemevakk ehk kirstvakk. Sis olliva saja `peigme kotun.

Sääl ka `juudi õlut ja `süüdi meheste. `Peigmiis ja `mõr'sja `isteva kõrvu tõeselpuul `lauda. Üle lavva `olli peiupoiss, kes süüt' näid, tõs't `süvvä

ette. Kui kõik′ söönu olliva, sis nakati `sõõri tegemä, mängiti `pilli ja tandsiti, üteldi: „Nüid `viskame `kintsu!“ `Süümisest ja `tandsmisest sai villänd, `võeti ette tanutamine. `Peigme emä pan′d `mõr′sjale tanu pähä. Mõnel `olli `valge linane maatanu, `pulkega `koetu kirjä `veeren, mõnel `olli klaarist tettu tanu, kirjä `valge niidiga `sisse `aetuva. Tanul olliva pikä kirivä siidilindi taka, nuu `küindusiva `perseni. `Uhke lehv keideti `kukru `taade. Noil lindel olliva `mitmavärvilise lilli sehen.

`Peigme emä pan′d `mõr′sjale tanu pähä, `mõr′sja an′d veemevakast ämmäle suka ja `kinda, `valge palajass `olli, ame, `undrik, sis viil `rõivast `kampsun, vastatsikku voldi allveeren. Kirivä `vüüga keideti tu kraam′ kõik′ kokku. Äiätaadele `anti ame, suka ja `kinda, jälle `vüüga `kinni keidetuld. Mehe sugulastele kingiti enämbäldjaold `kindit ja sukke. Ilusa villatsest langast seerekeite olliva sukkele ja `kindile `ümbre `pantuva. `Mõr′sjal `olli kirstvakk `andit kuhjaga täis′ tettu, sääld `küindusi meeleääd kõigile.

Kui `ande olliva `jaetu, sis tandsiti labajala `valtsi, `tandsu lei joba tanuga noorik. Peräst labajala `valtsi `tulli nooriku põllepaikamine. Üte `taldriku pääl olliva viinaklaasi, tõene `olli tühi. Kes noorepaari `tervuseviina jõi, pan′d raha `tühjä `taldrikude. Tolle rahaga paegati nooriku `põlle. `Taldrik tühjendedi peräst nooriku rüppi.

Suurembil taludel `peeti `saaju mitu `päivä. `Olli `kaas′tamist, pillimängu, sõõritegemist ja `tan′dsmist, `olli `süvvä ja `juvva. Ja kos tuu `uhke sajasõit! `Ker′kude minnen ja `ker′kust tullen kihut′ sajarongin mitukümmend obest, pil′l `mängse, poesi röögevä kõik′ aig: „Saja! Saja! Saja! Saja!“ Vanast üteldi: „`Saaja mindäss, `saani `kaetass!“ Tuu tähendäb, et `saajaminejäl olgu üten sajakot′t. Üitskõik′, mes sääl kotin `olli, kas leeväpätsi, vadsa ja sõira vai lihakindsu, võikändsäku vai puul′ lammast, nigu `kellegi võemalust `olli. `Ulka rahvast kuun, pääasi et `pernaestel sajarahvale midägi `lavva pääle panna olli.

Sündjätsi, kaejatsi, ristjätsi

Vanast sünnitedi latse sannan. Kui `sündjätsi oodeti, küteti sann `lämmäss ja `tuudi pikä õle `sisse. Naesel joba valu käesivä, sis `olli teedä, et laits om tuleman. `Naene `viidi `sanna, manu kutsuti vanamuur′, kes toda asja tiis′ ja latse `vasta võt′t.

`Enne last tuleva vii, üteldäss: „Vii om joba ärä lahenu, küll tulep laits kah.“ Emä kõtun vii sehen laits kasvap. Ku emä last kannap, sis om laits `pisti nigu emä, aga kui `sün'duma nakap, sis käänäp `endä `ümbre, tulep pää iin ja perse perän. Emäle tuleva kinnituse, kinnitäp kaits kolm `kõrda, ja om laits käen. Vanamuur' `lõikap nabavarre `kat'ski ja keidäb otsa `kinni. Mia ole `keitnu mõlemba otsa `kinni, vanast toda, mes emä küillen `olli, es keidetä. Tuu tulep peräst last esi ärä. Aga latse nabavart ei tohi `keitmädä jättä, muidu veri joosep latse sehest `väillä ja laits kooleb ärä. Perän last tuleva perämätse ehk `tõesepoole. Emäkoda jääb `sisse, tuu om jo inimese elu.

Laits `mõsti ärä, mähiti `mähkmede ja `viidi `õlgi pääle emä kõrvale. Es ole sääl `patja ei midägi. Latse `silmi ja pääd `mõsti suure `oolega, peillätі et ku kõrraperäst ei mõse, jäävä latse silmä `aigess ja pää lähäp lubikärnä. `Tõesepoole ka `mõsti `puhtass ja keideti räti `sisse. Tuu kompsuke `panti latseemäle jalutside. Peräst emä esi viis ta kohegi `kuiva `paika, kas vai liiva `sisse, loodeti et sis latsel midägi ädä ei tule.

`Tõesel vai kolmandal päeväl `tulli emä sannast tare manu, `väikene laits üten. Suuremba latse `küs'sevä: „Kost sii laits `tulli?“ Emä moheli: „Mõtsast `tulli!“ Rehetaren `olli vanast äl'l kah. Älli or's `olli `keskelt `kapluga kõvaste keidetu parre `kül'ge. Latseäl'l olli `laudust tettu nigu `väikene mol'd, põhi `olli enämbide `koetu pajovitsust, serände õrelik. Älli nukke küillen olliva kabla, kellega ta nõdermu `kül'ge `olli `pantu. Ällin `olli õlekotike ja `väike palajass, villane tekikene kah. Ku laits ällin `olli, sis nõderm `õillu üless-alla, ällit latse magama. Pajovitsust `koetu põhi es mädäne ärä, `olli paremb ku kablane. Latseemäl es ole alati `aiga last kusele võtta, tilluke laits `kussi õlekoti ligedass.

Latse `mähkme olli tettuva `mõskunust linatsest vai `paklatsest, meste vanast `ammesäilläst tettu mähi `olli pehme ja ää. Latse vüü `olli kate `kämle `laone. Tuu ots `olli laemb, kellega rinna pääld nakassit `mähkmä, `tõene ots `olli `ahtamb. Kui laits `mähkmede `olli mähitu, sis `võeti ta tekikese `sisse ja `panti magama. Latseemä sän'g `olli rehetare nukan, tolleperäst tedä nukanaesess kutsutigi. Sängin olliva pikä õle, linane ehk `paklane palajass `õlgi pääl. Sulepatja es ole olemangi, perästpoole topiti kaaraliblu koti `sisse, `olli `tuugina padja iist.

Es ole latseemäl vanast `aiga puhata. Nigu ta sannast tare manu `saije, nakas's talurahvaga üten joba `kergembät tüüd tegemä. Latse iist üüd ku `päivä oolitsamine `olli nigunii temä asi. Kui `mõtsa tõs'tega tühü läits, võt't

latse üten. Mia esi käesi Tornimäe mõtsa `viirde rügä `põimma. Nisalist last es saa kotu kellegi `uulde jättä, võti `nurme üten. Panni latse palaja `sisse, paenuti üte kõjo ladva `alla, palaja `keitse ladva `kül'ge `kinni. Esi põemi `oolega rügä, kui laits sääl kõjoällin `ikma nakas's, lätsi vaheti kueva `mähkme ja anni latsele nisa. Laits jäi jälle magama. Sedäsi põemi rügä päiv `aiga. Õtaksaien võti latsekese `üskä ja tulli kodu.

Ku ma last imeti kolme nellä `aastatsess, es ole mul üttegi `kuurõevast. Võõruti latse ärä, sis läits ka viil kuu `aiga kuurõevaste tulekuni. Aga tulliva kuurõiva `kül'ge, nigu miis man käis, `olli laits kah. Mõnel om sedävisi, et imetäp last ja om kuurõiva küillen, miis käib man, tulep pia tõene laits kah. Kel kuurõiva ütteviisi küillen om, tol muidugu tuleva latse, vaevalt üits laits `aastane, joba jälle `sündjätsi käen. Lastekari mugu kasvap. Mõni miis om serände ira, ei ooli naesest. `Naene ei jõvva vaevale `vasta panna, `kurnub `väega ärä ja `kooleb.

Külänaestele teivä `sündjätsi `rõõmu. Jälle olli võemaluss minnä til'lukest latsekest `kaema ja nukanaesele küläkosti `viimä. Vanast üteldi, et nukanaese manu ei tohi `pailla `käega minnä. Tuu `olli nigu külä `sääduss, et nukanaesele pidi midägi `viimä. Mõni küdsi `kuuke, mõni tei munaputru, mõni kiit' lihaga `kartuld ja `kaale. Ega es ole `korvi ei midägi. Söögiannum keideti räti `sisse ja `minti `kaejatsi. Nukanaesel `olli ää miil', an'd `kaejatsinaestele `viina.

Kui laits nellänädäline sai, sis `olli vaja ärä `risti. Kes rikass `olli, pedäss latsele suure `ris'tjätsi, tei õlut ja ää söögi, kut's paillu rahvast. `Süüdi ja `juudi ja mängiti `pilli. `Vaene kut's niisama kuul'meistre ja vaderi, las'k ärä `risti. Kel `olli, an'd `süvvä, kel es ole, es anna midägi. Aga laits pidi ristitämä. Üteldi et ärä käkistädä `enne. Esi ristiti ärä, tuu `olligi käkistämine. `Enne latse `ris'tmist `panti kausiga vesi `lavva pääle. Laits `olli ütel vaderil käte pääl, vaderi panniva kaosi `sisse õberaha. Vanamuur', kes latse `vasta võt't, viis tolle `ris'tmise vii visass üless puu `otsa ehk katusse pääle, et laits suuren `äste `kuulsass saab. Raha `anti latse emäle. Kuul'meistre pan'd latsele nime ja ütel: „Kui latse vanemba ärä piass `kuulma, piat vaderi latse `perrä kullema ja temä iist oole `kanma, kui ta `väike om."

Kunstiti kah. Joba `enne `ris'tmist pidi raamatuleht ehk laaluraamat ällin pää all olema, peilläti, et muidu vanaton't viib ehk vahetab latse ärä. `Ris'tmise `aigu `panti raamatuleht latsele puhu, et sis kasvab latsest `äste tark inimene.

Kui Mari olli vanamoorin

Kaits kõrd ole vanamoorin ka ollu. Siisamane Liide `olli `aigess jäänu ja Jaan′ `tulli `üüse miu manu et: „Tule ruttu, Liide nakap last tegemä!“ Lätsime tulisttuhka sinnä. Liidel `tulli kinnituss ja `tulli laits kah nigu lõhn. Mia lõegassi nabavarre `kat′ski ja keidi `kinni. Liidel üits tütär joba `olli, sii `olli ka tütärlaits.

Laits `olli nii til′luke, nägu `olli `õkva nigu miu peopesä. Jaan′ tõi köögist lämmit vett, sis mõssime latse ärä, mia panni latse `mähkmede. Latseemäl `olli jälle kinnitus, sis tulliva perämätse ka ärä. Mia mõssi nuu perämätse `puhtass, keidi räti `sisse ja panni sängi jalutside, `ütli: „Pane peräst kossa esi tahat!“`

`Mähksi sis latsele tekikese `ümbre ja panni `sängi, esi eedässi sängi veere pääle. Ommuku es ole Liidel rinnan imemist, laits es võta nisa `kinni kah. Jaan′ läits tõi Tapatsilt `piimä, sis joodime toda `piimä latsele peilläten. Aga laits `kasvi lehmäpiimäga kah, es ole ädä midägi.

Ja `tõenekõrd olli ma jälle vanamoorin. `Räesägu `pernane `tulli `üüse `siiä ja ütel′: „Ole ää, mine sa Vilmaga `liina!“ Vilma `vaidlep `vasta: „Miul ei ole üttegi latseädä, miul kõtt valutap. Mia tõsti laadan lehmajoogi `tuubrit, tolleperäst kõtt valutab!“

Aillal `olli joba obene ette `pantu, ratta olliva `põhku täis′. Meie `isteme Aillaga sis ette, Vilma pannime perä pääle pikäli. Nakassime `sõitma. Vilma õegas′s: „Oi Aillake, ärä lase nii kõvaste!“

Saeme Illile. Vilmal `olli suur′rät′t pääl, äkki visas′s tolle `laika. Mia `mõtli et, no nüid tulep laits, `küs′se: „No kas tulep joba? Lähme sis `koeki talule `sisse!“

Meil `olli plaan′ rongi pääle minnä, et rongiga oless `Tartude lännume. Aga ron′g es lää `enne ku kellä kolme `aigu. Keväjäne üü `olli, mia panni suureräti Vilmale pääle, mati ta `kinni iluste. Laits es tule viil, aga rongi minekuni `olli mitu `tunni. No mes tetä! Kohess me nüid lähme? Üits `tohtre `olli `Elvän, `mõtlime et sõedame `Elvä `tohtre maja manu. Mia kiti Aillale: „Usse kõrval om kell, mine sa litsu nupi pääle!“

`Oodime, `oodime, es tule kedägi. Õegassi Aillale: „Litsu `tõenekõrd viil, `tohtre makap, ei kuule!“

Sis `tulli `tohtre läve pääle, ommukumäntli `olli säillän: „Mis te tahate?“

Ma `ütli: „Me tullime `tohtre manu. Laits om tulekil, `Tartude ei `jõva enämp!“ `Tohtre `olli nigu pahanu, ütel': „Kas mul siin mõni sissesõedu uuv om, et mia pia `vasta `võtma. Mul ei ole `ruumigina!“

Ma pallelsi: „Olge nii ääd, tulge meiega üten, me lähme koheki `tutva poole!“

Sis ütel': „No `laske `aigel `sisse tulla, ma kae! Mul `tulli emä `siiä, mul ei ole `ruumi!“

Lätsime `sisse, las'k Vilmal aseme pääle eedätä, `kaije ja ütel': „Sellega ei ole koheki minnä!“

Ma lätsi `väillä Aillat `kaema, tuu imet' et: „No küll lähäp `kavva `aiga! Lehmäl om vas'k ärä nigu lõhn. Kudass Vilmal nii pikäld lääb!“

Vilma läits aseme pääle, silmäpilk `tulli laits kah. Mul olliva `mähkme üten. `Tohtre võt't latse ärä, pan'd `mähkme `sisse ja an'd mulle rüppi. Laits `olli `undrigu rüpi sehen ja pogisi, es naka `ikma ei midägi.

Es kae sis latsest enämb midägi, kai latseemäd `paillald. `Tütrik tõi vii ja mõs'k emä ärä ja `kraamse sis tare kõik' `puhtass. Temä viis mitu `pangi toda `kraami `väillä sääld. Vilma `olli suur' naesterahvass, `tohtre `olli `väikene, võt't latseemä `üskä, nii et jala ripendiva, ja viis `sängi. Sis `tulli tagasi, ütel: „No nüid om emä ärä `säetu, nüid lähme last `säädmä!“

Laits `olli mul `un'drigu rüpin. Mia lätsi sis `küüki, temä kah `tulli. `Tütrigul `olli vesi `valmiss tettu. `Tohtreprovva ka `olli ja `ärrä emä, sis `olli meid `ulka sääl kuun. `Tohtre nimmas's et: „Keidäme nabavart viil `kinni, viimäte es saa kõvaste keidetuss!“ Keidime `vastselt. `Tohtre keit, laits `olli miu käen. Vesi `olli valmiss, mõssime latse `puhtass. `Tohtre mähk' latse `mähkmede ja viis emäle nätä last. Ailla `olli sääl kolitori pääl, sis näedäs's läbi `akna Aillale kah toda last.

`Tohtre `küisse miu käest: „Kas ta om `naene vai `tütrik?“

Mia `vasta: „`Naene.“

„Kos täl miis om?“

„Miis om liinan.“

„Kas ametit `op'man?“

Ma `ütli: „Ametit `op'man jah.“

A miis `olli `kinni. `Olli soldatin, ei `tiiä, mes sääl sis `olli ette tullu, `pantu `vangi.

Kui me kotust lätsime, an'd pernane kolmsada rubla raha. Mina anni tolle kõik' `tohtrele. Küll täl `olli ää miil'.

Mia `küisse: „No kas `aige jääb `siiä? Kas tälle midägi `süvvä ka om vaja `tuvva?"

`Tohtre ütel': „Ei ole midägi vaja! Kui vaest `piimä ehk muna `tuute, ku om!"

Ku raha peon, sis `olli `ruumi külländ. `Aige `olli `paegale `pantu ja laits. Latseke jäi sis `tütrigu `sängi `küüki. Tullime `tohtre mant ärä, kell `olli kolm. Parasjagu ron'g sõit' `Tartude. Meie Aillaga sõedime kodu ärä.

`Pernane käis sis Vilmat `Elvän `kaeman ka, `tohtrele kostiss viis `piimä ja mestä viis, kuurd ja `munne. `Tohtre tõi na sis oma `outuga Räesäjaagule, `provva ka `tulli üten, `tohtreprovva.

Vanaaja kuast ja sannast

Rehetare `olli `pimme. Üitsaenuke paja, kui tolle `valla tõogassitki, ega sääld kukki paillu `valgust es paesta. Ja rehepessu `aigu es tohigi rehetaren `süvvä tetä, peremiis es lupa. Söögipada om tuhkavva kottal `koogu otsan `ripveli, tuu aap jo `tossu, parsile kujuma `pantu vili ei oless konagi kuevass saanu. Aga rehepessu ja lina-aamisega `olli alati rutt. Ku kõik' tüü piäp käsitside tegemä, konass sa `jovvat!

`Uupiss vanast ollu egäl talul pistkoda. Pikä lati olliva `liuhkamisi `pisti `aetu, pääld kokku, alt `laika `säetuva. Kua `keskel `olli tulease, maakivi olliva `ümbre `pantu, et tuli `laika es lähä. Kui `süvvä keedeti vai eläjile lämmit `juuki tetti, sis `olli `väike pada rippu koogu otsan ja suur' pada kivede pääl. Pikä pengi pääle olliva kummali `pantu `puhta puuanuma – läniku ja ummike, `nüs'ku ja `käs'ku. Mõsumol'd ka `mahtu kotta ärä ja mõni kerk ehk pakuots `pernasele `istu. Uiss oieti `valla, sis `olli ää `valge sääl tohkerdada.

Keväjä, ku puu olliva täis'lehen, `raoti lehitse sarapuu- ehk lepäao ja kääneti kuppu. Nuu kuu `panti pistkuale `ümbre, et tuul' `sisse es käi. Edimäld `säeti kõrd `ümbre ärä, tõenekõrd `panti kate kuu vahepaika ka lehitse kuu. `Vihma na `kinni es `piävä, vihm juus'k peri latti `alla, aga tuuld küll läbi es laseva.

Latsen ma näi oma silmäga, kudas nuu lehitse ao pistkuale `ümbre `panti. Siinsaman meie lähiksen `olli ka pistkoda, kutsuti `Tainnu `raatus. Ega neid `paillu tolkõrral enämb es ole, sis nigu pilgati sedävisi. `Kapstatün'n tõsteti alati talvess `raatusi. Kui `pernane taht' `kapstit `kiitä, sis võt't `kirve, raguss tünnist `kapsta ja tõi `mäele. Me ollime latse, sis `vahtsime egapäivi sääl kua man. `Tainnul `olli koer karjapoiss, üitskõrd susas's tule aganatse `leeväle `kül'ge, leib `palli nigu turvass. Peremiis `olli `röele aganit `paillu `pannu, leib läits palama. Pistkuan keedeti suure sügiseni, nikagu rehe saeva ärä pessetuss. Sis `viidi paa ja poti `jälle rehetarre.

Kui ma olli joba suurembakene, sis tetti koda ja sann üte katusse `alla, periss palgest kram'pnukkega oone ehitedi. Kual `olli maapõrmand. Lage pääl es ole, katuss kateti kuuse kosest. Kae vallaline tulease ai kibenit, peilläti et õlekatuss om usinamb tuld `kül'ge `võtma. `Tulli ärä `nülgi `paarkümmend `palki, ennegu `kuale ja sannale katuss pääle sai. Kuuse kos'k `võeti maha keväjä mäiä `aigu. Tõmmati terävä väedsega jut't pikute puud, sis litsuti kepiga kuur' kuuse küillest `valla ja nülliti nigu eläjä `nahka. Nuu kose pidi `uunele `tuureld pääle panema.

Sannan `olli keressega ahi. Ku küteti, sis keressekivi lätsivä tulitsess, võis `lõunu visata ja lava pääl `vihtu nii paillu ku `tahtsid. Sannast tullit `õkva kotta. Suure kivi olliva `ümbre tuleasema, et tuli `väillä ei käi, es ole üttegi `müiri tettu es midägi. Serände puu nigu tala `olli `toetedu saena pääle, ütest saenast `tõisi. Tolle puu küillest rippu tuleasema kottale konguga ket't, kongu `otsa `panti pada. Ja paal `olli puukaas' pääl. Kuan lämmitedi sannavett ja tetti mõsumõskmise jaoss lipet. Mõni kiit' mõsu kah, ku kirbel olli `rõiva `väegä ärä situtu ja `mõsken kirbusitt `väillä es lähä.

Niisama pik'k ku koda, `olli `laudu, kos söögiasja pääl saesiva. Sääl `olli piimä panna läniku, `olli tilaga puunüs'ku, tilal olli pikä õle sehen, kelle läbi `piimä kurnati. Sääl `olli koorekirn, päält `kitslik, alt laemb, tol `olli all veeren küille pääl mulk, kost liim' `väillä `lasti, `perrä jäi puhass kuur'. Pulgake `panti mulgu ette. Mõsumol'd `olli kah kuan ja tõlu, kellega molli otsa pääl `rõivit `lüüdi iks lipat-lapat lipat-lapat lipat-lapat. Ku `tütrigu katekeste `rõivit mõssiva, sis leivä jalaperäst nigu `tan'dseva. Kel koda ja sann üte katusse all, noil es ole sannan `käimisega muret.

Ennembivanast pistkodade `aigu `olli `Tamsa külän üitsaenuke sann, kos kõik' külä rahvass `endä ariman käesivä. Tuu `olli Kile talu sann. Põõri

talul küll ka `olli sann, aga `väega `väikene. Nii suurd `sanna nigu Kilel `olli, ma ei ole `kossegi nännu. Sannal `olli iin üsnä avvar edine, kos vajase `saina `lüüdü. Sääl `võeti `rõivist `valla ja `panti suure `rõiva vaja `otsa. Editsest lätsit `ammega `sanna. Ilmatu laiga lava `olli, kateld riald olliva inimese `vihtman. Peremiis `iste keresse nuka man ja visas's esi `lõunu. Keresse kottal `olli kaits `rõivaort, meste jaoss `olli esi or's, naeste jaoss esi or's. Orre pääle `panti rippu musta `rõiva, `kange kuumaga lõppiva täi ja kirbu ärä. Kellele kotu puhass ame `anti, tuu `endä `musta amet `sanna es tuu. Aga kate nädäli takst küteti `sanna, egäl ütel es ole puhast amet `sälgä panna.

Lipega keedetu siip `olli, tollega `mõsti. Vihaga õõruti must säilläst maha. Es ole üttegi käterätti ei sannalina. Mehe ja naese olliva kõik' sannan segi. `Enne `vihtsiva mehe, peräst `naese. Ku lavald maha `tulti, oieti viht käpäga kõtu iin, nii et äbeduss es ole paillass.Ega vanast inimese es oleva ira. Mehe es vahiva alaste `naisi, naese es vahiva alaste mehi. Jumala `luudu ihuke, mes sääl `vahti! Inimestel `olli suuremb äbitunmine, äbesivä.

Kes `sanna `tulli, õegas's: „Jummal sekkä, sannakene!"

`Vasta üteldi: „Jummal ää miis!"

Ku sannast ärä `minti, tenäti iluste: „Aitumma Jumalale! Aitumma sannakütjäle! Aitumma viituujale! Aitumma lõunuviskajale! Aitumma! Aitumma!"

Kupulaskmisest

Lätsime Illi `pallu agu `säädmä Miinäga. `Kange kuum ilm, Miinä aap `amme säilläst ja pillup lättest `endäle säillä pääle `külmä vett. `Tõene päiv Miinä `aige ku puru, ei saa ennäst liigutada, säl'g aap tulist valu `väillä. Miä küti tare `lämmäss et: „Ma lähä kutsu kupulaskja, tuu lasep sulle kuppu!"

Kupulaskja `tulli minuga üten. Ma pane Miinä tünni veere pääle `istma ja nigu kupulaskja Miinäle tõmmas's kolm kuppu `säl'gä, nii Miinä vajoss minu käe pääle, `kuuli ärä. Miä lei `rus'kuga nuu kupu säillä pääld `tünni, külm vesi `olli toobiga `lavva pääl, visassi `külmä vett Miinäle pää pääle ja üle näo. Miinä `külmä es kannata, Miinäle `tulli elu `sisse, röögät': „Võih!"

Sis `otseme kupusarve tünnist `väillä ja kupulaskja pan'd Miinäle `jälle kupu säillä pääle.

Vanast `peeti `kunsti kah, ega paarin kuppe es või panna, üits pidi ütsik olema. Miinäle `panti tuukõrd kolm kuppu, katte es panna. Kupusarve olliva sehest õõsiku, noh `võeti õgu lehmä sar'v, kelle peenike ots `olli tasatsess lõegatu, sinna `olli rasva kest kõvaste niidiga pääle keidetu. Tuu rasva kest `olli iluste `puhtass `mõstu, kupulaskja nud'suss läbi tolle kesta, sis jäi kupusarv ihu `kül'ge `kinni, tõmmas's naha sinna sarve `sisse. Kupulaskjal `olli kupulaskmise `massin, sääl `olli kaitstõistkümmend verirauda, serätse nigu `väikese `kirve. Kost kupusar'v naha `olli üless kisnu, sinna pan'd kupulaskja tolle masina pääle ja tõmmas's krõgsist, sis tuu `massin lei kaitstõistkümme `sälku sinna naha `sisse. Sis tõmmati tuu sar'v `vastselt pääle ja kupulaskja jälle nud'suss, niikavva nud'suss, ku verd `tulli. Mõnikõrd ku paillu verd `olli, sis `tulli kupusar'v verd täis' ja satte esi pääld maha. Aga kolm `kõrda tõmmati kupusar'v pääle ja nud'suti. Ega veri suhu es lähä, rasva kest `olli jo pääl.

Mõnikõrd `lasti kuppu taren, sis `panti `aige säillä pääle `kuuma vett. Aga `õige kupulaskmise paik `olli iks kütetu sann. Ku naese kuuliva, et `kossegi sannan kuppu lastass, sis lätsivä sinnä kõik', kes verd `tahtsiva `laske. Vahel `olli ütel kupulaskjal neli viis' naist sannan tohterdada. Kolm kopika võt't kupu pääld. Otav mass küll tolle vaeva iist! Mitu naist oodava, tahava kuppu `laske, sina kisu kõik' aig `suuga ja nud'su!

Kui ma laits olli, sis kupulaskmise masinat es ole. Veriravva pääle `lasti küüdsega nippu ja veriraud lei sälgu `sisse tolle nahale, mes nud'sumisega kupumuudu üless `olli tõsnu. Sis tõmmati kupusar'v `vastseld pääle ja jälle nud'suti läbi kesta, nii et veri `tulli sarve `sisse. Ku verd enämb es tule, sis `võeti kupusar'v pääld ärä ja eideti sarvega ris't tolle `aigele kotussele, üteldi: „Jummal essäke, Jummal pojake, pühä ristike!"

Peräst `mõsti nuu kupuaava seebiga `puhtass, et mädänemä ei lähä. Kuppu `lasti enämbide vana kuu vahepäeväl, et sis om pehme aig – kupuaava ei ole valusa. Tark kupulaskja kõval ajal kuppu `laskma es tulegi.

`Aadreverd `lasti, sis keideti suun' `kinni, ku käest verd `lasti. Aga kaalast võiss ka verd `laske. Mul om käevarrest kuppu küll `lastu, mia `aadreverd ei ole `tahtnu `laske. Kupuveri t' :p naha vaheld, aga `aadreveri soone sehest. Kui käsi `kinni `olli keidetu, .s `tulli suun' iluste nättäväle. Veri-

ravva pääle `lasti küüdsega nippu, sis läits suun' `kat'ski. Aga iks pikuti suund `lasti verd, `risti suund es lasta. Verilaskja esi tiis', kui paillu ta verd lasep, sis pan'd puuvilla topusse pääle ja mähk' pääld lindiga `kinni, et veri enämb joosta es saa. `Aadreverd `lasti niipaillu ku arvati, kupuveri `tulli naha vaheld, es ole peillätä, et toda üleliia tulep.

Miinä sai tol kõrral iks `tervess. Kolm kuppu sai ärä `lastuss, sis pikut' veedikese `aiga sängin, `tulli üless ja nakas's tühü. Es ole enämb valu `kossegi.

Läits mitu `aastat edesi, sügisene aig `olli, vihmane ja porine. Miinä pennärd `müüdä tullu, jalg libastunu ja temä sadanu maha. Jälle Miinä `aige. Säl'g valutap nii `kangede, et kas vai röögi. Mina ruttu kupulaskjat `ot'sma, kupulaskja säedse `versta `kaugel. Kui me kupulaskjaga tullime, `olli joba sann ärä kütetu. Meile olliva tullu neli naist, kes `tahtsiva verd `laske `endäl. Miinäle `panti säedse kuppu, üits kupp pidi ütsik olema. Ja Miinä sai jälleki `tervess.

Aga üle minevaastaga läits Miinä seenile. Võt't korvi, ütel': „Ma lähä `mõtsa, korja pojale `siine, poig om suur' seenesõber!" Mia `keeli aga iks läits, vana kaillussenäru olliva jalan. Ega täl `puuduss es ole jalatsist, aga ta es täi midägi parembat `jalga panna. Ja tii pääl satte maha laosa `pailla maa pääle, es ole sääl kivi es `kandu. Satte maha ja mur's puusaluu. Kutsime `Elväst `tohtre. Tuu kai ja kobiss, ütel': „`Liina `aigemaija piäp `viimä, sääl tetäss pil't, sis om nätä, kas puusaluu om mõravenu vai `kat'ski."

Miinä pallel' `vasta: „Mia `aigemaija joht minnä ei taha, kas kupulaskmine ei avita?"

`Tohtre: „Ega sis kupp ei `näitä, kas puusaluu om mõravenu vai `kat'ski. Iks `aigemaija tulep minnä."

Miinä `aigemaija es lähä. Nätäl `päivi `olli sängin, sis nõus' kolme jalaga `penki. Mia tõi pengi köögist `sisse. Miinä tõogas's toda `penki iin ja nakas's põrmandut pidi `kõn'ma. Mia `küsse: „Kas valluss ei ole?"

Miinä `vasta: „`Veedike om valluss. Aga sitta kah, mes tuu `kõn'mine tälle tiip!" Ja nüid ta `käibegi pengiga käpikeli.

Kudass vanast naba paika saadi

Mul `olli kõtun suur′ valu, sitt `olli virk ja pask `olli perän. Vanainimese `õõrsiva kõttu, kitivä: „Sul om nabasoone `tõstmisega ärä veninuva.“ Kui `õõrmine ja tasumine es avita, sis `panti naba pääle `purki. Leeväkoorikust lõegati purgisuurune sõõr′, tolle kooriku sehen `säeti naba kottale `paklaehk linatordike, sis näedäti tuli tikuga `paklatordi `kül′ge ja ruttu pur′k pääle. Tuli `kistusi muiduki ärä, tuleluht′ tõmmas′s kõtunaha `purki `sisse `suurde `kaugele. Kõtunahk `tõssi üless nigu kupp jälle. Purgil `lasti tük′k `aiga pääl olla, sis susati sõr′m sinna kõtunaha ja purgi vahele, nii et luht′ `väillä `pääsi. Pur′k `tulli pääld ärä ja naba `olli `paegan.

`Õige küll! Kui `soone om ärä veninu, sis naba kottal suun′ ei `karga, `kargap naba kõrval. Aga pur′k kisup naba `paika. Vanast, kui pask perän `olli, üteldi et: „Naba om ris′tluie `sisse lännu!“ Sis õõruti jälle noid kõtusuuni ja tasuti `säl′gä ja ris′tluie pääld kah. Alati ku tasumine es avita, `võeti pur′k appi. Kõneldi, et mõni, kel `purki es ole, olna naba pääle pannu savipoti. Mina toda es näe. Aga arvata võib, et pot′t om suur′ ja kisup `terve kõtu `purki. Kes toda valu `jõvvap kannatada!

Surm ja peije

Vanast üteldi: „`Kuulja ase piap ruttu tarest `väillä `kraamma, sis ei ole `pel′gu, et koolu peräst `surma kodu `käimä nakap.“ Kui inimene `kuuli, tõsteti ta maha pikki `õlgi pääle. Koolden säillän ollu `rõiva `viidi `usse, sis nakati koolut viha ja `lämmä `viiga lobinal `mõskma. Seebitsedu vihaga õõruti maan `õlgi pääl surnu pää ja ihu `puhtass, `viiga oheti üle, sis kuevatedi iluste ärä ja `aeti ame `säl′gä. Kes oolik `olli, tol `olli kooliame oleman. Naestele `panti tanu pähä, vüü vööle, kaputa ja `suvva `jalga. Mestele `panti `säl′gä, mes kotu `johtu olema. Ku koolu `rõivil `olli, sis `panti ta `lautsile. Rataste retel `olli `alla `pantu, pikä rüä õle sinnä pääle, viht pää `alla. Palajass vai mõni muu rõevass `laotedi üle `lautsi. Vanast `olli serände muud, et koolut `käidi valuman. Naese tulliva õdagide kokku, laaliva ja lugesiva pühäkirjä koolu man. `Valvjile küdseti `pätsi vai `anti `kuive uppe.

Külän `olli tark puumeistre, tuu tei surnule kirstu. Kuul'meistre luges `kuulja `kirstu. Sääl kah laaleti jumalasõna `laule. Koolu `olli kirstun, `valge kaal' pääl. Küille all olliva `üüvlilastu, aga viht iks pää all, sannaviht. Peräst `kirstulugemist nakati `peijit pedämä. Söögi ja joogi iks olliva. Kel `jõudu `olli, tap'p `peije pääle mõne looma, kel `luuma tappa es ole, ai läbi peenembält. `Peije iks `peeti, ega `peijit pedämädä es `jäetä! Ega es ole üttegi `tal'drikku ega `kahvlit. Kel esi väits `olli, tuu sai `süvvä, kel väist es ole ja tõese käest küsidä es `tihka, jäi pooleniste söömätä. Sül't `olli kaosi vai ummikega `lavva pääl, toda `süüdi puulus'kaga. `Apna `kapsta ja `kartuli olliva keedetu, aga niisama ilma rasvata. Leib iks `olli, `olli ta sis aganane vai puhass leib. `Endä tettu õlu `olli. `Viina ka `anti, toda `tuudi kõrdsist pooletoobi `viisi.

Kui külländ `süüdu ja `juudu, sõedeti kabelide. Rikaste `peijerongin `olli mitukümmend obest, `vaestel niipaillu es ole. Ää kui koolukirst ja lähembä sugulase saeva surnuaida. Ku `auda panema nakati, `tulli `köstre `matma. Kes `väega rikka, noele `tulli `ker'ksänt. Aga en'gekellä `lüüdi egäleütele. Kes esi `endä ärä tap'p, toda es lähä `kiäki `matma, tollele es lüvvä engekellä kah. Tuu mateti aia `viirde, kabelide es viiä.

Kui `peijelise kabelist tagasi tulliva, `olli `lavva pääl `klimpe ja `kartoldega lihasup'p. Otsani vanast `antu `peijelistele `kapstasuppi. `Olli serände pruuk', et `peijede kutsutu pidi söögi üten `võtma. `Peijekotti `panti `leibä, liha, võid ja mes kellelgi võemalik `olli. `Ulka `peijelisi kuun, kas `vaene talu jõus' näid `kavva `aiga `süütä! `Peijit `peeti nigu `saajugi mitu `päivä.

Koolu `olli serände nigu peillätäv. Mõni `peijeline es lähä lähikesi `kaemagi. Inimestel `olli suur' pel'g, et `vänte nakap kodu `käimä. Kui `kuuljaga kabelide `minti, sis `panti oolega tähele, kes kõige enne `vasta `tulli. `Olli edimäne tuleja naesterahvass, võis pia `uuta mõne naesterahva `surma, mesterahva tulek kuulut ette `piätset mestekuuljat. Kui tuul' peri `peijerongi puhk', viis ta talu õnne üten, kui `vasta `olli, jäi õn'n kodu. Kägu naillald ei tule taluaida `kukma, aga kui ta `tulli, sis ääd `luuta es ole, kas sai `kuuljit vai `tulli mõni muu õnnetuss.

Mehilästest ja miist

Vanast `Tamsa külän muil mehitsit es ole ku Miku Juhani esäl ja Kile esäl. Miku Jaan `olli suur' mehiste pedäjä, täl ollu aian kümme mehipuud, küll kas'ttarusid ja pakktarusid. Kile esäl niipaillu es ole. Kõneldi et Juhani esä viinu tarupuu `mõtsa kuuse `otsa ja mehitse lännuva `sisse kah. Sedävisi saanu ta mitu puutäit mehitsit `aida manu.

Kae ku mehine nakap `poiga `laskma, sis om täl kaits emäd, vana emä ja nuur' emä. Vana emä tahap nuurd ärä murda, nuur' kaeb `endäle pesä `valmiss, kohe ta lähäb. Kui `aida om tühi mehipuu `valmiss `pantu, sis ta lähäp oma perega sinnä `sisse. Aga kui nuur' emä `tühjä mehipuud aian ei `levvä, tulep ta perega `väillä ja nakap `endäle pesäpaika `ot'sma. Tõenekõrd om mõtsan tühi tarupuu, sis ta lähäp perega `sinna, aga mõnikõrd lasep puu ossa `kül'ge, om nigu kerä sääl ossa küillen. Sis üteldäss: „Sii om nuur' mehiläne, otsip pesä!" Sis üitskõik', kes ta om `leidnu, tolle jagu ta om. `Leidjä `lõikap tolle ärä ja panep tolle mehiläsemütsäku vaka `sisse. Vakal om muiduki rõevass pääl, et na `lendu ei lähävä. Vakast ajab `leidjä noore mehiläspere oma mehipuu `sisse. Kui iks pojalaskmise `aigu `perrä ei vahi ja ajald nuurt peret mehipuude `aada ei saa, sis `lendävä ärä `koeki `mõtsa. Sis püvvä tuuld!

Mehiläne `nõklap, jätäb nõgla ihu `sisse. `Õkva `paistusi `aava kui na ulgakesi `suskava. `Suitsu nemä `pelgävä, aga kui na `väega vihatse om, sis ei ooli suedsust kah. Mikul olliva üitskõrd suure vihaga ärä `tapnu kana ja `kaitstõiskümme `poiga. Kana `olli `poigega köögin. Ei `tiiä, kost `lahkest vai pilust na `küüki saeva, aga ärä nõgelnu olliva na vana kana ja kanase kah. Ommuku, ku naese `küüki lätsivä, olliva kõik `koolu. Inimestel kah olliva näo `paistedu, kes ette `johtu, toda susas's.

Mõtsmehiläse ehk kumalase nii vihatse es ole. Noede pesäse olliva tettu maa `sisse vai aenamaa pääle `samle `sisse. Kah olliva pesän miikäre ja pojakäre. Poja olliva nigu `maokese jälle. Ja kui poja olliva mehitsess kasunu, sis korjassiva mett. Mia ole ka latsen kumalase mett söönu. Tuu om `äste puhass, paillu paremb ku `suhkruga söödetu mehiläste mesi. Aga mõtsmehilästel olliva kurja `vainlase, kes neide pesäse ärä `lahksiva. Varess jo puu otsan `istegina ja vaht' kumalaste `lendlemist. Ku parass aig, lennäs's `alla, lahk' pesä ja pan'd `nahka mii ja poja, käre ka viil sei takast `perrä. Tuu

varass tei alati `puhta tüü. Nüid ma ei ole kumalaisi `nännu, ei tiiä, kas na om viimätseni ärä `häädunu vai miu vana silmä ei tunne neid ärä. Aga mehiläisi ja `vaablaisi om külländ `liikvel. Ja imelik küll! Kodumehiläse ka ei salli `vargit. Kel mehipuu om ärä lahutu ja mesi ärä varastedu, tol enämb mehiläste `õnne ei ole, mehiste pedämine ei edene. Kõneldass et tostsaadik kui Mikul ja Kilel miivarga mehipuie man käesivä, sääl mehitsit enämb ei olna.

Mesi om ega `aiguse `vasta ää, puhastap ja parandap. Vanast `pantu mesi klaasiga leevä `ahjupanemise `aigu leeväpätsi `sisse küdsämä. Küdsetu mesi olna rohiss. Mina ole niisama näpuga `pannu mett silmäkuru `sisse. Aga `väega valluss om. Ku kel'm om silmä pääl, sis mesi `lõikap `kelme ärä, tiip silmä `tervess. Tõenekõrd silmä jooseva `rähmä, `õkva ku mädä tulep silmä sehest. Pane mett näpuotsaga silmäkuru `sisse, mesi puhastap ja tiip silmä `tervess. Aga mesi om valluss kah, mul silmäkuru om `kat'ski, `miiga sai kokku, nüid lõegutap nigu jäle!

Mesi kõlvas's `süvvä kah. Mõni tõmmas's väedsega `leeväkääru pääle nigu võid. Mõni pan'd `miileeväle viil kohupiimä `otsa, küll `olli ää!

Linast ja linatüüst

Kui poissmehest sulasel `olli pereme käest kaobeldu linamaa, sis `tõvvupaneki `aigu tei poiss linakakmise `talguse, kut's `tütrigu kokku `kakma. Pillimiis ka `olli kutsut. Pil'l `män'gse, sis tüü `laabu, linapeosit tõmmati nigu takti `perrä. Ega linatalgusen `süvvä es anda. `Tütrigu ja poesi tulliva oma lõbu peräst. `Anti `viina ja `kompvekke, ku lina `olli kakutu, sis tandsiti kah. Enämbide tetti linatalguss pühäbä õdaguspoolen, ku äripäevän `olli `talguss, sis kakuti lina `üüse tuledega. Õletuust `panti palama ja kõnniti edesi-tagasi, sis `olli `valge nigu päeväl. Kuuvalgega es ole tulenäitämist vaja, kuu esi näedäss `valgust.

Poestel paillu lina es ole, üits vakamaa kõigest `olli külitu. Aga vanast peremestel `olli mitu linanurme. Linadest jo vanast raha `saadigi. Peremiis linatalgust es tii, temä an'd lina kakku vakamaaviisi ja `peode `viisi, nii kudass ta `kaupa sai. Vakamaa `kakmise iist `anti `kakjale kaits rubla, saa peo pääld `masti kümme kopikat.

Lina kakuti `peiju. Sääldsamast peost tõmmati keidis, keidissega keideti linapeo `kinni ja `panti maha. Nellänukeline plat's `olli, sääld `aeti ain ärä ja sõkuti maa kõvaste tasatsess. Sinnä `säeti linasugimise raad's üless. Raadsi sehen olliva väedse, ütsipeo raadsiti, tõmmati kugara raadsi pääl linavarde otst ärä. Linakugara `panti `sarda, raadsitu linapeo visati unikude. Ku kõik' linapeo olliva raadsitu, `säeti na `kuurmade, linakuurma `viidi linaleo `viirde, kukati linalikku. Kõigepääld ammutedi pääle lepäao, sis pilluti niipaillu `kivve ku vesi üle `tulli. Toda kutsuti linavajotuss.

Lina ligusi kuus' `päivä, sedäsi et lina nii pehme `olli et luu `kat'ski läits. Sis `võeti üits peo proomiss `väillä, tõmmati peost üits näputävveke, mähiti `ümbre sõrme. Kui linaluu `kat'ski lätsivä, sis `võeti lina leost `väillä. Kõigepääld kivi ärä, sis lepäao kah. Obesega `veeti nuu linapeo `koeki kõrre pääle. Mõni laot' maha, mõni kikit' `pisti lina. Peremiis õegas's: „Naese `linnu kikitämä!" Kikitäjä tõmmas's linapeo keidisse üless ladva poole ja sis soput' varre `laika ja pan'd tolle peo kõrre pääle `pisti. Keidiss `olli otsan, tuu ois' `latvu kuun, et na `uupiss `laika es lähävä. Tuu `olli kikitämine.

Aga `tõene peremiis nõus', et temä lina `laotadass. Kikitedu lina tüvepuuld pleegip `valgess, aga ladvast jääb rohilisess. Temä taht', et kõik' lina läbini `valge om, nõus', et lina `laotadass kõrrele. `Uupiss vanast kõik' lina `laotedi. Kikitämisemuud `tulli `ilda. Ku ma laits olli, sis es kikitedä `linnu, miu emä ka laot'. `Laotedu lina `lasti niikavva maan olla, kui linakiud luu pääld `luuka tõmmas's. Kui lina maast üless `võeti ja kiud loogan es ole, sis `olli pahandust paillu. Tõreldi et: „Lina om nakatusluun, olete lina maast vara üles `võtnu! Nüid linakivvu ei lää luu küillest ärä, pessä kudass sa tahat!"

`Laotedu lina `võeti kõvera sirbi otsaga maast üless. Sai kaits suurt `puistust, tõene `panti tõesipäädi rüäõlgist keidisse pääle ja kääneti kuppu. Linakuu `viidi tare pääle, sääl saesiva kooni `aiga sai `linnu `aama nakata. Sis `viidi `rehte, `lasti kuust `valla ja ateti `puistuseviisi üless. `Puistuse `pantiva `pisti parde pääle, kuivatedi kuevass. Ku linavarre `äste krõbeda `tundu, `võeti parsild maha ja nakati kolgitsega `kol'kma.

Kolgits `olli `väega vana tüüriist. Pääldnätä olli ta nigu pik'k pakk, tõese otsa all `olli kaits `jalga, tõene ots `olli niisama maa pääl. Kolgitspuul olliva soone sehen, kaas käis pääle, tol olliva `jälle tõesipidi soone sehen. Nuu soone lätsivä vastatside kokku. Kui kaas' kolgitspuul pääl, sis ta `olli nigu ümärik puu, aga `linnu `kolken käesivä nuu soone kokku. Võtit kueva

linapeo, pannit kaase ja kolgitspuu vahele, kaasel `olli serände and küillen, kellest `kolkmise `aigu `kinni oesit. Üten käen `olli linapeo, tõesen kolgitse and, kellega pääle `litset. `Tõese käega `litset pääle, tõesega tõmmassit linapeo sääld soonde vahelt jälle `väillä. Todaviisi `kolkset niikavva ku linaluu olliva lännu puruss ja linapeo tävveste pehme. Tuu `olli miu latseaig, ku sedäsi kolgitsega `linnu kolgiti. Kui ma suuress `kasvi, sis olliva joba linaaamise massina. Edimält `tulli ür'ss. Ürsiga `aeti `linnu käsitsi, tuu `olli käsimassin. Perästpoole `tulli labamassin, kedä obene `ümbre vedäss. Sis `laabu tüü rutembide ja inimestel es ole niipaillu `vaiva.

Ku lina olliva ärä kolgitu, sis `võeti rabajass, rabajaga rabati lina luust `puhtass, jäevä `paillald linakivvu alali. Aga ega rabatust linast es saa rõevast kodada. Serände rõevass ei oless `säl'gä kõlvanu. Egäl talul `olli linaari: kaits `arja olli pengi pääl, üte otsa pääl `olli aru ari, tõese otsa pääl paks ari. Arva arja päält tulliva otsikpakla, mes alvemba, pagsu arja päält tulliva laasikpakla, mes `puhtamba. `Pakla puistati vardaga ärä ja mähiti `kuutslide, iks otsikpakla erälde, laasikpakla erälde. Kui `pakla olliva `väillä `suitu, jäevä `puhta lina `perrä. `Võeti kolm peo `linnu, kääneti `kursti. `Pakla olliva `kuudslin, üits `kuudsli `olli otsikpakald, tõene laasikpakald. Terve pund `linnu `suiti kõrraga, sääld sai `kõike, `linnu ja `paklit. Müügilina `panti `punda, kaitskümmend `nakla `olli pund. Ja kaitskümmend `punda `olli kaal.

Kudass vanast lippega siipi keedeti

Kile koda `olli vanast siin, kos nüid kajo om. Mia latsen näi, kudass Kile kuan lippega `siipi keedeti. Suur' tõrike `olli, tollele tetti sild `alla, et tuhk lipet ärä es riku. Kõegepäält `panti kaits säpulist puud `alla, noele peenikese varva pääle ja `varbu pääle õrelik `paklane rõevass. `Rõiva pääle `tuudi kõjopuu `tuhka, niida et tuu suur' tõrike sai täis. Ja sis kiib vesi pääle. Tolle vii sehen tuhk ligusi. Tõrikesel `olli all aan'. Aanist `lasti iks toda tuhavett `väillä ja päält kallati tõesipidi jälle tagasi. Tuu vesi pidi kuum olema. Kui tuhk sääld ärä ligusi, sis lippe `olli verrev. `Võeti õlekõr's ja kääneti `kolmenukka kokku, ku lippe `olli nigu klaas sääl õlest kolmnuka pääl, sis üteldi: „Õlekõr's kannap `klaasi, nüid om lippe parajald väkev, `lõikap seebirasva ärä küll!"

Sis `panti tuu lippe patta ja seebirasu sinnä `sisse. Seebirasvass kõlvassiva sooliku, liharibala ja serände rasu, mes söögiss enämb es sünni. Ja kui mõni siga ärä lõppi, tolle rasvast sai illuss `valge siip'.

Katekümne `aastatseld olli ma `Vastse-Nõo vallan `tütrigun. Pähnämäe talu peremehe sõsar kiit' ka sedäsi `siipi. Pan'd tuha tõrikese `sisse ja tei `kange lippe. Noh, suur' talu, seebirasva `paillu, mes viga `siipi `kiitä. Temä kiit' kolm `päivä perätsikku. Edimätsel päeväl kiit' õdaguni, sis jät't `üüsess `saisma. Tõese päevä ommuku `lüüdi `jälle kuan tuli paa `alla ja keedeti edesi. Kolmandal päeväl tõsteti siip' `käs'kuga paast `väillä, `panti kate `tuubri `sisse `jahtuma. Ütte `tuubride es või panna, seebitüki oless `väega pagsu saanu.

Seebikiitjä pidi kõik' aig `oolen olema, et siip' paast `väillä ei joose. Ku tuli paa all suuress läits, visas's `kiitjä `käs'kust `külmä vett paa `alla. Üitskõrd `olli vesi otsan, sis pan'd `tänni: „Tulge ruttu, tooge vett, siip' tulep paast `väillä!"

Kui siip' `olli ärä `jahtenu ja kõvass `lännu, sis lõegati ta väedsega tükikaupa `tuubrist `väillä ja `panti kujuma. `Tuubride jäi mugel, tuu `olli vetel nigu vesi, suvi `aiga sais' seenigu sügiseni. Kõik' talu mõsu `mõsti muglaga, es olegi vaja libedät tetä. Aga tuu mugel `olli nii `kange, et võt't käe `kat'ski, ku sa `paillu pannit. Sulaste `muste `rõivit `olli ää tollega `mõske. Peremehel ja pernasel `olli iks esi mõsu. Tolle `mõske `anti illuss `valge siip'. Mõnikõrd pernane an'd jaoperäst toda `siipi, ega es ole et sul `olli `uupi võtta. Ja mõsu pidi puhass olema, muidu las'k `ümbre `mõske. Tõenekõrd pahan'd: „Mes te niipaillu `siipi `raiskade, pange iks `rohkemb ihurammu!"

Mes nüid viga `siipi `kiitä, nüid om seebikivi saada, osta ku paillu tahat! Ja kui esi ei viisi `kiitmä nakata, tuud seebi poodist.

Äbi ja teotuss om ullemb kui surm

Tõnu talu `olli `väega rikass talu. Näil `olli oma rehepessumassin ja `traktor, niidumasinast ja muist kõnelemada. Vana peremehe nimi olli Juhan, nooreperemehe nimi Leo. Ain `olli maha niidetu, lätsivä pühäpäevän sinnä `mõtsa, võtiva aena kokku ja kuevativa. Säältsamast lähikesest ollu Aleks ka abin. Leo ütelnu: „Miä ei `tiiä, kes siiä `vargile käib! Küll varastadass

kaarist, küll varastadass ruast ja küünist kah!“ Aleks `kitnu: „Kes tu muu käip ku Ardi!“

Aena saeva kokku `võetuss ja egäüits läits oma kodu. Tõnu peremiis võt't `rõivist `valla, eedäs's `sängi magama. Aga `käännu ütte `kül'ge ja tõist `kül'ge, uni ei ole tullu. Ütelnu `naesele: „Ma lähä `õige `mõtsa `kaema, kes `vargile tuleb!“

`Pernane `vasta: „Messä lähät sinnä, sääld saab `ainu sulle ja muile kah!“

Peremiis ei ole `jätnu, `võtnu püssi, et lähäp `küini ja vahip, kes `ainu `vargile tulep, kes tu varass om. Peremiis küünin vahib, joba aenavarass tulepki, mär'ss käen ja nakab `ainu `märssi `aama. Leo ei usu oma `silmi – Aleks, tuusama, kes `varguse peräst kahtlust Ardit. Leo lasep edimätse paogu `õhku. Varass vahip ja `kullep veedike, sis nakap jälle `ainu `märssi `aama. Tüki aja peräst Leo lasep `tõese paogu, `jälle `õhku. Varass võtap aenamärsi `perrä ja kaop pagsu padristiku `sisse. Leo lasep kolmanda paogu sinna padristikku. Aleks tulep padristikust `väillä, `ütleb: „Leo, messä nüid teid!“

Leo umbkotti las'k, ega temä es tiiä, et Aleks sääl kükit'. Pauk läits `õkva silmäst `sisse ja `kukru takst `väillä. Aleksi ja Ardi kodu olliva säälsaman lähestikku. Sis lännuva Ardi poole, `mähknuva aava `kinni. Ardi `pannu obese ette ja viinu Aleksi `Tartude kliinikude. Tõesel päeväl sis Ardi teedustanu `naesele et: „Aleks om kliinikun, mine `kaema!“

Leo lännu kliinikude Aleksit `kaema, `paknu raha, et lepime ärä. Varass ei ole `lepnu, ütelnu: „Las asi lähäp `kohtude, las kohuss tiib mes tiib!“ Leo peilläs's `vangiminekit. Egä sügise pes's ta `ümbruskonna rehesit, aga nüid es pane enämb massinat `käimägi, ütel et temä ei pessä. Kaits agarat peremiist lubanu esi `pessä, aga Leo es lähä sinnä lähikesigi.

Nuu mehe pessivä sis Tõnu reht. `Tõssi suur' tuul', ai tule massinast maja `kül'ge, `palli elumaja ärä ja ait kah. Tõese talu elumaja `olli ka all tuule, tuu `palli ka ärä, muu `uune es palava. Tõnu `pernane `olli rasedat, tol `olli `väega kahju traktorist, mes `riijall `sisse `palli.

Sis Tõnu rahvass eläsivä sannakambren. Leo `kitnu üits õdak naesele: „Lähme `nurme `kaema, kas `tõuvili om joba valmiss!“

Saanuva Tarnistiku lombi `viirde, Leol ollu pistol `karmanin, ütelnu: „`Enne lase ma sinu maha, sis `endä. Mina ei taha `vangi minnä. Tuu putup

jo meie au `kül'ge. Paremb `auga surra kui äbiga elädä. Äbi ja `teotuss om alvemb kui surm!"

`Naene saanu täl tu pistoli kudagi käest ärä võtta, `nuumnu miist: „Mes sa jahid! Ärä lase minu maha ei ennäst kah! Lähme kodu ja eläme nigu `ennegi!"

Lännuva kodu. Naene kõnelnu Leo esäle: „Ei `tiiä, mes tetä, Leo tahab `endä maha `laske ja miu kah."

Esä `vasta: „Ma lähä Tapatsile, kutsu Tapatsi Terävä, piame nõu, mes me temäga teeme, kas `viime ullumaija vai."

Leo `johtu toda jutuaamist `kuulma, karanu üle aia `väillä ja tuhatkuuma Nabarsuhu. Sääl lõeganu `endäl veresoone `kat'ski ja visanu väedsegi käest. Aga veri es joose, veri taarat' ärä. Leo es koole ärä.

Sis lännu Kodijärvele, et uputab `endä ärä. Pühäbä ommuku päiv `paistnu ja sepä naene `süütnu `endä `lehmä suuretii veeren. Temä nännu et üits miis joosep `õkva `järve `sisse. Naene jät't lehmä sinnapaika ja läits ruttu, kut's mehe appi. Mehe joosiva järve `viirde ja tõmmassiva Leo viist `väillä.

Leo pallelnu küll noid mehi: „Laske ma uputa `endä ärä, ma tapi üte mehe, nüid pia `vangi minemä!"

Aga mehe ei ole toda `palvet kuulda `võtnu. Saanuva teedä, et tegemist om `Tamsa külä talumehega, kelle veli `Elvän uräädnik, `kutsnuva velle Kodijärve `viirde. Veli viinu sis Leo oma `outuga `Tartude kliinikude. Jo sis `tohtre `püidsivä tälle `mõistust pähä panna ja arvassiva, et miis om nüid targass saanu.

Ollu joba sükiss käen, Leo ollu sis `Tartust tagasi oman kotun. `Naene nakanu last tegemä, Leo esi viinu naese kliinikude ja lubanu `puulba `kaema tulla. Saap `puulba, Leo ehip joba ommukust saandi `liina minemä, ehip ja ehip. Viimäte esä ütleb et: „Naka onde minemä, sa jääd rongist maha! Ega rong sinu ei ooda!"

Ja Leo lähäp kah. Lähäb `väillä, et sõedab `liina naist ja `poiga `kaema. Ja `tütrik ruttab `lõunaigu lehmile `süvvä `anma, astup `küini, `eitup – Leo ripup `selpu küillen, om ärä poonu `endä. Aleksi peräst puus Leo `endä ärä, aga Aleks esi eläb `täämbätseni üte silmäga, tõese silmä asemele tetti kliinikun klaassilm.

Mari Ilm
(1860–1961)

Ilma Mari jutud

Koolist

Koolin käesi ma Saadu pääl. Saadu koolitare `olli `väike. Pikät pengid olliva sehen ja laud kah, kelle pääle sa oma kŕaami pannit. `Nuurma külän `olli ka kuul′, tuu oless ää lähike ollu, aga sinnä es `võeta. Tamme `mõisa latset käesivä kah Saadu pääl.

Ma olli `kümneaastane, kui ma `kuuli lätsi, üitstõiskümnes `olli pääl. Märdi `aigu nakas′s kuul′ pääle, jüripäevän saeme koolist `valla. Sis võesiva karjalatse `karja minnä. Miä käesi koolin seenisku kuvvetõiskümne `aastatsess sain.

Mul `olli ää pää, mul koolin `rasse es ole. Emä `olli joba `enne kümme `käsku, `piibliluu tüki ja mõne laaluvärsikese `sel′gess openu, todasama opeti koolin kah. Jakupsooni kooliraamat `olli, sääl olliva tükid sehen, mes koolin `loeti. Venekiild meie koolin es opeta. Poesikeisile opeti rehkendust, `tütrukesi tollega es vaevata. Aga laolda saeme küll paillu, `laulmine `olli õdaguld. Saadu koolin olliva erilä kah, sis mängiti ja latse laoliva, opetaja esi ka iki sääl üten.

Aga kümme `käsku ja `piiblilugu `olli iki pääasi.

Enämbjagu `latsi olliva koolin üüd. Õdagu visassit oma kotikukese põrmandule maha, `vaene laits, kel es ole kotikukest, tuu magass niisama `konnegi saena veeren maan, kuvvekene pää all, palitukene pääl. Söögikot't pidi `endäl üten olema. Söögiss `olli enämbide `kartulipuder, vitsikuga kapusta, kel võemalik, tol `olli liharaasukene kah. Leib muidugi.

`Livvulaskmine jää pääl `olli keeletu, aga `poiskese es kuule, lätsivä ikki. Oja `olli `valla, mõnikõrd joba enne jüripäivä lätsivä `oija `tsuklema. Vana Lam'p pahan'd ütteviisi, vahel noheldi kah. Mitu `poissi saeva `pessä, ku `koerust teivä. Üits poesikene `olli serände nos'u ja ooletu, jät't oma `rõiva kohegi `laokeli. Tõene `poiske `olli rikka vanembide laits, temä `vaesit es salli, visas's nuu `vaese latse `rõiva ärä.Sis tõmmati ta maha, `anti tappa et: „Mes iist sina vaest last `kiusat, kas sina paremb oled!" Kes iki midägi `kurja tei, `panti nukka `saisma. Tõesed seivä, tollele es anda `süvvä. Temä pidi `saisma ahju veeren `püsti, es tohi ennäst kohegi liigutada.

Vanaaigsest elust

Vanast `olli jõoluaig kalliss aig, `käidi `ker'kun ja `loeti jumalasõna ja laaleti. Jõolupuulba õdagu ku joba jo pühä nakas's, `tuudi pikäd õled `sisse, `panti maha põrmandule. Sinna sis inimese pikku pääle, kes `tahtsiva. Sis `tulli tuu sütsilüümine. Kääneti õlesütsikese nõnda kokku ja nakati üitstõesele `lüümä. Mia olli `väike laits, kuulin ja näin, mes vanemba teivä. Iki üteldi et: „No nakame `sütsi `lüümä!"

`Talsipühiss tetti pehme leib ja kui `olli mõnel lammass, tap'p `lambavirakukese ka ja keedeti `sülti. `Saija es ole, toda es tohi kõneldagi. `Olli ka iki nisu maan, sai mõne vakakese, tuu `müidi ärä. Es ole püield, es tiägi, mes püiel `olli. Es ole peenikest`leibä kah, es ole `vesketegi, kos jahu tetti. Egal talul `olli käsikivi. Mia olen nännu ja olen jahvatanu kah käsikiviga. Mia olli karjalaitske, nigu karjavahe `olli, `lõunesvahel `aiga `olli, an'd pernane mulle kah matiga rügi, ütel' et: „Mine jahvata!"

Käsikivi `olli serände sõõrik kivi, mulk sehen, Tõene kivi `olli all, `tõene `olli pääl, varb `olli `mulke sehen, `mulkest läbi, tollest varvast aid `ümbre. Vahel, kui ädä `olli, sis jahvatedi `leeväjahu kah.

Aganaleibä toda kuulin küll. Linasiimneaganad sõgluti läbi, sis mestu peenike, tuu muld, tuu `panti leevä `sisse, iki üteldi et „Akan om armass leevä jakk.“ No süü nüid toda `musta `leibä, nigu `turba küillest salva jälle! Miu esäd-emäd es söövä iki aganast `leibä. Esä jõus′ niipaillu `tiini, et meil `olli puhass leib. Aga muu talurahvass seivä. Tuu `olli must nigu karusitt jälle. Kes `olli `jõukamp, tuu es pane niipaillu aganit, ku ta pan′d, sis raasikese, aga mõni pan′d `õkva pooless agandega. Aga ku nu agana viil apuss lätsivä, sis `olli mõru ja kibe kõik′.

Es anda pehmet `leibä `maitsagi `enne ku vana jo `otsa sai. `Pernane karas′s `püsti: „Oih, vaja jälle juur′ panna, leib nakap jo `veitsile `saama. Anna pehme leib ette, toda söövä paillu, `aava nigu viil mahub lõõrimulgust `alla!“ Es üteldä pere `maitsa saava pehmet `leibä. `Võeti ahjust `väillä ja `viidi `aita. Es näidätägi pehmet `leibä. Suurde pühäde `aigu, sis iki `anti.

Ja võid `anti suvepoole, mõnikõrd `arva. Kuur′ `panti `kaussi ja `lus′kaga ööritedi. Mõni tei käpäga kah, mõs′k käe `puhtass ja tei. Neemiskülän üits vanainime landsit′ käpäga, ütel: „Kas tuu lus′k nii puhass om, kui miu käsi!“ Toda ma näin esi, ku ta tei. Aja sõrme `laikambide, sis om kuur′ ruttu kuun!

Es ole `piimä ka `õigede. Mes `olli, `olli pudruga `seetu läbi, piimätilk sääl sehen ja rüübi. Rüä jahu keedeti ärä `viiga, `panti piimätilk ka sek′kä, kutsuti iväleemess. Iväliim `lavva pääl ja sina `mutku landsita! Läits apuss sis, toda `anti `leevä pääle rüübätä. Tuu `olli tu piimäpuder! Mõni ütel′ iväliim, mõni ütel′ piimäpuder. Ess tä üits lõndse ikki `olli, leevä pääle rüübätäv. `Olli sis kõrval, mes sääl `olli, kas leib soolaga vai paks `suurma puder.

Egä `tiinder kai iki kui ta paremba pääle sai, alambat es taha `kiägi. Mes seräne alatu talu, kos `süvvä es anda, sinnä es taha `kiägi `tiinmä minnä. `Tuudi iki pütiga `räimi kodu sügise ehk keväde. Kel `olli `rohkemb `jõudu, tõi pütiga, kel es ole, tõi naglakesega, ehk kudass kellegi jõud kan′d `tuvva.

Nüid om kõiksugutsed masinad ja tüüriista, sis es ole muud ku `väike ar′kadrake. Vanast üteldi, et ader luub maad, ader luub maa pahupäädi. Käänäp tedä pahupidi. Sis om nigu `luumine jälle, ader käänäb musta poole päale. Obesed olliva nigu `väikese kiipsukesed iin, `pel′gä et tuul′ maha ei `tõuka. Aga nüid om nigu lõmmud jälle. Nüid sõedetass `uupiss ilma obeseda, lase kävvä!

Kui nüid nuu inimese üless tõsessi, kes viis′ kuus′kümmend `aastat mullan om maganu, na ei tiiäss midägi, mes tuu asi om ja mes tuu asi om. Talud olliva kõik′ siin järve veeren rian, saesiva seenikui maa `krunti `aeti. Sis `viidi `väillä siit kõik′, pailt kaits talu om siin viil. Ja põllut joosiva iki järvest sinna mõtsa poole, tõeset otsat `järve.

Mes nüid viga, nüidsel ajal om maa iki kuevemb, aga vanast `olli ta vett täis, sis es saa kudagina. Rügä viil põemeti, tuu `olli pikemb, toda `olli ää `põima, aga messä kesväga teid, kakit käpäga! Toda ma näin esi ja kakin ka esi. Peremiist-perenaist `ütlivä et: „Naka nüid sina ka `kesvä `kakma, sis anname sulle karaskit, ku teeme!“

Sääl sepikua kottal `olli suur′ vesi ja mehet kakiva `peoga `kesvä sääld. Tõmmati maa seest `väillä tõese `käega ja jälle `tõisi `piiju, seeniku jo õge `ulka sai, et es saa enämp peon oeda, sis `panti maha ja kääneti kuppu. Kõik′ kubu `panti ütte unikude, seenigu na tahesiva. Sis `tuudi `rehte, ateti üless, pesseti ärä, sai iki teräkesi sääld sehest. Kui maa `kuiviva ja tahesiva, saeva jälle sirbiga `põima.

Küläkarjast ja karjakahja juumisest

Vanast käesivä eläjä küläkarjan. Suur′ karjuss `olli ja karjusse kõrval pidi olema taluld abiline. Kui talul `olli neli ehk viis′ `lehmä, sis säält pidi olema mõni laits neli ehk viis′ `päivä karjusse kõrval. Mina ka olli karjusse abiline nii mitu `päivä ku meil `lehmi `olli.

`Enne karja `mõtsa minekit `juudi karjakahja ja tetti karjussega `kaupa. Peremehet ja pernaset tulliva kokku karjusse poole, jõeva `viina ja salusiva manu ka, mes `olli. Karjusele meeleääss `tuudi mõni otsakene `leibä ehk `ernit `peoga. Mõni tõi uppe ja `kruupe. Mes kellegil `küindusi `tuvva, sedä tõi. Tetti `kaupa ja `juudi karjakahja, et karjal `õnne oless.

Egäüits mas′s karjussele niipaillu ku täl eläjit `olli. Egä lehmä pääld `anti külimit `villä. Kui `olli kaits õhvakest, nuu `panti kokku, nonde pääld jälle külimit. Aga vana lehmä pääld `anti iki külimit `villä, üitskõik′ ka rügi ehk `kesvi. Lammaste pääld `anti raha, nii kudass `kiäki an′d, kaitskümmend ehk kolmkümmend kopikat, kudass kellegil raha `küindusi. Vanast `juudi karjakahja iki viinaga, kestu õlut nakas′s tegemä!

Sia käesivä esi karjan, siakarjuss `olli tõene. Tollele masseti ka niisama sigade pääld, `anti rügi, mõni an'd `kesvi. Sigade elu `olli vilets, obesejunnega söödeti, mes `nuumamist sääl `olli. Kellega tedä nuumati! Kui sai tu raasikese `kartuli, nuu kulusiva `endäle ärä. Tõesess `aastass mahapanekiss ka tuli oeda, `endäle `süümise jaoss kah korjati sääld siäst. Mes `õige pihupeenikset, nuu `anti sigadele. Paillukese sääl `olli sis! Obesejunne sek'kä sai veedikese, `linasiimneaganit ka `panti. Tollega söödeti. `Nuuri sigu es tapetagi, olliva kateaastatset ja kolmeaastatset, mõni nelläaastane ka `olli. Mes siad na olliva, nigu vindsud! `Olli ta vai kümme `aastat vana, ta `olli ku luutük'k. Täl es ole liha ei `rasva! Nigu `nüidsel ajal tõmmatass siga `valla, sis om ku rasvaunik jälle. Aga vanast es ole. Tapeti ka kolm neli siga ärä, aga es saa kevädedegi, `olli otsan. `Paillad luud! Mes väge sääld sai!

Põim ja rihepess

Vanast kõik' vili `sirpega põemeti, vikatit es ole muul ajal vaja, ku aenaaigu. Rügä `kasvi pik'k, rügä põemeti iki iluste ärä ja kääneti `vihku. Vihu `panti nurme pääle akki kujuma. Kesväga `olli alvemb lugu. Tuu `olli lühike. Maa `olli vett täis', es saa kudagi tedä `põima. Kesi kakuti käpäga maa sehest `väillä ja `panti kuppu. Kubud `säeti `püsti, et sis tuule käen kuevava. Tõene `aasta, kui maad `kuiviva ja tahesiva, sis saeva jälle `põima. Aga ega `aasta es saa, maa `olli `väega vesine, vett täis' kõik'.

Ku rüääki olliva tuulekueva, sis `viidi pääkuurmad rihealla, sääld kanneti vihut `tarre, ateti parsile kujuma. Kueva olliva, sis `lasti `lauguss maha ja nakati rükki rabama. Serätset rabavuspengit olliva, kelle pääl `lüüdi tsauh tsauh tsauh. `Lüüdi terät päie sehest `väillä. Ku vihut `puhta olliva, visati rihealla. Sääl naeset käänivä õlet kuppu ja viisivä `küini.

Nurmen tahenu kesvät `tuudi rihealt `tarre, ateti parsile ja kuevatedi sääl kõrraperäst ärä. Sis `aeti rihealla, tetti lade ja `tuudi obesed pääle `sõkma. Peräst sõkutamist kesvät tuulutedi. Sari `olli `riijall ülevän. Ku tuuld `olli, visati `kühvliga vili `sarja ja sarjati.

Latsen ma näin, kudass koodiga linasiimnit pesseti ja kanepisiimnit. Olli laits, sis lätsi ja `vahtse sääl man, kudass esä koodiga pes's. Muud `viljä miu nättäväst koodiga es pessetä, tõuvili sõkutedi iki obestega.

Kalapüidmisest

Suur′ jär′v käe-jala man, kas sääld `jäeti kalat `püidmädä! Kui säräne vagane `olli ja mehe `aiga saeva, sis käesivä mutil. Ku suur′ tuul egä sis es saa midägi, `vaatse ilmaga saeva kala. Vene ikki pidi olema ja mut′t kah. Katel puul olliva nigu siivad, noid üteldi arud, taga `olli sis `sände võrk nigu kot′t jälle, `sände kotimuudu. Iistpuuld `olli laiga, takast kitsass. Toda üteldi perä. `Vennega sõedeti üless `järvepidi, `äste süväde, sis sääl nakati `püidmä. Kaits miist olliva `vennen sehen `püsti, tõesel `olli tõene aru. `Sõitsiva il′lukesi `vennega edesi ja tõmmassiva, taga `olli võrgust kot′t, kalad lätsivä `kotti `sisse. Mes `võrku `johtusi, valeti `vennede. Ja jälle vedäsivä tük′k maad, sis kaeva, kui `olli latikit ehk purikit ehk sudakit sääl perä sehen, sis valeti jälle `vennede. Ega nuu `püidjä järven sehen es ole, na olliva `vennen katekesti. Olliva `vennega suuren `kõrgen, poole järve pääl. Sii Võl′tsjär′v om jo kaitstõist `versta laiga!

Miu esä `olli periss kiisapüidjä, kõik′ suvi ku tal′v püis′ `järve. Esä nimi `olli Sirk Jaan′, täl `olli siin Võl′tsjärve veeren `väike majake, kutsuti Sirga maja. Esä kalapüidmisest elässegi. Ku ehitustüüd es ole, sis püis′ ikki `järve. Õdaguspoolen `lasti kiisavõrgud `sisse, ommuku `kisti `vennede, `olli punnaosa `kiissu. Sai `endäle, sai mundele. Maad täl es ole, pal′t niipaillu ku lävest `väillä, `tuugina tõeste oma. Kiisad avitiva peret `toita. Vanast püvveti `väega paillu `kiissu, sis `olli kõge moodu pääle neid `süvvä.

Söögist ja süümisest

Ah et mes vanast `süüdi. Kulla latsekene, pääsüük′ `olli `terriga ua ja `erne. Taren ahjusuu iin `olli tuhkaud, sääl tuli `palli. `Ravvast kongu otsan `olli `säitsmäpangiline pada, sääl keedeti süük′. Tollest paatävvest jakku nädälis ajass `tervele perele `süvvä. Ega `kruupe sis es ole, `uhmren surveti kesvil `sõkle sälläst maha, noid üteldi terä. Toda suppi `süüdi vahel külmäld, vahel vähämbä `paaga lämmitedi. Sääl es ole mitte rasvarüümigi sehen. Süü ja tii tüüd! Mõnikõrd keedeti kapustasuppi, mõnikõrd `kartulisuppi, ku joba `kartuld `küindusi. Aga iki suur′ paatäis′! Ega `onte `väikese `paaga es keedetä nigu nüid keedetäss kõrrass `süvvä.

Rehte `aigu keedeti süük′ kuan, koda `olli puutükkest tettu, ega lake pääl es ole, `paillald katuss. Ja katuss `olli söödimättist katetu, mitu mätäst `panti pääle. Tulease olli iki kuan kah, ja suur′ pada `ripveli ravvast kongu otsan, sääl keedeti. Süük′ tõsteti puukulbiga paast ummikude ja `süüdi. Sis olliva ummikut, kelle `sisse sup′p `panti. Nüid ei ole kuulda ei nätä neid. Lepäpuust `lus′ka olliva aenukese söögiriista. Kui rehed ärä saeva, sis nakati jälle rehetaren ahjusuu iin `kiitma ja olema. Tareahju küteti, nii et tare `lämmi `olli, vai sis kammerd `olli! Leib `olli must nigu turvass, tollal `olli rasvata keedetu sup′p ka ää pääle servätä.

Egäl talul kasvatedi kanepit. Kui kilet tetti, sis keedeti `säitsmäpangiline paatäis′, kanepiliim′ `panti `otsa ja `süüdi. Kanepisiimne surveti `uhmren purule, `panti vett kah, sis õõruti puulus′kaga piimäle. Sagu, mes `põhja jäi, valeti sigadele. Kanepiliim′ `olli õline, tuu `olli nigu kile vägi jälle.

Kanepiga kõrutedi `leibä. `Uhmren tambiti kanepiterä peenikesess, sõglaga sõgluti läbi, et teräkesi sek′kä ei jää. Sis `panti veedike `suula ja pisut vett, kel `olli, pan′d `rasva röömikese vai liharaasukesi. `Vaesembil inimestel liha es olegi. Leevätaenass `võeti mõhest, litsuti `lavva pääl äste õhuksess. Sinna `panti tu kõrutuss pääle ja kääneti `trulli, sai suur′ pät′s. Kanepiga kõrutedu leib `olli `väega ää, seit tükikese ärä, `olli kõtt täis′, rüübässit `taari pääle. Kanepi `tõntsi ka tetti. Kanepisiimne surveti `uhmren purule. Kui `terri `olli siän, sis surveti tõist kõrd viil. Sõgluti läbi ja `panti `kaussi. `Rasva ja `suula kah näedäti raasikese. Kellel väge es johu olema, tuu valass tilgakese vett pääle, segäsi segi, `olli ää küll. Tõist kõrd `uhmren läbi surveti, sis tu tön′ts läits nigu piimäle, `olli makuss leeväga `süvvä.

Kui kalal `käidi, sis `tuudi `kallu kodu. Kalat puhastedi, `panti patta ja keedeti. `Süüdi leemega ja kõigega. Puulus′kaga võtiva kaosist ja seivä. Kala olliva ää `süvvä küll. Kõige `rohkemb sai `kiissu `süüduss ja kiisa `liimi lõmbituss. Selle ma olen nii kõva! Vahel küdsätedi panniga `mokse ja `paaga keedeti ka vahel. Moksi olliva ahuna pojaksed, nuu olliva `mõrkjad. Egä nä nii ääd es ole ku kiisad. Kiisust sai `sülti keedetuss ja `kõiki. Kiiss om makuss kala.

Messa muud arvassit vanast olema ku kiisad! Ku vahel tapetigi mõni põrss, kellega tedä söödeti! Kas `olli `kartul vai `olli jahu! `Vankrekere täis′ sai `kartuli, mes tollest sai ulgale! Sedäsama kiisasolki `anti sigadele kah. Mes `endäst üle jäi, läits `siale. Siga läits tollega õge ääss, iki vägev vesi.

Peenikesed kiisad olliva, moksid siän, nondega kõrutedi `leibä. Kiisad ja moksid `kaussi, `suurmit segäti sek'kä, `tuurit `suurmit, sibulat ka `panti kui `olli. `Suula õngutedi ka iki raasikese. Sis `seeti kõik' segi. Leevätaenass litsuti `laika, `panti kiisakõrutuss pääle, sis kääneti `trulli. Kiisapiirak `olli kaits `tunni ahjun, sis `olli ta nii pehme ja ää, es ole luid sehen ei midägi. Mugu võta ja süü! Tuu `olli jo periss maigavusesüük'. Kost tuud `rasva sinna `panti, ku es olegi tedä! Es ole väge supi manugi panna, sis pannit sa viil kõrutise `sisse! Küläp kiisad ja moksid olliva rasva iist!

Naiste rõiva

Naeste `ammil olliva pikä `käisse. `Ammed olliva `valged. Pihaosa `olli linatsest `rõivast, jakk `paklatsest `rõivast. Ilma jakuta amet naestel es ole. `Käisse `värdlele ja olalatile `aeti `valge niidiga vitsad, kaaltagutsele `aeti `kandsu kaits `vitsa. Omakoetu `rõivast kõik' tetti, egä es ole liinarõivast. Suvel, kui kuum `olli, sis käesit `pailla `ammega, `olli `ainuld ame säillän ja villatsest langast palmitsedu puidik pääl. Kohegi `küllä vai kerikude lätsit, sis `olli iki illuss vüü vüül. Ja `sõukene `olli `õlgu pääl.

`Sõukene `olli mustast villatsest `rõivast tettu, katel puul otsan olliva jooned, nõnda langast `koetu. Mõnel `olli verevät ja `musta ehk mes `kellegi `sõukese `otse `sisse `olli `koetu. Ku na kohekile lätsivä, sis `olli iki `sõukene `ümbre piha. Nigu meil nüid suurrätt käänä katekõrra ja võta `ümbre.

Pallapuul' `olli `paklatsest `rõivast, mõnel `valge, mõnel ruudiline, üitskõik' mes `kiäki `langa `olli saanu. Pallapuul' `olli `undriku iist ikki, mähiti `ümbre, egä küillet kokku ummeldu es ole. Villast pallapuuld es ole olemannegi. Perästpoole tulliva pikäldjuund `undriku ja olliva porsti säillän. Por'st `olli villane, pikki `käistega, sedäsi ligi ihu nigu kitsass jak'k. Enämbäldjaold olliva na potisinitse. `Valge rät't `panti `kaala porsti `alla, priis' ka iki `olli iin. Kes rikass, tol `olli õbepriis', `vaesembil vasest.

Pään olliva naestel maatanud, serätsed `valged, periss linatsest `rõivast. Tiin' `olli siin otsa iin, tõmmati sedäsi `ümbre pää. Nöörit keideti `taade `kinni. Tuu tanutiin' `olli nigu pit's. Mia latsen näin, kudass tanutiine `koeti. Nüidsel ajal eegeldävä, aga Sia Anu tei `pulkega, vanast es ole toda eegeldusemuudu. Anul `olli `piklik padjake, sääl olliva nõglad sehen, pikäd nõglad

nõnda tõesel puul ja tõesel puul. Ja sis olliva sääl koti küillen puust pulgakesed `kapluga, nendega sis `koeti. Temä võt't nuu pulgakeset `piiju, sis lõgist pääle nondega, kodass nigu lõgisep jälle. Lõgist, lõgist seenigu kiri `väillä `tulli. Kes taht' kitsast, tolle tei `kitsa teeni, kes taht' `laembat, tolle tei `laemba.

Nüid ei ole enämb tanu, ei ole `tiini ka vaja. Vanast üteldi, et ku laolatedu naene, päälegi laste emä, tanuta kõnnip, sis lännä ütessä `süldä maa `lahki ja tulna oorapõli. Ku naene sannan `olli, pidi ka tanu pään olema, aga serände alambast `rõivast tanu, mes egäpäivine `olli. Ku pääd mõssiva, sis `mõskmise ajass `panti tanu kõrvale, peräst `panti pähä jälle.

Linulise ja palanukorjaja

Vaestel `olli loomasöödäga ka ädä. Kevädepoole kui aenad ja peldid otsan, sis `käidi linul. `Võeti viinaputel üten ja `minti `kaema, kost saab. Niisama sületävve `kaupa `anti `põhku ja mõni an'd jälle paar' kubu `õlgi. Kel `küindusi, tuu an'd. Taluinimesel `olli `rohkemb `anda, tolle manu `minti, ku ädä käen `olli. Linuline võt't `viina üten, an'd peremehele ja `pernasele rüübätä, sis tei juttu et: „Sul om, anna mulle kah! Mul eläjä periss näillän, ei ole midagi ette `anda!" Noh, `anti kah. Ädä suur' `olli, sis avitedi. Egä `onte es või tõesel inimesel `laske õlekatussit eläjile `süütä!

`Leibä ka linutedi, ku leevävili otsan `olli. Kel leeväpuuduss, võt't jälle viinapudeli, läits tõese manu `nurglema ja olema. Egä `väillä es visata kedägi, ku mitte `rohkemb, sis kandsik `leibä iki `anti. Linutedu tagasimasmist es ole, linuline sai abi ää sõna ja viinapudeli iist.

Kui tulekuri `olli ja maja maha `palli, sis `käidi palanut `korjaman. Kel obene, tuu läits obesega, kel obest es ole, võt't kotikukese `säl'gä, läits jala. Inimese teesivä joba ärä, `ütlivä: „Palanukorjaja tuleva, meie piäme ka iki avitama!"

Ega `kellegi paillu `anda es ole. Üits an'd matikese, tõene an'd tõese matikese, üitskõik', mes `villä `kellegi `johtusi olema. Mõni an'd `rõivit, mõni kandsiku `leibä. Egä nä periss ilma es jätävä üttegi, ikki avitiva. Vanasõnagi `ütlep: „Tii ääd vai `kurja, küll üitskõrd iin lövvät, olga aig pik'k vai lühike."

Vanembist ja endäst

Miu esäl `olli üitsaenu poig, pojal iki `naene kah. Veli miust lugu es pia ja esäst-emäst es piä nemä lugu `kumbegi. Esä `iste põrmandul maan ja mõs'k `endäle ammekeist `sälgä. Lätsin esät `kaema, `olli ale küll, ikin vahel ja mõssin täl mesmä sain. Ja esä `olligi serände `kärsmädä luum, tä es püsi `kossegi `saisma. Niikavva tei iki esä `aina lehmäle, ku ta vähät jõus', temä es kärsi konagi `istma. Ku muud es ole, `saise üless, ütel': „Ku võtass õge `kirve, tügsiss mõne puutükikse `kat'ski!"

Ja emä `olli katessakümmend kaits `aastat vana, temä läits oma ammastega `auda. Mina `ütli: „Jätä `onte `ambategi `siiä!" Mul tulliva ilma valuta nemä ärä, nakassiva `liikuma ja satteva suust nigu `lopsti. Käesi üitskõrd liinan, lassi kandsut `väillä `kisku. Nüid kaits ammast om all ja üits om pääl nigu kihu jälle.

Jah, sii vanavuss om irmus küll, ta kulutap kõik' ärä: jalad jääva löhembäss, näput töndsembäss. Kondid om `kanged ja pusk `suskap vahel küille seen, ta `õkva nigu väedsega `suskap. Nuur' astub nii iluste, vana kobip nigu san't konagi. Sa oled nigu puualg `päivikaupa sängin, küilled ja kõik' jäävä nii `kangess ja valusass. Esi `mõtlet: „Olga pähle, mestu vanainimene muud tiib, ku iki pikäli! Nuur' om vali ja väle, nuur' ei püsi `saisma!"

Kas ma nooren serände nui ollin nigu nüid! Kui mul laits ärä `olli, mõssin latse ärä ja `endä kah, karassin voki ette ja lassin jälle. Nii kõva ollin ma tol ajal! Ma tiiss nüid kah, ku mul `tervust oless. Kõnniss iki ja tiiss midägi, `korjass kas vai aoraage. Ma tei `viigi `lämmäs neile, `olli iki paremb. Aga nüid olen mitu `aastat pime ollu, nüid ei saa mitte midägina. Oless mul silmä oleva, ma istuss ja susiss sukakest. `Langa ka keriss, ku ta kõva lang oless. Ja nigu kinnastegi `suskass vahel arvagina, aga ei saa, üits asi `piätäp.

Pimädäss `jäämine `tulli ka nii äkki. Majalagi nigu `vaije maha jälle ja nigu `vaije üless tagasi. Naka kõnelema ja `kõnma, ei näe kohegi minnä ämp, nigu oless maja talat kõik' maha sadanuva. Kas veri `väega `silmi `sisse `tulli, et ma lõegi sääl kumarusi noid `kartuli.

Nüid kobi pääle ja kae kost sa saad, kõnni essitust ja kae kudass `tarre tagasi saad. `Endla om mu küll mitukümme `kõrda `pästnu ädäst `väillä, üitskõrd `kõn'se `üüsi, sis es saa muidu, sis tulli roomakeli, roomassin nellä käpä pääl. Ma ollin nii ärä külmenu, iki sääl ja tääl, sääl ja tääl, kõnni pääle

ja ole, ei kedägi parembat! Ku ma veedikenegi ahendass, ku ma tõese silmägi poole `valla saass, et näess kospuul `uuned om! Sis näess iki minnä `koeki, silm om jo ihu küünäl.

Jah, üle minevä suve ma võtin viil `kartulit. Egä mu `kiäki es sunni, ma esi `tüksi. Pahandiva kah, et messa tuled siia tõeste sek'kä! Ma `ütli: „Ma `onte vahigi meste teete!“ Nüid olen pime, nüid näen kõik' nägulid ärä. Mul om kõik' sõad saanu ärä nättus, om ääd ja `alba ollu. Egä ei tiiä, mes viil tuleman om. Tuu om kõik' `tiidmädä asi. Egä toda koolupäivä `kiägi ei `tiiä.

Miina Praks
(1865–1969)

Rannu Miina jutud

Pääld Põhja sõa

Pääld Põhja sõa ollu kõik′ sii maa nii tühi ja paillas, et ku inimene tiid pidi `kõinnu, sis ei ole kuulda ollu peni `auku ei kikka `kirgmist. Tuu om jo esigi teedä, et sõda `suulaleibä ei tuu, sõda tapap. Aga mes sõast `järgi jäänuva, noid äävitänuva pargiaajad. Venemaald tulluva `riisjat pargi `kaupa, iki mitukümmend tükki pargin. Nuu tennuva külät tühjäss. Kes ei ole `jõudnu ärä pageda, tuu `lüüdu maha ja vili ja kraam, mes näele kõlvas′s, röövitu `täitsäni `puhtass.

Inimese pagenuva `kuupe ja rebäste `urge sisse, küll nemä `piitnuva `endit maa `sisse, aga araka ja paskrästä `rüük′nuva, nigu üless `annuva. Sis tulluva pargiaajat, `ot′snuva `vällä ja `tapnuva ärä. Mõne `sõknuva `um′selt maa `sisse.

`Paillald üits aenumane miis om ollu siin Rannun. Temä `kõinnu ja soejulgusi `vahtnu, kas `kossegi näeb üttegi inimest. Käenu `ulka `aiga `mõtsu pidi, sis om jõesuun `löidnu üte naesterahva. No sis `olli joba `seltsi, olliva katekesti. Aga suur′ mure, kost saab villäseemet. Nemä olliva egäl puul `ot′snuva, aga ei

ole `löidnu üttegi villäterä. Sis `eitnuva põlvili ja pallelnuva jumalat: „Jummal-Issäke, kuda me nüid elämä `saame, villäseemet `kossegi ei ole!"

Unel opetu: „Tiiveeren ütel talul om ruaosa `õlgi. `Võtke rabage nuu üle. Saab, mes sääld saab, pane `taskude, `karga obese `säl'gä ja aa obesega `vasta tuuld nii valiste nigu obene joosten lähäb. Aa ja `poeta iki teräkesi!"

Obene näil joba `olli, tolle olliva mõtsast `löidnu. Miis om sis tennu ka nõnda, kudass unel `kästu. `Olli nuu õle üle rabanu, sis `olli saanu kaits ruhimigutäit teri. Suur' tuul' ka ollu, miis lasnu obesel joosta, `võtnu iki `taskust `terri ja `pilnu katele poole. Sääld tullu nii suur' rüäpõld ja nii `kange rügä, et `leibä ollu küll näil `süvvä.

Ja sedäsi nakanuva na elämä ja elävä põlvest `põlve. Mia koolen ärä, aga miu poig iki eläb ja pojalatse. Eläb iki sii sor't edesi. Nii ma ole kuulu, et sii olna Rannu põhi.

Nõnda `ot'snu Rõngu miis kah, `uiknu iki Võl'tsjärve veeren ja `kõinnu. Üits naesterahvas `uiknu Villändi puuld `vasta. Naesterahvas om sis tullu Pikäsilla kaut ja miis om `vasta lännu. No kellega sa üle järve tulet, venet ei ole ollu. Tuu sor't olna prilla ka iki Rõngun. Sedäsi olna nii sordi maa pääle saanuva.

Sannamiis ja soend

Üits sannamiis ollu suu pääl `aina tegemän. Kõtt lännu tühjäss, temä `istnu puujuure pääle ja nakanu `süümä. Susi tullu räbäst `vällä ja `vahtnu `väega teräväde temä pääle, ollu nigu `säl'gä `kargamisel. Miis lõeganu suure `leeväkandsiku, `pannu võid pääle ja tennu kolm `risti kah, sis väedse otsast `annu `soele. Susi `aarnu tolle `leeväkandsiku, väits jäänugi sinna kandsiku `sisse. Susi lännu minemä kõige väedsega. Jo sis väits `olli nii sügäväde susatu, et ta jäi leevä `sisse.

`Valda tullu puut'. Leti pääl ollu alati üits sepä tettu väits. Poodimiis, egän pühäpäevän ku puut' rahvast täis', küsinu, kas `kiägi tunnistab selle väedse omass, temä olna selle `löidnu. Ei `kiägi ei ole toda väist `tahtnu. Aga sis tullu üits vana mehekene, serände elävä loomuga ja kõbuss. Tuu nakanu toda väist `vahtma, `kaenu iki `ümbresõõri, `kaenu terä ja `kaenu pääd.

Poodimiis küsinu: „Messa tost väedsest nii uurid, sa kaet temä `täitsäni läbi!"

Vanamiis ütelnu: „Sii om just nigu miu väits, pää om ka serände!“

Poodimiis: „No kudass sa oma väedse sis ärä `kaotit?“

Vanamiis: „Egä ma es `kaota tedä. Sinna om `mitmit-mitmit `aastit tagasi, ku ma suu pääl `aina tei. Miä `seije ja sis `tulli susi, vaht' miu pääle nii teräväde, kas vai `lõõri `kargamisel. Miä tei sis ää suure `leeväkandsiku, panni võid ka pääle ja anni väedse otsast `soele. Susi võt't `leeväkandsiku kõige väedsega ja läits!“

Poodimiis: „Mina `ollin jah! Mul `olli kõtt nii tühi, et ma `õkva oless karanu sulle `lõõri. Aga et sa mulle `leibä annit ja miu inimesess teid, sis jäid söömätä. Küll om alb kööbätä!“

Sis ta `olli `annu sannamehele `kõiki, mes täl `küindusi. Tolle äämeelega ütelnu: „Et sa mulle nii paillu ääd teid ja mu ärä `pästsit ädäst, mina su `näl'gä ei jätä! Es johu sa ka ennembi siiä `puuti!“

Sannamiis: „Mes mä siiä tulli, raha mul ei ole. Mes sinna `puuti iki minnä, ku raha ei ole. Vanasõnagi `ütlep: „Rahata `kõrtsi ehk vihata `sanna, tuu om üits.“ Kui sul `vihta ei ole, kes tuu annap sulle? Ooda seenigu kõik' ärä om `vihtnu, sis om lõun ärä kadunu ja viha ka roodsikuss pessetu. Om sul omal viht, `kargat lavale ja landsitat.“

Poodimehel `olli suur' rõõm, et ta oma äätegijä viimäte kätte sai ja tedä ta `vaesusen avitada saab. Sannamehel `olli ää miil', et oma sõbra tettu ää väedsekese kätte sai. Ja poodimehe lubaduss elu lõpuni tälle `leibä `anda `olli küll `ütlemädä suur' mass tolle `aastit tagasi `antu `leeväkandsiku iist. `Ütle sis, et õn'n `vaese mehe ussest `kaugeld `müüdä käib!

Inimeste pesmisest ja mõisa orjusest

Kadunu Utu peremehe emä käenu `mõisa siakarjan, ütel': „Ma ollin `väike, mu tüü pääle es panda, saadeti siakarja, aga miä es jää konagi päiv ilma `pesmädä.“

Noh, sa ei saa jo ütsindä. Tanumit pidi lääd, õre aid, `paillald ütet roovikut `pantu, `ulka sigu oeda. Sina tagastpuuld aad, sa ei `näegi, konass põrss lääb `lipsti läbi aija `villä. Kel om latset, nuu läävä appi, jooseva katelt puuld, löövä `vasta, aga messä ütsindä tiid! Egä midägi, õdagu võta jälle nahuk `vasta!

Temä saanu jah egä õdagu, ku siakarjast tullu, oma nahatävve kätte. Valitseja `vüürusen `antu sis naesterahvile, mesterahvit pessetu talliläve iin. `Anti käsk, et valitseja `vüürusi, sis teesit ärä, et nahatäis om `soolan.

Mehe saanu talliläve iin `pessä. Vana Jõrse kõnel': „Noh, esi tõid õlekuu, võtit püksid maha ja eedit `õlgi pääle pikäli. Sa tuusit esi ärä, kudass sul paremb om. Mina olli targemb, mul es ole konagi jut'te ihu pääl. `Anti ärä oma viis' `nähvi, miä es tunne tost midägi. Mia panni õlekuu pikuld maha, eedi pikutpidi pääle, esi lei viil nigu veedike `lohku nuu õle. Kepiga `lüüdi, õle karassiva kateld puuld kokku `perse pääle, ega `pailla ihu pääle kep'p es `käigi. Aga kes `ristikubu eit', tol olliva juti iki taguotsa pääl.

Saeva nohelda iki inimese küll! Miu emäkadunuke ütel': „Mia onde es saa `pessä, miu valitseja `vüürusi es kutsuta. Oesit kõigist kõrvale, sis jäid ilma, es saa ütte `nähvigi."

Miu emä käenu ka `mõisa teol. Puuanumidega ollu süük' üten ja pütiga piim, aga anuma olluva `valge ja `puhta. `Mõisan ollu kaits riht, kas't vahel, kohess vili `veeti, `tõene rihi tõesel puul. Egä üü ollu rihi `pessä. Iki ommukuss pidi olema rihi `pestu, sis lätsit sa põllu pääle tühü. Magada es `saagi. Mes nä õdagu saeva tuu veedikese, toda `paari tunnikest `olli vähä. Sis om na esikesti nõu pidänuva, et enämb ei `jõvva, midägi piab ette `võtma.

Vanast käenu Rannust Pajo kaudu tii Kongutade. Tii veeren ollu suur' kivi. `Mõisaärrä iki `sõitnu sääld `müüdä, kolm obest tõlla iin. Üitskõrd ku `ärrä liinast tullu, teomiis lännu tolle suure kivi `taade, suure kivi taga kükitänu. Leevätük'k ollu käen, salunu `leibä ja esi `sitnu.

Kuuvalge üü ollu, `ärrä `vahtnu ja küsinu kudsari käest: „Mestu miis sääl tiib? Mine `kaema!"

Kudsar lännu kivi `taade kaema, tullu tagasi ja `kitnu: „Mestä tiib! Süüb, situp ja suegup!"

`Ärrä: „Mes iist ta sedäsi tiib?"

Kudsar: „Egä `üüsi om rihi, ta magada ei saa. Ilma magamada jo inimene `onte `püsti ei püsi!"

`Ärrä `vasta: „Noh, nemä jo õdagu eedävä magama!"

Kudsar seletänu: „Kona na õdagu magama saava, `üüsi tuleva iki kell üits üless. Tuu paar' `tun'ne, mes magamine tuu om! Ulga pääle kaop tuu kah ärä! Egä ei ole, et ma nüid eedä maha ja maka nigu `koolu. Neid om jo `ulka sääl kuun!"

Sis `ärrä ütelnu: „Üle üü! Sis `tõene üü saava na puhata ja magada, `tõene üü om rihi!“

Sis tettu ka niida. `Ärrä `annu käsu, et üits üü om rihi, `tõene üü om magada prii. Noh nemä es `jõvva jo enämb vaevale `vasta panna. Sis ulgani pedäsiva nõu kokku, kõige `julgemb otsustanu: „Saagu mes saap, `tapku vai ärä kah! Mina tiin selle tüki läbi! Ei `jõvva jo sedäviisi enämb!“

Aga ennembivanast ollu asi viil ullemb, sis `lastu läbi lipu. Kas tuu süid `olligi nii suur', aga `ärrä `tahtse oma `võimu näedätä, et sis inimese tedä `pel'gävä. Katel puul olluva inimese, kepi käen, `süidläne `aetu sääld läbi, sis inimese pidinuva `lüümä. Ütte miist ka `pestu todaviisi, tuu `närbenu ärä, sadanu maha. Sis `viidu `keldrede, ollu üü aiga `keldren, `tõene päiv `viidu jälle `pesmise ala. Toda ma ei mäletä enämb, mes iist vai kuipaillu tälle `olli määrätu. Tiisenausen ollu `väega kuri `trahvja. Tuu `olli tolle Parbaara esä, kes jäämulku topiti ja ärä uputedi. Tiisenausen ollu kuri miis, kõik' pellänuva tedä.

Üits suur' katal lännu `lahki. Süidistedu ütte `poissi, et tuu om `katla tühjäss `jätnu. `Mõisan kõneldu, et poiss tuleb `nuhtluse `alla, lastas läbi lipu. Nuur' poiss ollu, tuu pellänu `väega ja `olli tolle irmuga `endä ärä poonu. Kui ma `mõisa moonanaesess lätsi, miä näi tolle `puumise nööri ka ärä. Nüür' `olli alali.

Sis `jäetu tuu läbi lipu `laskmine maha, aga `pesmine iki `olli. Egän `mõisan om paillu inimesi ülekohtu tiil ukka saanu. Selleperäst olna `mõiside sehen paillu `vaime ja `ton'te käemän.

Rõngu mõisa preilidest

Nüid üteldäss, et ei ole `vaime, ei ole `tonti. Aga `onte om na oleman. Rõngun om äkiline mägi. Sääl `olli lävi tolle mäe seen ja uiss ka. Kae Rõngu `mõisa om mäe otsan. Ku kerikude `lääte, sis tii lääb sääld `müüdä. `Ärbäl om mäe otsan ja karjalaut jälle tõesil puul, tii lähäb sääld vahetelt, Rõngu `ärrä ollu `väega ää `rahvale, temä `annu iki kingitust, kas jõoluss mõne puuda `püidle jahu ehk egäle naesele sitsiräti. Tuu `olli jo suur' asi, iki kaitskümmend kopikat – terve päevä palk! Ja puut jahu, tuu `olli jo `väega suur' kingituss! Aga Rannun es anda mitte kibenat. `Vaene `ärrä `olli, `ulka `latsi

kah – ütessä tükki. Nuu `tahtsiva kõik′ rõevast. `Taivane aig, `mõisnigu latse!

Jaanipävä `puulba õdag ollu. Noh sis olliva moonamestel `tütred oma man ja `poige kah, äripävän poesi ja `tütrigu käesivä `mõisa tüün. Andrepil ollu `endäl ka viis′ `poiga. Jaanipävä `puulba sis kõik′ noored ulgande käenuva ja `laulnuva ja tennuva `nailla. Üits vana obene `lõpnu ärä, tol`võetu nahk maha ja `viidu `allamäe räppä, et sääl peni ja mõtslooma söövä ta ärä. `Kiägi nende noorde siäst ütelnu: „Nülitu obene `viidi räppä, lääme toome preilidele jaanipäväss `vär′sket!“ Üits naillaperäst ütleb, kõik′ sellega nõus: „Jah, lääme toome!“

Noh nöörid obesele `ümbre ja ved`inuva toda `lõpnut obest sääld räbä pidi. Neid ollu paarkümmend tükki, ollu `poisse ja `tütrikke, Andrepi pojad iki kah. Sis vedänuva tolle obese mäest üless ja viinuva `sinnä läve ette, kos iki alati preilisit nättu. Serätsil `kallil õdagil `mitmed nännuva, et uiss om valla ollu ja kolm preilit `istnuva `lavva man, `laulnuva ja kodanuva sukka. Nemä vedänuva tolle obese `sinnä läve ette. Niisama äkiline mägi nigu sii sain ja lävi sääl. Aga suuretii veere pääl. Vedänuva tolle obeseraipe `sinna ja esi `naarnuva: „Nüid saava `preili ka `vär′sket jaanipävä ommuku!“

Jaanipävä üü om lühikene. Õdagune agu `kistenu ärä, ommukune agu nakanu tõsema, päeväihä joba ülevän. `Jätnuva obese `sinna ja lännuva kodu. `Tütrigu ei ole magama `eitnuvagi, lännuva `lehmi `nüsmä. Jaanipävän jo kabelipühä, tulep kabelide minekuss nakata `säädmä ennäst.

Kõik′ lännuva ärä, Andrepi poja kah. Ja `mõtle ommete, obene `olli `viidu Andrepi `ärbäli manu, `sinnä üless `säetu `õkva trepi pääle. Andrep tullu `vällä oma tarest – temä `ärbäli trepi pääl tuu `lõpnu obene, `saisnu nellä jala pääl. Ta ollu ärä `eitenu küll, nigu usse `valla `aanu – obene sääl. Ta aemanu ärä, et egä `üitsegi inimene ei saa vana obesekorjust `siiä eluobese `muudu `püsti `aada. Aga `kiägi pidi nülitu obeseraipe orust üless vedämä. Mes muud, poeste ja `tütrigede temp!

Andrep ollu `väega vihane, `antu käsk kubijalt, et kõik′ ruttu `mõisade. Tulluva kõik′ noore, Andrepi oma poja kah. Nõvvetu iki: „Teie olete `toonu, kudass te ta tõede?“

Kõik′ `tõendava: „Meie ei ole `toonu!“

`Ärrä ütelnu: „Kes `süidläse üless annap, saab suure massu.“ Aga es `kiägi. Ulga siäst oless iki mõni üless `annu, ku oless `tiidnu.

Poesi `ütlivä: „Meie es `jõvva ulgande tedä vähämbät `kenku `müüdä üless vedädä, kudass sis `sinnä `kõrgede mäkke viil! `Kõrge mägi, sis via `sinna `kõrge mäe `otsa! Ja viil trepi pääle ja nellä jala pääle üless säädä! Inimese ei oless `jõudnu toda, ja viil nii `väikse ajaga!“

Kõik′ nigu ütest suust kinnitänuva: „Sii om `preilide tüü! `Üitsegi inimene ei tule serätsega `toime!“

Toda obest sääl näivä kõik′ `mõisa rahvass. Kel vähätegi `jõudu `olli, juus′k `kaema. Kubijal ollu ka poig ja tütär sääl tõestega üten, tuu ollu `väega vihane, ütelnu: „Mes aru pääl te ollite, kui te `sinna suuretii `veere pääle pannite `lõpnu obese. Kabeliminejä tuleva, kõigil talupoigel tugevat obeset iin, nuu oless `lõhkma lännu, riistat `lahknuva ja inimesi purutanuva. Et `onte ütelgi `mõistust pään es ole, et sedäsi ei või tetä. `Näete meste nüid oless `tiinnu, oless te kõik′ `kinni `viidu!“

Sis `lastu jälle obene ärä `viiä. `Pantu `tõene obene ette ja raebe `viidu sinnasamma räppä tagasi. `Preilisit ei ole nätä ollu. `Preili teivä iki ääd, muidu oless võenu `väega suur′ pahanduss tulla. Kabelipühän sõedava jo kõik′ kabelide, ku obese perutama oless nakanu, oless `lahknuva ratta ja riista.

* * *

Rõngu `mõisa lähiksest üits poiss `tunnu, et täl om ihu `väega `aige ja suur′ väsimus, mõtelnu, et ma võta viie `kopka iist `aptegist `liikvat, vaest tuu avitab. `Preilide läve kottal üle suuretii ollu serände pik′k lavvust trep′p, kost obestega üless sai `sõita. Obestega treppi `müüdä `viidu aenad üless talli pääle, sääld `aetu luugist obestele. Tolle trepi all ollu inimesed vihmavarjun, `sinna `olli pudenu aenakõrsi ja `põhku, sääl `olli ää `istu. Poiss ollu `väega väsinu, arvanu, et kui ta `sinna trepi `alla istub, jääb ta magama. `Istnu preilide läve pääle, `pannu sällä `vasta `posti, et ta suigup veedike, sis lähäp kodu. Aga `olli jäänu magama.

Ommuku kell neli tullu tallipoiss obesit tallitama ja `eitenu ärä. Ta `vahtnu joba kavvest: „Tohoh kurivaim, kas om mõni obesevaras!“ Edimäld ei ole jullelnu lähikesi minnä, `iilnu iki tassakesti lähembäle. Sis `tunnu ärä, et oma ümbrusest `tutva poiss. Lännu manu ja ütelnu: „No messä `siiä olt tullu magama, messä siin makat?“

Poiss `virgenu üless, `kaenu `ümbresõõri, `eitenu ärä: „Ega mina `siiä ei ole tullu magama. Ma olli `väega väsinu ja ihu `olli `aige, mina `iste `sinna `preilide läve pääle, et ma suigu veedike, sis lää kodu. Aga näed, nüid om mu talli läve kõrvale `pantu magama. Oless ma unitsest pääst kudagi tullu, sis ma os tullu sellest kengukesest ja kivedele `säl'gä lännu, jo ma sis üless oless `virgenu. Aga mina ei tiiä millestegi, maka siin nigu tuhakot't."

Lännu kodu, tõese küsinuva: „Kossa selle üü ollit, kas `Moonakülän?"

Poiss `vasta: „Es ole. Sedäsi ma `preilide läve pääle `isten ja panni sällä `vasta `tulpa, et ma suigu veedike. Es `saagi `suiku, olli talli läve kõrvale sinna `rästa veere `alla `pantu ja sääl ma magasi, seenigu tallipoiss `tulli ja üless ai. Sis `näije, kos ma olli. Esi ma `sinna kudagi minnä es saa, küläp preilid mu sinnä viisivä."

* * *

Külän ollu talutütrel pulmat tulekil. Sügisene kibe aig, ei ole mitte `kiäki saanu `aiga minnä `ves'kele. Saadetu sis sannamiis `püidlet tegemä. Nisu ollu kot't ja rügi kah kot't. Ennembi tetti peenikest `leibä, rüä `püidlet `olli vaja. Sannamiis ollu vana `katsakümne `aastane mehekene, naene kah niisama vana. Talurahvass otsustanu, et las lääb ja tiib `püidle ärä, täl `aiga külländ.

Kodust minnä `olli ilm iluss, aga nahktekid `panti iki kot'tele pääle, et sügiss käen, võib olla tulep `vihma, sis `leotap kotid. Vanamiis `jõudnu `kuurmaga `preilide läve kottale, ku tullu vihmapilve rank, sis sadanu nii `kangede, valanu nigu uavarrest jälle. Vanamiis lännu trepi `alla vihmavarju, obese `jätnu `kuurmaga suuretii pääle. `Istnu sääl trepi all vagavusi ja jäänu magama. `Virgenu üless, tullu trepi alt `vällä. Vihm ollu üle lännu, aga vanger tühi, ei üttegi kotti `vankren. Koti ärä varastedu. Vanamiis `iknu, `pannu `käegi kokku ja pallelnu jumalat et mes must saab nüid, kost ma võta nüid asemele tolle villä. Säälsaman `aetu uiss `valla ja `preilit tulluva kolmekesti `vällä, küsinuva: „Esä, messä iket? Messä muretat?"

Vanainime ütelnu: „Mesmä ike preilikese! Trepi `alla ma vihmavarju lätsin ja jäin magama, seeni om koti päälď ärä varastedu. Mesma `vaene miis tiin, kost ma jõvvan `massa! Ma ei `jõvva, vaevald saame `leibä emäga!"

`Preilit rahustanuva: „Esä, ärä mureta!“

Sis na toonuva koti pääle ja üits nisukot't ollu vanamehe jaoss, ütelnuva: „Esä, sii saab sinule!“

Vanamehel ää miil', `pannu kaits kätt kokku ja tenänu, et temä jaoss ka viil üits kot't. `Preilid lännuva tagasi `keldrede ja uiss `kinni. Vanamiis `sõitnu `ves'kele `püidlet tegemä. Ku `püidle tettu ja ta kodu jõus', sis kõnelnu tõestele kah, merände õnnetus ja õn'n täl ollu. `Olli jo ää miil', et sai üte koti omale. Kost sa teenid, vana inime, ku sul `võimu ei ole! Õn'n ja õnnetuss käib iki käsi käeld.

Sääl nä nännuva jah noid Rõngu `preilisid, ikki `istnuva `lavva man ja `laulnuva. Aga enämbide iks nelläbä õdagult ja `puulba õdagult. Egä egäleütele nä `endit ei ole näedänu. Noh, egän `mõisan olna serätsit nägemisi vai `vaime.

Nemä `ütlevä küll, et `tonti ei usu. Miä küll usun. Egä inimene ilmaaigu ei kõnele. Ja vanainimene joba ei võldsi. Nigu noid `preilidegi sääl Rõngu mäe seen! Noid olli `mitmad nännuva, mes sääld `võltsi om!

Rannu mõisa järvest

Ku ma laits olli, sis Rannu `mõisan `olli iluss suur' jär'v, aga nüid om ta til'luke ja pori täis', nakap `kinni kasuma. Vanast kõneldi, et tolle järve põhi olna simendist ja sääld järve põhja alt lännä Kongutade raudtii, kost serätse masina käenävä nigu nüid ron'g. Rannu Liinamäe külle sehen om uiss ja lävi, noore `tahtsiva ust `valla võtta, et sis läävä `kaema toda raudtiid ja `näevä merände tuu masin ehk ron'g sääl om, kellega vanast sõedeti. `Mõisa poesid ja nooreärräd joba kaeviva tolle mullast saena maha, kaeviva usse `vällä. Nä teesivä ärä vai tuusiva, kos kottal tuu uiss `olli, kost na `alla `tahtsiva minnä. Kõik' jo uudissimulise! Aga nigu na saeva kaevetuss, nii ollu `ärrä kodu ja tullu joosujalu `õkva sinna manu. Jo sis `provva tälle ütel', `provva tiis'. Vähämbäd poesikesed olliva ka üten, nuu kõneliva poeste plaani `provvale ärä.

Poesi `tahtnuva mitu `kõrda varemb ka, et nemä kaevava tolle usse `vällä ja läävä `kaema, merände sääl tuu raudtii ja ron'g om, kellest inimese kõneleva. `Ärrä `sõitnu kotust ärä, `mõisa poja teesivä, et nüid om ta mitu `päivä sõedun, nüid om parass aig. Ädäld-vaevald saanuva na usse `vällä

`kaiba, ku `ärrä tormanu `õkva `sinna manu ja kärätänu: „Meste teede! Ei ole vaja vanaaigsit `asju puttu!"

`Ärrä lasnu tolle usse kotusse kivedega `kinni `müiri ja mulla ka pääle `aada. Ollu esi seeni sääl, ku kõik' kõvaste `kinni `pantu. Mitu-mitu `kõrda `tahtnuva poesi `kaema minnä toda raudtiid, aga mitte konagi ei ole saanu, iki `ärrä `johtenu manu ja `kiilnu ärä.

Aga tuu olna `õige küll. Rannu järve põhi olna simendist ja sääl all ron'g. Üits juut' `tahtnu ärä osta toda `järve, et temä lasep järve viist ja porist `puhtass tetä, sääl olna pütitäis' `kulda. Rannu `ärrä ei ole müinu. Üitskõrd `ärrä esi ka mõtelnu, et lasep järve ärä puhastada. Temä `aanu vallast kõik' mehe kokku, toonu vaadi õlut ja `viina, et sis `viävä järvest tolle pori `nurmi pääle. Mehe joonuva `endit `purju. Mõne `kuurma olli viinuva nurme pääle toda pori, sis `jätnuva tüü pooleli, lännuva ärä kodu.

Jah, Rannu jär'v `olli iluss küll, ta `olli `õkva kesset `mõisat. Ega sis juut' `järve ei oless ärä `osta `tahtnu, ku ta ei oless `tiidnu. Temä iki tiis', mille iist ta raha massap! Juudi om jo kavala ja targa `kõiki `uurma.

Pulmarahvass soendiss

`Nuurma külän ollu pulmat. Pulmarahvass olluva `ker'ku mant tuleman, ei ole viil kodu ollu, aga oodetu. San't tullu ka pulmamajade ja `tahtnu `õkva `lauda `süümä minnä. Tallitajanaese `kiilnuva: „Messä nüid sinna sajarahva sek'kä tükit, astu kõrvale, rehetarre vai kohegi! Küll me peräst sööme. Peräst tulet `süümä, sis lääme meie!"

Sandil südä täis': „Vai nemä `aava minu `tarre, ei lase pulmalistega üten `süümä! Ma näele `näitä!"

Pulmarahvass tulluvagi ja `aetu `lauda `süümä. `Kartuli tol ajal es ole, kapust `olli pääsüük', `ernetöm'p ja `soolaga uad. Kohupiim ja või iki `olli, leib kah. Pulmarahvass edimält ku `lauda `istnuva, om iki söönuva ka veedikese, aga jäänuva `norgu ja nigu sadanu `lonku. Kõik' nii otsekeli kenäste, justkui oless jäänu murelikuss, ja säälsaman vajonuva kõik' joba jo põrmandule käpikeli. `Lastu uiss `valla, sis lännuva kõik' `soendiss. Muudku nelläkäpä pääl lävest `vällä ja minek'. Siist `Nuurma külä kottalt `lännuva, iks pruut' ja peigmiis iin ja sajarahvass taga. Egä nä sis nii ei ole joosnu nigu

susi joosep, iki kööbänuva edesi, nigu inimene käpikeli lähäb. Aga soe naha tulluva `säl'gä, `kaugelt kae, susi mes susi.

Noh külärahvass nännuva ärä, et pulmarahvass sedäsi kööbäten lähvä tiid `müüdä, saanuva aru, et pulmalise om `soendiss tettu. `Võetu sis `kähku leeväpätsi ja nakatu kipeste kandsikit `lõikma. `Loetu ärä, kui paillu pulmarahvast `olli, lõegatu egäle oma leeväkandsik, sinna võid pääle ja väedse otsast `antu. Sis om na saanuva iki jälle inimestess, tulluva pulmamajade tagasi ja söönuva nigu inimese konagi. Ollu pulm edesi.

Tuu om `õige, sääl ei ole `võltsi mitte üits põrm. Toda kõneliva vana inimese, kes sis `katsakümneaastatse olli, kui mina olli `säitsmäaastane. Mul om `meelen, mesnä kõneli. Aga toda ei mäletä, kos tuu san't jäi. Jo ta läits oma tiid. Sääl ta es saa enämb `olla, nemä oless ta maha löönuva.

Kondi Kaarli

Kondi `Kaarli `olli suur' ar'st siin. Täl ollu tuu vanaaja `säitsmä Moosesse raamat ärä `pantu. Ta piit' ärä, ku näid korjati, egä tä kellelegi es `näitä. Vanainimese kõneliva, et Rannu `mõisa `värjä taga nurmenuka pääl palutedu nuu `säitsmä Moosesse `piibled kõik' ärä. Kondi `Kaarlil ollu ta alali, tolleperäst ta tark `olligi. Moosess tei `kõiksugutsit vigurit, ja nii ka siin `nõidnuva küll äkilist ädä, küll `soendiss ja tennuva `kõik'sugust `kurja. Rumalamba inimese, kes es tiävä, ei ole saanu kudagi elädä. Küll `pantuva täid `säl'gä ja tettu sada imet. No Kondi `Kaarli tei ka `kõiki, ku taht'.

`Kaarli `olli vanapoiss, ta `olli Kondi peremehe veli. Aga nii et `lavvast söönu, üits laud, egä ei ole keeletu küll. Temä tüün ei ole käenu, `olli eluaig velle man karjan. Ja muud `palka ei ole ta `tahtnu, kasvatanu `endäle üte pulli kolmeaastatsess. Süüt', kos ta taht', ja võt't ivä mes tä taht', tedä `kiägi es keelä. Suur' tugev pul'l nigu üits lihapät's, tolle müis ärä egä `aasta, tuu `olli sis temä palk. Talumajan ka söödeti pullid ja `anti lihunigule, aga no seräst `pulli ei ole `koskil nännu ku temä süüt'. Temä sai iki ää peotävve raha tolle pulli iist. Ja kõrvald sai ta kah sugu, ta `olli jo külä ar'st. Kes oma ädä vai `aigusega `tulli, tuu an'd raha. Ku mõni ütelnu: „Mul ei ole küll prilla ...," `kitnu `Kaarli `vasta: „Kost sa võtat, ku sul ei ole, surm ka ei võta sääld, kos ei ole!"

Egä temä kedägi ilma abita tagasi es saada. Temä tei iki ja avit′, temä es ole ahne miis. Tol ajal muud `arsti siin es ole, kõik′ käesivä Kondile. Noh, Vehendi pääl sääl om tuu Kondi talu. Kondi ja Rehe ja Jaksi ja Lalli, ja mesnä sääl om Rannakolgan.

Aga toda es tohi olla, et sa `Kaarlile kudagi alvaste `ütlit vai `vasta tema `tahtmist teid. Kui üleaiatsidega pahandusi läits vai midägi jagelemist `tulli, sis `olli kuri iki karjan küll.

Rehe Kas′k `olli rikass miis. Ei tiiä, kas ta `olli Kondi mõtsast jänessit `tapnu vai kudass tuu asi näil ollu. Egä miä es näe toda, aga `kuuldu juttu Rehe talu rahvaga neil sääl midägi `olli ollu ja tolle meelepahaga `Kaarli `nõidnu Rehe talu karja ärä.

Karjapoiske lännu karjaga `mõtsa minemä, a ei saa `minnä. Kõik′ kari pööräb `Võl′tsjärve `sisse. Kõik′ `lamba ja lehmä ja `vas′ka, kõik′ paneva üle järve minemä nigu üits miis, sul midägi tetä ei ole. Karjapoiss nakanu appi `rüük′mä ja tullu sis muid inimesi kah. Kõik′ kaedsava `vasta, pikä malga käen, a eläjä mugu lähvä, sa lüü na kas vai maha.

Suur′ talu, no `ulka `luume kah. Ja jälepaillu `lambit, vist ollu mõni ärä uppenu kah, villä lätsivä vett täis′, ta pidi jo uppuma. Sis lännu Rehe peremiis Kondile ja pallelnu `Kaarlit: „Nüid upuva kõik′ mu looma ärä, om üte kõrraga plats puhass!“

Jo na sis `lepnuva ärä. Toda ei tiiä, kas Rehe Kas′k tälle mas′s vai ... Sis `Kaarli tullu, `saisnu sääl järve veeren ja ütelnu mõne sõna. Terve kari `püürnu `ümbre ja tulluva järvest `vällä kõik′. No kae, kos `olli võim! Ja kisa kõik′ kotuss täis, et Kondi `Kaarli taht′ Rehe talu `karja ärä uputada!

`Üitskõrd lännuva jälle tolle külä peremehe ja Kondi `Kaarli pahandusi. Neil sääl kõrdsi man vast `olli midägi sõnavahet. Noh purju `pääga tulep meestel ka ette, et `ütlet mõne vastiku sõna. Kondil `olli `tütrik, tuu ka kaevas′s: „Egä ei tohi väärätädä sõnaga, et sa `Kaarlit `aavat kudagi vai tiit, mes temäl `vasta `tahtmist om. Ei `tiiä, mes sis jälle `Kaarli võtap tetä.“

Miu miis `olli tol kõrral Jaksil poesin, noh Kondi kõrval, `õkva üleaidne. Temä ollu kõrdsin, sis peräst kõnel′: „Me tullime `enne ärä, et `iispä ommuku om jälle tühü minek′, linade manu. Peremehet jäevä `kõrtsi jagelema.“

Siit Valguta `mõisast `alla minnä `olli suur′ paks mõts katel puul tiid. Peremehet `astnuva `mõtsa ja kolm suurd sutt vastan, lõvvat `laika, `õkva

`kül'ge tulekil. Küll nemä sis korjanuva pulgakesi maast ja palutanuva seenigu ommuku `valgeni. Sis lännuva soed ärä ja nemä saanuva kodu minemä.

No `mõtle, Jaksil olliva suuret tugevat mehed ja kolmest soest jagu es `saava. Mugu korjanuva `pulke ja tennuva tuld. Ku tuli eledäde palanu, sis soe `istnuva `kaugembale, kui tuli vähämbäss jäänu, sis tulluva jälle lähembäle.

Mia olli iki joba `naene, ku mia Kondi `Kaarlit näin. Sis `olli ta vana, serände löhelik paks miis. Temä käis egä pühäpävä `ker'kun, `ker'kumiis `olli ta kõva, `Mõtle, jala `tulli säält tagast Rannakolgast siiä Rannu `ker'ku manu! Kuuli iki ku inimese `ütlivä: „Vahi Kondi `Kaarli lääp `ker'kude!"

Vanamiis sutega irmun

Kuudi vana peremeheke kõnelnu, kudas temä sutega irmun ollu. `Küindlekuu olna sutel `joosuaig, sis olna neil sii pulmatamine. Temä tullu `üüsi liinast. Kui obesega `käimine, sis jäevä liinalise iki üü pääle tulema. Ilm ollu nigu klaas', `sel'ge ja külm. Kuudi vana `sõitnu obesega, suu päält `käännu kodu poole tulema. Äkki näeb, kuus' sutt vastan. Temä pallelnu `kangede jumalat, mõtelnu, et egä nä miu vast ei võta, aga obese na võtava iist ärä. Nemä sis inimest ei `putnava, ku näil sii `joosuaig om.

Soe `istnuva kõik' tii veere pääl ja üits ollu tii pääl. Kuudi vanake `olli vanembist kuulu, et kui serände `murdja tii pääl om, sis kõvaste õegatana: „Tii `pooless!" Tolle käsu pääle lännä tä ärä. Temä tullu obesega iki lähembäle, nigu ta õeganu: „Külämiis, tii `pooless," nii susi lännu tii pääld ärä tii `viirde. Sis lännuva soe kõik' üttekokku, `tõstnu nukid üless `taiva poole ja unnanuva. Vanamiis esiendusi mõtelnu, et nüid mä ärä minnä küll ei saa, obese na mul ärä võtava. Esi pallelnu: „Pühä Jummal, avita mu esi, pästä `murdjide käest!"

Sis tullu üleväst üits mütsäk, sadanu ku `mürtsti sinna `alla ja soe kõik' unikun tolle mütsäku manu. Temä kiputanu sis obesele kondi pääle ja lasnu `sõita. Kui ta `Sangla kõrdsi manu saanu, sis ollu irmust `valla. Lännu `kõrtsi, kõnelnu kõrdsimehele ka toda `irmu, mestä suu pääl `tunnu. Susi om jo pellätäv, temä om `murdja.

Susi liinalise saatjan

Valguta miis nakanu `liina `sõitma obesega, saanu Tõravere kõrdsi lähikesi, katel puul suure mõtsa, Konguta mõts ja Käo `mõisa mõts kah. Susi tullu mõtsast tii pääle ja `kõinnu temä `vankre taga. Kui ta obese `juuskma `aanu, joosnu susi ka `vankre taga, aga ei ole midägi tennu. `Irmu tuus miis muidugina, pelläs's, et embkumb, kas võtap nüid obese vai `endä. Lännu `kõrtsi `sisse, kõnelnu kõrdsimehele: „Mesmä tiin, ma ei `julge enämb edesi `minnä. Sedäviisi susi käib miu `vankre taga, prilla ka istup `vankre man! Kui ma obese `juuskma aa, joosep temä kah, kui obene kõnnip, sis temä kah kõnnip!"

Kõrdsimiis ütelnuu: „No kui ta sulle midägi ei tii, las olla pääle sääl. Egä meie midägi tetä tälle ei saa, ei `julge puttugi!"

Valguta miis tullu kõrdsist `vällä, obene ollu iluste lasila küllen, susi `istnu `vankre man. Miis `istnu pääle ja `juhtnu ruuna liinatii pääle. Susi `astnu truvvilt iki vankre taga. Kui ta `sõita lasnu, lännu susi ka joosuga. Saanuva Nõo kabeli manu, sis tullu kabelist suur' must kogu nigu aenaruga. Kui susi toda `nännu, `pannu `juuskma ja karanu tollele `külgi. Sis ei ole muud kuulda ollu, ku kõva larin. Temäl nahk `irmu täis', `aanu obest valiste, et rutembide pakku saada.

Liinan kõnelnu sugulastele ja `tutvile: „Küll mul `olli irmus sõit! `Soega sõedime! Mia sõedi iin, susi juus'k taga, seenigu Nõo kabelini. Säält `tulli üits suur' must kogu `vällä, susi tollele larinaga `külgi. Mia sis anni obesele `roosaga, ruun kihut' liina poole nigu ta jõus'.

Kui Valguta miis liinast tagasi tullu, sis `piätänu Nõo kabeli kottal obese ja lännu `kaema, mes sääl `olli. Sinine pask ollu maan ja susi sääl kõrval pikäli, joba `lõpnu ja ärä lahutu. Jo na sis `võitliva sääl katekesti ja saeva mõlemba `otsa.

Tiidlä mõisade pillimehess

`Puulba õdak ollu. Inimese käenuva sannan ärä ja söönuva, kõigil ää miil', et nüid saap puhata. Nuur' `katsatõistkuaastane `väega eläv poiss ollu, tuu ei ole `uulnu väsimusest. `Ärmoonik ola pääle ja lännu kõrdsi manu minemä. Valguta kõr'ts es ole `kavven, sinna `olli viis `versta. Temä `kõinnu

tiidpidi, suur′ tõld `sõitnu tagast `järgi, kolm tugevat obest iin. Tõld jäänu temä kottale `saisma, võõrass `tunmada `ärrä tullu tõllast `vällä temä manu, küsinu: „Kohess sa lääd?“

Poiss `vahtnu toda `tõlda, `preilisid ja nooreärräsit tõld tagast täis′, ütelnu: „`Kõrtsi lään!“

`Ärrä `vasta: „Tule meiega üten, meil om `Tiidlä `mõisan pal′l. Tule meile `män′gmä!“

Poiss `puinnu `vasta: „′Kavven om, sinna küll ei lää! Mine Valguta `mõisast `müüdä, Rõngu `mõisast `müüdä! Me ei saa ommukuss `sinnagi!“

`Ärrä: „Ei ole midägi! Küll me toome su tagasi!“

Poiss `vahtnu noid `preilisit ja `aanu iki `vasta, et temä nii `kaugele ei lää. Aga ei ole saanu arugi, mes ime läbi ta tõllan om. Joba istupki kudsari kõrval ja sõedap `Tiidlä `mõisa poole. Esiendusi mõtelnu: „Kudass ma siiä nüid sai, kas ma esi tulli?“

Vaivalt puul′ `tunni `aiga ja olluvagi `Tiidlän. Kos ilmatu `uhke saal′. Tule palanuva, kõik′ saenad ja põrmand säränu ja `väega ilus püüne! Ja pil′t-ilusat `preilit sääl püüne pääl, kõigil kuld `armbandit ja kõrvarõngat säränuva. Temä `viidu `sisse sinna ja `pantu sohva pääle `istma, sigar suhu. Üteldu: „`Tõmbat sigarit, niipaillu kui sa tahat ja mängit!“

Poesikesel ää miil′, et `mõtle, kui tore ja ilus kõik′. `Män′gnu paar′ tükki ärä, mõtelnu, et nüid mä jätä rahu, lähä sinna `preilide manu. Nigu ta rahu `jätnu, nii ollu jälle `mitmakesti man: „Mängi ruttu! Mängi ruttu! Mängi sedä tükki! Mängi toda tükki!“

Ja ei ole temä sohva mant `kaugembale saanu. Susatu jälle sigar suhu. Iki sigar suhu ütteviisi. Joba `enne `pantu täl `karman sigarit täis′. Poesil ää miil′, et nüid mul saab `mitmass pääväss viil kodu kah. Temä `män′gnu tolle rõõmuga, `preilid ja nooreärrät `tan′dsnuva. Äkki kuulu, ku `mõisa kikass `kir′gnu. Nii ollu üte kõrraga kõik′ kadunu. Pime rihi, ei enämb `koskil üttegi. Usset kõik′ lukun, sa `kostegi vällä ei saa. `Mõisa rihe om jo `kinmä, `värjä om ka lukun. `Löidnu ütest `karmanist tikutoosi, `kaenu, et kos sii sohva om. Ei sohvat `kossegi – rihe tuhkavvan tuha pääl `istnu. No sääl `olli pehme küll!

Poesil `kange irm, `pel′gäp et mes nüid saap, kudass ma `vällä saan. Rihealutse `värjä sehen ollu pilu, säält pilu vahelt sis `vahtnu, nännu et `mõisa puult tulep `kiägi obesega. Sis `kol′knu jalaga `vasta `värjät, `õiknu

ja `rüük'nu. Miis `jätnu obese `saisma, jäänu `kullema. Sis `käännu obese `ümbre ja lännu rihe manu `kaema, et mes sääl `ontegi om, kes sääl sedäsi kolgip ja õegub.

Miis küsinu: „Kes sääl om? Kost sa `sisse said?"

Poiss sis seletänu, kes ta om ja kudass ta sinna om saanu.

Obesemiis lännu `mõisde valitsaja manu, ütelnu: „Üits miis om rihen, tahap `vällä saada."

Valitsaja `annu sis rihe `võt'me ja tullu esi ka üten. Käänetu uiss `valla, valitsaja küsinu: „Kost sa `sisse said, usse om kõik' aig `kinni ollu?"

Poiss `vasta: „Kui ma siiä `tuudi, `olli kõik' `valla ja `uhke saal' `olli ja ilus püüne! Mina `istse sohva pääl ja `mängsi `ärmoonikut, nooreärrät ja `preilit `tan'dseva. Aga kui `mõisa kikass kir'g, `olli kõik' kadunu ja mina `iste rihe tuhkavvan tuha pääl."

Valitsaja `kutsnu poesi `mõisde. `Mõisa `ussaia pääl rahvass kõik' `ümbresõõri, `ärrä ja `provva kah, kõik' tulliva `kullema, mestä kõneleb. Mõni ütelnu: „Sa võldsit. Seräst `asja ei saa `olla!"

Poiss `vasta: „Aga kost ma `rihte sai? Te võede arvate, ku ma oless `sisse saanu, sis ma oless `vällä ka saanu. Aga ma `sisse `viidi, `vällä ma es saa. Ku kikass kir'g, sis `olli kõik' kadunu."

Valitsaja ka kinnitänu: „Rihen ta `olli, mina lassi ta `vällä!"

Poiss ütelnu: „No ku te ei usu, ma `näitä teile sigarit, mulle `anti sigarit tõmmata, niipaillu ku ma tõmmassi. Ma ei saa jo kudagi `võltsi! Kost ma nii sigari oless saanu, mul ei ole niipaillu raha, et ma `osta saa." `Võtnu `karmanist `vällä ja näedänu – kõvass kujunu siasita julga! Koe kos `olli sigari, mis ta tõmmas's!

Nuu „sigari" `pilnu ta kõik' sinna `Tiidlä `mõisa `ussaida maha. Sis nakanu kodu tulema, sii om jo ilmatu maa! Tule `Tiidläst `Rõngu, Rõngust Valguta `mõisde ja säält viil viis' `versta. Õdaguss saanu kodu.

Tõese küsinuva: „No kos sina nii `kavva ollit, eelä õdagu lätsit? Kas sa ollit `Moonakülän vai?"

Poiss seletänu: „Miä es `saagi `Moonaküllä[1]. Tõld sõit' tagast `järgi, viis mu `Tiidlä `mõisade pillimehess. Mia ai küll `vasta, es taha minnä nii `kaugele, aga es saa arugi, kudass ma kudsari kõrvale `istma olli saanu.

1 küla, kus elavad moonakad

`Tiidlän ilmatu `uhke saal', mia `isten sohva pääl ja tõmmassin `ärmoonikut, nooreärräd ja `preilid `tan'dseva. Ku `Tiidlä `mõisa kikass kir'g, `olli kõik' kadunu. Es ole `saali, es ole sohvat. Miä `iste rihe tuhkavvan tuha pääl. `Pimme rihi, usse ja `värjä kõik' lukun. Jumala õn'n, et obesemiis ommuku mu `kol'kmist ja `õikmist kuul'd ja valitsaja `perrä läits. Valitsaja `tulli `võtmega, las'k mu rihest `vällä."

Pääle tolle ei ole poiss enämb `puulba õdagu `kõrtsi `lännu. Pühäbä õdagu küll `olli käenu kõrdsin ja `Moonakülän `tütrigede puul kah, aga `puulba ei. Jo ta sis nii suurd `irmu iki tuus', et enämb es taha seräst `asja mõteldagi.

Englide ettekuulutuss

Maamõõtja tullu kõrdsi manu, `tahtnu üümajale. `Võetu kah. Tahetu tälle `sisse ase tetä, aga temä nännu ärä, et naene om egäpäevine. Temä om `aige, ja tulep serände tun'n kätte, om temäl alb ja minul ka alb päält `kaeda. Ütelnu sis kõrdsimehele: „Miä `sisse ei eidä, küinin om `ainu, miä `eitä `ainu pääle."

Tettu tälle sis `küini ase, `viidu tek'k ja lina ja padi kah pää `alla. Temä eidänu `sinna magama, teki tõmmanu üle pää. `Üüsi kuulu nigu kõne kõminat. `Tõstnu tekiveere üless, `vahtnu `uuri, kell ollu kaitstõist. Nännu, kaits `englit `istnuva tala pääl ja kõnelnuva. Maamõõtja edimält nigu jähmätänu, aga sis jäänu sala `kullema. `Engli jagelnuva, üits ütelnu: „Kui tä sel tunnil sünnip, sis saap täst rikass inime." Tõene `vasta: „Kui tä sel tunnil sünnip, sis om ta õnnetu laits, kolme `aasta peräst selsamal tunnil saap ta viisurma." Sedäsi jagelnuva. Temä mõtelnu: „Noh, ma taha uuld `kanda, et ta ei saa viisurma! Ma ei `ütle mitte kellegile, ma esi kaen ja valvan."

Ommuku tullu üümajaline üless. Kõigil ää miil', et tütär om `sündenu. `Antu temäle ka `tütre `liiku, üten joonuva ja söönuva. Temä `olli `kitnu, et magada `olli `väega ää, aga `englidest ei ole `lausnu sõnagi. Ta ei ole `tahtnu vanembile `enneaigu muret tetä, arvanu, et küll ta esi selle asjaga `toime tuleb.

Kolm `aastat lännu `müüdä. Miis mõtelnu, ma lää nüid selless ajass sinna `kõrtsi ja valvan toda last, et sis piäb minemä võldsiss tuu `englide ettekuulutuss. Lännu `kõrtsi, kõigil elu rahulik ja rõõmuss. `Võetu `vasta

nigu ääd `sõpra konagi. Tahetu magamisase `sisse tetä, küläline ütelnu: „Noh ma eidän iki `sinna, kos ma kolme `aasta iist magasi."

Kõrdsinaene tennu ka sis `küini aseme. Söönuva kõrdsin ja `aanuva juttu. Maamõõtja küsinu: „Kas te lubate mul tetä, mes ma taha?"

Kõrdsimiis `naarnu: „No kudass ma toda või lubada, sa võit `tahta ei tiiä mes tetä, kas vai maja palama panna."

„Mitte midägi `alba ega `kurja ma ei taha tetä, aga `laske mul tetä, mesmä tiin."

Kõrdsimiis lubanu: „Lasen tetä, aga kui sa `alba tiit, toda ma ei lase tetä!"

Maamõõtja `võtnu `kirve ja naglad ja ravvutanu kajo `rauduga päält `kinni. `Mõstu `rõivit, temä `käännu õdagu kõik′ anumat kummali, kõik′ pangit ja paad, ei ole pliidi pääle patta ka viitilkagi `jätnu. Kõrdsinaene ütelnu mehele: „Täl om `mõistuse man iki `puudus, ei jätä mitte viitilka kohegi!"

Kõrdsimiis rahustanu: „Las tiib! Midägi `alba ta tennu ei ole!"

Ommuku tullu maamõõtja üless, lännu `sisse. Oh sedä muret ja ikku! Laits `lautsile `pantu, kõik′ `iknuva sääl man. Mitte `kiägi ei ole `üüsi kuulu, konass laits `küüki läits. Kivine põrmand `olli, vaest üits `lus′katäis′ vett sääl kivide vahel, laits põrmandule kummali `eitnu ja ärä koolu.

Maamõõtja nakanu sis kõnelema, mes temä näi, kui ta sääl kolm `aastat tagasi üüd `olli. Kõrdsimiis kahitsanu: „Oless sa `onte õdagu kõnelnu, ma oless üü `otsa valunu, ma oless tä üsän `oidnu selle üü!"

Maamõõtja ütelnu: „Ma tei esigi kõik′, mes ma `mõistsi. Oless sääl vett ollu kas vai topsi `täisegi, sääl es ole! Mes sulle jumalast om määrätu, selle piat sa läbi elämä. Üle jumala midägi tetä ei saa!"

Opetaja Kraosest

Enne `Asmutti ollu Rannu `ker′ku opetaja Kraose. Temä ollu `väega tüse miis jutust pidämä. Mina ollu viimäne laits temäl `risti. Tõesel päeväl lännu ta ärä. Mõlembil, nii Kraosel ku `Asmutil ollu kudsar, `ker′kuopetaja olliva jo ka nigu `mõisnigu konagi. `mõisnigil kõigil olliva obese ja kudsari.

Opetaja Kraose ja kudsar tulluva sõedust. `Pimme õdak ollu, mõlemba nännuva, et `ker′kun om tuli ja `altreaian kolm miist. Tulluva sis `alla,

`võtnuva kellämehe ka üten, sis lännuva tagasi. Opetaja ütelnu: „Ei `tiiä, kui na om kurjast, sis paness kora jala iin, kui na om ääd vaemud, sis paness ää jala iin.“ Mõtelnu, mõtelnu, sis `kitnu: „Olgu, ma pane kora jala iin.“

Sis nakanuva kolmekesti minemä, opetaja iin, sis kudsar ja kellämiis kõige taga. Kõik′ perätside lännuva. Jo na tuusiva iki `irmu kah. `Mõtle üüsi `ker′kun tuli palap ja kolm miist `altreaijan! Kui na `ker′kude saanu, sis opetaja Kraose küsinu: „Mis te teede siin?“

Nuu `kostnuva: „Me teeme sedä, mes sinul jäi `pooleli, mes sinul tegemädä jäi.“ Kae, niipaillu `lavvarahvast ollu, et Kraose ei ole `jõudnu `kõiki ärä kirjutada, ütelnu et osa jääp tõesess pühäpäeväss. Viimäte ütelnuva: „Selleperäst et sa kora jala iin pannit, olet sa kolm `aastat nii `ränkä `aige, et `kuulmisel `õkva.“ `Rohkemb ei ole na midägi ütelnu ja kadunuva ärä.

Ja ime küll. Kõik′ tullu nõnda nigu na ütelnu. Kraose ollu kolm `aastat nii `raske `aige, et kellämehe memm ja lähembä omatse valunuva man, et nüid `ärrä kooleb. Aga es `koole. Kolm `aastat ollu `aige, sis saanu `tervess. Peräst toda `aigust elänu viil kolm `aastat, sis koolu ärä. Rannu kabelide tedä ei ole matetu, viidu `Tartude. Kui na kirstuga saanuva `siiä Rannu kabeli tiiotsa, sis `pikne nakanu `irmsade `kär′kmä ja `pilnu `välku. Obesed karanuva `õkva `püsti tolle irmuga. `Taivast tullu jämedät `vihma nigu `ernit. Inimese ütelnuva: „Es taheta, et tä siist ärä `viidi!“ `Randu olna ennembi matetu ka mitu opetajat, aga temä mateti `Tartude.

Rikka ja vaese om Jumala iin üteväärilise

`Tartu puul ollu üits suur′ talu, sinna läits siist moonamehe tütär `tiinmä. Sääl talul elänu nuur′paar′, nuur′ peremiis ja pernane. Üits pühäpäiv lännuva na kerikude. Miili ütel′: „Miä tei söögi valmiss, mes opeti, et sis ku tuleva, om süük′ `lavva pääl valmiss, nakava `süümä. `Olli teedä, et `võõrit ka tuleb.“

Nõnda ollugi. Tulluva kerikust, sõsarit ja `velli ka ollu üten. `Istnuva `lauda ja nakanuva `süümä. Perenaene kaevanu: „Mul uni tükip nii `kangede pääle, ma mitte `süvvä ei saa!“ Tõese ütelnu: „Mine `eitä sängi pääle! Veedike makat, lääb uni ärä, om ää lahe `olla.“

Lännu `sängi. Ädäld-vaevald saanu silmä `kinni minnä, ku tullu üits al′l vanamiis ussest `sisse ja küsinu temä käest: „Kos sa `täämbä käesit?“

Temä `kostnu: „Ma käesi `lavva kerikun!“

„Mes sa sääl `mõtlit?“

„Noh, mes ma `mõtli ... Mina `mõtli, et mina iluss ja rikass suure talu `pernane siidi kleidin olen viie latsega `tütrigu kõrval, kes alambin `rõivin ja eläb vihusannan. Toda ma `mõtlin.“

Vanamiis ütelnu: „Temä om viis′ `kõrda oma pää Jumala põlve pääle `pannu, täl ei ole muud abi ollu ku Jummal. Aga sinul om ollu mitu `arsti ja abimiist. Mine `palle `andiss!“

Temä esiendusi mõtelnu: „Tolle käest lähä mina `andiss `pallema, üte alamba sannanaese käest!“

Vanamiis `kitnu: „Kui sa ei lää, küll sa sis näed!“

Kõik′ ollu nigu `ilmsi. Sis `pernane `virgenu üless, `aanu silmä `valla, ei vanamiist `kossegi. Uni ka `lännu. Temä sis `lavva man kõnelnu kõigile, merände jutuaamine täl selle `veitsi aja sehen ollu.

Miis ütelnu: „Süü kõtt täis′ ja mine!“

Tõese kah kinnitänu: „Tulep `minnä! Egä ei `tiiä, mes sis `johtup, ku sa ei lähä!“

Naene: „Sinna nõgitsede `sanna ma küll ei lää!“

Miis: „Tõene eläb sääl ärä oma viie latsega, ei `tiiä mes sis sinust saap, ku sa ei lähä.“

Söönuva ärä, sis ütelnu naene mehele: „Noh, ma lään! Kudass ma pia `andis `pallema?“

Miis: „Nemä `puudusen elävä, vii egäst ütest!“

Naene: „Ma vii pätsi `leibä ja `saija!“

Miis: „Tollest ei saa ulgale midägi!“

Sis `pantu obene vedru `vankre ette ja `aetu aeda manu. Miili `oidnu kotti, peremiis `pannu puuda `leeväjahu, puuda kesväjahu, sis `suurmit, `ernit, uppe, liha ja `rasva. Kõigist `pantu. Suur′ pät′s `leibä ja `saija kah. Miili lännu üten.

`Tütrik elänu tõesen külän. Kui na sanna läve ette `sõitnuva, ollu sann maani `suitsu täis′. Uiss ollu `valla. Pudrupada kesset `sanna maan, `tütrik ja viis′ last olluva põrmandul paa `ümbre ja söönuva.

Miili lännu sanna läve pääle ja õeganu: „Tule `vällä!“

`Tütrik tullu, `eitenu ärä: „Suure rikka talu perenaene, kost temä `onte siiä om saanu! Üle valla rikass ja `uhke!“

Miili `kannu kõik' tolle kraami `sisse. `Tütrik ei ole `mõistnu enämb tenädägi, ütelnu: „Ei ole mitu nädälit meil `leibä ollu!"

`Tütrigul `tuuli ehk `penki ei ole ollu, `pernane `istnu sanna läve pääle, ütelnu: „Ma tulli `andiss `pallema."

`Tütrik ütelnu: „Teie ei ole jo midägi mulle `alba tennu! Ja nüid viil nii ulga `kraami tõede, mes ei mõesta mõteldagi. Mul ei ole tenämisess enämb `sõnnu!"

Perenaene: „Mia lätsin `lavva kerikude ja `mõtlin, et kudass mina nuur' ja rikass ole nüid `johtenu `vaese sannanaese kõrvale, kes alvaste `rõivil. Tuu `olli `väega alb, et ma nii alvaste `mõtli!"

`Tütrik: „Mia es `mõtle muud, ku et mina lää nüid `lavva kerikude, `mõtli Jumala pääle. Muu asja es tule `miildegi."

Miili `tiinnu sääl kolm `aastat ja egä `aasta jõoluss ja lihavõttepühädess viidu iki egäst ütest niipaillu kui na sis viisivä. Egä tuu raasuke, mes na anniva, suurt talu `vaesess es tii. Jumala õnnistus `olli man, nemä saeva tolle `mitmakümnekõrdselt tagasi.

Koolu tulli ellu

Moonamajan üte `vüüruse pääl `olli meid neli `paari. Egäl ütel `olli küll oma `kambreke, aga `vüüruss `olli ütine, ütest `vüürusest käesime `vällä. Miä ei `tiiä, kost tuu `Rüitle emä peri `olli. Temä poig võt't siist üte moonamehe `tütre ja sai `Randu moonamehess. Mõne `aasta peräst `tulli emä ka `siiä.

Kui me `puulba saeme, sis teime iki pehmet `leibä ja `vär'sket võid, et olgu sis `tuugi meil pühäbä ommukuss nigu parembass võtta. Kammerde usse olliva `valla, egäüits näi, mes me teime.

`Rüitle emä `tulli `vüürusi ja ütel': „`Puulbane ja pühäbäne leevätegenine olna patt."

Noh naese kõik' `vasta: „Mes patt sii söögitegemine om! `Süvvä piäme jo iki tegemä!"

`Rüitle emä: „`Süvvä tetä võib, aga `leibä piäb iki äripäevän tegemä."

Ku poig `Randu tullu, sis temä jäänu sinna talule suvetütriguss. `Talve ollu prii, tennu omale, mes vaja. Ütel' `enda mitu suve oleva sääl talul `tiinmän. Sis koolu peremehe emä ärä, ollu `katsakümne `aastane. Koolu

vanainime `pantu `kirstu ja kirstuga `viidu rehetarre. Taluinimese piävä jo suure matusse, tuleva latse ja sugulase kõik' `peijede. Surnu `viidu rehetarre, et sis om `kambren lahedamb.

`Võetu kirstu kaas' pääld ärä, et opetaja nakap kodust `vällä `saatma. Opetaja lugenu `palve ja mes vaja, kõik' rahvass `laulnuva. Koolu nakanu olanuk'ke liigutama, käe ka joba `liiknuva. Opetaja taganu veedikese läve poole. Rahvass olluva `erkveli, kõik' `kihkveli-kahkveli. Sis `istnu üless tuu koolu ja inimese kõik' rehetarest `vällä nigu üits müdin. Opetaja lännu pikkämüüdä, tuu `astnu joba `vüürusi. Noh vanamuudu tared, sääl om tareedine ehk `vüürus iin.

Sis tuu koolu nakanu `õikma: „Ärge minge, ärge pelläke! Egä ma midägi ei tii teele. Miu om saadetu teele midägi kõnelema!"

Sis `püürnuva kõik' tagasi, aga enämb sinna `taadepoole ei ole lännu. Olluva iinpuul, kos uiss, muist inimesi koguni vällän. `Peijelise nigu pelläuva. No `mõtle, en'geke, mitu `päivä kirstun ollu surnu tulep `ellu, tahap kõnelda!

Tuu `ellutullu talu emä `istnu kirstun ja `aanu juttu: „Minge iki pühäpäevän kerikude, ärge pühäpäevän tüüd teke! Pääld keriku pühäbä õdaguspoolen võede küll tetä, aga `puulba õdak pidäge `kalliss! Sis ärge teke midägi, ennembi lugege! Pühäpäeväst tüüd jummal ei õnnista. Kolme `aasta peräst ma koole. Mes tunnil ma nüid `ellu tullin, sel päeväl ja tunnil mina koole. Sis ma enämb ei tule."

Sis jäänugi ta `ellu. Ollu nigu vaim, ei ole söönu ega maganu. Kui ta üte raasukese `võtnu, tost ollu külländ, `rohkemb ei ole söönu. `Akna kõrval ollu sän'g, mugu `istnu sängi veere pääl ja `vahtnu `aknast `vällä.

`Rüitle emä ollu kua man, ku minijäss paha meelega `vannu: „Korat ei koole ärä kah! `Tulli `ellu, nüid istub nigu vaim konagi, ei süü ei maka. Periss `pel'gät tõist `õkva!"

Aga tuu ollu joba emäl teedä, `kitnu minijäle: „Mes iist sa nii alvaste mulle `ütlit?"

`Rüitle emä imes't: „Tälle es saa `kiägi üteldä, et minijäss sedäsi van'd. Me katekesti minijäga kõnelime, sääl es ole muid. Ja ärä temä tiis' kõik'. Kodurahvass pellässivä tedä. Mia oless viil edesi `tiinnu sääl, aga mina ka pellässi, tolleperäst ma es taha enämb `olla. Nigu irm olli: sina õdagu väsinu, eedät pikäli `sängi, aga temä istub nigu vaim, ei maka, vahip `aknast `vällä.

Temä käsnu `kõiki kerikude, aga poja üle ollu nigu `rohkemb `võimu, toda `suinnu egä pühäpäiv. Ja ku tuu pühäpäevän midägi tennu, sis emä jälle `kiilnu. Pojal ollu paha miil', et emä alati käseb ja keeläb. Üits pühäpäiv `pannu poig jälle kerikude `sõita obest ette ja esiendusi kõnelnu: „Melless sa tullit `ellu, kelless su vaja siin `olli! Oless ärä matetu, oless rahu majan ollu!"

Emä sehen `tiidnu onde ärä ja `kitnu pojale: „Sedäviisi sa `ütlit. Egä ma ei ole jo alvaste teid openu!" No kes tälle ütel'. Poig `olli tõesel puul `veeren, ta es kuule jo, mes poig `sondamisi kõneli! Aga ärä ta tiis'!

Üitspäiv `Rüitle emä nimmas's: „Sii nädäl, mes `müüdä om, sai tol emäl aig täis', kona ta lubass ärä koolda. Meil om nüid kiri käen, kutsutass `peijede. Jummal tenätu, saeva inimese irmust `valla!"

Sõit kodukäijäga

Siist üits Rannu valla peremiis käenu pääld jõolu Villändimaal sugulastel külän. Tagasi tullu üle `Võl'tsjärve. Ollu `kange külm ja serände `iilge jää nigu klaas'. Temä tullu `järvepidi, `kangeste `limbe jää, obene `sõitnu, ei ole `tunnugi, et regi taga om. Saanu järve `viirde, `kaenu et `tutva miis lääb iin. Tuu poiss ollu `aastit tagasi temä man sulasen, sis lännu `tiinmä tõesele poole `Võl'ts`järve Villändimaale. Temä õeganu: „`Kaarli, kohess sa lääd?"

Poiss jäänu `saisma, `kostnu: „Lipingede."

Peremiis: „Noh mina ka lää Lipingede, istu pääle!"

Sääl tii veeren ollu kõiv ja kõevu küllen nüür'. Peremiis ütelnu: „Koe, üits om `pannu onde nööri kõevu `külgi!"

Poiss: „Jah!"

Peremiis nakanu kõnelema: „No kudass sul nüid lähäp sääl `võõran nukan? Kas olet naesemiis vai poissmiis? Sa olet vist Mulgist mõne rikka naese `võtnu?"

Poiss: „Jah!"

Peremiis mõtelnu: „Ime küll, obene viäb nii `rän'kä, et om üleni like, viäb nigu suurt `kuurmat jälle, enne juus'k regi obesele `kon'te. Kõnelnu poesile kah: "Koe, enne `olli regi nii `ker'ge, et obene es tunnegi, nüid viäb nigu ilmatu `rasket `kuurmat!"

Poiss: „Jah!" Muud ta ei ole ütelnu.

Järve veeren ollu `väiksit majakesi. Üte majakese man poiss ütelnu: „Piä `kinni! Ma lään veedikese siiä `sisse! Ma tule ruttu tagasi."

Peremiis `aanu obese `risti läve ette ja jäänu `uutma. `Uutnu üle tunni, ei tule `Kaarlit `kostegi. Mõtelnu, et siin `ommegi vist pruut' täl. Ruttu lubass tagasi tulla, aga ei ole kuulda ega nätä. Tullu pääld maha, lännu usse `taade, kuulu, et naese vannelnuva ja sõemelnuva. Temä `võtnu usse `valla – kaits naist kakelnuva. Tülitsenuva ja `pesnuva `undrigega tõene tõist. Ku miis `sisse lännu, sis jäänuva rahu.

Peremiis küsinu: „Poiss `tulli siiä `sisse, kos ta om?"

Naese: „Ei ole tullu, me ei ole kedägi nännu!"

Peremiis: „Ärge salakegi! Miä esi näi, siiä `sisse ta `tulli. Me üten sõedime, miä jäi läve ette `uutma. Poiss käs'k mul `uuta, lubass ruttu `vällä tulla!"

Peremiis kaenu, et naese om `Kaarli ärä `piitnuva, ei taha näedätä. Temä `vahtnu kõik' nuka ja kolga läbi, `võtnu sängist koti ka üless, et võibolla panniva sängikoti `alla. Aga `Kaarlit mitte `kossegi. Naese ka jäänu nigu `kohkalatsess, et mes asi tuu om, kui ta `sisse `tulli ja nüid ei ole.

Sis `sõitnu peremiis Lipinge kõrdsi manu. Jälle ollu obesel nii `ker'ge `sõita, et regi lännu obesele esi tagast `järgi, `tük'nu `kon'te. Noh, `limbe tii, mes viga `sõita! Peremiis nakanu kõnelama kõrdsimehele toda `asja: „Mia sõedi tolle `Kaarliga, kes miu man sulasen `olli ja miu mant läits üle järve Villändimaale poesiss. Ta `tulli mulle sääl järve veeren pääle. Mia nõosi viil, et kudass nüid `võõran nukan lähäb, tei `nailla, et küläp nüid olet `endäle Mulgist mõne pruudi `löidnu. Temä midägi es kõnela, `kitse enne pääle et "jah!"

Rannu valla miis kõnelnu toda kah, kudass ta `Kaarlit järve veeren majakesest `ot'snu ja kudass obene `poissi `raskeld vedänu nigu kivikuurmat.

Kõrdsimiis ütelnu: „Toda `poissi ei olegi enämb, tuu puus' `endä sügisi ärä sinna kõevu `külgi, kost sa `müüdä sõedit. `Puumise `nüüregi sääl kõevu küllen."

Peremiis `eitenu ärä: „Koe, sis mina vedäsi temä `vaimu! `Ütle viil, et `tonti ei ole! Ta `onte om. Imelik, et ta miule ennäst näedäss!"

Ahnuse palk

Ütele Valguta taluperemehele juhatedu unel raha, `kästu pühäpäevän jutusse `aigu ärä `tuvva. Kae sis olna ton't kerikun ametin, `istna nukan, verine `vas'kanahk iin ja kirjutana sinna naha pääle nende nimesit, kes jutusse `aigu suiguva. Nojah, unel tullu üits al'l vanameheke tolle peremehe ussest `sisse ja käsnu: „Sa mine Alasuu pääle. Mõni veedike tiist `kaugembal om vana `jämme raapajo. Tolle pajo alt lövvät sa kolm rahakatald. Pühäpäevän jutusse `aigu lääd ja kaevad nuu `katla `vällä ja tuud ärä. Üte annat keriku ääss, üte `vaeste ääss, kolmass katal jääb sinule."

Pühäpäevän peremiis `pannu obese `vankre ette, `võtnu `lapju üten ja `sõitnu Alasuu pääle. `Leidnu tolle suure pajo `õlpsade kätte. Jutusse aig ollu, temä nakanu kajoma. `Õige küll, ollugi kolm `väikest rahakatald! Temä `aanu maa tasatsess, pannu rahakatlad `vankrede ja `sõitnu kodu. `Katla raha täis', ei ole `tähtnu kerikule `anda egä `vaestele kah. `Matnu sala kõik' nuu `katla `aida, üte `uibu `alla maha. Et kui `kiägi `ot'sma tuleb, sis temä ei tiiä midägi. Jo mõni võis nätä, et tä sääl vana pajo man õiend.

Mitu pühäpäivä lännu `müüdä, sis tullu jälle al'l vanamiis ja pahandanu: „Mes iist sa sedäsi es tii, kudass `kästi? Sina ollit ahne, võtit kõik' omale!"

No `väega paillu raha `olli, temä es tähi `anda. Mõtel', et `tühja kah, kerik om siiäni elänu ja eläp ilma tolle rahata kah, `vaese niisama. Kes tuu tiiäbegi, et raha minu käen. `Kiägi ei `tiiä!

Kui tõese kodu tulluva, ollu peremiis sängi pääl ärä käkistedu. Jo sis al'l vanamiis pitsit täl lõõri `kinni, käkist' ärä. Mõne, kes teesivä, `ütlivä, et kui ta oless `annu kerikule ja `vaestele nende jao kätte, oless ta elänu, aga nüid es saa ta midägina.

Rahalöidmistest

Naese `võtnuva `mõisa nurmen `kartuli ja üits moonanaene `löidnu raha. Peris `ilmsi, egä tä unel es näe. `Kaapnu, `kaapnu ja äkki temä kuki sehen raha. Noh, `lõune tun'n, temä `võtnu `undrigu üless ja korjanu rüpe `sisse tolle raha. Rüpp saanu täis' `õkva. `Korvi ta üten ei ole `võtnu, muidu arvatass, et sa viid korviga `mõisa `kartuli kodu. Ärge mõtelge, et tuu mõis niisama `jõvvun saesap! Või `taivake, küll sääl joba `silmi nägemän om!

Moonanaesel ollu rüpp raha täis', tuu rutanu kodu. Üits aenumane tunnike sul om, latset `kaeda ja eläjät tallitada. Sa piad rubima, et `õigess ajass jälle `kartulinurme saada. Nuu naese, kes mõisan elänuva, lännuva suure kisaga `ärrä manu: „Tuu `moonanaene löis' raha! Tuu sai `ulka raha!" Arvassiva et ei tiiä mes `avvu nüid tollest saab.

Naene visanu rüpest raha `sahvrede `laika, et küläp peräst, ku `aiga üle jääp, kaeb ja säeb. Mes sä tolle kellävahega ärä jõvvat tetä! Nakanuva `süümä ja joba ollugi `ärrä platsin, käsnu: „Sa ollit raha `löidnu, `näitä!"

Egä midägi. Käsk om käsk. Naene `võtnu `sahvreusse `valla. Raha ku lume jälle, põrmand ollu täis'. Moonamehel `olli til'luke `sahvreke nigu kar'p, vaest üits süld pikuti ja laiuti. Kirstu vai kasti saad `sisse panna ja sul ei olegi suurd, messä sinna paned. Kas't ehk kirst, jahukotike ka mõne paku otsan, sääl om kõik' su varandus. Ja sul ei ole `ruumigi.

Kolmekesti olluva nuu saksa. Lännuva `sahvrede ja korjanuva kõik' `puhtas. Oless na tälle üte rublagi `jätnuva, aga mitte täppi! Kõik' asja tõstetu `sahvrest `vällä ja raha korjatu viimätse `kopkani ärä. `Ärrä `ostnu `endäle `Tartude suure maja, moonanaene es saa `löidmise iist mitte ütte kopikatki.

Mehe sis `vannuva peräst noid `naisi: „No meste joosite `õkva `mõisde ärräle `ütlemä. Lasnu olla täl! Oless `vaene ka saanu elädä, oless teelegi ängänu mõne rubla sääld! Mes `avvu te sellest nüid saede!" Sääl võis `kõiki olla, `kulda ja õbedat. Moonanaene visas's rutuga tuu raha rüpest `sahvrede. Temä es `kaegi, mes sääl `olli.

* * *

Siinsaman Rannu kerikumõisan `löitu ka raha. Kellämehe poig ollu `ütsäaastane, tullu niisama lusti peräst memmega üten, nigu poesikese iki jooseva. Nakanu kajoma, kajoma, tullu vas'kkatal nättäväle, õberublad ollu iluste `säetu sinnä `sisse. Võib olla `olli sääl `kulda kah, aga kellämehe memm ei ole läbenu `kaeda. Temä kihutanu tulistruttu `ärbäli manu, õeganu opetajale: „Annes löis' rahakatla, kajoss `vällä `lapjuga!"

Tuu kellämehe memm `olli serände edevä `suuga `naene, temä nigu `avvu `otse tollega. Ta es jätä üttegi `asja kõnelamada. Mes temä tiis', sedä

tiis′ mõis kah. Sis `peeti temäst lugu jälle. Mes temä iki ütel′ ja taht′, sii pidi `saama.

Opetaja `Asmut `saatnu käskjalaga Rannu `mõisde kirjä. Rannu `mõisast sis tulluva kolme nelläkesti `ker′kumõisade toda rahakatald `vällä `võtma. `Võtnuva tolle raha sääld ärä ja ei ole `annu `poiskesele mitte üits täp′p.

Noh, `olli paha miil′ küll memmel, et võenu `onte `anda poesikesele mälestuses kas vai rublagi. Aga mitte midägi!

Tõese naese ütelnuva: „Messä tost said, et sa `ärrä manu joosit? Ärnu näedänu kellegile, `oidnu omale!“

Peräst kellämehe memm saanu aru küll, `kitnu esi kah. „No kas mina teesi, et nemä nii `tunmada om, et ei annava poesikesele ütte rubladegi. Sii `olli jo temä õn′n! Mia arvassi, et nemä annava poole iki `löidjäle, aga näe, mitte kopikatki es tähi `anda.“

* * *

Vahi, siinsaman savitii pääl ollu ka rahakatal. Loodi esä lännu oma obesekressukesega sedä tiid `müüdä ja `vankre ratass puttenu `kolksti millegi `külgi. Temä tullu pääld maha ja `vahtnu, nännu et savi sehest paestap üits vas′k asi. Viinu obese kodu ja õiendanu kodu, mes vaja `olli. Ku kõik′ vakka jäänu ja tõese maganuva `üüsi, tullu Luut′, kajonu `katla `vällä ja tennu tühjäss. `Katla `jätnu sinna `paika. Tuusama üü lännu esi üle järve `Mulki ja viinu raha `sinna. Jo täl sääl sai olema lähemätsi sugulasi.

`Tõene päiv lännu kisa `vällä: „Luut′ om saanu rahakatla!“ Tulluva sis ka suure esändä raha `ot′sma. Nõvvetu Loodi käest: „Kos om?“ Luut′ näedänu toda vas′kkatald ja ütelnu: „Jah, selle ma löesi, siin ta om. Ega mul midägi temäga tetä ei ole!“

Miis om iki miis, mehel mehe sõna. Tuuritu küll mitu `kõrda, aga midä ei ole, toda ei ole. Luut′ `olli tark miis, viis raha omatside poole. Puistaku vai kodu ka läbi, raha ei ole `koskil. `Võtku tuu vas′k katal, ku tahava, mes `Luutegi tollega tiib!

Ennastvasta naestest

Ennästvasta naene pidänä kõigest alvast kõrvale `oidma. Ei `tohtna sõemelda, ei tülitsedä, ei `tohtna `võltsi ei varastada. Kõik′ serände alb jääna `kanmise ajal latsele `külgi. Mõnet tülitseväd ja `kakleva, aga om ka latset tragidad, mitte ei kannatava üitsütte. Mõni `ütleb: „Oi ma ole kuraasikas, ma lähä ka `luume `tapma. Lähäb, aga latsele jääb viga `külgi.

Moonamajan üte vüüruse pääl olliva kaits nuurd naist. Mõlemba olliva rasedat, üits `olli `kangest ropu `suuga, van′d ja niid′ toda tõist, ütel′: „Saagu sul tuu vänts käpiline ja sarviline!“ Tõene ei ole ütelnu midägi, lännu ärä oma `kambrede.

Ja mõlembil `sündenu üten kuun latse. Tol `niidjäl ollu käpiline ja üits silm ollu kesset kotust, suur′ nigu rus′k. Küiu Miina ollu vanainimesen, tuu kõnelnu: „No seräst `luuma te ei ole `üitsegi nännu, ta `olli nii imelik ja käpiline.“ Tullu uräädnik, sis pallelnuva toda, et mitte kellelegi üteldä. Küiu Miinal `olli ka ärä keeletu kõnelemine tollest, aga noh kui me katekesti ollime, sis ta miule iki selet′ toda `asja. Juhan pannu närdsu `sisse ja viinu kabelide, `matnu maha.

Koe, oma sõna `perrä `anti tälle `endäle. Tõist van′d ja suuv′ iks, et saagu sul serände ja serände, aga tollel `olli iki nigu laits piab olema, iluss laits.

Üits nuurpaar′ lännu `tülli `lambatapmise man. Inimese ei kannatava jo, tõene `ütlep mõne vastiku sõna ja om tüli käen. `Lambal ollu nahk joba ärä `võetu sälläst, sis lahanuva ja `võtnuva sisikonda sehest `vällä. Tülitsenu sääl katekesti, mehel lännu südä täis′, `võtnu `lamba kopsu ja visanu naesele `vasta suud. Naene `olli paks. Latsel ka nägu nigu kops, sinine ja justku verepisara pääl. Serätsele naesele, kes rasedat om, ei `tohtna millegiga `lüvvä.

Nemä tapiva mõsukuan kikkit. Nigu ma usse `valla võti, nii üits poiss visass kikka pää ja tuu käis `onte mulle siiä jala pääle. Oless ma pellänu ehk oless jalg paillass ollu! Suur′ pori `olli, mul `olli kaits `paari sukke jalan ja jala põlvini poritse. Ma toda `viskamist es näegi, kai et maan `olli kikka pää. Ja`mõtle, latsel `olli kikka pää jala pääl, kõik′ ari ja verepisara, nigu ta `olli käenu `vasta `jalga.

Siin Tamme vallan ollu mütt `tarre tullu ja mehe `aanu toda müttä taga ja `pesnu. Rase naene tullu ka sinna. Mehe `kiilnuva: „Mes sina siia tuled!“ Naene ei ole mütäle `lüvvä saanugi, aga mütt `vahtnu temä pääle `põõrdi,

`seesi `valgide `silmiga. `Sündenu poig, nüid om ta joba vana miis, aga iki vahip `põõrdi.

Kiivitä emä kõnel′, ku temä ollu rasedat, ollu ta mehega `mõisan kandikotusse pääl. Obeste jaoss ollu pik′k ruhi, aena `pantu `ruhte. Temä `võtnu tõese obese iist `peoga `ainu ja `pannu oma obesele. Tol obesel `olli kahju, et ta aenust ilma jäi ja `vahtnu `seesi puulpõiki sinna tagast `järgi, kui ta noid `ainu `võtnu. Ja temäl ollu `põõrdi `silmiga poig, kes `täämbätse päeväni vahip `põõrdi. Kiivitä emä ütel′: „Ma teesi küll, et sedäsi ei või tetä, ma olli vanembist inimesist kuulu, aga mia `mõtli, et tuu om tühi lori. Aga es ole!“

`Vaene `tütrik saanu kaupmehele naesess. Esi ollu paks, aga `võtnu iki sala oma mehe tagast raha. Küsidä ei ole `tahtnu, `võtnu sala ilma mehe `tiidmädä. Edimäne poig ollu varass. Vangist tullu ja `vangi lännu. `Kange imu ollu raha `perrä, muud midägi ei ole `putnu. Sii om väliõige, rase naene piab kõigist alvust asjust kõrvale `oidma.

Tulehaavade rohitsemisest

Sõa aig ollu. Nuu inimese, mes `vangi `võetu, `aetu Karlova `mõisa `rihte. Põhk ollu `sinna maha `pantu, sääl na maganuva. Rihi lännu `üüsi palama. Riheuiss `kinni, `kostegi `vällä sa ei saa, mugu pala! Sis na vist kudagi tolle usse `valla mursiva, mõni sai tulema, aga paillu palanu ärä.

Üits soldat joosnu tolle suure valuga `alla sanna manu. Ta läbi tule tullu, egä ei ole `ilpugi sällän ollu. No nigu tä säält tulest tulema sai. Mes täl muud võis olla ku ame ja aluspögsi, nuu ilbukese lätsivä jo kõik′ palama. Ta `rüük′nu peris tolle suure valu käen.

Sannanaene ollu vana inimene, tuu ütelnu: „Pojakene, ma annass sulle abi küll, ma tiiss su `tervess, aga ma ole vana inimene, ma `kostegi ei teeni ka enämb. Mul üits vakk rüä jahu om, `rohkemb mul midägi ivändust ei ole. Ku ma selle ärä anna, ma koole `näl′gä. Kui sul oless `jõudu, et sa saat tagasi tasuda, sis ma tiin su `tervess. Kõige paremb rohi palanule om rüä jahu, võtap valu ärä kah.“

Soldat lubanu, `tõotanu: „Ma tahan sulle kõik′ tasuda, kui sa mu avitat, valu om jäle suur′!“

Vanainime toonu kotiga jahu ja raputanu sanna põrmandule maha. Sis käsnu `poissi: „Eedät nüid `siiä pääle!"

Poiss `eitnu jahudele pääle ja sannanaene `tõstnu kõrvald ruhimikuga toda jahu poesi `päälmätsele poolele. Poiss esi kah väherdänu tolle jahu sehen, `käännu iki ütte `kül'ge ja tõist `kül'ge.

Ei ole meelen, kui `kavva tuu soldat sääl vanainimese puul ollu, aga `tervess saanu. Palanule olna rüä jahu kõige suuremb rohi, tennä kõige rutembide `tervess. Poiss `paknu `ar'stjale raha: „Nüid, vanaemäke, lähäd esi ostat `endäle jahu!"

Sannanaene ütelnu: „Pojakene, miä ei saa `kostegi `osta. Sõa aig om, kes mulle müib ja kohess vanainimene mõestapki jahu `ostma `minnä!"

Poiss lännu minemä. Ollu tük'k `aiga ärä, sis tullu, ollu kolm `puuta rüäjahu sällän. `Endäl nägu `rõõmu täis: „No näet, `sõaaig küll, aga mia sai sulle jahu! Ja sii, kos ma pääl olen väherdänu, jääp ka kõik' sulle!"

No põrmandul `olli ää kõrd jahu, `mõtle, kolm `puuta! Sannanaene tolle rõõmuga ei ole `mõistnu, kudass soldatit tenädä, `kitnu: „Miä pia `põrsakese. Mõni `kartuliteräke jääb `endäst üle ja aiaveerest `peoga kakka `aina kah, rao peenikesess, kuum vesi pääle, põrss süüb ja kasvap. Kui sa ivä ei anna, egä sis siga `rammu ei lää. `Põrsale piap `anma kolm kuud, keedetut om täl nigu tulusamb `süvvä. Põrss tahap `säädlemist, sis ta kasvab!"

Nojah, sis soldat lännu `aigemajade `kaema, kos tõesed om. Nuu olluva kõik' `aiged, mõne `rüük'nuva valu käen. Osa noist, kes rihest `pääsivä, ollu `aavu kätte ärä surenu. Kõik' imestänuva: „Küll sina said ruttu `tervess!" Poesil `endäl ka ää miil', käenu iki sanna man vanainimest tenämän, et ta valust ärä päs't. Palanu on jo irmuss valuss.

Sünnitäjä kesäpõllul

`Kangru Annel `olli laits sitalaotamise `aigu. Irm ja äbi, et `mõisa kotuss, paillu inimesi `liikveli. Esi peillänu oman mõtten, et oless nüid serände vagane aig `johtuss, et `kiägi ei näe. Kaits unikut saanu ärä `laotada, lännu uniku kõrvale, sis sääl ollu täl tuu laits ärä. Esi kõnel' ütel': „Panni viil oma `ümbreld, mes mul `olli, mes `küindusi. Oless ta poesike ollu, sis lasnu tuule käen olla, et las ta sureb, aga tütärlaits `olli, mitte es tähi." Täl `tütrit es

ole. Rät't vai mes kaalan ollu, `võtnu `tolle ja `mähknu latsele `ümbre. Sis 'võtnu rüppe ja tullu.

Ja `olli külm tuul'. No märdsi kuun enne jüripäivä `laotedi `kartulimaa sõnnik. `Talve sõnnik, toda es taha jo `kiägi võtta. Oless suve sõnnik, tuu om kohe ja vähämbä uniku ka om, tolle võtat vigla `otsa ja raputat `laika. Aga talve sõnnik om ärä külmänu ja `sinna igävess ärä vajonu, toda trängsi nigu varess obese sitajunni man. Varess ka trängsip, nakap nokiga `tränksmä, sis ta saab sääld mõne teräkese. Obest jo kaardega söödetäss.

Sedäviisi `olli `Kangru Anne sitalaotamine kah. Trängsi nii et käe ja jala värisevä, `endäl laits tulekil. `Kange külm tuul, võta laits rüppe ja mine kodu. Es ole `tohtret ei ämmäprovvat ei kedägi abin.

Enneaigsest matmisest

Ku mia karjan käesi, sis kõneldi, et `Rõngu tulna `tohter. Muial siin `koskil `tohtret es ole, ei üttegi ämmäprovvat. Kui paillu `naisi suress latsevuutile! Ja `ennevanast, ku minestusi jäänuva, sis matetu ärä. Noh, ta `olli sis nigu varjusurnu.

Noorik matetu ärä, sis unel ütelnu et: „Mul ei ole latsele `säl'gä panna, mul om laits ilma `rõivida." Tost ei ole `kiäki nigu tähele `pannu, sis om jälle unel ütelnu: „Laits om ilma `rõivada, ei ole midägi `säl'gä panna."

Sis lännuva opetaja manu et: „Sedäsi unel ütel' et vaest lubate avva `valla võtta!" No opetaja lubass. `Võetu sis aud `valla ja kirstu kaas' pääld ärä: `olli `onte laits `avvan `sün'denu ja `olli laits `võetu `rindu pääle. No kosta eläss `um'sen `avvan! Laits `olli `koolu! Tettu väike `ammeke ja `pantu `säl'gä latsele, sis `pantu laits emäle `õlma. Ja kirst `kinni ja aud ka `kinni.

Täl ollu laits `sün'dumada, ku ta mateti. Ess ta jäi minestusi tolle valuga, arvati et om koolu ja mateti ärä. Noh, `arsti es ole. Kui ma joba `naene olli, sis es ole üttegi ämmäprovvat. Rõngun `olli küll `tohter, es läävä `tohtre `perrä kah, `aeti niisama läbi. Mõni vanainimene `olli abiss, kes latse `vasta võt't, pailludel es ole üttegi.

`Ennemb nigu inimene ärä `kuuli, nii tetti kirst ja `panti `auda. Aga sis nakatu, et enne `kolme `päivä ei mateta surnut. Kolm `päivä `müüdä, sis

matetass. Oh, küll ollu paillu rahvast kabelin toda imet `kaeman! Inimesi ollu ku pihu ja `põrmu, kes kuuliva, kõik′ lät′sivä. Ja tibake latseke `pantu `rõivile ja susatu emäle `õlma.

Jah, imelik ta om. Ku naene ärä kooleb ja matetass, sis tõeselpuul `auda miis joba `naarna ja `vahtna `tütriga. Niipaillu muret olna mehel naese `kuulmisest nigu sis, ku küünäspää otsa ärä lüüb. Temä saab `tõese naese `jälle, võtab nooremba. Mõni miis ei võtagi naist, `pel′gäp et saab alva, sis om latse nigu põletu. Aga `tõene `ütleb et: „Oo, kudass ma maka ütsindä, käänän küille, lövvä külmä, käänän säillä, lövvä saena, ei ole `õlma võtta kedägi!“

Nõidmisest

Rannu valla `rahva siän ei ole ma kuulu `nõidmist, aga Tamme vallan olluva küll nõia. Toda om periss `mitmad oma naha pääl tuta ja nätä saanuva. Üits miis lännu Tamme `valda ütte `tallu `pooleteräkesess. Temä `künnu nurmen, obene lännu iluste ja kõik′ ollu kõrran. Kõrvalmajast tullu üits naesterahvass `väillä, jäänu maja manu `saisma ja `vahtma. Ja imelik küll, obene ei astu enämb `sammugi edesi, nigu kammitsen `kargap! Mehel miil′ paha, lüüb obesele mitu `kõrda, et mes täl nüid viga om, mesperäst ta enämb ei kõnni. Äkki karanu `miilde, et Tamme vallan üteldi nõiad oleva, mestu naesterahvass sedäsi vaht′ sääl maja man.

Miis lännu `maija `sisse ja `kärknu: „Ennembi käis obene iluste, sina sääl saesit ja `vahtsit! Nüid obene ei lähä enämb, nii jalutu, et lüü vai maha. Ku sa aad, sis `kargap kõrd nigu kammitsen `kapsti. Kui sa obest `tervess ei tii, sis ma sulle koradile tappa annan!“

Naesterahvass nigu imestänu et: „Mes sääl sis om! Ma lähä kah kaen.“ `Astnu obesele manu, kobinu. Ja obene käenu nigu `ennegi.

Tuu miis kinnit′ mitu `kõrda et „Ei saa Tamme vallan elädä võõrass, kes rumal om ja midägi ei `tiiä. Sääl nõiuva ja teevä esi `tervess kah. Ärä tulli, es taha miä sääl olla!“

Ja `tõene asi viil! Vor′st ja Lilu elänu sedäsi üte `vüüruse pääl. Pühäbäne päiv ollu, Vor′st `pannu obest ette, et lähäp kerikude. `Aanu sis obese koomitsa kõrvale, et lähäp `tarre, `tõmbab `endäle palitu `säl′gä. Lilu

`saisnu trepi pääl ja `vahtnu, ei ole `lausnu sõnagi. Vor'st `istnu pääle, `võtnu ohjat ja `nõõtanu. Obene ei liigu paegastki. `Sipsab ohjaaruga, obene `kargap kate jala pääl nigu kammitsen.

Vor'st lähäp Lilu manu ja pahandap: „Mes asi sii onde om! `Enne `olli obene terve, ain koomitsa kõrvale, aga nüid om kammitsede `pantu, ei lähä. Sina periss teid midägi , kudass ta muidu selle `veitsi `aaga serätsess sai!"

Lilu `astnu trepi pääld maha, lännu obese manu, `kaenu ja `kõn'nu sääl ja obene jälle terve nigu `ennegi. Vor'st `istnu pääle ja `sõitnu kerikude. Vahi merätsit tük'ke üits kuri inime võip tõesele tettä!

Süitä süidläne

Ku meil emä ärä `kuuli, sis onu viis kuvveaastatse velle `endä manu. Mia olli ütessä-aastane, `kaupli `endä Utu talule karjusses. `Tulli kabelipühä, sis lätsime kabelide memme `avva pääle. Noh, ma ollin kolm `aastat vanemb, miä teesin, kohess emä mateti. Mia ikin memme `avva pääl.

Mär't küsiss et: „Miinä, messä iket?"

Mä `ütlin: „Miä iken `memme!"

Temä: „Kui sina iket, mina kah iken," ja pis't suure eliga `rüük'mä: „Memm, kule, kassa kuuled memm!"

Mina püvvän tedä vaegistada: „Ega sis kõvaste ei iketa, rahvass `kuuleva!"

Veli `vasta: „Ta `onte ei kuule jo muidu, et latset siin om!"

Mär't käis onu puul siakarjan. Neid `olli neli viis' poesikest, egäüits käis oma `siaga. Suur' tii `olli, sis pillivä tiidpidi kiviratast. Ega ratast es ole, ümärik kivi `olli, pilliva toda. Tõese võtiva jälle tokiga `vasta. Noh, nigu poesikese `täämbätseni päeväni pilluva ratast. Siga `johtusi üle tii minemä, kivi läits `siale jala pääle, sial jalaluu `kat'ski. No mes muud, karjapoiss `süidi. Vaja Märdile `pessä `anda, et temä om ul'akuse peräst löönu sia jalaluu `kat'ski. Aga ega tä nimeld es `viska, kas temä tiis', et siga tuleb! Nigu ta visas's, nii siga läits üle tii ja kivi `õkva `vasta sia `jalga.

Tahetu sis `Märti `pessä. Suur' pen'k `pantu `mõisa talli läve ette, et sinna pengi pääle oless `pantu ja sääl pessetu. Õnness ollu söögivahe, üits moonamiis tullu tüüld kodu ja küsinu oma naese käest: „Mes sääl talli man tetäss, et inimese sääl vahiva?"

`Naene ütelnu: „Vorsti poesikest pessetäss, olna sia jala `kat'ski löönu."

Miis pannu `lus'ka `lavva pääle, `jätnu `süümise pooleli. Lännu ruttu talli manu ja ütelnu: „No mes sest til'lukesest `pessä saab, ta om nigu küben jälle! Ja viil suur' pen'k `tuudu ja tallimiis `pesmä kutsutu! Sii õnnetuss oless võenu meil egäl `johtuda, ku meiegi oless ollu selle poesikese asemel. Ku sa kiviratast `viskat, egä sa ei tiiä, et ta äkki tulep sääld tõeseld puuld tõesele poole!"

Sis saeva kõik' aru, et poesike es ole `süidi. Egä tä es `viska jo meelega! Tuu `olli päären'tniku siga. Tahetu küll, et ku onu oless `annu üte kevädetse `põrsa, sis oless `murtu jalaga siga jäänu onule. Onu oless nõuss ollu tollega, aga onunaene es ole peri. Sia jalg `panti latti ja siga sai `tervess. Ku ta `sulgu `panti ja `äste söödeti, sis `olli suur' nigu lihamägi. Peräst `olli onul kahju küll. Nemä oless rendi tasa saanu tolle üte `siaga, aga kevädetsi pidi nüid kaits tükki `süütmä ja ärä `anma. Mes parata! Egä `vaesel `õnne ei ole jo! Ja mõnikõrd pessävä oma vitsa esiennäst.

Kodukäijä kättemass

Vana `Piirna ollu ennembide otsitu kän'ksepp. Temä tettu `saapa pidänu paillu `aastit `vasta ja mes pääasi, nemä es `vaiva `jalga. `Vaene miis ta es ole. Temä ehitänu lastele serätse `viirvä kengu pääle maja, illuss `uibuaid ka ollu ja lilli maja `ümbre. Täl ollu kolm tütärd ja kaits `poiga. Kõik' `tütre ja vanemb poig koolu suuren tiisikusi, olluva joba leerin ärä käenu, ku tõbi surma tõi. Nooremb poig jäänu `ellu. Tuu `op'nu liinan `pil'tnikuss, rännänu küläst `küllä ja majast `maija, `võtnu inimesi üless. Pilditahtjit ollu külländ, kõige `rohkemp tettu perekonnapilte. Tüüpuudust täl ei ole ollu.

Ku esä ja emä ärä kooluva, nakanu sõbra soovitama et: „Raha sul om ja illuss majakene kah, võta naene! Sii ütsik elu ei ole jo midägi väärd. Kui iki oma pere, om elul nigu mõte sehen."

`Piirna `vasta: „Tost ei tule midägi `väillä. Mul om kobsud `aiged, mes iist ma naka oma perekunda `piinama! Elä poissmehen niipikält ku jumalast `päivi om `antu, küläp aud võtab `vasta minu kah."

Temä `võtnu `maija `kortelilise, et sis om `kiäki kes kodu `perrä kaeb, ku ma ärä ole. `Korterilisel ollu naene kah, mõlemba kokkusündligu inimese. Kui `Piirna `rändämäst kodu tullu vai kotu ollu, pakutu temäle kah

`süvvä ja `kõiki, mes näil parembat ollu. Omavahel saanuva nemä `väega `äste läbi.

Üitskõrd `Piirna ütelnu: „Ku ma ärä koolen, sis jääb sii maja teile!"

`Korteriline: „Sul om jo sugulase, nuu tahava maja ja `kõike, mes sul om, `endäle."

`Piirna: „Kui mul `olli vaja abi, es tule `üitsegi. Nemä ei ole mulle kandsikut `leibägi `annuva. Mia ei ole neele midägi `võlgu. Muud ma ei taha, tiid egä `aasta minu ja mu emä `avva üless. Ja tiid aia `sinnä `ümbre ja platsi `puhtass. Mes tõese om surnuva, nii las olla! Sii maja ja koht saab sulle selle vaeva iist." `Korteriline lubanu `kinmä sõnaga, lubanu `auda säädä ja `aida tetä ja `kõiki.

Ei ole `kuigipaillu `aiga lännu ku `Piirna koolu ärä. Edimätse `aasta küll `täitnu `korteriline oma lubaduse, `säädnu kabelin `Piirna ja emä `auda ja tennu aia `avvaplatsile `ümbre. Aga peräst löönu `käega: oh kes tedä enämb `nõudma tulep. Ja `olli `jätnu tolle `avvaplatsi niisama, ei ole enämb `tennu. Üits õdak tulluva tüüld vai kost na tullu, `Piirna saesap läve kõrval, ei ole `lausnu sõnagi, `mutku saesap. Nemä mõtelnu, et egä ta midägi ei tii, las saesap. Tulluva jälle tüüst õdagu – jälle `Piirna saesap läve kõrval nigu pos't, `õkva silmitsi nätä et temä. Ja sedäsi egä õdagu. Ei ole sis julenuvagi enäm sääl elädä, lännuva ärä säält `puuldegi. Ja es läävä `kiägi sinnä `sisse, es `julge. Majake pikäpääle lagusi ärä.

Ei massa pühädüse külgi puttu

Üits `väega imelik asi `johtenu Unnil. Egä Unni es ole `mõisa, Unnil `olli peremiis. Temä es imusta `ärrä nime, temä nimi `olli Sild. `Väega ää peremiis `olli, `sün'dusi kõigipidi inimestega, an'd `palka ka iki `rohkemp ku `tõene. Selleperäst `tük'sivä kõik' Unnile. Jõoluaig om muidugi kallis aig. Edimätse pühä ka lätsivä kõik' kerikude, kel latset, noele `anti obene. `Ker'kust kodu tulliva, sis `süüdi. `Lavval `olli `sülti ja muud ääd-parembat, mes pühädess oijetu. Mõnel `olli pops' `viina kah `tuudu. Ku joba vähä om `võetu, sis om miil' ää ja `julgust kah parajald. Mehe nakanuva sis vanaaigsit `asju ja `johtumiisi arutama. Ummik ollu nuur' vahva miis, tuu lugenu nigu raamatust: „Ku Jummal maa ja `taiva lõi, sis poole põrst ta ärä sei ja ütel': "Vesi kogu ütte `paika, kui ei kogu, võtan `kaika!"

Õdaguspoolen ütel′ Ummike naene: „Ma lähä tuu `kartuli, saab õdaguss `süvvä tetä.“ Noh kui suuremp perekond, mitu last, noele ei saa jo nippest-näppest, noil olgu iki süük′ `lavva pääl! Liisa lännu sis `kartulikooba manu, `võtnu koobasuuu `valla. Latset tulluva üten, et võtava `kartulikorvi `vasta, saab koobasuu rutemb `kinni. Koobal pik′k kitsas suu, Liisa lännu tagusipidi, `aanu taguotsa iin, `käega tõmmanu `korvi edesi. Äkki sadanu jala `mulksti vette. Temä `eitunu nii jäiledäde, et röögätänu: „Vesi!“ `Mõtle, kesk `talve külmäl ajal kuup vett `triiki täis′, `õkva nigu triigipuuga üle tõmmatu!

Latset suure ähmiga tare manu et: „Vesi kooban!“ Sis joosnuva kõik′ `kihkveli-kahkveli toda imet `kaema. Kooba olliva jo nimelt tettu kengu `otsa, muiale es saanuki tetä, `ümbreringi `olli madal maa. Ummike kuup `olli onde `keskel! Ku sääl vesi, sis om muijal kah! Kõik′ kisnuva oma koobasuud `valla, udistanuva ja uristanuva, ei `tilkagi vett, kuup kuju. Aga Ummike kuup `suuni vett täis′, `kartuli kõik′ vii sehen. Oh sedä naarukest, mes sis `tõssi! Tõese irvitivä Ummiket: „Ei ole midägi! Kõik′ läits sinu endä suu sõna `järgi! Esi sa jo kässit, et: „Vesi kogu ütte kokku!“ No temä parembat `paika es `lövvä ku sinu kuup. Kohess sa nüid `kartuli paned?“

Kutsutu sis peremiis `kaema. Tuu ka imestänu, et konagi varemb ei ole seräst `asja `johtenu, ei ole ennembitsest ajast ka midägi säräst kuulda ollu. Käsnu `kartuli `kanda rehetarre ja põhuga kõvaste `kinni katta. Sild sis `nuumnu: „Teke `nailla, meste teede, aga ei massa pühäduse `külgi puttu, kes Jumala nime kurjaste pruugip, Jummal ei jätä sedä `nuhklemada. Kudass ta kedägi `nuhklep, tuu om temä `endä asi.“

Karjalatse lõunavahe

Ku kiiniaig `olli, sis eläjä olliva nigu marun, joosiva kiiniirmuga üitstõestest läbi, annad säillän, lassiva `juusku nigu lipumehed. Meie pidime üten `juuskma, et nä `villä ei lähä. Ku neil `juuskmisest villänd sai, sis aeme karja tanumi `otsa ja esi läbi ammaste võsistime. Eläjä arvassiva et kiini om takst `perrä tullu ja panniva joosuga tanumitpidi kodu. Sedäsi saeme pikembide kotu olla, aga egä prii es `peetä su, `panti supiteri `tam′pma.

Vanast jo `kruupe es ole, sis tambiti `uhmren teri. Suur′ `jämme puu `olli sehest õõsikuss kaevetu, tuu `olli uhmer. Kesvä `panti `uhmrede, vett

ka pääle, sis kolmekeste kolme nuiaga taktin `tam'psime. Kesvil `tulli sõkal säilläst maha `tampi. Vett `panti tolleperäst, et sis `olli paremb `surva, kuur' `tulli `ker'gembäst maha. Kolme nuijaga surusime. Egäle nuijale `olli laja ümäriku `pääga nagel `otsa `lüüdu, et ku kõvaste survat, sis lähäp kuur' pääld ärä, jäävä `pailla terä. An'd iki `tampi seenigu tuu sõkal ärä läits!

Kui joba külländ `olli tambitu ja survetu, sis `tõstsit `uhmrest kõik' `sõkla. Suur' `tuuber `olli meil puhast vett täis' kannetu. Susassit teräsõgla `tuubrede, sõglaga sedäviisi `tuubren tiirutit, sis tulliva `sõkle pääle, terä jäevä `sõkla. Tolle sõkaldega vii kannime `tuubrest `lehmi `moldi. Ja jälle kaevust puhass vesi `tuubrede ja sõglaga terä sinnä `sisse. Sis `käänsit sõgla nigu küliti, sedäsi veedike `nõlvi, et `sõkle `terri pääld ärä lätsivä. Nõnda vahetedi kolm `tuubretäit vett. Sis `sõklit enämb es tule, olliva terä `puhta.

`Uhmren teräsurumine `olligi mõnel talul karjalaste tüü. Egä tä `ker'ge es ole. Kõik' aig surva nuiaga, ooda ja vahi, kona sõkal kesvä säilläst maha tulep. Ja sis viil tuu puupan'gega viikanmine kaevust `tuubrede! Vähä tollest, peräst kanna tuu sõkaldega vesi `tuubrest `lehmi `moldi ehk obeste `ruhte! Ivä lõhn man, kas sa toda `tohtsit maha kallata!

Poesi ja `tütrigu saeva lõunesvahe puhata, karjalatsi ilma `tüütä es `peetä. Kui es ole teräsurumist, `aeti `aida et: „Ole ää laits, võta `siale `lehti ja kidsu aiakraami." Linakakmise `aigu saadeti linanurme, üteldi: „Oh lääte kakkate mõne peotävve `endä lustiss!" Sedäviisi opeti `sel'gess kõik' tüü, mes talumajan tetä tulliva. Oma latset saeva viil nigu pehmembält, aga võõrass pidi kõigile poole `juuskma. Tasast ja saamatut es tahetagi `karja. Kui sa ollit väle ja vali, sis sa ollit asi, sis `peeti su, muidu käi ütest `tõisi. Mine sutt `pakku, lövvät karu kate käpäga iist!

Mõisamoonakeste elust

Lätsime `paari, kaits paillast kätt minul, kaits paillast kätt temäl. Temä onu `olli lubanu meile `anda til'lukese majaubriku ja lapikese maad, aga suuren viinaimun `olli majakese ilma meie `tiidmädä maha sahkerdanu. Meil es ole kohegi `minnä. Jaanil olli rügi ostetu ja jahvatedu, oma viis' `puuta rüäjahu. Leib `olli iin, aga muud mitte kibenat, ei temäl ei minul. Ja rahakopikat ka es ole.

Üits õdak miä `ütli Jaanile: „Lääme `mõisade moonakestess, egä moonamehe leib ei äpärdu. Üteldäss jo et `mõisast ei lõpe tüü ei `põrgust tuli. Kui sa ka tunni tiid, sulle mastass. Aga talumajan rubi terve söögivahe, peremiis kratsip `kõrvjuurd, `ütleb: „Mes selle `veiti aja iist sis saab!"

Nojah, `moonamehepõli võip paremb küll olla, aga moonamehel piab olema lehm. Raha lehmä `osta es ole meil kummalgi. Mehe palk kuluss tubaka- ja soolarahass. Miä lätsin kõrvaltallu suvetütriguss: `tiinsi kevädest kadripäeväni, sai kaitskümend rubla. Niisama paillu massime lehmä iist.

`Mõisa puuld `anti moonakestele `korter ja laudake, kohe ta oma loomad võis panna. Aga egä tuu moonakese elu nii kittä es olegi. Palk `olli kasin, ädäld-vaevald `süvvä said, tagavust es ole konagi. Külläld `tulli toda ette, et majan es ole viit `kopkat `kiissu `osta. Piim ja leib `lavval, süü! Sul es ole `mokse ka leevä kõrvale võtta! Nigu päiv vähä viird ai, nii ollit sa talliläve iin, sääl opeti sulle tüü kätte. `Aastak `ümbre pidit iki tüün `käimä. Oma loomakse kah, lehm ja siga tallitada. Pühäbäommuku käesime sannan. Inimese lätsivä `ker'kude, meie tullime sannast. Sis sääsit sa `puhtad ilbud lastele `säl'gä. Aga et sa nädäli sehen neid sääsit, toda es ole. Ja paillukese sa magada said! Päevätõosu aass pidit talli man olema, serände `olli käsk.

Moonakese päeväpalk `olli kasin. Tük'kega said nigu `rohkemb. `Mõisan olliva jälesuure tüki ja tugev vili. Rüä vakamaa `põimsit ärä, said neli `päivä. Ku sa jõosit kate päevägä ärä, sis sa võedit. Selle na rubisiva kah. Kui `olli serände lahe `valge üü, kuu ülevän pais't, sis teivä tüüd `üüsi kah. Keedit ruttu vedelät `putru vai mes konagi kõrd teid, tallitit `kähku lehmä ja sia, kaid kos latset om jäänuva `risti `sängi ja kudass na sääl om. Sis ruttu jälle tüü manu.

Kaits vakamaad `anti sulle kõrraga ette. Ediotsa põemiva `sirpega, perästpoole nakati rügä `mõisan vikatiga `niitma. Miis ai vikatiga maha, naene kään'd taga rüä `vihku ja pan'd akki. Aga sis `tulli kõik' tuu maa `puhtass ka `riibu. Ku sirbiga põemit, sis olli kõik kõrraga `valmiss.

Ku me siinsaman Kure mõisan ollime, sis pannime kokku `ütsätõist ja puul vakamaad. Sääl `olli `kõiki kokku: rügä ja kesi ja nisu. Katekesti `tütrega pannime, nellätõiskümne `aastane `tütrikuke `olli. Rüä pannime mehega katekesti, `tütrikuke vahel avit `kanda, mia tõsti `rõuku.

Suurest `mõisast siiä `ker'kumõisade tullime, siin palk `olli küll kasin, aga sul olliva loomad: lehm, `lambad ja siga. Suveraha jäi meil kolm rubla,

noh tiku- ja soolaraha, paari `suuge ka said, `rohkemb ei. Siinsaman `ker'ku kõrval `elli üits `rentnik, tuu ütel' Jaanile: „Miä müü sulle vana `lamba, massat kolm rubla!" Kõnelime Jaaniga, et sis ei jää meil mitte üits kopik, aga lammast om vaja. Ei saa jo kinnast ei sukka. Kellega sa ostat? Raha ülejääk' om nii nap'p, `suugessegi lähäp paillu.

Lätsi `lambale `perrä, anni tolle kolm rubla ärä. `Lambaga tullin ja ikin: „`Taivakene, nüid ei ole suvess mitte üits kopik. Elä peost suhu, ülejääki ei ole konagi!"

Vana `lamba osti ärä, `provva kin'k mulle sügisi viil üte musta `lamba kah. Kondradin `olli ärä tettu, et mes `enne kadripäivä om `sün'denu, noid tallekesi sina kasvatada ei saa, nuu pidit `mõisale `anma. Mul `olli `õnne. Vana lammass tõi pääld kadripäevä kolm `poiga. Oh sedä äädmiild! Ja tuu `provva kingitu lammass tõi kuu `aiga pääld kadripäävä paari. No mõtle, kui rikkass ma sai – säedse lammast laodan! Jah, `lambaõn'n `olli mull küll ää! `Mõisaprovvagi `tulli `kaema ja imes't.

Miina Resto
(1873–1967)

Kavilda Miina jutud

Kui rõivapalka masti, pidi pässerm kõrval olema

Ega vanast vabrikit es ole. Kas `olli villa `kraasmine, `keträmine vai `kanga kudamine, kõik′ tüü tetti käsitside. `Lamba järven iki `mõsti. Ku `järve lähikesen es ole, sis tõmmati `tuuvride vesi, tõene tõs′t kipi ehk `käs′-kuga vett `lambale pääle, tõene mõs′k. Kaevuviile `panti lämmmit sek′kä, järvevesi `olli esigi suvel `leige. Vill läits jo nii `puhtass, et `läikusi. Ku `lamba kueva olliva, sis nakati pügämä. Egäl talul olliva `lamba ravva, kellega `pöeti.

Ku kangast tahetu kudada, sis lännuva külänaese õdagide kokku, egäl ütel olluva kraasi üten. Sis mõne `kraasnuva, mõne kedränuva vok′kega. Ütenkuun edenu tüü `jõutsambide. No konass nuu `ilmligu `kanga `koetuss saeva! Sa `mõtle, en′geke, sulane ei ole `võtnu perenaese käest muidu `vasta, ku sär′k pidänu terve pund olema! Ja sukapaar′ pidänu terve nagel olema. Linane ame ollu, toda ei ole `võetu muidu `vasta, ku pidänu kolm `nakla `rasse olema.

`Mõtle, kolm `nakla ame! Kui tuu `säl'gä `panti, tuu pidi `jämme olema jo! Vanast `olli `rõivapalk, sis taheti, et ta `äste tubli om. Ku `palka masseti, pidi pässerm iki kõrval olema. Kui rõevass `olli `kergemb, sis sulane es võta `vasta.

Miä `tiinsi Säänikul, `säälne vanapernane `olli `tiindrit pidänu, tuu kõnel', ütel' et: „Mes nüid viga! Vabriku teevä kõik' ütesugutse langa, nüid om palgamasmine `lihtne, aga vanast `olli `rasse. Sulane es võta rõevast `vasta kui `kergemb `olli.

Vanast `undrikku kutsuti upsikuss. Vanemba inimese `ütlivä upsik, nooremba `ütlivä `undrik. Ennemb `olli kõigil `paklatse upsiku. Kui ta iki `vastne ja illuss `olli, `käidi `ker'kun ka tollega. Naestel olliva kõdardega `kampsuni. Kui miu emmä laolatedu, tol ollu villane pikutjuund `undrik sällän ja must kalevine `kampsun, ja valge rät't kaalan. Mõnel ollu küll potisinine `kampsun, aga emäl ollu must, kõdara all. Kõdariss kutsuti serätse vastatside voldi, nii siiäpoole ja sinnäpoole, `keskel `olli lake. `Kitsa voldi olliva, ega na laja es ole, puultõist `tolli olliva nuu kõdara pikä. Verrev nüür' käis `ümbre kaala ja `tulli siist rinna iist `alla. Egäl ütel oma `uhkus. Nar'r `olli iki küll, ku pruutpaar' läits! Pruut' `olli nigu kusikuklane kõrval, `keskelt peenikene, `undrik alt `väega laiga, iki `kolme vai `nellä `laida.

Kosjankäimisest

Ega sii naesevõtmine ei ole lehmäostmine. Ku emä vanast `poiga `kosjule `saatnu, sis openu: „Vahi sa iki oolega, merände tuu `tütrik om! Kurjal om musta silmäkolmu, laesal laiga `lõvvaots, tigedäl terräv nõnaots. Kel ummelden niit `sõlme lääp, kes sis niidi `kat'ski kakup, tuu om `kange süämega. Paremb om serände `tütrik, kes sõlme iluste `valla arutab ja rahumeeli edesi `umblep."

Sääniku `pernase esä kõneli alati särätsit nailla jutte. Temä lännu kuvvetõiskümne `aastatsele `tütrigule `kosjule, oma esä `võtnu üten. Kui na `sisse `astnuva, sis `tütrik `saisnu ilma `undriguta `pailla `ammega tuhkava kivi pääl, `tõene jalg ollu tõese põlve pääle `pantu. Temä esi `tiidnu ja `tunnu toda `tütrigu, aga esäl ei ole `aimugi ollu merätsele `tütrele na nüid `kosjule om tulluva. Poiss ütelnu `tütrigule: „`Kange joogiädä om, mine tuu `juvva!"

`Tütrik karanu kivi pääld maha ja joosnu ilma `undriguta `vällä, poiss saanu sis esäle üteldä: „Sii sama `ommegi, kedä ma taha."

Esä `kitnu: „Om ta iki viletsäke küll sul, poig, kudass sa temägä nüid edimäld `õigess saat! Aga ää küll, tuu om sinu `endä asi, olet sa tedä valinu, sis võta `endäle ja elä!"

Mõlemba `elliva `väega vanass. Ja tost `pailla `ammega `tütrigust sai suure talu perenaene, enämbiste olliva täl tütärlatse. Tuu vanamiis sai nii rikkass, et an'd egäle `tütrele, kes mehele läits, tuhat rubla. Tuu `olli jo vanast raha! Nüid om tuhat rubla naillasõna, aga sis `olli tuhat rubla nigu terve `mõisa oless ollu.

Mõisaärrä sai teomeeste käest pessä

Tuu Sääniku `pernase esä käenu nooren `mõisa `rehte tühü. `Ulka rahvast `riijall ja rehe man, sääl üits kõnelep ütte, tõene tõist, pääasi ollu iki `mõisa `ärrä kõnelda. Mõni laemanu tedä peris rumalade. Aga ime asi, kõik' mes nemä kõneleva vai teevä, kõik' ärräl teedä! Ja mes kõige ullemb, `süidläisi nakatass karistama! Mõni arvanu, et ton't om rehe pääl, sii kullisklep ülevän ja annap `ärräle kõigest teedä. Üits ja tõene kuulu, et `üüse `kiägi iki kobistap rehe pääl. Vahitu sala `perrä, seenisku üits teomiis `johtenu nägemä, et `mõisaärrä käib tüürahva nägemädä üless rehe pääle.

Siss `peetu nõu kokku ja otsitu malga `valmiss. Kesküüse `mintu üless ja `võetu `ärrä käsile, nakatu `malkuga `anma:

„Ah sina mängit `tonti ja tulet siia `mõisaärrä `villä `vargile!"

Ton't `ütlep `mõisaärrä eliga: „Ärge lööge, mina ole `ärrä!"

Mehe `vasta: „Vai sina läät ärä! Kohess sa kurat lähät!"

`Ärrä: „Mina ole saks!"

Mehe: „Vai teid om kaks? Kos `tõene? Kos `tõene?"

Ja muudku malgutedu oolega, seenisku ärräl parass nahuk käen. Sis tulluva mehe maha ja nakanuva reht `pesmä. Tollest ajast kadunu ton't ärä ja pahandustel ollu ka lõpp. Aga sis kui `ärrä rehe pääle `kullema käenu, ollu vihavainu ja karistamist üleliia.

Koolu sant es ole mõõtjaga rahu

Ega `uupisvanast üttegi vaestemaja es ole. Sis pidivä sandi taludel `kõrda `käimä, ikki kaits nädälit ütel talul, tõene kaits nädälit tõesel talul. Seenikui kõik' valla talu läbi saeva, sis alustiva `vastseld otsast pääle. Ja kui mõni sandike ärä `kuuli, sis vald mat't.

Ütekõrra jälle koolu üits vana san't ärä. Noh, valla puuld piäp `kiägi minemä ja sandile kirstu `tuuma. Pühäbä õtak, mehe kõrdsin `piava aru, kedäss nüid kirstu `perrä `saata. `Mõtleva ja `kaupleva sääl esikeste, viimäte levvävä iki kirstutooja kah. Aga nõnda umbkotti ei mõesta jo `kirstu `osta, san't piäb ärä `mõõtma.

„Kes mõõdap? Kes tahap `pimmesi `riijale `minnä?"

Kaoniss agar poiss karanu ette, ütelnu: „Mina lähä mõõda sandi ärä!"

`Läitsegi. San't talu `riijall. `Pimme aig. Mõõdap, mõõdap – jummalparaku, san't nakanu `viirduma, tullu otsekeli `alla. Mõõdivõtja kai, kudass ta tagasiperi `vällä sai ja sis tuhatkuuma kõrdsi poole, ta lennänu nõnda et kondsa es näe `varbit.

Mehe kõrdsin `kohkveli: „Mes? Kudass? Mes jutt sii om?"

Viimäte lännuva sis ulgakeste `kaema. Es olegi muud ädä, san't `olli `säetu `lautsile veerispuie pääle. Veerispuu lihvakeli `pantu, nuu otsa, mes takapuul, olliva `kõrgemban, tõese jälle madalamban. Nigu mõõdivõtja käsi `kül'ge puttu, nõnda nakassiva nuu veerispuu säält tulema ja san't `tulli `pääbäle `alla.

Sis mõõdetu iki san't ärä ja `pantu iluste paegale. Oh sedä naarukest, mes kõrdsin `tõssi: `mõtle san't es ole mõõdivõtjaga rahu, taht' iist ärä pageda!

Kerkun tagasianmist ei ole

Vanast olliva ikki pühä rahvass, käesivä oolega `lavva `ker'kun. Enne `ker'kut `panti nime `kirja ja `masti kirjutesraha, muidu es ole `õigust `lavvale minnä.

Noh `ääke küll, miis tahap `lavva `ker'kude minnä, opetajal nimi joba lavvaliste raamatude `sisse kirjutedu, käsi pikän, oodap raha. Miis otsip ja otsip, pailt katekümne viie rublaline, mitte vähämbät ei ole. Annap sis kate-

kümneviielise opetaja kätte, esiendusi `mõtlep: joo ta võtap oma jao ärä, mes üle, tolle annap tagasi.

Opetaja panep raha `karmanni, esi kitäp: „Ää küll, ää küll! Küläp Jummal su õnnistap. Ega `ker'kun tagasianmist ei ole."

Mehel en'g täis. `Mõtle perä raha ärä `antu. Kotu es ole ka mitte `kopkatki enämb. Südä nõnda kärsitu nigu `pak'veli, `kossegi rahu ei saa. Katekümneviieline saesap kõik' aig `silmi iin, aarass kas vai kate `käega tagasi.

Opetaja piap `palvust, lähäp jutusjärje pääle, `ütlep jutusse, rahvass `loeva ja laalava. Miis ei näe ei kuule midägi. Nakatass lavvarahvast `al'tre ette `kutsma, temä `kargap ka `pisti, lähäb edimäste laudkonda, `õkva ette `otsa.

Opetaja tulep suure veinikarikaga, küünitäp kõige edimätsele suu manu. Miis rabap kate `käega karikast `kinni ja `kimub `juumist nigu isune vassik, kes pangist nõna ei täi `tõsta ennekui juuk' otsan. Sis annap tühjä karika opetajale tagasi, `ütlep tasaligult: „Küläp Jummal õnnistap. Ega `ker'kun tagasianmist ei ole."

Kui piil olli imeasi

Ennemus'te maarahval `piili es ole. Kui noorik `ker'kude vai `koeki `küllä läits, tõmmas's vii `pangi, sis varju pääld vaht', kas tanutiin' iki paestap ja kas rät't om nokusssin. Sääl `olli sis tuu piil' ja kõik'. Edevust ja elbutamist `olli tol ajal vähämb ku prõlla.

Üitskõrra miis `pannu siatävve liha ja mitu võinurmikut rattile ja `sõitnu `Tartude `turgu. `Õnne ku `tõrva, `ostjit ollu paillu, `müijit `veedi, nõnda saanu ta oma kraamist õige ruttu `valla. Peräotsan `johtenu üte `antvärgiemändäga ää kaoba pääle, `ostnu suure peeli. `Vastne ta es ole ollu, aga väärd asi ikki.

Miis viinu peeli kodu, `endäl ää miil', südä löönu periss `kepsu sehen selle rõõmuga. No `mõtle, temä tuub naesele peeli, talumehe naene ka peelip `endä nigu mõni `provva. Naene `nüsnu parasjagu laodan `lehmi, tuu ei ole `nännugi toda tulekit ja askeldamist.

Miis `säädnu peeli üless, esi jäänu usse lähikesi `saisma ja `kaema, et näiss näiss, mes nüid tulep. Naene astubegi `tarre, aap sääl paar' sõna juttu ja otsip liinalisele söögi `lavva pääle. Äkki jääb `saisma nigu kabelipiha `värja pos't. Midä `kavvemb vahib, sedä `rohkemb viha läginep.

„Sa igävene oorapäälik, muud ei mõesta sulle üteldä! Ah nüid olet sa sis `endäle ata kodu vedänu! Ja merätse jäleduse viil! Sa vahi, kui irmuss ta om, kui irmuss suu ja merände nõna! Ja vahi kui tige, silmä palava pään `justkui soel!"

Mehel tükip naar `kangede pääle, nakap köhimä. Naene tollest viil rohkemb vihale: „Silmpilk olgu obese ette `pantu! Miu kaits kaasavaralehmä rataste `taade! Miu `põrstega emmis ja `lamba ja lammasvoonakse `kuurmade, `oina võit tolle tõesele `sisse `süütä!"

Miis kaeb, et asi nakap vägisi kurjass `käänmä. Lähäb naesele manu, võtap `ümbre `kinni ja `ütlep: „Kulla naesekene, sii om jo piil'. Ja sääl olet sina esi. Tule nüid kobi oma `endä käpäga, et üttegi `engelist siin pääle meie kate ei ole. Miä küll ei ole su nõnda `irmsass rehkendänu nigu sa nüid esi `endä kuulutit. Mia ole sinuga üsnä rahu ollu, parembat ei ole `tahtnu ja ei tahagi."

Naene kobib iki `piili, endäl oless nigu äbi, kärätäp: „Sina pääkran'ts! Alati ommi vigurdega! Ja miä `eitusi nõnda et nüid lüüp küll roosi `koeki. Mia `õkva tunne, et roosi lüüb!"

Miis `tassail'lukesi: „Las lüüb, istutame aianukka maha!"

Naene nakanu `naarma ja pahandus katte nigu lõhn. Obese jäevä ette panemada, kaasavaralehmä jäevä `lauta, emmiss `põrstega `sulgu, `lamba lammasvoonakestega `tõiste `sulgu, ja elu läits edesi ääl meelel nigu `ennegi.

Kudass abielumiis naese usku pruumse

Mehel ollu `naene. Muidu õige ää kõrd inimest, aga veedike nigu virin ja serände korgutaja. Ikki temä `olli suur' asi, virk ja tark, a miis es ole midägi väärd, es pääse pääst , es `argne jalust.

Miis käenu mõtsan puid raguman ja nigu ta õdagu kodu tullu, nakanu paading pääle: „No kossa ommete nõnda `kavva ollit? Küll sinul om ää elu! Muret mitte üits jumala rüüm, muku ulgut `mõtsa `müüdä ja viidät `aiga. Ja mina mine söödä sinu obese, tallita eläjälooma, mõse mõsu, tii süük'. Arbelda ütest `tõisi nigu meeletu. Ku veedike vahet, `karga jälle voki ette, `keträ `paklit. Sina ei või aematagi, kui paillu `pakla `kuutslit ole mina `täämbätse päeväga ärä kedränu! Oless sa `onte varemp tullu, oless laada man karjagi ärä tallitanu!"

Vagune meheke, tuu es laosu `musta ei `valget. Ja messä sääl laosta mõestatki, naesterahva tüü om jo serände, ega `kuhja täst `perrä ei jää. Soputap ja sobelep pimmest pimmeni, kogu ei `kuurmat ei ole `kossegi.

Lähäp mõni päiv edesi, miis tulep õtaksaien `koskild asjaõienduselt tagasi, küsib: „Noh, kudass sul tüüjär'g nüid om? Kas mia ka midägi saa avitada?"

Naene `vasta nigu kähr: „Sa oless võenu joba ennembi tulla! Piä `terve päevä vahip ärä, `asja iin, tõist taka. Ja mina kisu `endä kas vai tük'kes, rubi ja `rühjä, nõnda et ei ole `aiga `engu tagasi tõmmata. Ja kui `ulka `pakla `kuutslit ole miä `täämbä jälle ärä kedränu! Jala `õkva tuhiseva sest `sõkmisest. Kule, ütle mulle, kossa selle aeda `võt'me olet `pannu? Süük' om tegemädä kõik' ja ..."

Miis vahip imeliku `näoga naesele `otsa: „Kas sa ei ole `leidnu sis aeda võtit?"

Naene tõstap eli: „Kost mina `levvä! Kos sis mul tuu aig tedä `otsi. Miä pia jo ommugust õdaguni kipeste tüüd tegemä, ma ole `täämbä kedränu nii et ..."

Miis astup manu, tõstap `paklakuutsli üless, kitap: „Noh, aeda võti om jo siin `kuutslilavva pääl `kuutsli all."

Naesel `õkva nigu satte suu `kinni. Vakka ku vits, ei enämb üits eli ei ääl. Kost temä `vaeseke toda võis arvata, et serände mehenässike nüid naese `usku nakap `kaema ja otsa pääle saab, et naene ei `tiigi kotu kedägi suurd, pailt kõneleb. Ja elu lõpuni, mitte puuld `alba sõnna, teku miis, mes tahap. Nüid olliva sis mõlemba üte `vääri pääl.

Kui Laadsi lehm sanna pääl aina sei

Konguta vallan `olli Laadsi talu, `õkva tii veeren. Rikass peremiis, aga `väega vilets talu. No `mõtle en'geke, võrguga `pantu `väikseverevä `kartuli patta `kiimä, nõnda pereme `endä jaoss, et muidu läävä roosakestega segi. Roosakese ollu sis perekartuli, nuu olliva serätse kippe, kutsuti viinakartuli.

Laadsil `olli peremiis ja perenaene, ja viis tütärd. Aga uhiuhke `tütrigu. Nemä pedänuva `endist `väega suurd lugu, `kõiki küläpoisse `nok'nuva. Ja nende `vaeste tüüpoeste pääle nemä ei ole `vahtnuvagi, pailt `nüük'nuva ja pilganuva.

Peremehel `poiga es ole, ega `aasta pidi võõrass poiss `võtma, kes talu tüü tei. No ess sääl `popse ja suvilisi ka abin es käi, ega sis sulane ütsindä es `jõvva talu tüüd joonen oeda. Küläpoestel muiduki Laadsi `tütrigade pääle südä `kangede täis, pidänuva aru kokku, et olgu aig pik'k vai lühike, küläp me üitskõrd nendele serätse tüki teeme, et terve külä `naaru saab. Vanast jo poesi kimbun `kõinnuva.

Ega tuu Laadsi kõrran talu es ole. Tuul `olli katusse sannal pääld ärä viinu, nõnda et sanna pääl ain `kasvi nigu aillendap. Illuss pühäbä ommuk, külä poesi kõik' ja rahvass rühivä `ker'kude. Saava Laadsi sanna kottale, jäävä `saisma ja toda imede imet `vaht'ma: `mõtle lehm kõnnip sanna pääl ja maha ei saa kudagina. Noh, koerestük'k, mes muud! Poestel `üüse joba lehm tõmmatu üless sanna pääle, et las `ker'kulise vahiva, kudass Laadsi rahvas sanna pääl `lehmä söödävä, ei tähi `aina `raisku `laske. Lehm ikki edimäld `olli söönu kah toda `aina. Aga suur' eläjäss, kudass sa ta maha sääld saad!

Nojah, lehm `olli sis tolle `kiskmisega `aiget saanu ja tapetu ärä. Liha `pantu `mihklipäevä `ümbrusen joba `tünni ja oietu sis seenisku jõoluni.

Peremehel `olli kaup tettu, et ega pühäbä ommuku piap sulane söögipalve pidämä. Jõolu edimätse pühä ommuku süük' `lavva pääl, kõik' oodava käe kuun, poiss `ütlep sõna ette: „Mes piä mina `süümä sel kallil ommingul ...“

Kõik' laalava `õkva `süäme põhjast.

„Nii lehmä massa kopsu om ärä mädänu.“

Oi sa `taivakene! Perenaene löönu plakst `kässi kokku ja röögätänu: „Uih, kõik' mant!“

`Tütre `perrä ja `pannu `taadekambrede vuhinaga. Ja peremiis kah takast `perrä. Süük' jäi muiduki `lavva pääle. Poiss näi ärä, et nemä esi seivä `lavva tõese otsa pääl liha, aga temäle `panti mädänu massa-kopsu ette. No `mõtle, kolm kuud `aiga! Massa-kopsu ei saesava jo nõnda `kavva. Sulane söönu sis ääd ja parembat kõtu täis, olluva temal ka jõolu.

Eesti Põllumeeste Seltsi vällänäitusel Tartun

`Tartun üteldi `vällänäitus oleva ja `puulba õdagu `pernane kit't meele: „Noh, Miinä ja Kaarel, kas teie ka tahate ommen `vällänäitusele minnä?"

Miä `ütli: „No ku teie lääde, sis piä mia jo kodu `jäämä. Kes kotu eläjit tallitap, kui kõik' ärä lähvä."

`Pernane `vasta: „Küll mia kae eläjätallitaja ja laste manu `jääjä. Kulli Mari lubass ommeniss `siiä tulla ..."

Miul nõnda ää miil', et `karga vai lakke. No `mõtle, mia saa ka munde inimeste sek'kä vällänäitusele.

Pühäbä ommuku kõik' `näituselise `väega `virge ja `säevä `endit kipeste `rõivile. Perenaist-peremiist istuva muiduki vedruvankre pääle, meie `Kaarliga `vupsame tüüvankrede. Ja sõit lähäp liina poole nigu rattasõõri `undava.

Noh, `vällänäituss `olli tore küll. Jälepaillu rahvast `olli, ega sääl suurd nätä es `saagi. Meie rahvass oesiva ikki sinnapoole, kos `uhke tõulooma olliva: kõik' obese ilusa nigu pildi, `justkui kätega tettu. Sääl `olli `pul'le ja `lehmi ja sigu ja `kõiki. Egäde `paika es saame manugi. Aga mes miul nüid `luumest, mia `vahtsi inimesi ja sedä liina iludust.

Õdagu iil nakassime sis liinast tulema. Kos Ulila parve man `olli rahvast ku `murdu kuun! Obeste ron'g `olli mõni paar' `vörsta pik'k, kõik' oodiva seenisku par'v üle vedäss.

No peremiis `olli säräne nailla miis. `Õikap `Kaarlile nõnda et kõik' kuuleva: „Kule miis, vahetame obese ärä, pane mulle viiskümmend `kopkat pääle, saad obese kõige `vankrega!"

Kõik' `võõra vahiva nigu imet. Mõni `ütlep: „No küll sel mehel om viina näl'g. `Mõtle viiekümne `kopka iist serände obene ..."

Noh peremehel `olli illuss vedru vanger ja `kangede tugev obene iin, meil pailt tüüvanger ja obene kah vähämb. Ega `võõra toda es tiiävä, et oma obese, oma poiss ja kõik' oma.

Vahetedi obese ärä ja vahetedi mütsi kah. Peremiis kobiss `vankrest maha, perenaene kah takast `perrä. Peremel `olli suur' kaabu pään nigu külimit, poesil jälle `väike pää ja til'luke nokats. Kos meie poesiga istume iluste vedruvankre pääle ja perenaene peremega roniva tüüvankrede. Poesil til'luke pää ja suur' küpär nigu külimit, aga peremel jälle suur' pää ja päälae pääl tuu

til'luke nokaga müt's. Ja perenaene istup sääl kõrval ja moheleb, esi nõnda rõõmuss, kõik' nägu `naaru täis'. Kõik' vahetedi ja `paillald viiskümmend `kopkat `panti pääle. No viiskümmend `kopkat `olli putel viina tol ajal.

Inimese vahiva ja vahiva, mõni vannup, mõni pahandap: „No küll om lol'l miis! Ta om periss ilma aruta! Koradil om nii suur' viina näl'g, et ei `tiiä, mes tiib!"

Oh neid `albu `sõnnu, mes me kuulime. Aga meie es paneme tost tähelegi. Sõedime nigu paruni oma ää obese ja vedruvankrega `õkva kõrdsi ette ja karassime `sisse nigu inimese konagi: poiss `küs'se kõrdsime käest pudeli õlut, `anti klaas kah üten. Tullime sis `vällä tolle `vaese mehe manu, kel `väike obene ja til'luke müt's `kukru pääl ... Poiss an'd sis tolle `vaese mehele kah klaasi õlut, ja tolle `vaese mehe naesele. Ja inimese põhjassiva ja lõhnassiva nõnda et küll sai. Võibot `täämbätse päeväni viil kõneleva: „No küll `olli rummal miis! Vahi, mes sii viin tiib!"

Sääsälkäik

Mia `olli `tütrik talul, sis lätsime karjapoesiga `üüse sääsäle. Tõese es mõestava loodsikuga `sõita luhal vii pääl, meie mõestime mõlemba sõoda. Keväde suurevii `aigu `olli tuu sääsälkäik, luht `olli vett täis', laenet' nigu mailma järv. Ja oh sedä luha iludust! Niipaillu kui taivaalutsit `linde, kõik' laoliva. `Üitäjä tei ikki üit-üit ja sisask laul' `mitma keele pääl, temä om jo koolitedu, vahel sek'kä laksut' et:

„Kiri-küit, kiri-küit, laks laks!

Sannataka `saije kätte, kääni kaala kääks!"

Ja kõik' linnu `laulsiva, sina `kulle ja kas vai `laina, nii illuss `olli sii `linde `laulmine.

Sääsämaja `olli tõesil puul Emäjõe perve pääl, noh puiest säräne `väike `putka, kos kõik' ahi sehen ja lava. Sääl sait pikutada. Laval ikki õle pääl kah, nigu konagi magamisease. Aga kotust kinnitedi ärä: „Ärge te jääge magama! Une pääld nigu `kargade, lääde `purde pääle, olete üle pää sehen ja sinna te jääde!"

Purre `olli `pal'kest ja puiest tettu, nõnda jõepõhja pessetu puu, ja palgi lahandigu sääl pääl, kos sait `kõndi ja `võrku `sisse `laske.

Sääsävõrk `olli ka sääl sääsämajan tõeste kalapüidmise `riistu man. Tuu `olli keidetu särätse `piinliku lati `kül'ge, millega võrgu `põhja `rõhksit. Sääsävõrgul `olli säräne `väike võrgust kot't taka, kos kala `sisse lääb. Kui kala võrgun lei, sis sa pidit tolle irijala ruttu viist `vällä `tõstma. Võrgu küllen `olli väike kell ehk sääsävõrgu kuilluss. Sääsäline sääsämajan kullel': kui kell kõlatap, sis piat `oolen olema, et sa võrgu `vällä `tõmbat. Ku `võrku `johtu `väike kala, tuu tei til'lukest eli kõlks-kõlks, aga suur' raput' `võrku laosa kõlinaga.

Nojah, meie sis sõedime `loodsikuga sääsämaja manu ja nakassime oolega `tüüle, lassime võrgu `sisse. Esi lätsime sääsämaija, pannime tule `ahju, sis `olli ää `lämmi. Edimäld nakassiva `väikse säre võrgu `sise ommi päid `sus'kma, kuilluss lei iki kõlks-kõlks. Me es paneme tost tähelegi. Aga äkki kuuleme, et kuilluss nakap kõlama nõnda et terve luht kajab. Ja meie sääsämajast ruttu `purde pääle, kas vai üle pää `sisse `kargamisel, ja nakame `kärmäde `võrku `vällä `tõstma. `Kaeme, jälesuur' purik joba viipindil ja rabelep võrgun ku `oitku, tahap `võrku ärä `lahku. Kui joba viipindist nigu ülespoole, sis ta rabelep viil kõege `irmsambide. Ja kui su käsi johup purikale `lõvvaluie vahele, oi kalliss aig, purik lahup jo käe. `Taivakene, vana `vähkkina pitsitäp oma `sõrguga, ammu viil purika suu! `Olli ikki irm kah, et ku me nüid siist `purde pääld üle pää lähäme, sis oleme kadunu. No `mõtle, sina säl irivarre pääl küüräkeli, kisut toda `võrku iki valiste ja valiste, kui jala `ker'kuva tolle `tõstmisega, nii oletki jõe põhjan.

Õnness saeme ikki võrgu `viirde ja purika iluste kätte. Oh sedä `rõõmu ja äädmiild, mes sis `olli! Aga no elu purik, kossa ta paned! Ta jo rabelep, `viskap `endä vette. Visassime ta sääsämaija `sisse ja usse leime kõvaste `kinni, et ta `vällä ei pääse. Korjassime sis noid särepoige kah sääld võrgust `vällä ja jälle võrk `vastseld `sisse.

Õdagu linnukse laaliva, aga `üüse kellä katetõiskümne `aigu `olli kõik' nii vaga, et mitte üits eli ei ääl. Sis me teesime ärä, et nüid om kell kaitstõis'kümme `üüse. Tunni aja peräst nakassiva linnu jälle luha ja aenamaie pääl `laulma.

Me lassime mitu `kõrda viil toda `võrku `sisse, `tulli ikki `särgi ja ahunit ja `kõiki. Egasugust kala saeme, aga no purik `olli ikki suur', oma viis'tõis'kümme `nakla vai `rohkemp. Püisime seenigu ommukuni, sis `olli meil kalakot't kala täis'. Jälle loodsikude ja sõedime üle luha tagasi. Pia kolm `võrsta `olli sõoda, sis saeme kodu. Magada me es saa, aga noorde inimeste asi, ega

es tunneki väsimust. Kodurahval `olli ää miil', no `mõtle säräne suur' purik ja kotitäis' `kallu! Sääld sai jo talu `rahvale `õkva `mitmass kõrrass `süvvä.

Aenaliste võedusõit

Ollime luhal aenal. Süük' `olli kotust üten `võetu, koduga meil `asja es ole. Joba mitu `päivä ollime oolega tüüd tennu, aga es `jõvva `kõiki `ainu `kuhja panna. Jäeme `puulbä `üüsess `luhta. Pühäbä ommuku vara peremiis aab üless. Vanemp poiss nigu es taha pühäl päeväl tüüd tettä. Peremiis joba kuhja otsan ja `õikap: „`Ker'kuajass teeme kuhja `valmiss! Ku edimäne kell lüüp Puhjal, om meil aena kuhjan!"

Poesil `väega ää miil', et `ker'kuajass saap kuhi `valmiss, nakap rutuga tüüd rubima. Tol päeväl teime kolm `kuhja. Õdagu `pimmesi tullime tulema, saeme Puhja kõrdsi manu kell kaitstõiskümme `üüse. Peremehel ää miil': tüü kõik' kõrran, aena kuun, os't korvi õlut ja mitu pudelit `viina luhaaena lõpetusess. Kui me sis kõrdsi mant nakassime tulema, `olli lõbu lajald. Peremiis, mia ja tõene poiss `isteme `vankren, aga nuur' poiss, tuu `katsatõis'kümneaastane, `olli tõese obese säillän. Peremel mõlemba ää obese, `äste söödetu. Ja peremiis nakap `sus'kma vanembat `poissi et: „Ärä lase `endä obesest `müüdä `aada!"

Ku na sis nakassiva obestega `aama! Kui `ratsal poiss taht' `müüdä `sõita, röögät' peremiis: „`Piiter, ärä lase `endä obesest `müüdä `sõita!"

Poiss karas's `vankre otsa `sisse põlvili ja ohjaki keerut' nõnda, et ää `lüvvä. Sis alus't suur' võeduaamine. `Ratsal poiss jäi veedike maha, aga tsipa aja peräst `tulli `irmsa `aamisega nättäväle. Jälle peremiis kärät': „`Piiter, ärä lase `müüdä!"

Kõik' tii es ole muud ku üits suur' võeduaamine. Nigu tõene `ratsal obesega `taade jõus', nii peremiis jälle an'd `uugu: „`Piiter, ärä lase `müüdä! Kas sinu obene ei joose!"

Poiss karas's `pisti sinna `vankre otsa `sisse, ohjaots käis ruttu ja ruttu. Mia olli urvakeli `vankren, peillässi, et nüid lüüp vai ohjaotsaga mul silmä pääst `väillä. Aga serände sõedu-uug `olli sehen, et tule jummal esi appi! Paar' `vörsta `olli Puhjalt kodu tulla, sedäsi kihutedi kõik' tuu tii.

`Pernane nakanu joba `aiksast `kullema toda `larmi, saanu aru, et nüid me luhalise niisugutse larmiga tuleva. Saeme kodu, `pernane `küs'se: „Kas `aina viil tetä jäi ka teil?"

Meie `vasta: „Ei! Kõik' om kuhjan iluste! Aenamaa om puhass ja illuss, aena kuhjan!"

`Pernane murelikult: „Aga ma es `tiiä, kona te nüit tulete, kas `täämbä ommuku vai `ommen ommuku. Ma es mõesta midägi `kiitä. Ma tii kama ja tuu teile võid ja `sinki!"

Viina `perrä me kama es tahamegi, seime võid ja `sinki ja mes `pernasel `lavva pääle `olli `tuudu. Kui luhalistel kõtu täis, üteldi: „Nüid minge tüüst `väillä `puhkama! Küll me ommen ommuku `aame teid parajal ajal üless!"

Lätsime laole magama. Makame, makame, käänäme ütte `kül'ge ja tõist `kül'ge. No uni läits omal ajal joba ärä. Mia vahi karupersest ammugi `väillä, päiv suuren `kõrgen, uni lännu, aga ei `aeta üless. Tüki aja peräst tulep peremiis `riijalt: „Tulge üless, kell om joba kuus'!"

Mia `ütli: „Ei ole küll kell kuus'! Päiv om joba keskpäevän!"

Tullime laold maha. Kos perenaesel kõik' kõrralise söögi tettu, munakoogi ja koogi ka viil. Ja viinaputel kah `lavva pääl. Ollime `väillä puhanu ja seime kõtu täis'. Sis lätsime `nurme ristikainu `kuhja panema. Tõene talu sääl kõrval nakas's päevä tõsemise `aigu ristikainu `kuhja panema, aga meie lätsime tühü sis, ku kell käis katetõiskümne pääl. `Süümisega läits jo kotu paillu `aiga. `Onte meie aena saeva `enne kokku ku nondel. Nuu õngitsiva aenasületäisi viil `pimmesi `iispä. Me ollime kõrraperäst söönu ja joonu ja `rõõmsa kõik', meil tüü `laabu. Ja kos tuu noorde inimeste ajald `väillämagamine! Magasime kellä `kümneni. No kes tüüinimene saap kellä `kümneni magada!

Pahanduss üte silgu peräst

Jaanussel `olli ütessäkümmend vakamaad `põldu, iki suur' talu. Miu emä `olli katess `aastass kaoba ärä tennu, karjussekaup, aga mitte ütte `päivä ma karjan es ole. Mia olli nellätõis'kümne `aastane, aga pidi suurdega üten tüüd tegemä. Sügise joba ku rügä maha tetti, tõmmati külvivao `sisse. Rüäpõimmine `tulli, sis egäüits läits oma `iiga. Tõese olliva täis'inimese, mõni kaits-kolmkümmend, mõni nelikümmend `aastat vana, mina nelitõist.

Peremiis `tulli aedast `väillä, sirbi peon, visas's `ussaia pääle maha ja ütel': „Sirbi om teil siin, kellega te nüid lääde rügä `põimma!"

Tõese teesivä ja tuusiva toda tüüd, egäüits võt't `endäle paremba sirbi, miule jäi üits nüri nuiakene. Mia es ole konagi rügä `põimnu. Peremiis pidänu mulle kõrralise tüüriista `anma, sirbi teräväss `ihkma! Aga ei. Põema sis, üits esi om neli `sammu laiga, tõene neli ja puul', mõni koguni viis sammu. Mia es `jõvva tõestega üten `põima, sir'p nüri ja esi kah `mõistmada.

Õdagu ku kõik' söönu olliva ja magama eedässivä, lätsi mina `nurme oma ett `põimma ja jõosi ii ommukuss `viirde `põima. `Üüse `põimen mõtli, et mia ommuku maka. Vaevald saeva silmä `kinni minnä ku peremiis `tulli põhuküüni läve pääle ja õegas's: „Üless! Sina, Miinä, jäät perenaesele appi. Ommen om kabelipühä."

Ja sis `tulli tõupanek'. Kaits miist ja kaits täit `tütrigu niidivä nurmen. Meid Märdiga käsutedi `tõugu tuuleunnikide `aama ja unnikide vahese ka `puhtass `riibma. Poesike `olli viietõis'kümne-, mia nellätõis'kümneaastane. Meie es `jõvva toda tüüd ärä tetä. Rabelime, rabelime, mia näi et Mär't niipaillu ei tii ja mõõdi rihaga tolle maa pooless. Mia rabeli nõnda, et ma olli viimätsen `tukmen, `rohkemb enämb ma es `jõvva. Aga Mär't jäi oma poolega `kaugele maha.

`Lõunesüük' `tuudi `nurme. Ku söönu ollime, `tulli peremiis `nurme ja ütel': „Mär't, Mär't, sina olet jo miis! Vahi kos Miina om! Miina om tõestel järel ja sina ei saa!"

Mär't saesat' veedike riha nõal, ütel' et: „Kae Miina sei minu tõese silgu ärä, ma ei jõvva!"

Tõese panniva laginal `naarma, peremiis kään'd kondsa pääl `ümbre ja läits kodu. Aga sis `olli naesel käsi täis'! Noh naene sai mehe käest pahandada. Perenaene an'd `tütrigadele üte silgu, poestele kaits. Temä pan'd `silkele piimätilga pääle nigu `kastmess.

No sis `olli joba `pimme õdagu, ku me kodu lätsime. Tuli `palli. `Lavva pääl `olli `suurma sup'p ja jälle silk ja `piimä ka tilgake pääl. No `lõunaigu mu kõtt `olli `väega tühi, mia pisti oma silgu suhu ja sei Märdi silgu kah ärä. Õdagu kah `olli kõtt tühi, võti `leeväraasu, kasti piimä `sisse. `Pernane sais' `lavva `otsa, kähvät': „Süü `silku, messä nüid piimäst kastat!"

Mia sai tolle leeväraasu suhu susata, `tuugi karas's `kurku. Mul es lähä enämp tuu supitilk ka lõõrist `alla. Aleduss `olli nii suur', et vesi `tulli sil-

mist ojaviisi. Lus'k `lavva pääle ja joosi `lavva mant `väillä, es `jõvva enämb ikku `kinni pidädä. Lätsi koolitare `otsa, sääl `iksi niikavva ku mul miil' ääss sai. Sis eidi `küini magama. Sääl olli ma `nuudsnu poole ööni. Noh aleduss `olli suur', kõtt tühi ja pahandada sai ka viil. Mes om tuu üits silk. Mia sai kaits `silku, Mär't jäi üte silguga. Mõni silk om suuremb, aga mõni om jo til'lukene nigu põrm, `suska kolm tükki kõrraga suhu. Tii rasset tüüd, kõtt tühi! `Lõunesöögiss `anti piim ja silk ja leib. Mia sei oma silgu ärä, ja rabasi Märdi tõese silgu ka viil!

Tõene `aasta `olli ka minul `luhta aenaleminek. Pühäbä lätsime, `iispä ommuku `anti mulle kah vikat kätte, mine tõestega `niitma. Aga jummal tiiäp märäne tu vikat `olli! Ma `leije ihust ja en'gest, aga ei `jõvva ei `jõvva. Peräst kuuli kui poiss ütel' peremele et: „Toho korat, kas sii mõni vikat, neli peo pik'k ja siigina `õkva otsan. Te lasete jo `tütrikukese ärä tappa sedäviisi!"

Sis `olli mul kül'g `paistedu tolle `niitmisega ja küille sehen suur' valu. Noh san't vikat `olli, sa lüüd `õkva ihust ja en'gest, `õkva küille `kon'tega, aga edesi ei `jõvva. Sis lätsi jõe `viirde aenalistele `juvva `tuuma, `mõtli et nüid ma jõkke `karga, ma enämb sedä tüüd tetä ei `jõvva. Aga vette ma es üppä, `tahtsi iki elädä viil.

Sa `mõtle, kuus' riht `olli nädälin. Ega ommuku `olli rihi `pessä. Poesi ja peremiis rehitsivä `riijall, mina kanni `riijalt üle `ussaia `küini kõik' tuu neli `kuurmat `põhku. Ommuku kellä `kuvve `aigu seime pruukosti, sis lätsime linanurme lina `kakma. Lina `olli nii likke, et kui tõmmassit, sis lõõrimulgust juus'k kõttu `müüdä vesi `alla. Ja kui `vihma satte, sis ristluie pääle `tulli vihm nigu plakin. Aga sa es pääse, sa pidit tegemä. `Süvvä ma `tahtsi ja rõevast ka `säl'gä vaja. Kaup `olli tettu, et ma saa säält taluld leerirõiva. `Tervelt kate `aasta palk läits leerirõevaste pääle.

Sügise `mihklipäevän nakassime `linnu tegemä, sis olliva kõik' rehe pessetu meil. Kaits lina-aamise masinat `olli meil, mõlemba käsimasina. Mina ai tõese ürsiga, tol olliva `kergembä vinna pääl. Poeste masinal olliva kõva vinna, toda mia es `jõvva liigutadagi. Kell üits `üüse lätsi `riijale `linnu `aama. `Aije ja rabavuslavvaga kolgitse pääl `pisti rabasi. Poesi olliva kõvemba, nuu jäevä magama, es tule `enne `linnu `aama ku kellä nellä-viie `aigu. Mia olli kuvvetõisku `aastane, mia es `jõvva poestega ütevõrsi `linnu tettä. Jõoluss `olli mul kaits `kaalu `linnu käsitsi ärä tettu. Lina-aamine es ole jo `tütrukese tüü. Kui sa ütteviisi sedäsi noid `linnu aid, sis `rindualutse soone olliva `paistedu.

Õdagu tule `riijalt ärä, mine perenaesele appi `karja tallitama. Sis pidit sa `mõskma söögiriista ärä ja peni lakutama. Talul `olli kaits suurt `penni, lakuta peni ärä, sis saad viil magama. Kaits `tunni said sa magada, es saa `rohkemb! Sügise olliva rehe `pessä, `talve `olli linategemine.

Raha rikkuss, enge ukkuss

Ennembide poesi kolme ar'kadraga Soova nurmen `künsivä. Künnävä, künnävä, äkki `näevä, et `väikesi õpperahakesi tulep maa sehest `väillä. Üits `künjä jätäp obese `saisma ja nakap nigu midägi sääld `ot'sma, tõese kah jätävä obese `saisma, tuleva manu, küsivä: „Messä otsit?"

`Näevä et raha om, vanemp poiss `ütleb: „`Süümaig om käen, vaja obese `valla võtta ja `süümä viiä, peräst tuleme kõik' raha `ot'sma!"

Nigu obese `süümä saeva, nii kõge jutukamb läits suure äämeelega peremehele kõnelema: „Sääl, kos meie künnime,sääl om raha maa sehen!"

Peremiis `tulli poestega üten `nurme ja käsut': „Korjake raha kokku ja `anke kõik' peremehe kätte!"

Poesi nakassiva sõnakuulelikult raha `korjama. Maa sehest `tulli viil mõni savipoti tükike ka nättäväle. Arvata võib et sõa `aigu vai jummal tiiäp kona ilma `aigu tuu raha `olli matetu, aga kõik' katekümneviielise õpperahase. Sääld sai peremiis õige ää kõrra toda õpet.

Noh mia olli karjatütruke säälsaman lähikesel ja kuuli, et sedäsi om raha `löitu. Mina looma ruttu `lauta ja ilma perenaese nägemädä kah joosi raha `ot'sma. `Saije kaits katekümneviiekopikalist. Nuu raha es ole serätse nigu nüid katekümneviielise, nuu olliva `väegä õhukese, vanast üteldi et `sel'ge õppe.

Lähä ma kodu, perenaene küsip: „Kossa käesit nüid?"

Mia ei mõesta jo salata kah, `ütle: „Mia käesi sääl `avva man, kos raha..."

Perenaene: „Kos nu raha om?"

Miul kaits katekümneviiekopkalist raha peon.

Temä kärgib: „Ah sina lääd ilma miu lubata `juuskma! Raha `siiä!"

Mia anni raha ärä. Peräst `olli nii kahju, et iki kas vai silmä pääst. Ja kui mul viil `täämbä `miilde tulep tuu alediuss, ku kahju mul noist rahadest

`olli, tükib vägisi vesi `silmä. Üteldäss küll et raha rikkuss, en'ge ukkuss, aga kui tõene sult väevõimuga kisup su `löitu õnnekopika, säräne ülekohuss saesap surmani meelen.

Ränk eitumine ai paistesi

Nakas's ommuku joba `enne `süümaiga `kaugel müristämä ja must pil'v `olli ommukumaa sehen. Suure tuulepuhangu mugu käesivä ja mürrin ka ikki. Tuul' läits järest kõvembass. Päevämineki `aigu `tulli säräne kõva maru, et kõik' rüääki ja -vihu keerelsivä ja lennelsivä `taiva all. Ja märäne irmuss sadu! `Taivast valeti `vihma nigu pangiga.

Miul olliva `rõiva aedan, karassi `aita, et `vänte ait joosep läbi, sis `rõiva saava ligedass. Ku ma aedast `väillä `aste, sis käis särände käräk, et maa `jalgu all värisi. Ma `eitusi jäledäde, `mõtli et nüid `pikne lüüb mu maha. Aga es lüü. `Saije `kambrede, sääl `leije `aknist ja kõigilt puuld `vihma `sisse, põrmandul `olli vesi.

Peräst kui `väillä lätsime, juus'k jämedät `vihma `taivast maha, nõnda et terve `ussaid ojoss. Ja kos sii tuulemaru ja välk! Kõik' ilm `olli välgust `valge, rüävihu lennelsivä tolle tormiga `müüdä `taivaalust. Välgu`valguss `olli nii suur', et kõik' `olli `selgede nätä.

Tõene päiv sis korjassime `nurmi pääld rüävihke ja kogusime kokku. `Süümaja paiku `olli sii suur' vesi `ussaiast joba `alla joosnu ja kadunu. Läits piä nätäl `aiga `müüdä, sis ma jäi `väega `aigess, nakassi lõõdsutama ja üle kõige ihu paistetama. Mia lätsi `rammu nigu Narits Anu. Tuu `olli sände `lopsja lihaga `tütrik, silmä ka liha `sisse kasunu. Mia kah säräne. Käevarre lätsivä jämmess nigu tõese inimese kindsu ja näost olli laiga, es ole enämb inimese nägugi pään.

Talvine aig, talul `olli rehte `pesmine käsil, mia `kõnsi `riijall ja kääni noid õlekupa `kinni, aga en'ge mat't nii `kinni, et `rasse `olli `kõiki töid tettä. Aga talu `tütrik ma olli, kohess ma `pääsi.

Sis `tulli talule üits vanainimene. Tollele ma kõneli: „Ma ei saa enämb kudagine, en'ge võtap `kinni ja silmä matap ka joba `kinni sii `paistess!"

Temä küsiss: „Ehk sa olt midägi peillänu?"

Mina `vasta: „Mitte midägi!"

Äkki karas's `miilde: „Kule, kui siin üle minevä nädäli `väega suur' vihmasadu ja `piksevälgu `valguss ja mürrin `olli, sis ma küll peillässi! Ku tuu kõva plaksak käis, sis ma `eitusi."

Vanainimene ütel': „No tollest om külländ! Muidu sina `tervess ei saa, liinast piap sulle rohi `tuuma. Küsi obene, mina lähä sinuga üten `liina!"

Obene `anti, lätsime `Tartude `aptiiklide. Mia midägi küsidä es mõesta. Vanainimene kõneli `aptiikliärräle asja ärä ja nõus' midägi, mes serätsel kõrral `aiget avitap. `Aptiiklist saeme kõllast `pikseeitumise `pulbrit ja muid rohi ka viil. Tullime kodu. `Lämmi sann `olli, mehe olliva joba sannan ärä käenu. Lätsime kõik' kolmekeste `sanna: tuu vanainimene, `pernane ja mina. Mina võti kõigepääld toda rohi ja `pikseeitumise `pulbrit `anti mulle kah ää nurdsak. Noh, nemä kah võtiva, kaeva ja `pruumsiva, merätse nii rohi om. Tostsandikelt ole ma `täämbätseni päeväni terve. Kui ma tolle rohi ärä `pruuksi, tulliva silmä `valla, `paistess katte ärä ja paari nädäli peräst olli ma säräne samane inimene nigu ma `enne olli. Ja `täämbätseni päeväni ei ole mul üttegi `paistest ollu. Tuu rohi `olli `täitsäni ää rohi.

Oless mul tilluke maja ...

Midä `aasta vanembass, toda rohkemb nakassi ma `mõtlema oma elu pääle. Talutiinjä tüü om `väega `rasse, palk `väike. Rubi ja rabele, kudass tahat, aga iki olet alaste ja elät peost suhu. Märästki tagavust sul ei ole. Lähät sa vanass, olet ütsindä nigu nui. Vanasõnagi `ütleb, et vana kiiss, vana `tütrik, kesväuhak ja puultäkku obest – nuu om kõik' üte vääri pääl, noist ei piä `kiäki lugu. Aga mes inimene sa olet, ku `kiäki sust lugu ei piä! Piäb iki mehele minemä! Oless mul säräne til'luke maja, kos ma edesiperi `sisse tüki ja tagasiperi `väillä! Toda mia kah ei taha, et miu miis talu põllul obese taka kõnnib et: „Ptruu viirgus!" Kui ta `kirvega ka mõestass midägi tetä!

Miu `tahtmise lätsivä `täide. Mehele ma sai. Mehel `olli üsnä suur' maja ja illuss `uibuaid. Miis es ole talu põllul obese taka `kõnja. Temä tei läbi kõik' `tüüse, mõis't `potsepätüüd ja puusepätüüd. Tei `laade jaoss kummutit ja kappe ja `kõiki seräst.

`Taavi emä suress ärä `õkva lihaeiten. Sugulase soovitanu: „Naist om sulle vaja, mine võta Sääniku Miina, sis sa saat tubli naese. Tuu om igävene

tüüründ.“ Taavi võt′t naese. Kui `mõtsa istutime, temä kajoss `audu, mia panni `siimnit ja kanni mannerguga vett. Temä ois′ sedä `mõtsa nigu marjaaida, ma es tohi sääld karjavitsagi võtta, es tohi ka `lehmi `mõtsa `laske, peilläs′s et sõkuva taeme ärä. Temä tuus′ mõtsast suurd `rõõmu, noh oma kasvatedu mõts.

Mu miis `teije obese iist tüüd, aga lehmä iist `jõije `viina. Viinamestel om paillu `sõpru, edimält tuvvass `lavva pääle viinaputel, ku joba silmä kirivä, sis pannass `veksel ette: ole ää sõber, kirjuta `alla! `Tõene inimene om tõese korat. Kui sa ka ratta `rüüpen olet uppumisel, ta tulep viil, sõkup su kaala pääle, et sa just uput.

Kui `mitmit `kõrdu ma mehel Puhjal perän käesi! Kõige kippembal tüüajal läits ta jälle `juumise pääle noore obesega. Kolm `päivä `olli ärä, sis lätsi taka `ot′sma. Külm vile tuul′. Nuur′ obene kõrdsi käsipuu küillen `olli näillän ja külmänu. Puhjald `sõiten obene kõvaste juus′k, igävene kiveline ja `vintsline tii! Miis `olli kõtuli `pailla `vankre põhilavva pääl, lei `sõtsu sääl. (Kui vanger koliseb ja joosep `kivve `müüdä, sis puualu ka löövä `vankren `sõtsu.) Temä sai iki `aiget kah, aga purjun inimene es saa aru. Obene `irmsade juus′k, mul `tõene ohjaarg `olli tõesen peon, muidu ei oless `jõudnu `kinni pidädä. Lassi obesega nuketi üle nurme `õkva aeda ette.

Tõenekõrd jälle. Maa kõvaste külmänu, `väega külm sügisene päiv. Mul kate päevä `vannu laits, mia ooda, miist ei tule, ei tule. Õdagu lähä jälle taka `ot′sma. Obene kõrdsi käsipuu küillen külmetäp, vanger tühi, temä esi kõrdsin juub.

Lähä `kõrtsi, `ütle et: „Ma vii obese kodu, jää sina `siiä kui tahat!“

Temä `vasta: „Obest puttu ei tohi!“

Mia `aste `väillä, kükiti obese nõna manu käsipuu `alla. Temä `tulli kõrdsist, vah′t trepi pääld, et miu es ole, läits tagasi `juuma. Mia tõmmassi obese `valla, esi kah `vankrede ja kihutime sääld mägedest `alba tiid `alla. Kodu jõosi, sis ma lassi viil kolm `kõrda obest `ümbre aeda joosta, seenigu obene `taltusi. Võti obese `vankre iist `valla ja anni `süvvä. Tedä ennäst es tulegi kodu. Saab ommuk, ommuku tulep kodu ja nakap `tülli: „Sina obest ei tohi puttu!“

Üitskõrd enne `jõulu `kange külm. Mia esi es saa `liina `minnä, üits võõrass naesterahvass läits mehega üten. Miis `olli jälle `enda `purju joonu, `kaotanu `endäl kübärä pääst ja `kinda käest. Õdagu kell ütessä tuleva kodu.

Miis tulep `sisse, mia vahi, käsi nigu lumean'g `valge, ärä külmänu. Mia karassi maast üless, joosi `väillä. Tõmmassi kaevust külmä vii, `kraapsi viil lume kah sinna külmä vii `sisse. Käsuti mehe ahjupaistele tooli pääle `istma, ja sis käsi külmävii `pangi. Täl `olli viinasorgats `karmanin.

Kui käsi `olli tük'k `aiga külmä vii sehen ollu, sis kallassi tolle viina kaosi `sisse, `ütli: „Nüid pane käsi `siiä `sisse ja istu viil!"

Täl `olli viinast kahju, pahan'd: „No messa tost viinast `kaussi lassit!"

Mina: „Ei ole midägi! Oia sääl sehen niikavva ku jõvvat, peräst võta käsi `väillä, `rüipä ärä!"

Mia mati ta `sängi rõevaste `alla, ta `olli iki kõvaste `külmä saanu, jäi `aigess. Aga toda kätt põdess ta puul' `talve, käsi mädäsi. Kui mia ei oless tolle käe iist uult `kannu, oless ta üte `käega ollu. Ega `tuugi õnnetuss tedä targass ei oless `tennu. Oless mia san'demba verega ollu, ma oless `ammugi ull ollu.

Miu oolel `olli terve majapedämine, kõik' looma ja inimese, kõik' tüü ja tegemise. Nigu leeväpuru suust lõppi, nii karassit kipest ja kipest tüü manu, ku muud es ole, lätsit `aida `kitskma. Aga mes tost kasu, kõik' vanamiis jõi `nahka, las'k lõõrist `alla, tsoorist `väillä. Temä minu nõal eläski. Maamassu `masmada, kelle käest ma raha `nõvva! Jälle pane `kuurma pääle, sõeda `liina aiakraami ja ubinit `müimä. Ma esi es täi liinan `saija `süvvä, võti kueva leevä manu, närisi toda. Mul `olli säedse last. Kas nonde kasvatamine `kerge `olli! Kolm last võt't surm, aga kaits tütärd ja kaits `poiga om elänu `täämbätseni, kõik' kõrraligu ja `ausa inimese.

Nooren ma `tahtsi til'lukest maja, kos ma edesiperi `sisse tüki ja tagasiperi `väillä. Olgu tuu maja suur' vai til'luke, pääasi et su kõrval om `õige inimene. Jummal `oitku kedägi joodikule mehele minemäst! Joodikuga elu om nigu tuli `tuuren puun, ei pala, ei kistu. Alva sõna viil sinna `otsa.

Miina Hallik
(1875–1975)

Tinni memme jutud

Kilksanna*[1] *käki

Kui miä viil `tütrukene olli, sis emäkadunu iki kõnel′ tost vanaajatsest kilgikäki tegemisest. Poesi korjanuva külä pääld kesväjahu, `tütrigu küsinuva perenaeste käest jälle `rasva ja lihakraami. Noh tuu perenaene `olli ikki nigu `rohkemb kituväärd, kes an′d, mõni võipot es anna kah.

Enne kadripäivä ollu tuu `kilksannakäki tegemine. `Tütrigu lännuva kraamiga ütte Puhja külä `sanna, sääl sis nakatu käkke tegemä. Poesi teesivä ärä kos tetti, nuu lännuva õdagu noid käkke `süümä. Sannal ollu paja, jo ta saena `sisse `raotu mulk sai olema. Sann `olli muiduki `väike, `sanna kõik′ es mahuva. Poesi olluva `vällän, susanuva pajamulgust käe `sisse, sis `pantu `lämmi käk′k `piiju. Tuu `olli näil nigu mõni söögipidu jälle.

1 Jutt on kildsaunakäkkidest, rahvaetümoloogia on kaasa aidanud, et `*kiltsannast* on saanud `*kilksann*

Üitskõrra na lännuva Puhja `ker'ku lähikesi Koni `sanna ja tennuva sääl käk'ke. Koni sann ollu üsna suur', sääl ollu oja kah all. `Tütrigu `kiitnuva noid käk'ke, poesi tulluva peräst `süümä jälle. Opetaja `johtenu `müüdä minemä. Enne Meierit ollu tuu opetaja, nime ma ei mäletä. Noh temäl `olli kah nigu `uudiss, mõtel' odot ma lää õige kae, mes sääld pajamulgust andass onde. Temä jo näi, et mehe sääl mulgu man käesivä ja peo susassiva. Temä susas's kah oma peo. `Taivakene, temäle `pantu tuline käk'k kõige leemega! Nigu paast kulbiga `võetu, nõnda `antu pajamulgust `õkva `piiju. No na tuusiva ärä, et opetaja om, ega sis muidu ei oless tulist `pantu. Opetaja saanu kuuma käki `piiju, sa `mõtle, kõige leemega! Ta palut' jo käe ärä. Opetaja röögätänu `õkva tolle valuga ja käk'k lennänu maha nigu `mauhti. Ei enämb ei ole kätt susanu. Ta `kaenu, kudass ta sanna mant minemä saanu. Oh seda `naaru ja `nailla, mes sis `olli! Noh, poesi näivä ärä, et opetaja tulep ja tõmmassiva `endit kõrvale, et näiss mes `tütrigu teevä. Küläp mõni poiss iki sala nimmas's, et opetaja tulep. Kas `tütrigal käkipaa man `aiga `olli `vahti, kes konagi paja taka käkki oodap.

Tõenekõrd lännuva jälle Koni `sanna kilgikäkki tegemä. `Tütrigu `kiitnuva käki ja `pannuva `väillä sarja pääle `nõrjuma ja `jahtuma. `Eldekene, tulist käkki ei saa jo `süvvä! Tükikese aja peräst `mintu `kaema – käki kadunuva kõige sarjaga! Jo sis mõni vihamiis sai nuu käki `võtma ja silla otsa `alla `viimä. Käkisari ollu visatu küliti `oija. Tuu `olli jo jumalaande mõnitamine. Asi lännu `väega `elli. Pahandust ja `lõhnamist ollu paillu. Peräst toda `olli `kilksanna käkitegemine `perrä jäänu, enämb es ole tettu.

Engiajast

Ennembivanast ollu `engi `aigu ilm serände vaga, tuuld ei ole ollu. Noh oktoobrikuud kutsutugi `engikuuss. Sis keedetu `paksu jahuputru, `pantu või ka `silmä. Tuu puder `viidu kaosiga tareotsa pääle `engile `süvvä. `Taivakene! Mõni en'g nüid süüb viil!

Küläp kas's ikki pudru ääss võt't, `lämmi pehme pudrukene, mes kassil viga toda `süvvä. Või susati pudrule `silmä, tuu `olli ka sula, kassile periss `mokka `müüdä. Võib-olla seivä õige ruttu ärä, kui `engi paillu `olli, küläkassi ka appi tulliva. Küll inimese võesiva olla iki togatse! Nemä oless võenu `onte mõtelda, et ega sis `üitsegi en'g ei süü.

Sutega ädän

Vanast ollu siin sedä `mõtsa ja rägu paillu, ja soid kah. Ku inimene `kostegi õdagu `ilda tullu, sis mõtsa veeren `õkva nigu `küindletule `paistnuva, nõnda silmä `läiknuva noil sutel. Ennembi ollu laoda lävel `tahraaid, kos lehmä ja `lamba olliva `valla. Ollu serände aid `ümbre tettu, et eläjä `väillä ei pääse. Soe viinuva säält `tahraaiast mitu kõrd `lamba ärä. Sis `pantu eläjä `lauta, ei ole `väillä võenu jättä enämb.

Üitskõrra susi lännu `lambaga ja annaga `annu ikki `lambale `vasta `kintsu. Kae lammas es tule `perrä tälle, tukist sõra `vasta maad, sis susi annaga nohel′ tedä. Susi `olli kavval, suur′ rammun lammas, ta es `jõvva vedädä tedä räbäkut. Emä nakanu ujutama ja `tõisi appi `õikma. Suure kisa ja kärä pääle lasnu susi `lamba `valla ja pagenu `mõtsa.

Ja emätagutsit `varsu olna susi külläld ärä viinu. Vars rumalusi jooseb märäst `kaugele. `Puhma taka hiilib susi, `kargap manu ja mõestap `kohtu. Alati ei ole jo nägijit-kuuljit lähikesen! Vanaesä nännu, kudass vana märä `oidnu oma `varsa. `Käännu ikki sinnä ja tännä, nõnda et susi ei ole varsa manu saanu. `Oidnu kõik′ aig `varsa nõnda oma kaala all.

Miu emä ollu `tütrukene, nõnda `väike viil. Temä käenu tõestega üten eidsin. Obese olluva `üüse väillä pääl söömän, nemä tennuva suure tule üless ja valunuva, et soe obestele manu ei tüki. Tuld soe peillänuva, tulest `oidnuva na `kaugele. Ku obese nakanuva sedävisi `tursklema, sis ollu teedä, et susi om lähiksen. Eidsilise sis kõvaste `õikma ja ujutama, ikki et `tõõuju ja `tõõuju. Soe lännuva irmuga minekit.

Üitskõrra soe unnanuva ja eidsilise unnanuva sutele `vasta. `Taivakene, ku sis soe tulluva! Orjanurmen ollu aenaküin. Oi sa `eldekene! Eidsilise joosnuva nõnda, et kondsa es näe `varbit. `Kaenuva kudass ruttu `küini saanuva, ja uiss kõvaste `kinni! Sis roninuva peillăten üless `selpu pääle, et `vänte soe pääsevä kudagi `sisse, `kargava `kül′ge. Soe joosnuva saena `taade, `kaapnuva ja `kiunnuva periss vihaste `õkva, aga küin ollu kõva ja uiss `kinni, nemä ei ole `sisse saanu. Kui eidsilise väillän oss ollu, sis soe oless na tükkess kisnuva. `Taivakene, sina `tohtsit nüid sutele `vasta unnata!

Jah, sutega olluva vanast ikki ädän ja irmun küll! Üitskõrd kadunu kolmeaastane laits ärä. `Aetu inimese `mõtsa toda last `ot′sma. `Uiknuva ja `õiknuva, ei `kossegi mitte üits kihk ega kahk. `Vänte `johtenu üits `ot′sja

soepesä manu, säält kuulu nigu latse eli. Laits soepesän! Peillänuva küll, et `vänte om vana susi kotu. Aga es ole. Soepoja `mängnuva latsega pesän. Vana susi `olli `onte latse viinu oma `pessä `poigele `mängi, et las mängivä, küll peräst murrava ärä.

Muud ädä ei ole latsel ollu, käe ollu ärä kribitu. Laits ütelnu: „Kut'sa kribiss mul käe ärä!" Jah, imelik küll, et na tälle midägi viga es teevä! `Ot'sjil ää miil', et latsekene elun ja terve. Ei ole sis soepoigele ka midägi `kurja tennuva, `võtnuva latse ja lännuva kodu. Soepoja jäivä `pehmest suutävvest ilma.

Külätargust ja posijist

Vanast ollu serätsit `tarku inimesi külländ, kes sõnnuga `arsti `mõistnuva, aga ega na omma `tarkust kellegile es ole `jätnu kah, maamulda viinuva. Siin `olli Vooru Liisu. Tuu eläss siin kabeli taka oman majan. Temä `olli `kaugele kuuluss, takast Villändi käenuva temä man abiotsja. Temä `võtnu valu ärä ja tennu niserdeslanga, `arstnu `maalisi, `mõistnu roosisõnnu ja tuulesõnnu, kes tuuld vaegistanu ja `ümbre `püürnuva. Mõnikõrd tulekahju `aigu ollu tuul' `õkva tõese maja pääld, aga kui tuulesõnnu üteldu, `käännu tuul' ärä `tõesele poole. Muidu oless mitu maja maha palanu.

Vooru Liisu käis siin kah, `olli ää `tutva. Sis kõnel', ütel': „Mõni saab ädä tuulest, mõni jälle `pailla maa pääl makap."

`Tõenekõrd maa en'gänä, sis saana sääld `aigust. Ku maa seest ädä tullu, `maaliste `vasta tei ta üste vett. Pan'd vii `sisse tulitsit `ütsi, tolle `viiga sis käsnu `mõske. Mõnel `olli ihu `kat'ski, mugu leemet', es parane, tuu võt't rasva üten, Liisu esi tiis', mestä sinna posiss. Miu sõsarale ai serätse `vistrigu. Temä viis pudeliga vii kotust, Liisu posinu sinnä pääle, esi `kitnu: „Ega mul ei ole muud kui Jumala sõna ..." Sõsar paar' kõrra tolle `viiga mõs'k, `vistrigu kadusiva ärä.

Niserdess om jälle särände, ku mõni ihuliige jakust nõnda ärä om vai mõni suun' om kudagi käänätänu, `aiget saanu. Ku õdagu niserdeslang `ümbre `panti, `olli jalg ommuku terve, es ole jalal midägi ädä enämb. Liisu käs'k niserdeslanga ikki õdagu `ümbre panna, et sis ei ole enämb `väillä tuule kätte minemist. Toda ma näi esi. Miu jalg sai niserdeslangaga `tervess.

Tuu `olli must lang, mitte värvitu es tohi olla, ikki `lamba sällän kasunu must. Niserdeslangal pidi `ütsä `sõlme sehen olema.

Puhja opetaja Laas′ käenu ka üitskõrra Vooru Liisu man. Tuu `olli sis, ku opetajil `olli maad. Vars `olli oma jala ärä niserdanu, limbanu. Opetaja tiis′, et kabeli taka om naesterahvass, kes säräst ädä mõestap parandada.

Liisul ollu üits kolme jalaga pen′k, `annu tolle abiotsjale `istu ja küsinu: „Kost `kaugelt sa sis olet?“

Opetaja: „Kas te Puhja kerikun ei ole käenu?“

Liisu: „Ole küll!“

Opetaja: „Kas te sis miu ei ole `nännu?“

Liisu: „No seräst kui sina ei ole ma sääl küll `nännu!“

Opetaja: „Ma ole jo Puhja opetaja.“

Liisu tennu sis niserdeslanga ka ja ütelnu: „Kui sa usud, et varsa jalg `tervess saab, sis ta saab.“ `Annu opetajale niserdeslanga ja käsnu `aige jala `ümbre panna, `kitnu: „Tuule kätte ärä `varsa lase!“

Liisu peräst kõnelnu: „Kost mina tedä räbäkut tuusi. `Enne `olli ta särände abendik, abe `olli suun. Nüid `olli paillass ja tõese `rõiva ka sällän. Vanemb inimene, messa mõestat tast nätä vai tuta. Toda ma aru sai, et ta üits aritu mesterahvass `olli.“

Mõne nädäli peräst tullu `ker′kumõisa `tütrik, opetaja `saatnu Liisule `ulka `kraami tolle äämeelega, et varsal jalg `tervess saanu. Vooru Liisu mõis′t iks ussisõnnu ja roosisõnnu ja `kõiki serätsit. Aga temä `kuuli ka nooreld ärä, läits kõige oma `tarkusega `auda. Inimene `mõtleb, et ma viil elä, oppe tõesele, anna oma leib käest ärä, esi eläd, esi saad! Aga äkki tulep surm ja võtap su ärä, ja lähätki kõigega maamulda.

`Eldekene, minu ämm-kadunu tiis′ ka `tarkussõnnu ja mõis′t posida, aga `miule ta es oppe. Toda ta üitskõrra nimmas′s et „Kui `karja keväde `vällä aade, sis `ütle: „`Jeesuss karja iin, `Maarja temä järele! Mia esi tii `aida, nõnda tiht′ kui jõhvsõgel, nõnda lai ku `kirvelaba, olgu `põõsatagutse `amba nii `pehme ku viltkinnass!“ Jah, imelik ta `olli, kudass mõnel karjal es tule midägi ädä, aga tõesel `olli. Üitskõrra tulliva tõese karja pulli ja nakassiva ämmä `lehmä taka `aama. Ämm-kadunuke läits rahuligult lehmä manu, leeväraasuke peon, an′d tolle raasukese lehmäle ja pulli lätsivä `laika. Temä-kadunuke ois′ eläjäluume ja nõus′ tõestelt ka `oidmist. Jõolu edimätse pühä ommuku `äste vara lõeguti leib tük′kess ja `panti `suula pääle. Sis

`viidi `lauta ja `anti egäle eläjäle kolm `raasu. Obestele `panti `kaaru pääle `leibä. Ja `vastseaasta ommuku nii samate. Tuu `olli nigu `kun'stmine, et sis om eläjälooma `terve, ei tule näil märästegi ädä.

Pisuannast

Nüid pisuanda ei `lendä enämb, a vanast ollu neid küll. Vanast opetu: „Kui näed, et pisuand lennäten nõnda sinu kottale saap, sis `lõika villast rõevast `kat'ski!"

Pisuand lennänu, nii üits miis `võtnu ruttu väedse ja lõeganu särgi siilu `kat'ski. `Taivakene, pisuand lasnu tälle `valgit `ernit üleväst. Ilusa `valge `erne olluva. Nõnda üteldu jah, et kui pisuand lähäp `endä kottalt, sis lõegata.

Üitskõrd lännuva `sanna pisuanda tegemä. Vana `vihtust ja ahjuluudest na iki tennuva. Kae vanast olliva puuroobi, nuu es `tõmbava jo `tuhka ärä. Tol ajal olliva sannavihtust tettu ahjuluvva, kellega roogiti ahi ärä ennekui leib `ahju `panti.

Nojah, sis kolm nelläpävä õdagut käenuva sannan pisuanda tegemän. Aga `kiägi ei ole julenu verd `anda, en'g oless saanu sis vanatondile. Pisuand `olli vanakuri, mes muud! Sis pisuand `olli sannalava all kõkutanu, aga `kiägi ei ole verd `annu, pisuand ei ole `lendu `lännu. Kae nimetessõrmest pidänu `anma kolm `tilka verd, sis oless ta `lendu lännu. Aga toda ei ole `kiägi `annu, mõtelnuva et pisuannata saap ka läbi. Kes verd `anna, tollele ta vedänä `kõiki kokku, mes inimene igänes `tahtna, küsinä enne: „Messa tahad, mesma tuu!"

Üits ollu peris ädän pisuannaga, ei ole enämp midägi `mõistnu `tuvva `laske `endäle, ei ole abimehest kudagi `valla ka saanu. Viimäte `annu sõgla kätte et: „Tuu vett!"

No kurivõrk, kudass sa saad sõglaga vett `tuvva! Vesi jooseb jo sõglast läbi. Kostsa saat `tuvva, ku sõgel enne tühjäss lääb! Pisuand `pannu irmuga `plehku, sis saanu onde `valla kuramusest. Tollest pääle ei ole miis enämp pisuanda nännu, muidu küsinu iki et „Mesma tuu, messa tahat?"

Mõnikõrd toonu raha, lasnu põrmandulle nigu üits kõllin. Ja `kraami vedänu kokku, peremiis saanu periss rikkass. Nõnda ma latsen kuuli, vanemba inimese kõneliva.

Rõivastest

Jah, `eldekene, miu ema kõnel', et suvel käenuva naese jakuga ametega, kirriv `vüüke `pantu `vüüle nõnda `pailla `amme pääle. Kui ma nuur' iki `olli, nõnda `kuvve `säitsmätõistaastane, sis nakassi joba `aina `niitmä. Ema an'd mulle `vüükese `vüüle et: „Sis olet `keskeld `äste kõva, sis ei nõrgu!"

`Vüüke `olli `kangede pik'k, mitu `kõrda `tulli panna `ümbrele. Ku `niitsit, sis lätsit jo `lämmäss, sis võt't kublele kõik' siist `keskelt. Vüü `olli kõvaste `ümbrel, ihu läits kuumass. Es saa midägi muud, muku aruti `vüükese `ümbreld ärä ja visassi `põõsa `otsa kujuma. Es saa mina `vüükesega, `kange kuumaga võt't ihu `villi, kõik' kublele `kat'ski.

Emä-kadunuke iki kõnel', et ku `koeki `mintu, sis `võetu pallapoolike pääle. Pallapoolike ollu särände `valge linane vai `paklane rõevass. Tuu `võetu nõnda üle pää, mõni `pannu `olge pääle, et sis om `lämmämp, piht tahap lämmit.

Miul `endäl `olli ka jakuga ame, nõnda `keskeld jakatu. Poolest saande `olli peenike, alumane puul' `olli `jämme. Jakk ikki enämbide toemine nellä `nitsega `koetu, vee linane, `sissekoe `paklane. Tuu ame `olli paks ja `lämmi. Naesterahva `ammel es ole `kirju. Mõnel olliva tettu `käisse `värvli ja olalatte pääle valge langaga serätse tipi, kes taht', tuu pan'd verevät ka `sisse. Naestel `olli kitsas kaaltagune, meestel laiga. `Puskari onu Vihavust käis, kaal `olli muidu paillass, aga `valge `amme kaaltagune `olli tõmmatu musta särgi kaalapäälitse pääle, `olli iluste `vällä tipitedu, tipi pääle ummeldu ja vitsa `viirde. Puhja meestel `olli iki laja kaaltagutse.

`Amme pääl `olli meestel ves't, jubi `aeti vestile pääle. Jubi `olli serände lühike nigu nüid meeste kuub. Jubi pääle tõmmati sär'k, tuu `olli `äste pik'k. Miu emäl ollu särände poiss, tuu ei ole `vasta `võtnu, kui jubi ollu `ker'ge. Pidi olema `äste jämedäst langast ja kotu vanutedu, sis `olli ta `äste kõva ja `rasse. Ega tol ajal vabrikut ei ole ollu. `Mõtle, `väikse `kraasega kõik' kraasitu. `Enne vakutu villa läbi, kakutu segi kõik', sis kraasitu ja nakatu kraasitäisi tegemä `keträmise jaoss. Jah, vana-aja rahvas näivä iki `vaiva küll!

Kui `rätsep ollu `umbleman, sis pirruga näedätu tuld. Vanast `lüüdu kõevupuulahandigu `kat'ski, saadu `pirde. Kueva pirru palanuva nigu üits lõgin. Pird susatu `otsa piti pilaku vahele, kui üits pird `kistuma nakanu, näedätu ruttu tõene palama.

`Rätsep käsitsi ummelnu. Noh, peenikene tüü, mõni laits `pantu pirruga tuld `näitämä. Tulenäitäjä jäänu vahel unitsess, lasnu pirrul ärä `kistuda, sis `rätsep jälle susanu nõglaga. Kui üits pird ärä `kistu, pidänu joba tõene palama läedetu olema.

`Terve külä pääle ollu üitsaenukene naesterahvas, kes `kanga veed kedränu. Tõese tennuva veelanga londi ehk `loige. Tuu ollu serände pude, ei ole kannatanu kudada. Koed võis egäüits tetä, kui koelang ommegi `loige, ega ta ei kakke. Aga kui vee om `loige, sis ei saa kudada, ta ei kannata, tükip `kat'ski minemä. Säräst `alba veed mititu linasiimne mitiga. Linasiimne keedetu ärä, sis tolle leemega sai vee `nilbess, karu jäi nigu ligi, langa `kül'ge. Sis vee es kakke, sai iki ädäga pooless `kanga ärä kudada.

Om iki ädä küll, kui om vilets vee. Mõni veeketräjä `pannu kedräten lati pääle. Kui lat't pääl, sis jälle ei saa kudada. Lang lääp `kat'ski, sis tõene ots om tömp, tõene villane. Kui toda tömpotsa keerust `valla ei lase ja villale ei tii, sis jääb jakaten lat't pääle. Nigu `kangakudaja `suaga `tõmbap, tulep lat't ärä ja om lang `kat'ski. Suga `tõmbap tolle lati pääld ärä. Sellep sis veeketräjit `olli külän üitsaenuke, temä tei ää langa, es pane latti pääle.

Naestel olliva kõdardega `kampsuni, särätse vastatsigu voldi all. Nuu oesiva alt kaharade. `Ümbre kaala `olli sedäsi ärä kõõrutedu verevä nööriga. Musta pääl om jo verrev `äste nätä. `Väega nägis `olli! Ega tol `kampsunil kaaltagust es olegi, `ümbre veere `olli pailt vereväga ära kõõrutedu. Nuu `kõõrega `kampsuni olliva iist `valla, `valge rät't `panti `kaala. Jakuga ame `olli all, `undrik ehk upsik pääl, upsik `olli enämbide villane.

Miu emäl `olli ka särände kõdardega `kampsun. Ku mia koolin käesi, sis `anti tuu mulle `säl'gä. Miä käesi tollega nigu üits paiuk jälle, laiga põl'l iin ja `undrik `olli `ümbresõõri kördik, üleni ärä körditu. Tol ajal üteldi: „Oh sa `eldeke, kes sis rõevast võib `lõiku! Ku ärä lõegutass, sis jo raesatass. `Taivake, kossa nuu tüki panet!"

`Undrik tetti maani. `Äste pik'k, iki kondeni, et sis om `lämmi. `Lämmi ta `olli küll, ega tuul alt üless es käi. Tollal es ole jo `pökse, naesterahvass es tiiägi pögsest midägi. Ku mia mehekodu Tinnile sai, miul es ole viil `pökse ollu. Meesterahvil küll olliva pögsi, aga naestel ja lastel es ole. Miu veli `olli kolme `aastane ja ikki ilma pögsetä. Villane sär'k `olli `amme pääl, al'l sär'k, musta kribsu sehen. Tollega käis ta seeniku pöks `jalga tetti. Miul olliva kah villatse suka ja `suvva jalan, jalgräti iki pääl sukkel, et muidu tiib

lumi suka likess, sis nakap `jalgul külm. Sedäviisi sai vanast koolin `käiduss. Tuu kõdardega emä `kampsun üits tal'v `olli mul sällän, toda ma `rohkemb es pia.

Loomade tapmisest

Enne talistepühi `olli iki vanast tuu siatapmine. Ku ommuku `vällä lätsit, egäl puul tule `palliva `nurmi pääl. Sis `olli teedä, et siku kõrvetedi. Kotu tapeti siga ärä, sis `panti ta rii pääle, õlekubu kah kõrvale. Ja sis obene ette, obesega `viidi siga kotust `kavvembale. `Taivakene, kas sa `tohtsit kodu lähikesen tuld tetä! Sis olliva jo õlest katusse, maja oless palama `länNu!

Siga `panti lume pääle maha ja sis mugu õletuli `säl'gä. Kui üits puul' `olli ärä kõrvetedu, sis kääneti `tõene. `Võeti jälle käpätäis' `õlgi, näedäti tuli `kül'ge ja `lasti tollega siga üle. Ja kos viil `karva `olli, `sinna jälle tuli pääle, seeniku `puhtass sai. Kui siga ärä `olli kõrvetedu, sis tõsteti jälle rekke ja `tuudi kodu kaevu `viirde. Üits valass pangist vett pääle, tõene luvvakandsuga õõr'd toda krõndset ehk `musta säält pääld ärä. Peräst `tuudi siga `kambrede, sis kaabiti väedsega kõik' kammar iluste `puhtass.

Ega vanast `viiga es `võeta `karva. Vana inimese `ütlivä, et sis olna liha vetel, ku karu `viiga `võetass. Aga kui kõrvetadass, sis om liha särände kuiv ja tahe. Lihalooma tapeti iki noorel kuul, sis liha `paisuna, kui patta pannass. Kui vanal kuul tapetana, sis kahana, aga kui noorel kuul, sis `paisuna, tulna manu. Ega muul ajal sigu es tapeta ku enne `jõulu. Ja iki tetti tuu tüü pimmesi ärä, iki `enne `valget! Meil `olli suur' talu, `ulka inimesi, meil tapeti mõni neli viis' sika.

Mis `liinaviimise siga, tolle karu `võeti `viiga, et sis om kammar illuss puhass. Ku tulega kõrvetiva, läits kammar pruunis, `olli serände pruunikass. `Sakstele `viidi, sis `võeti karu keevä `viiga, `olli kammar illuss `valge. Tapetu siga `panti `moldi, valeti `kiibä vett pääle, mõni pan'd linatse `rõiva `siale pääle, et sis tulep karu ennembide `valla. Väedsega tõogati tuu karu pääld ärä. Kui üits puul `puhtass sai, sis kääneti `ümbre ja `võeti tõene käsile. Vanast üteldi: „Ega kõtu pääle ei tohi paillu `kuuma vett `laske, võtap sooliku pudedass!"

`Endä jaoss ikki kõrvetedi sia. Ma olli `tütrukene, sis ma näi toda sia-kõrvetust. Ommuku vara olliva `nurmi pääl nigu tulekahju jälle. Vanast ku tapeti, sis `olli siga aia pääl. Varuga `olli sia nõna `kinni pööretu, temä jo röögip jäledäde. Katsipäedi oieti siga `kinni aia pääl, tõene `kinnioidja iki tõesel puul. Kolmass `olli `suskaja ja nelläss veresek'käjä. Verd `tulli sekätä, et ta `massa es lää. Kui ta tükki läits, sis `olli kõva ja verrev nigu mass. Ja ega es saa tedä enämp lahutada kah. Pitsitit küll, aga es lähä `laika, ikki jäi tükki. Tollega es ole midägi tetä. Pannit vorsti `sisse, vorstil olliva kah serätse veretüki sehen. Kui `lumme `olli, võtit vereanumade `lumme ja `suula ka pannit `peoga, sis `tulli seeniss sekätä, ku veri jahe `olli. Ega jahedast pääst ta tükki es lähä. Mõnikõrd `lumme es ole, sis pannit veedikese `külmä vett `alla, veri om jo vali tükki minemä.

`Suskamisega `olli kah tük'k tegemist. Ega kõik' ei `suska `onte siga. Miu `endä miis `olli ja kaits `poissi. Taheti `mihklipäeväss põrst tappa. Vanast üteldi: „Tulep `mihklipäiv, lõpep `oinavaiv." Meil oenast es ole, sis tulli põrss tappa. Mehe võtiva `põrsa `kinni ja panniva aia pääle, oodiva et miä lää põrst `suskama. Jah, naillak küll! No miä es lää, `mõtli et kolm miist, ehk `onte mõnigi `suskap `põrsale, võtap elu ärä. Mehe oodiva, oodiva, miä es lää, lassiva `põrsakese `vällä ja lätsivä ärä aomõtsa agu raguma. Es `suskava `onte.

Mia kai et, `väike põrss, sedä saab esigi ärä tappa. `Tütrik `olli ja pereme sõsar kah, tuu `tulli verd sekkämä. Sis `tapsime kolmekeste `põrsa ärä, `olli põrss tapetu nigu lõhn. Mehe tulliva mõtsast kodu, `olli `põrsa liha `lavva pääl. Sis es `pelgävä midägi, es jooseva `mõtsa pakku.

Naillak `olli jah! Miä esiendusi `mõtli et, mehe kolmekeste, ehk mõnigi `onte `põrsa elu võtab. Aga ei, miä pidi ikki `suskama! Mia susassi `siale ja `lambale. Ku lammast `tapsime, `lambal pidi `kaema ikki, et emätese `sisse ei `suska. Kae, sääl om engulõõr' ja tuu, kost makku lähäp tuu sitalõõr' kah, toda kutsuti emätess. Siistpuuld lõõri `sõlme `tulli susata, muidu läits sitalõõri `sisse, sis rik'k vere ärä. Es saa verest midägi, `viska veri ärä. Aga `lamba verest saab `väega makuss käk'k.

Miu kotu Salul tapeti lammass nõnda et, `enne susati, sis lõegati pää otsast. Veli iki susas's ja sõsar `oitse `kinni. Veli lõegas's pää ruttu otsast ärä, sis tuu verine kaalatonts lei sõsarale `ümbre külle. Kae tuu kaal kisup kõverass, soone löövä viil. Jah, imelik ta om küll! `Lambal `tõmbab `õkva

kõveride kaala. Ku pää ruttu otsast ärä, sis nuu soone löövä ikki viil. Veli tei toda viguriperäst, et sis sõsar nakap tedä `lõhnama ja `tõrvama. Sis `olli ää vellel kullelda ja naarda.

`Lambal om suur′ nõna. Kui sa tõese `käega `suskat, piat tõesega nõnast kõvaste `kinni `oidma. Lammass jo rabeleb, ei saa susata. Mõnel `lambal `olli `väega `jämme nõna, ei saa `käega `kinni oeda, pane vai varu `nõnna. Ennembide ku siga tapeti, sis sial `olli alati kablast varu nõna pääl. Varu keerutedi kõvaste `kinni, muidu siga `tõmbap kihvaga. Miu miis-kadunuke es `suska kellelegi. Ega temä üttegi `luuma es tapa. Iki mina pidi `suskama. Aga ega nuu onde `taivast ei ole sadanuva, kes tapava! Na onde om ka maa pääl `sün′denuva ja esi `op′nuva. Mõni ei tapa jo kana kah!

Oi `eldekene, üitskõrra `olli jälle üits naillak lugu. Kana kah, kui `kirvega ruttu pää otsast ärä om `lüüdu, sis kah soone löövä viil, kana rabeleb. Meil üits Muusik Liine `olli, `tulli `kanna `kakma. Poiss löönu `kirvega ruttu pää otsast ärä, `annu ruttu Liinele kana kätte, Liine `mähknu lupardi pää `ümbre, et, muidu tiib `rõiva veritsess. Nigu ta pää `kinni `mähknu, nõnda kana `lendu. Lennänu sülest `õkva minekit. Lennun lännu nigu üits vurin sülest ärä, ja `õkva sängi `alla. Liine nii `kohkveli et, temä enämp toda kana ei putu. Noh irm kah, temä mähip kana `kinni ja kana lääb peräst viil `lendu. Oless ärä irmutanu periselt. Peräst Liine iki puhast tolle kana ärä, aga sedä kõnet `olli paillu. Poesile tuu tei lõbu jälle. Poiss lei pää otsast ärä ja an′d kana ruttu Liine kätte, ütel′: „Mähi ruttu `kinni, muidu tiib su veritsess.“

Poiss tiis′, et soone löövä, `lõika pää otsast, pane kana maha, ta rabeleb, `lendäb viil tük′k maad edesi. Liine hädäl′d: „Oi sa kurivõrk onde! Ahi `palli, ku ma oless tõesipidi ollu, sis oless kana `ahju lennänu!“

Miä `ütli: „Tuu oless naillak küll ollu, sis oless kana kõrraga puhass ollu ja ärä praaditu kah. Oless ta nüid `ahju lennänu, sis sa oless iki periseld ärä `eitenu. `Mõtle, kana lähäb viil pääld surma `ellu!“

Edimätsest rasvamasinast

Kui miä laits olli, sis kõik′ rasu, `olli ta sis kamararasu vai ploomirasu, kõik′ tambiti. Ploomirasvaga `olli vähämb `vaiva, tuu sai rutemb `valmiss. Noh, sia sisemine rasu, kest `võeti `ümbreld ärä, rasu nuiatedi `pehmess ja

`panti `pätsi, pätsile kest jälle `ümbre. Aga kamararasu `tulli väestega `lõiku ribaliss ja ribala viil `väikestess tük'kess. Ütest puust kaevetu rasvatam'pmise mol'd `olli, sinna `panti pekitükikese `sisse ja nakati `turbalapjidega `tam'pma. `Enne tambiti `lapjidega, peräst puu `nuijega. `Taivakene, mehe katekeste `tam'psiva, nõnda et ame sällän like `olli. No konass ta lähäp sul `pehmess rasvass! Kõige ullemb `olli tükirasu, sa tambi ja nuiata, tambi ja nuiata, aga ikki om tük'ke siän! Ja kui tük'ke `sisse jäi, sis rasu es saesa, läits `räiduma. Läits kõllatsess ja `aisma periseld. `Suula es või ka paillu panna, `liigne suul tei rasva koredass, sis es ole ää enämb.

Enne `jõulu peräst siatapmist `olli tuu rasvategemine kah. Suur' tün'n tetti `rasva täis' ja pätsikit ka viil. Tuu `olli jo `väega vaevaline tüü.

Sis olli mia nõnda nellä- vai viietõis'ku `aastane kui edimäst `kõrda rasvamasinast kuuli. Kõsse kuul'meistri naene `tulli Salule miu emäle `küllä. Sis tuu kõnel' et: „Oi `eldekene, küll nüid om ää `rasva tetä! `Mõtle, Juhan `tulli liinast kodu, `olli puhun serände `väike `õkva nigu kutsik jälle, ütel': „Sii om rasva massin." Tuu pannass `lavva `kül'ge `kinni, liha lõegutass `väiksess ribakuss, susatass masinade ja mugu `aetass vändäst ja rasu tulep `narmin `vällä. Ta om nõnda illuss pehme, ei ole tükki ei teräkest sehen."

No sis kaeva jah toda rasva masinat, kost jälle saeva. Sis masindiva, es nakavagi enämp tedä mollin tündseldämä. Nõnda jäi tuu irmuss `tam'pmine ja nuijatuss maha.

Verivorsti

`Eldekene, verivorsti om ää `süvvä küll, aga nende tegemisega om paillu `vaiva! Joba tuu soolikide puhastamine nõvvap tük'k tüüd! Edimäld ohetass külmä `viiga tuu suur' sitt maha, sis pandass `leiget vett pääle, tõmmatass sääld ütsi `väillä. Pandass tõene vesi pääle, loputadass `tuuga ka viil, sis om na päält `puhta. Nüid sisemine puul! Siledä pulga abil käändäss sooliku `ümbre. Edimäld mõstass jälle paari kolme `viiga läbi, sis õõrutass lume ehk jää pääl tuu lima ärä, sis om `puhta, mugu krudsiseva. Kui `lumme ei ole, õõrutass anuma sehen `jämme soolaga. Vanast õõrutu vassapikkutsess lõegutu õletük'kega, ku `lumme es ole. Peräst `mõstu neid jälle `mitmast viist läbi, nõnda et vesi `olli `sel'ge. `Puhta sooliku `panti nõu `sisse ja sekäti puhast `lumme

sinnä sek'kä. Kui ilm külm `olli ja lumi sehen, sis es ole vaja `suula panna, saesiva ilusa soolatagi. Sula ilmaga `panti paar' kolm käpätäit `suula. Vorstitegemine `tulli, pidit paarist viist nuu sooliku jälle läbi `uhtma.

Meil sai kaits üsnä suurd `siakest tapetuss, mia panni nuu kate sia sooliku `väikse tünni `sisse, suure tünni panni kummali pääle. `Mõtli et kate nädäli peräst om rihi, sis saab rehelistele `vorste tetä. Ja `olligi nõnda, et tõene päiv pidi masin tulema. Mia tõi aedast `suurma kate sia soolikide jaoss. `Suurma saeva avvuteduss ja vorstisüüm `valmiss tettuss, lätsi `keldrest soolikit `tuuma. Sis `olli meil viil vana muldpõhjaga keller. Soolikutünnil `olli tõene tün'n pääl kummali nigu ma panni. Lätsi soolikit `võtma, es olegi. Jo säält tünni veere alt kassi iki kudagi manu saeva. Ega üits kas's es jõvva kate sia soolikit ärä `süvvä, sääl `olli iki küläkas'se ka mitu. `Eldekene, mul südä täis', et osma `onte `enne `kaema lännu, oless jäänu `suurma `raiskamada! Aga nüid vorstisüüm valmiss, veri ja vorstiroht sehen, sii ei `kõlba pudruss kah! Mes muud, anna sigadele!

Vorstisöömä pudrule lõeguti pekitükikesi `sisse, mõni pan'd rasvakõrnit kah. Puder avvutedi `pehmess. Ku puder `jahtenu `olli, sekäti söömäle veri `sisse, `panti sibulit, `küümnit ja vorstirohtu mekiss. Soolale pidi ta ka parass olema. `Seeti kõik' segi, sis es ole muud ku `lehtrit vaja, kellega soolikit täis' `täitä. Pannit `lehtride söömä `sisse, pulgaga nõnda `sorksit. Ku ma Salul viil olli, sis velle teivä vorstivardit. Kõevupuu pidi olema, kellest nuu `varda tettivä. Vorstivardal `olli terräv peenike ots, nii et ta soolikule `sisse lääb. Nonde varrastega `olli küll ää. Enne vorstitegemist pane tõene sooliku ots `vardaga `kinni, tõene `lehtri `otsa. Kui soolik vorstisüümä täis', võta `lehtri otst ärä, `suska sii ots kah lipst `vardaga läbi, om vor'st rõngan. `Väega ruttu sai, es ole `keitmist. Miu tädi es keidägi vorsti `otse `kinni, jät't nuu otsa veedike pikembält, kuum vesi tõmmas's esigi sooliku kokku.

Kui vesi kei, `panti vorsti patta, niipaillu ku patta `mahtu. `Lasti tük'k `aiga `kivvä, sis susati suure nõglaga vorstile mulguke `sisse. Keenu vorstil es tule enämb verist `liimi, võis vorsti paast `väillä võtta ja `lavva pääle ütsi `jahtuma `panda. Ületside es panna `vorste. `Jahtunu olliva, sis `viidi `sahvride vai `aita, aga iki ütsikult, ületside es panna konagi.

Ennembivanast `pantu vorsti peräst `leibu `ahju pikki `õlgi pääle küdsämä. Toda mia esi `näije, ku ma `tütrukene olli. Miu `aigu olliva joba panni. Mõni lämmit' sedäsi `vorste, et pan'd patta veedikese vett, sis `tuure

lepäpulga, `enne tõesipäidi, sis jälle tõesipäidi, nii et vor'st vette es lää. Sis ta `olli küll nigu paan keedetu, kae toss ai vorsti `pehmess.

Saradohvi rändamisest

Joba siist ja sääld ollu kuulda, et inimese läävä Saradohvi, sääld `antana maad ja elu olna paremp ku siin. Kuulmeister Luisk Jakup kõnelnu: „Jah, Saradohvin om ää elädä küll. Sääl om karaskiperve ja piimäjõe. Miis ja naene istuva põlve vastatside, mängivä `kaardit. Vahel pikutava jõeperve pääl, võtava jõest `piimä ja pervest karaskit. Siga tulep mõtsast, väits sehen, lõegatass tük'k `väillä ja siga joosep jälle `mõtsa `süümä.

Inimese usnuva ja kogunuva Luisk Jakupile raha, et temä lääp Saradohvi `kaema, kudass sääl elu om. Minnä `tahtjil mure, kos sa maja panet. Ei tohi jo ärä minnä, ku `ostjat ei `levvä. Siitsamast Järväküläst `saadu viiekümne rubla iist talusit. Kae kos albi! No olliva ikki rumala inimese küll ennembide.

`Uutnuva Luisk Jakupit tagasi. Kaits kuud ollu ärä, sis tullu. Ei ollu kohegi minekit. Inimestel talu ärä `antuva, pahandust kui paillu. Peräst saanuva kuulda, et Luisk Jakup ei ole käenugi Saradohvin, ollu `Tartu taka üten sannan, elänu sääl tolle rahaga.

Anuma ja söögiriista olliva puust

Jah, `taivakene, söögianuma ja söögiriista olliva ka puust. Lätsit `lehmä `nüsmä, võtit puunüs'ku. Nüssik `olli suur' ja `rasse, puust tila küillen. Tila vaarat' ruttu ärä, toda `vaara pidit sa egä kõrd puuossaga `kraapma ja uristama. Ega sis vanast es ole märästki `pürsti! Es ole `kurnu kah, pikä rüääõle `panti `tilla, noede läbi kurnati piim. `Õlgi pidit ka ütsijärgi vahetama, muidu piim ei oless `süvvä kõlvanu.

Miu `aigu enämb `nüs'kude `lehmi es nüssetä, `nüsti `käs'kude. Käsik `olli paremp ku nüssik, tol `olli puust kõru küillen, toda `olli ää `tõsta. `Käs'kust valit piimä `nüs'kude, `nüs'kust kurnassit lännikude. Meil `olli vanast nelikümmend lännikut, üits `puulbä liivatedi poole, `tõene `puuulba poole länniku. Kõrraga `mõske es saa jo, osa lännikit `olli piimä all `kinni.

Kaitskümmend lännikut õõruti osjatuusti ja `valge liivaga `puhtass. `Tuuvrin `olli puhass vesi, sääl oheti üle ja `panti `väillä aia `otsa kujuma. Kui ärä `kuiviva, sis olliva länniku `valge nigu kriit', `olli jälle ää sinnä `piimä kurnata. Lännik `olli lavvakestest tettu, kaas' käis pääle. Lännikude läits viis' `tuupi, suure länniku olliva `kümnetoobilise.

Meil `olli `eeringe poolik, sääl `olli `valge sõmerjass liiv sehen. Toda `liiva `käidi `mitma vörsta takast `ot'sman. Verrev liiv tei anuma vereväss, tuu es `kõlba. Aga tuu `valge liiv võt't puulus'ka ja kulbi kah `valgess. Mõni võõrass `tulli, es tiiä toda `asja, ütel': „Teil om `vastse `lus'ka `tuudu!" Aga es ole. Kui na iki liiva anuman ärä käesivä, sis olliva jälle `vastse. Käsi `olli periss väsinu, ku sa `ulka anumit liivaga `puhtass ollit `õõrnu.

Suvel oesime piimä `keldrin, sääl `olli ää jahe. Väillän `olli kuum, piim es saesa, läits ruttu kokku. Meil `olli üits ull vars. Ku sa võid `tahtsit tettä ja `keldrist üle `ussaia `kuurmada piimälännikuga tullit, `olli temä man, susas's pää lännikude. Mokk piimä sehen, es võta `enne `väillä, ku lännik tühi `olli. Alati `vahtsit irmuga, kos vars om. Kui temä väillän `olli, sis es saa sa `kuurmada piimäga tullagi. Ta aas jo länniku `ümbre, kui es lase täl mokka koore `sisse susata ja võtta.

Lännikude kurnati piim, sääl ta apass nigagu paks kuur' pääle `tulli. Kuur' riibuti `lus'kaga `kirnu, peräst tetti sääld võid. Koorekirn `olli `kõrge, alt `olli laemb, päält `kitsamb. Allveeren `olli mulk, pulk iin. Sääld `lasti tuu liim' `väillä, mes apaten koore `alla kogusi. Enämbide olliva kirnu viietoobilise, kaase iki kõigil pääl.

Võid keerutedi puulus'kaga ummike sehen. Meil üits ummik `olligi `perrä jäänu. Tuu `olli serände matal nellätoobiline. Lännikul ja nurmikul olliva kõrva ja kaas', ummikel es ole. Mia toda es näe, et ummike sehest `süüdi, miu aigu olliva joba savikaosi.

Söögilänniku, kellega `süüki `viidi `nurme ja aenamaale, tulliva üle õdagide liivatada, niisama puulus'ka. Enne `uhtsit `väikse `viiga liiva küillest ärä, peräst `tuuvrin suure vii sehen `õõrsit viil läbi. Sööginõu pidivä `puhta olema. Mia `näije emäst ärä ja nakassi tegemä temä `perrä. Temä kadunukene `olli `väega puhass inimene. Puulussik `olli, tollega `süüdi ja puukulp, kellega süük' `kaussi tõsteti, aga na pidivä `puhta olema.

Ennembi `viidu pudrupada `väillä muru pääle, paks puder litsutu kulbiga kõrvale. tõese poole `sisse kallatu rõõsk piim. Sääl `ümbre paa kõik'

söönuva, `võetu paast `putru ja sääldsamast puulus'kaga `piimä kah. Mia toda es näe, toda kõnel' miu emä. Aga toda ma küll `näije, ku lastele `panti `lavva `otsa pengi pääle kaosiga süük'. Üitskõik' kuda na sääl olliva põlvili vai `pisti, pääasi ku kõtt täis' sai. Mia sei esi ka pengi pääld, ku ma serände `väike põnnat's olli.

Ja kudass vanast rihetaren `latsi kasvatedi! Riheahi `palli, suits `olli sehen. Täisuiss `lasti `valla, puuluiss `olli alt `kinni, pääld `valla, sääld läits suits `väillä. Emä pan'd latse `sängi `kaskide `alla, maan `olli jo külm, latse oless `aigess jäänuva. Miu `aigu `olli joba kammer oleman, mia õnness es saa rihesuitsu.

Kui nii rüärihe ärä saass, sis eläss viil ...

Oi `eldeke, nätäl `aiga `tulli rügä `põima, nelläkesti põemime. Kui nõnda nelläbä `põimmist alustedi, sis `olli `kergemb, sai pühäbä puhata, aga ku `puulba alustedi, sis `tulli nätäl `aiga üitsijärgi `põima, noh nii perätside egä päivi. Ommuku üless tullit, `olli säl'g `aige ja sõrme `kange nigu tilli, es paenuva. Mõni vihk ärä sai põemetuss, sis arisit ärä, es ole vigagi. Kõik' rügä sai iki `kõrdapite `vihku käänetuss ja akki `pantuss.

Esä `olli esi kahre `kõiki tegemä, nõus' et latse ka pidivä olema egä tüü man. Ku rüääki olliva veedi nurmen `tuuldunu, `viidi pääkuurma `riijale ja visati `ümbre. Riht `atma nakati, sis `olli kaits `kanjat, kes kanniva `vihke `riijalt `tarre ette. Taren oodiva kaits üless `anjat, kes kate aruga puuar'kega anniva rüävihke üless. Parde pääl ülevän `olli kaits tükki, nuu ativa vihu parsile `pisti. Neli part `olli `lauguss. Üits `lauguss täis' sai, sis `aeti jälle parre `sinna ligi ja nakati `vastseld `atma. Nõnda `panti neli `laugust täis', sis `olli rihi ülevän. Ahju suu kottale `vaaku meil `villä es panda, tuu `olli tühi.

Tõene ommuk pesseti tuu rihi maha ja jälle ateti tõene üless. Esä kõvaste küt't, taht' muku et rihi rutemb kuevass saass. Ega es `saagi muud, ikki üits rihi pessetu, tõene üless. Nädälil `võeti ärä viis' riht. Velle katekesti rabasiva. Rihetarre `tuudi kaits rabavuspenki. Rabavuspengil om kaits `jalga all, tõene ots `panti põrmandu pääle. `Võeti vihk ja nakati `plaanma `vasta `penki. Edimäld `lüüdi üttepidi, peräst pesseti tõist `kül'ge ka, sis visati vihk `riijale tüvelüüjide kätte, noil `olli nellä jalaga pen'k. Sääl `olli karjusse

katekesti, väits `olli nõnda käevarre küillen, et muidu satap maha, lähäp põhu `sisse. Väedsega tõmmati vihu keidiss `kat'ski. Tüvelüüjil `kästi kolm `kõrda `lüvvä kõvaste, nõnda et tüvi üle pengi käib, sis om õl'g lahe ja puhass nigu sul'g.

Mia pidi ütsindä olema kate tüvelööjä taka, ku ma oless `puistama ka nakanu, sis ma oless ärä uppenu põhu `sisse. Mia abasi `sülle ja ruttu sideme pääle, üits `puistuss üttepidi, tõene tõistpidi, kubu `kinni ja `riijalt `väillä. `Kähku iist ärä! `Puistamise jaoss es jakku jo `aigagi!

Selle mia `ütli, et ku nii rüärihe ärä saass, sis eläss viil mõne roodsi tunni. Kae nii kuuma ja kueva õle, nii lätsivä käevarre `sisse, kissivä käevarre `kat'ski `õkva. Meil `kasvi pik'k ja tukev rügä, õle olliva ka pikä ja `jämme kõrrega. Õlekõr's om jo kõva ku ta kuju om. Aga sis tei kör'tkäistega pikä `amme `endäle, sis lassi nigu vubsup, es lää enämb käe `kat'ski, es ole kuum kah.

Sis kui üits `lauguss ärä sai ja rabaja `endit `väillä jahutama lätsivä, sis ma võti viie pulgaga rihe riha ja võti ruttu ruttu nuu rüävihu sideme ja sasi kah, rehitsi ärä nuu õle pääld. Nuu terä mes `saadi nuu üteldi kiisame terä, noede iist osteti `kiissa.

Kui tuuld `olli, sis tuulutedu rüä ärä `õkva tuusama päiv. Rügädele es ole vaja `arva `sarja, kesväle `olli vaja. Rügä sarjati tihist sarjast läbi. Katsipäädi `lasti `värja `valla, tuul `aije agana `väillä, sis `olli terä puhass, `panti kotti viidi `aita. Aga vanast ollu aganane leib. Ku oma leevä jaoss rükki tuulutedu, `pantu `värjä `kinni, et sis agana jäävä `sisse leeväterädele. Mina toda es näe, toda kõnel' minu emä. `Ainult jõoluss tettu puhast `leibä.

Riheahju kütinõu olli turvass

Puumõtsa es ole `kuigi paillu. Ja kel `olli, tuu ois'. Seräst võsu `olli külläld, aga `aoga riheahju küttä ei saa. Riheahju kütinõu `olli turvass, turvastega küteti. Egal talul `olli oma suutük'k, sääld lõegati turvast. Ennembide `olli sii suu väega mädä, obest pääl es kanna, sis kärruga kõik' käsitside `tulli `aada. Olliva serätse `turbalapju, noedega tetti suun tüüd. Maale lõegati mulk `sisse, sis kooriti kammar pääld ärä. Tolle `lapjuga sooniti turvass viird piti `valla. Üits miis `olli `turbaavvan sehen ja pan'd `turbatükke

`väillä veere pääle. Sääld sis võtit ja `sääsit kärru pääle ja `lauda piti `aasit edesi `kaugembale, kos kuivemb `olli. Laud `olli maan, sedäsi maa pääl, `lauda piti `olli ää `aada. `Kaugembal pannit kikki viieturbade, iki neli turvast `alla ja üits pääle. Toda kutsuti `turba kik'k. Kui ärä `kuivi, sis `panti `suurde kikki, tetti suur' kik'k. Mes `äste kuiva olliva, nuu `turbatüki `panti kiki südämede, `viiri pitti `säeti jälle nuu, mes es ole viil äste kueva, mes `tõsten `rasse olliva.

Kae, kõik' teivä tüüd puha rõõmun ja lustin, ega `rasse es ole! Parembat es ole `nännu, es mõesta `tahtagina. Kui `turba kikin kujusiva, kui na olli `täitsäni kueva, sis rõogutedi, `panti `rõuku. Kodu es saa enne `tuvva ku `talve. Mädä suu `olli, es kanna obest pääl. Vanast es ole `kraave. Nüid om kõik' ärä kraavitedu, nüid om suu kuju ja kõva. Aga vanast `olli ta mädä, es taha ennästki `kanda.

Reheahi küteti iki `turbaga. Serätse `lapriku tüki olliva, na es ole ümäriku ega `pikliku. Miu esä `kangede küt't kah. Kui `lauguss maha `aeti, sis rüä õle olliva periss tulikuuma. Mõnikõrd `olli kõrve lõhn teril man. Noh esä `olli tüü pääle väega kahre, taht' et kõik' tüüse ajalt tettuss saava.

Müügikesvä iväti

Miu esä `olli oolepidäjä miis, temä taht' et kõik' tüü saava ajalt tettuss. Nigu rüärihi ärä `pestuss sai, nii `panti kesvärihi üless. Varajane kesi sai ruttu `valmiss, tuu pesseti rügädega üten ärä. Katetahiline kesi küliti ka varemb maha, tolle külimisega es `võigi `ildass jäädä, sis es saa ta konagi `valmiss. Nellätahilist `kesvä ka kasvatedi, aga tuu `kasvi alamba maa pääl, toda õllevabriku es tahava. Õllevabrik os't iki katetahilist `kesvä, tol `olli jämedämb terä.

Kesväkuurma `tuudi `riijale, visati `sinnä `ümbre. Vahel `säeti kesvä `riijalutse nuka `sisse `atmise jaoss `valmiss. Üits atuss `olli ülevän, toda nakati `pesmä. `Aeti kesvä `riijale, tetti `kõrge lade. Sis `tuudi kolm obest lademe pääle `sõkma. Miis sais `keskel, ütel obesel `olli päedsete küillen ohilik, miis ois' tollest `kinni, tõese obese olliva üitstõesele `anda keidetu. Lade `olli `kõrge, edimäld obese vajosiva kauh ja kauh `sisse. Mehel `olli malk käen, ohilik `vinna, obese `ümbresõõri käesivä ja `sõksiva. Kui lade

`olli ärä sõkutedu, päid kõrte otsan enämb es ole, sis `viidi obese `väillä ja nakati rehitsemä. Põhk rehitsedi `julka ja `viidi `küini. `Tulli lade `ümbre rehitsedä, sis `jälle obese pääle `sõkma. Kaits `kõrda rehitsedi, sis kääneti lade `kühvlidega paar' `kõrda `ümbre ja sõkutedi viil, nõnda et kõik' terä saeva sõkku ja uhaku lätsivä päie otst ärä. Agandega segi vili `aeti `riijale nukka tuuld `uutma.

Ommuku, ku üits sõkut' obestega ladet, olliva tõese `riijalutse nukast noid `kesvi üless `atman. Üits `olli parsil, tõene an'd katearulise argiga `villä kätte, kolmass tõi `riijalt `tarre ette. Ja kui `olli vaja `riijale tulla ladet `säädmä, rehitsemä ja `ümbre sekkämä, sis pidit rehetarest kipeste lademe manu appi `kargama. Lade `kõrda sai, sis jälle roni parsile, naka `villä `atma. Ku lade sai sõkuteduss, seeni `olli meil rihi atetu. Sis `süüdi ja `minti `nurme, kas lina `kakma ehk `kesvä kokku panema.

Suure tuulega `panti aru sari üless ja `lasti `värjä `valla. Aganit tulli sarjast `alla nigu üits kohin. Kesvä agana saeva obestele. Sis `panti tihtsari üless, tihtsarjaga tulliva `puhta kesvä. Nuu, mes jäevä `alla tuule, noid kutsuti kesvä alusse. Nuu olliva peenikese, noid `anti kanadele ja jahvatedi siale.

Aga `müimise kesvä iväti, et sis lähvä anna takast ärä. Kui mitu riht `olli ärä tuulutedu, sis `puhta kesvä `panti `riijale põrmandu pääle `laika ja tetti karusselli. `Vankriredeli olliva ärä `võetu pääld, kesväkot't visati pääle ja miis esi `iste `otsa. Obene `olli vangerde iin ja sis las'k `ümbre `sõõri `kesvi pääl kävvä. Vahel `käändi `kühvliga `ümbre ja sekäti, et sis kõik' anna takast ärä lähvä. Nõnda tetti `müimise `kesviga. Ega oma `kesvi es ivätä, paillald `müimise kesvä. `Ostja nurisiva, et kesvil om anna taka.

Kui kuju aig `olli ja egä üü riht es pessä, sis tetti sedävisi, et `tuudi nurmest tuulekueva kesvä, sõkutedi ärä ja rehitsedi põhk pääld. `Aeti rihesaena `viirde unnikude nuu terä, tõene ommuk, ku riht ateti, `panti nelländiguga üless `kesvi pääle kujuma. Toda tetti tolleperäst, et sis saava rutemb rihe ärä ja ei ole põhu üless `atmist. Sedäsi oesiva `aiga ja ihurammu kokku.

Taivaesä oidmine

`Taivaesä käest tulep õn'n ja õnnetuss, temä om mu `oidnu küll kõige kurja iist. Kui ma Salul `elli, sis üitskõrd ollime luhan aenal. Särätse nigu `pikse pilve ai üless, aenalise lätsivä `tõese talu aenakuhja veere `alla vihmavarju, mia `mõtli, et veedike `vihma vaest tulep, mes sii mulle tiib. Võti aenatuti pää `otsa ja `iste kaari pääle, vikat iki sääl kõrval. Äkki käis kõva kärgäk ja ma olli üleni tule sehen. Küll ma pellässi. Ma oless võenu sääl üdsik olla, aga `taivaesä ois' ärä, mul es ole mitte üits ädä. `Tõese olliva kõik' ärä `eitenu, `ütlivä: „Oi sa `taivakene, meie `mõtlime, et sinu ei olegi enämb. Nigu välk käis, nii ollit sa `õkva `justku tule sehen!"

Tõene `aasta ollime jälle sääl aenal. Muu aenalise jäevä viil `sinna kuhja manu, meie vellega tullime `enne ärä. Sääl `olli üits Ristimäe aenamaatük'k, sild `olli jõe pääl. `Tahtsime minnä sinna silla manu, et vahime sääld jõkke, kudass kala ojova viin ja `sulpsu löövä. Tullime üle silla ja `isteme sinna perve pääle mõlemba ja nakassime `alla `vahtma. Äkki `johtu miu pilk kõrvale, kae, tuu per'v, kos pääl me istume, om nõnda joba `vällä `piirnu, pia jõkke sadaman. Me es saa enämp `pisti tulla, visassime `endit säält pääld ärä. Nigu me kõrvale saeme, satte per'v `sisse. Miä `ütli vellele: „Merände irmuss õnnetuss oless nüid ollu! Nigu me `endit ärä saeme pääld visata, nii per'v `murdu ja `olli kõuh jõen sehen. Kui pilk ei oless pääle `johtenu, oless me `sinna perve `alla jäänu. Tõese aenalise oless mõtelnu, et ärä tulliva, aga `koskil ei ole. Seeni kui vesi oless kohegi `vällä `uhtnu ja meid oless `leitu.

Peräst inimese kõnelnuva, et sääl silla all olna särände kotuss, kos vesi `väega `kiirdlep, tuu `kiirdlemine tõmmana sedä `perve `sisse. Kui `taivaesä ei oless `oidnu, oless me sääl perve all ollu jõe põhjan ja tõese ei oless `jõudnu ärä mõtelda ja imestädä et: „Imelik asi, ärä na `onte tulliva, aga mitte `koskil ei ole, katteva nigu maa `alla!"

Vanapäraste murdesõnade sõnastik

aba/ma, da-t. -da	- haarama
`ahtamb, om. -a	- kitsam.
ame, om. `amme	- särk
armban′t, om. armbandi	- käevõru
`atma, da-t. `atta	- ahtma
att, om. ata	- libu
avvuta/ma, da-t. -da	- hautama
edikõr′ts	- kõrtsi eesruum
eidsili/ne, om. -se	- öine hobuste karjataja, õitsiline
eits, om. eidsi	- öine hobuste karjatamine
`eitu/ma, da-t. -da	- ehmuma
emätes/s om. -e	- söögikõri
`engiaig	- hingede aeg oktoobris
ennästvasta	- rase
enämbiste	- enamasti
`ernetöm′p	- hernetambe
esi, om. ii, os. ett	- põimurind, ees olev töötamisriba

esiendusi - endamisi
esikesti - omavahel
essitus/s, om. -e - eksitus
`iilge (jää) - klaasina sile
irijalg - sääsavõrgu küljes olev latt
ivä/liim′, om. -leeme - imaldatud rukkijahuvedelik
jalaperäst - taktis
jon′t, om. jondi - põhuvaal
jubi - lühike pihtkuub meestel
`jumper, om. `jumpre - süütu
jutusjär′/g, om. -je - kiriku kantsel
juur′ (leevä) - kerkima pandud eeltaigen, kohetus
juuretus/s, om. -e - eelmisest leivateost leivanõu põhja jäetud taignatükike
kaalapäälis/s, om. -e - kaelus
kaal′, om. -i - valge surilina
kaaltagu/ne, om. -tse - krae
kabla/ne, om. -tse - nöörist
kahi, om. kahja - joogiohver, millegi edenemiseks joodud õlu või viin
`kakma, da-t. kakku - katkuma
katsipäädi - kaheltpoolt
`ker′ksä/nt, om. -ndä - pastor
`ker′kuli/ne, om. -se - kirikuline
kihu, om. kihva - kihv
kiirg~kir′g - tulesäde
`kiislema, da-t. kiiselda - tülitsema
kimu/ma, da-t. -da - ahnelt jooma
kiputa/ma, da-t. -da - kergelt lööma
kirn, om. kirnu - puust koorenõu
`kistu/ma, da-t. -da - kustuma
`kitslik, om. -u - kitsavõitu
koe, om. koe, os. koed - kanga koelõng
`kohkala/ne, om. -tse - kohkunud
kolgits, om. -e - lõuguti
koller, om. -i - koolera
kon/k, om. -.gu - konks
konksotsi - konksutaoliselt

kooliame - surisärk
korguta/ma, da-t. -da - suurustama, kelkima
`kosjul - kosjas
kos'k, om. kose - kuusekoor
kottale - kohale
krõks, om. krõgsi - krõkats
krõn/dse, om. `krõntse - kõrbenud karvatüükad ja mustus
kuilluss, om. -e - kuljus, väike kellake
kulliskle/ma, da-t. -da - korduvalt kuulama
kurik, om. -u - ümmargune puust pesukolkimise vahend, kurikas
`kurnu/ma, da-t. -da - kurnatusest jõuetuks muutuma
kur'st, om. -i - linanuust
kusikukla/ne, om. -se - sipelgas
kuuk, om. koogu - puu, millel konks otsas
kuurõiva - menstruatsioon
kuut', om. koodi - endisaegne rehepeksuriist, pint
`kuutsli, om. -t - koonal
kõdritse/ma, da-t. -da - herneid või ube kaunadest vabastama, poetama
kõrdleib - täidisega leivarull
kõrraperäst - korralikult
kõrutus/s, om. -e - leivarulli täidis
kõtt, om. kõtu - kõht
kõõr, om. -u - ehisnöörist silmus
kõõruta/ma, da-t. -da - ehisnöörist silmustega ilustama
käpikeli - käpuli
käräk, om. -u - kärgatus
käsitside - käsitsi
kässik~käs'k, om. `käs'ku - kibu
kördik, om. -u - kroogitud
`kör'p/mä, da-t. -i - rüüpima
`kör't/mä, da-t. -i - krookima
küids, om. küüdse - küüs
`küindu/ma, da-t. -da - ulatuma, jätkuma
külimit, om. -u - painutatud kerega külvinõu, mahutas 1/3 vakka
küläüti/ne, om. -tse - külas ühiselt tehtav

kütiss, om. -e - uudismaal ummuksis põletatav tuli
laalata/ma, da-t. -da - laulatama
laiga, om. laja, os. laika - lai
`laika - laiali
`laina/ma, da-t. -ta - neelama
landsita/ma, da-t. -da - peksma, ahnelt sööma
`lautsi, os. -t - surnulava
lavvali/ne, om. -se - armulauale mineja
lihvakeli - pooleldi viltu
likke~like, om. ligeda - märg
`limbe, os. -t - libe, nilbe
`limpa/ma, da-t. -ta - lonkama
lippe~lipe, om. libeda - tuhaleelis
lubikärn, om. -ä - lubiraig
lussik~lus'k, om. `lus'ka - lusikas
`lõhna/ma, da-t. lõhnata - sõimama
lõndse, om. `lõntse - lahja toit, vesine lake
lägine/mä, da-t. -dä - süttima
lämmitä/mä, da-t. -dä - soojendama
lännik~länik, om. -u - kaane ja kõrvadega puust toidunõu
`maadlema, da-t. `maelda - jõudu katsuma
`maalise m. nim. - maast saadud haigus
maat', om. maadi - lõige
maatanu - lihtne linasest riidest tanu, ääres niblatud pits
maigavus/s, om. -e - maius
mant - juurest
`maole - maitse poolest
`maota/ma, da-t. -da - ussitama
mass, om. -a - maks (siseelund)
mass, om. -u - tasu, maks
meeliskle/mä, da-t. -dä - meelde tuletama
mehilä/ne, om. -se - mesilane
mehi/ne, om. -tse - mesilane
`mit'mä, da-t. mitti - linaseemnevedelikuga lõnga libedaks tegema
mit't, om. miti - mett, linaseemnevedelik
mugel, om. mugla - seebipära
mureta/ma, da-t. -da - muretsema
musti/ne, om. -tse - muistne

mut't, om. muti - võrkkotist ja tiibadest koosnev süvaveepüünis
mõhk', om. mõhe - leivaküna
`mõskma, da-t. `mõske - pesema
`mõsku/ma, da-t. -da - korduvalt pestud saama
müldussin - ummuksis
nahuk, om. -a - nahatäis peksa
`nilbe, os. `nilbet - libe
nisali/ne, om. -se - rindaimev
niserda/ma, da-t. -da - nikastama
nokussin (rätt) - noka kombel püsti
nudsi/ma, da-t. -da - imema
nurdsak, om. -u - nutsak
`nurglema, da-t. nurelda - nuruvalt vahtima, musteldama
nurmik, om. -u - väike lännik toidu nurmeviimiseks
nõderm, om. -u - hällivibu
nõgel, nõgla - nõel
`nõklama, da-t. nõglata - nõelama
nõgluma, da-t. `nõklu - nõeluma
`nõrku/ma, da-t. -a - jõuetuks muutuma
`näitä/mä, da-t. näedätä - süütama, põlema panema
nättäväle - nähtavale
nüssik~nüs'k, om. -u - lüpsik
ola/lat't, om. -lati - särgi õlak
onde~`onte - ometi
oppema, da-t. opeta - õpetama
oppus/s, om. -e - õpetus
otsekeli - otseti
paja, os. paija - lükandluugiga suletav aknaauk suitsutares
pakal, om. `pakla - takk
`pakla/ne, om. -tse - takune
`pakveli - pakil
palajass, om. palaja - voodilina
pallapoolike, om. -se - linane või takune õlarätt
palla/puul', om. -poole - valge linane või takune lahtseelik
`pallema, da-t. pallelda - paluma
par'k, om. pargi - salk, hulk
peesuta/ma, da-t. -da - soojendama
`peije m. nim. - surnu mälestuseks korraldatud matusepidu

`peijeli/ne, om. -se - matuseline
peldi m. nim. - kõlkad, hobustega tallatud õled
periseld - päris
`perrä - järele
perämä/ne, om. -tse - viimane
perätside - üksteise järel
perätsikku - järjest
`pesmä, da-t. `pessä - peksma
piil, om. peele - peegel
`piisu/ma, da-t. - soojenema
pilak, om. -u - peerupiht
pistkoda - püstlattidest algeline suveköök
pliht, om. plihi - hobuse lakk
ploomi/rasu, om. -rasva - sea sisemine rasv
por'st, om. -i - lühike ligipihta naistejakk Rannus
pund, om. punna - endine raskusmõõt, 20 naela
purik, om. -a - haug
pusk, om. pusu - pistev valu
`puulba - laupäev
`põhja/ma, da-t. põhjata - kiruma
päiekap'p - vilja sisseveo ruum
rabajass, om. rabaja - ropsimõõk
rasu, om. rasva - rasv
`ripveli - rippu
roomakeli - roomates
ruhimik, om. -u - kamal
rumalusi - rumalast peast
`ruskme m. nim. - rusikasse tõmmatud sõrmed
`ruuk'/ma, da-t. -i - puhastama
`räidu/ma, da-t. -da - kuivalt seistes halba maitset omandama (rasva kohta)
räpäk, om. -u - viimase sõnnikukoorma viija sõnnikutalgus
rüübätus/s, om. -e - sõõm, lonks
sajarahvass - pulmarahvas
saluma, da-t. `salva~saluda - hammustama
sann, om. -a - saun
seemiski/ne, om. -tse - sokunahast
seere/keide, om. -`keite - sukapael

`serbämä, da-t. servätä - rüüpama
servätus/s, om. -e - rüübe
sikk, om. sika - sokk
sisask, om. -i - ööbik
sitaluuja - sõnniku vankrile heitja
sitaluumi/ne, om. -se - sõnniku vankrile heitmine
siug, om. sivvu - uss, madu
sobi/ma, da-t. -da - posima, sõnadega arstima
`solksama, da-t. solgsata - solksti kallama
`sondamisi - ümisedes, ebaselgelt, tasa
son'n, om. -i - märg vesine koht
sudak, om. -u - koha
sõgel, om. sõgla, os. `sõkla - sõel
sõglu/ma, da-t. -da - sõeluma
`sõimlema, da-t. sõemelda - korduvalt sõimama
sõkuta/ma, da-t. -da - tallata laskma, tallama
`sõuke/ne~`sõuke, om. -se - villane kirjatud otstega õlavaip
sõõrd, om. sõõru - ale
säpp, om. säpu - sälk
sääsävõrk - signaalkellaga varustatud tõkkevõrk
söögipaar' - toidunõud kaelkookude kummagi konksu otsas
süä säpun - süda rahul
tagasiperi - tagurpidi
tahr, om. tahra - taraga piiratud karjaaed
talistepühä m. nim. - jõulud
tannum, om. tanu/ma~-mi - kahelt poolt taraga piiratud karjatee
tanutiin' - pulkadega kootud tanu äärepits
tare/edine, om. -editse - esik, vöörus
tarupuu - mesilastaru
tiin', om. teeni - maatanu pulkadega kootud äärepits
toga/ne, om. -tse - rumalavõitu
toover, om. `tuuv/ri~-re - toober
trüpiss, om. -e - õlgedest topis
tuka, om. `tukme - ots, viimane lõpp
`tursklema, da-t. turselda - korduvalt korskama
`tuubri, os. `tuubrit - toober

tõlu, om. tõlva - lapergune pesu mustusest puhtakslöömise vahend
tõrikene~tõrike, om. -se - väike tõrs
täedäss, om. `täitä - tökat
`täitäpot't - tökatipott
tännä - siia
tääl - siin
täält - siit
töin, om töenu - vali nutt
töm'p, om. tömbi - tambe, tambitud herned või oad
tön'ts, om. -i - kanepitambe
tüki/rasu, om. rasva - pekk
tündseldä/mä, da-t. -dä - peksma, tampima
udsu/ne, om. -tse - udune
umbkotti - huupi
ummik, om. -e - madalavõitu kaaneta puust toidunõu
ummitselt - umbselt
`undama, da-t. unnata - uluma
upsik, om. -u - villane seelik
urvakeli - urvi
`usse - õue
`vaabla/ne, om. -tse - herilane
vaak, om. vaagu - ahjusuu kohal asuv ruum rehetares
vaarata/ma, da-t. -da - roiskunud mahlapära või piimajäätmetega kokku kuivama
vagane, om. `vaatse - vaikne
vagavusi - vagusi
valiste - kiiresti
vallaline - lahtine
`vanlema, da-t. vannelda - korduvalt vanduma
varu= vahr+võru - nöörist võrutaoline silmus
vassik~vas'k, om. `vas'ka - vasikas
vastatsikku - vastamisi
vee~veelang - kangalõim
veemevakk - pruudi kaasavarakirst
vessim, om. vesime - künakirves
viipindil - veepinnal
vilet, om. -i - rehe külge ehitatud kamber lammaste jaoks

vitsik, om. -u - väike lännikuke
`väeli/ne, om. -se - rasvane
`vänte - viimati, viimaks
`vüürus/s, om. -e - esik
õnguta/ma, da-t. -da - õige vähe lisama
õõsik, om. -u - õõnes
`üitäjä - täpikvesivutt
ületside - üksteise peale
ür'ss, om. ürsi - käsitsiaetav linamurdmismasin
ütevõrsi - võrdselt
üti/ne, om. -tse - ühine
ütsijärgi - järjest
üttevällä - ühiselt

Sisukord

Sissejuhatuseks 5

Miku Juhani jutud

Piidre Edimäne ja soldat 9
Piidre Edimäne ambatohtren 14
Piidre Edimäne Arbi talul sulasen 14
Piidre Edimäne ja Nõo kerksänt 16
Kudass vaesest mehest mõisnik sai 17
Lahing pargiaajidega 18
Räesä Juhan karistap ärjämurdjat 21
Edimätse üü õigusest 23
Tilissang 23
Ahvukaadi ja ahvi vahel om vass vahet 26
Karutandsitajist 27

Kudass Täku Ärnitsät opeti tüüd tegemä 28
Õnness läits! 29
Lambavarass 30
Mõtsavaht ädän karuga 31
Sõit karuga 32
Kudass Soe talu oma nime sai? 33
Soetapja Ennu Sammul 34
Tenulik susi 36
Voorinkäimisest ja vanaesä kavalusest 38
Vanaaigne eidsinkäimine 42
Esä ollu suur jahimiis 44
Jahimehe võitlus soega 45
Esä perämäne soetapmine 45
Sika Mihkli ja soepoja 46
Vanaaigsest elust 47
Erätegemisest 49
Koller 50
Kahetamisest ja luupainest 51
Rõivist ja jalatsidest 52
Obesevaht ja vanatont 54
Tark kuningas ja mõistmada talumiis 56

Nuka Mari jutud

Mustitsist elupaigust ja voorinkäimisest 59
Kabelimägi ja Kerkmägi 60
Maruädäst 61
Aedavarga 62
Sõõrupalutamisest ja kütissematmisest 63
Küläkarjast ja karjakahja juutmisest 65
Villäpõemust ja rehepesmisest 66
Sitaveotalguss 68
Mõsumõskmisest ja püügiaudmisest 69
Piimäpudrust ehk iväleemest 71
Piimäst ja võist 72

Leeväst ja karaskist 74
Oest ja ernist 77
Karjalaste õotamisest ja nurmen süümisest 78
Kosja ja saja 80
Sündjätsi, kaejatsi, ristjätsi 82
Kui Mari olli vanamoorin 85
Vanaaja kuast ja sannast 87
Kupulaskmisest 89
Kudass vanast naba paika saadi 92
Surm ja peije 92
Mehilästest ja miist 94
Linast ja linatüüst 95
Kudass vanast lippega siipi keedeti 97
Äbi ja teotuss om ullemb kui surm 98

Ilma Mari jutud

Koolist 101
Vanaaigsest elust 102
Küläkarjast ja karjakahja juumisest 104
Põim ja rihepess 105
Kalapüidmisest 106
Söögist ja süümisest 106
Naiste rõiva 108
Linulise ja palanukorjaja 109
Vanembist ja endäst 110

Rannu Miina jutud

Pääld Põhja sõa 113
Sannamiis ja soend 114
Inimeste pesmisest ja mõisa orjusest 115
Rõngu mõisa preilidest 117
Rannu mõisa järvest 121
Pulmarahvass soendiss 122

Kondi Kaarli 123
Vanamiis sutega irmun 125
Susi liinalise saatjan 126
Tiidlä mõisade pillimehess 126
Englide ettekuulutuss 129
Opetaja Kraosest 130
Rikka ja vaese om Jumala iin üteväärilise 131
Koolu tulli ellu 133
Sõit kodukäijäga 135
Ahnuse palk 137
Rahalöidmistest 137
Ennastvasta naestest 140
Tulehaavade rohitsemisest 141
Sünnitäjä kesäpõllul 142
Enneaigsest matmisest 143
Nõidmisest 144
Süitä süidläne 145
Kodukäijä kättemass 146
Ei massa pühädüse külgi puttu 147
Karjalatse lõunavahe 148
Mõisamoonakeste elust 149

Kavilda Miina jutud

Kui rõivapalka masti, pidi pässerm kõrval olema 153
Kosjankäimisest 154
Mõisaärrä sai teomeeste käest pessä 155
Koolu sant es ole mõõtjaga rahu 156
Kerkun tagasianmist ei ole 156
Kui piil olli imeasi 157
Kudass abielumiis naese usku pruumse 158
Kui Laadsi lehm sanna pääl aina sei 159
Eesti Põllumeeste Seltsi vällänäitusel Tartun 161
Sääsälkäik 162
Aenaliste võedusõit 164

Pahanduss üte silgu peräst 165
Raha rikkuss, enge ukkuss 168
Ränk eitumine ai paistesi 169
Oless mul tilluke maja 170

Tinni memme jutud

Kilksanna käki 173
Engiajast 174
Sutega ädän 175
Külätargust ja posijist 176
Pisuannast 178
Rõivastest 179
Loomade tapmisest 181
Edimätsest rasvamasinast 183
Verivorsti 184
Saradohvi rändamisest 186
Anuma ja söögiriista olliva puust 186
Kui nii rüärihe ärä saass, sis eläss viil 188
Riheahju kütinõu olli turvass 189
Müügikesvä iväti 190
Taivaesä oidmine 192

Vanapäraste murdesõnade sõnastik 193

Trükitud AS PAKETT trükikojas. T 22

077·0006
31.25

books2ebooks.eu

www.books2ebooks.eu

eBooks from your library by

eBooks on Demand

digitised by

National Library of Estonia

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU
NATIONAL LIBRARY OF ESTONIA